ELIAS CANETTI

NOBELIO PREMIJOS LAUREATAS

FAKELAS AUSYJE

Sofoklis

ELIAS CANETTI

Fakelas ausyje

Gyvenimo istorija
1921–1931

Iš vokiečių kalbos vertė
Austėja Merkevičiūtė

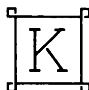
Sofoklis

VILNIUS, 2017

Versta iš:
Elias Canetti.
DIE FACKEL IM OHR.
Germany, 1993

Knygos leidybą rėmė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-444-225-4

Vecai Kaneti
1897–1963

I dalis

Infliacija ir bejėgiškumas

Frankfurtas 1921–1924

„Šarlotės“ pensionas

Nesipriešinau savo ankstyvojo gyvenimo vietų kaitai. Niekada neapgailestavau vaikystėje patyręs tokių stiprių ir prieštaringų įspūdžių. Kiekviena nauja vieta, kad ir kokia neįprasta iš pradžių, galiausiai, būdavo, patraukia savo pusėn kuo nors ypatingu, kas išlieka, o paskui neaprėpiamai išsikeroja.

Vienintelis pokytis, išvykimas iš Ciuricho, sukėlė niekada neatlėgusį kartėlį. Buvau šešiolikos metų, jaučiausi taip prisirišęs prie žmonių ir vietų, prie mokyklos, šalies, literatūros, net kalbos, kurią išmokau nepaisant atkaklaus mamos priešinimosi, kad jau nieko nenorėjau palikti. Pagyvenęs Ciuriche vos penkerius metus ir dar tokio jauno amžiaus jaučiausi taip, tarsi nuo šiol jau nereikėtų kraustytis niekur kitur, tarsi turėčiau praleisti čia visą gyvenimą, kupiną augančios dvasinės gerovės.

Trūkis buvo prievartinis, visi argumentai, kuriais mėginau grįsti troškimą pasilikti, sulaukė pajuokos. Po triuškinančio pokalbio, nulėmusio mano likimą, pasijutau juokingas silpnadvasis, bailys, per knygas nematantis gyvenimo, pasipūtėlis, prikimštas nevykusio, niekam tikusio žinojimo, ribotas ir patenkintas savimi, dar nepatyręs jokių išbandymų, o jau parazitas, pensininkas, karšinčius.

Atsidūręs naujoje aplinkoje, kurios pasirinkimo aplinkybės man buvo neaiškios, į tokią nuožmią permainą reagavau dvejopai: viena vertus, jaučiau tėvynės ilgesį, natūralią žmonių, kurių šalyje gyvenau, ligą; stipriausiai jį patirdamas jaučiausi priklausąs prie jų. Antra vertus, kritiškai žiūrėjau į naująją aplinką. Praėjo

laikai, kai visa, kas nepažįstama, nevaržomai sruvo į mane. Stengiausi užsisklęsti nuo to, kas man primesta prievarta. Vis dėlto gintis visiškai be atodairos neįstengiau, nuo mažens buvau pernelyg pagaulus, tad prasidėjo patikros ir satyrinio perdėjimo laikotarpis. Visa, kas buvo kitaip, nei man žinoma, be saiko išdidėdavo ir atrodė juokinga. Juolab išsyk susidūriau su daugybe dalykų.

Mes persikėlėme į Frankfurtą, padėtis tebebuvo neaiški, nežinojome, kiek laiko čia liksime, tada apsistojome pensione. Gyvenome dviejuose kambariuose, gana ankštai, kur kas arčiau kitų žmonių nei kada nors anksčiau; nors jautėmės esą šeima, valgėme apačioje prie ilgo pensiono stalo kartu su kitais. „Šarlotės“ pensione susipažinome su visokiausiais žmonėmis, kasdien juos mačiau per pietus, jie tik retsykiais keitėsi. Vieni išbuvo šiame pensione ištisus dvejus metus, kuriuos galiausiai čia praleidau, kiti – tik vienus ar net tik pusmetį; labai skirtingi, jie visi įsirėžė į atmintį, bet kad suprasčiau, apie ką jie kalba, turėjau būti labai atidus. Jauniausi buvo mano broliai, anuomet vienuolikos ir trylikos metų, o išsyk po jų pagal amžių buvau aš, septyniolikmetis.

Svečiai ne visada pasirodydavo apačioje. Panelė Ram, liekna, jauna, ypač šviesių plaukų manekenė, madinga pensiono grožybė, būdavo, ateina valgyti tik retsykiais. Tausoja figūrą, tad valgo mažai, tuo daugiau susilaukia kalbų. Nėra vyro, kuris nežvelgtų jai įkandin, aistringai jos netrokštų; žinodami, kad pas ją į pensioną užsuka ne tik nuolatinis draugas, vyriškų drabužių parduotuvės savininkas, bet ir kiti vyrai, daugelis puoselėja vilčių ir su malonumu ją apžiūrinėja tikėdamiesi kažko, kas jiems teisėtai priklauso ir vieną dieną irgi atiteks. Moterys ją apkalbinėja. Vyrai tarsteli gerą žodį, ypač būdami vieni, kartais surizikuoja ir žmonų akivaizdoje, pagiria jos elegantišką figūrą, ji tokia aukšta ir liekna, kad akimis ja kopdamas ir slysdamas niekur nerandi atramos.

Galustalėje sėdi ponia Kupfer, juodbruvė, rūpesčių išsekinta karo našlė, laikanti pensioną, kad pramistų su sūnumi, labai tvarkinga ir stropi, niekada nepamirštanti šio meto sunkumų, išreiškiamų skaičiais, dažniausiai kartojanti: „Šito negaliu sau leisti". Sūnus Oskaras, kresnas žemakaktis tankių antakių jaunuolis, sėdi jai iš dešinės. Poniai Kupfer iš kairės sėdi ponas Rebhūnas, senyvas astmatikas, itin draugiškas banko įgaliotinis, paniūrantis ir įniršantis tik kalbai pasisukus apie karo baigtį. Nors žydas, bet itin smarkus Vokietijos patriotas, ir vos kas nors tada išdrįsta jam paprieštarauti, bemat kontrastu jo ramiam būdui išsprūsta „peilis į nugarą". Jis susijaudina taip, kad jį ištinka astmos priepuolis, ir panelė Rebhūn, sesuo, gyvenanti pensione drauge su juo, turi jį išvesti. Visi žino šią jo ypatybę ir tai, kaip smarkiai jį kamuoja astma, todėl apskritai vengia pasukti pokalbį šia skaudžia linkme, taigi priepuolis pasitaiko labai retai.

Tiesos į akis nevengia rėžti tik ponas Šutas, kurio sužeidimas nė kiek ne lengvesnis už pono Rebhūno astmą, jis paeina tik su ramentais, kamuojamas stiprių skausmų ir labai išblyškęs, mat nuo skausmo vartoja morfijų. Ponas Šutas nekenčia karo, apgailestauja nepakratęs kojų iki sunkaus sužeidimo, tvirtina karą numatęs, visada laikęs imperatorių pavojingu visuomenei, skelbiasi, jog yra nepriklausomas ir nedvejodamas būtų balsavęs reichstage prieš kreditą karui. Iš tikrųjų labai neapdairu juodu, poną Rebhūną ir poną Šutą, susodinti taip arti vienas kito, juos skiria tik senyva panelė Rebhūn. Kilus grėsmei ji pasisuka kairėn į kaimyną, atkiša saldžias senmergės lūpas, prideda prie jų smilių ir pažvelgia į poną Šutą ilgu maldaujamu žvilgsniu, dešinės rankos smiliumi, nukreiptu įkypai žemyn, rodydama į brolį. Nuolat piktas ponas Šutas supranta ir bemaž visada susilaiko, dažniausiai nutyla vidury sakinio, šiaip ar taip, kalba taip tyliai, kad reikia atidžiai klausytis, kad ką nors suprastum. Taip

panelė Rebhūn, visada budriai jo klausanti, gelbsti situaciją. Ponas Rebhūnas net nespėja nieko pastebėti, pats jis, taikiausias ir švelniausias iš visų žmonių, niekada nepradeda. Tik jei kas nors prabyla apie karo baigtį ir pritaria ją lydėjusiam maištui, jis prisimena „peilį į nugarą" ir aklai puola į kovą.

Vis dėlto būtų klaida manyti, kad panašūs dalykai prie šio stalo vyksta visuomet. Prisimenu šį vienintelį karinį konfliktą, gal net būčiau pamiršęs, jei po metų jis nebūtų įsiplieskęs taip, kad nuo stalo tekdavo nuvesti abu priešininkus: ponas Rebhūnas, būdavo, išeina kaip visada įsikibęs į parankę seseriai, daug sunkiau sekasi ponui Šutui su ramentais, jam padeda panelė Kiundig, mokytoja, jau seniai gyvenanti pensione; susidraugavusi su ponu Šutu, ji paskui ir ištekėjo už jo, kad sukurtų jam savą namų ūkį ir geriau jį slaugytų.

Panelė Kiundig buvo viena iš dviejų pensiono mokytojų. Antroji, rauplėto veido panelė Buncel, visada kalbėjo kiek verksmingu balsu, tarsi skųsdamasi dėl savo bjaurumo. Abi nejaunos, bene keturiasdešimtmetės, pensione atstovavo švietimui. Jos, uolios „Frankfurter Zeitung" skaitytojos, žinojo, kas dabar svarbu ir apie ką kalbama, jautei, kad tyko pokalbių partnerių, darančių bent šiokią tokią pažangą. Vis dėlto anaiptol nebuvo netaktiškos, jeigu nė vienas ponas nenorėjo pasisakyti apie Unru, Bindingą, Špenglerį ar Majer-Grėfės „Vincentą". Žinojo, kiek skolingos pensiono savininkei, ir laikėsi tyliai. Verksmingame panelės Buncel balse ir šiaip niekada negirdėjai pašaipos, o daug žvalesnė panelė Kiundig, gyvai puolanti prie vyrų ir švietimo temų, paprastai laukdavo, kol šiedu dalykai susieis, nes vyrą, su kuriuo ji negalėtų *kalbėti*, šiaip ar taip, domintų tik manekenė, panelė Ram. Būtybė, kurios neįmanoma apšviesti vienu ar kitu klausimu, jai nerūpėjo, kaip tik dėl to ji, patraukli moteris, kitaip nei kolegė, dar nebuvo ištekėjusi (taip ji prisipažino mamai

prie keturių akių). Vyro, niekada neskaitančio knygų, ji nelaikė vyru, jau geriau tokiu atveju būti laisvai ir neužsikrauti namų ūkio. Vaikų irgi netroško, daugybę jų ir taip kasdien matanti. Vaikščiojo į teatrą, koncertus ir kalbėjo apie tai, bet visada laikėsi „Frankfurter Zeitung" požiūrio. Net keista, sakydavo, kad kritikai visada yra jos nuomonės.

Mama, nuo Arozos laikų nutuokianti apie vokiškąją švietimo atmainą, kuri jai, kitaip nei estetinis Vienos dekadansas, šiek tiek patiko, simpatizavo panelei Kiundig, ja pasitikėjo ir nesipiktino, pastebėjusi jos susidomėjimą ponu Šutu. Tiesa, jis buvo pernelyg niaurus, kad leistųsi į pokalbius apie meną ar literatūrą; išgirdęs apie Bindingą, kurį panelė Kiundig vertino ne mažiau nei Unru, – laikraštyje jiedu buvo dažnai publikuojami, – jis, būdavo, tik kažką neaiškiai sumurma, o pasigirdus anuomet neišvengiamai Špenglerio pavardei paaiškina: „Fronte jis nebuvo. Apie tai nieko negirdėti", o ponas Rebhūnas mesteli: „Manyčiau, filosofui tai nesvarbu."

„Istorijos filosofui gal vis dėlto svarbu", – paprieštarauja panelė Kiundig, taigi užstoja poną Šutą, nepaisydama pagarbos Špengleriui stygiaus. Tačiau šiuo klausimu tarp abiejų ponų niekada nekyla nė mažiausio konflikto, savaip sutaikanti jau ta aplinkybė, kad ponas Šutas *tikisi* iš ko nors tarnybos fronte, o ponas Rebhūnas pasiruošęs nekreipti į tai dėmesio, atrodo, tarsi jie būtų susikeitę nuomonėmis. Vis dėlto pats klausimas, ar Špengleris buvo fronte, liko neišspręstas, iki šiol to nežinau. Panelė Kiundig akivaizdžiai užjautė poną Šutą. Gana ilgai ji maskavo gailestį familiariomis pastabomis, kaip antai „mūsų karo berniukas", „ir su tuo susidorojo". Jis neišsidavė, patinka jam tai ar ne, elgėsi su ja taip neutraliai, tarsi ji niekada nebūtų ištarusi jam nė žodžio; šiaip ar taip, įeidamas į valgomąjį galvos linktelėjimu sveikinosi su ja, o į panelę Rebhūn sau iš dešinės niekada nesiteikė

nė žvilgtelėti. Kartą, kai mes visi trys ne išsyk pasirodėme prie stalo, nes užtrukome mokykloje, jis paklausė mamos: „Kur jūsų patrankų mėsa?“, ji paskui įniršusi papasakojo mums. Ji piktai atrėžė: „Niekada! Niekada!“, o jis pasišaipė: „Karui ne!“

Vis dėlto ponas Šutas gerbė mamą, atkakliai nusiteikusią prieš karą, nors niekada iš arti jo nepatyrusią, ir provokuojančiomis pastabomis veikiau pabrėžė jos įsitikinimus. Buvo tarp pensiono svečių ir visai kitokios rūšies žmonių, jų ponas Šutas, būdavo, apskritai nepastebi. Jam iš kairės sėdi jauni sutuoktiniai Bembergai, vyras – biržos makleris, turintis puikią nuovoką apie materialinę naudą, net panelei Ram negailintis pagyrų už uolumą, tai yra gebėjimą manevruoti tarp daugelio gerbėjų. „Prašmatniausia jauna dama Frankfurte“, – kartoja jis, vienas iš nedaugelio, nusižiūrėjusių net ne ją pačią, jam labiau imponuoja jos „uoslė pinigams“ ir skeptiška reakcija į komplimentus. „Šitai galvos nesusuksi. Pirma ji nori sužinoti, ko čia galima tikėtis.“

Jo žmona, visa sudėta iš madingų atributų, tarp kurių berniukiška šukuosena dar natūraliausia, kitaip tuščia nei panelė Ram, buvo kilusi iš geros buržuazinės šeimos, bet nerėžė akies. Žinoma, pastebėjai, kad perkasi ką užsimaniusi, vis dėlto ne viską kabino ant savęs; ji vaikščiojo po meno parodas, paveiksluose ją domino moterų drabužiai, ji prisipažino jaučianti silpnybę Lukui Kranachui, aiškino tai „neįtikėtinu“ jo modernumu, tiesa, žodis „aiškinti“ jos negausiems jaustukams būtų pernelyg platus. Ponas ir ponia Bembergai susipažino šokdami šimį. Jis gana išdidžiai prisipažino, kad vos prieš valandą dar buvę visai nepažįstami, jiedu išsyk suprato, kad čia galima kažko tikėtis, iš jos net daugiau nei iš jo, bet ir jis jau buvo daug žadantis jaunas biržos makleris. Jam ji atrodžiusi „elegantiška“, jis pakvietęs ją šokti ir bemat pavadinęs „Peti“. „Jūs man primenate Peti, – pasakė, – vieną amerikietę.“ Ji panoro sužinoti, ar tai jo pirmoji meilė. „Kaip pažiūrėsi“, – at-

sakė jis. Ji viską suprato, jai labai patiko, kad pirmoji jo moteris buvo amerikietė, ir ji pasiliko vardą Peti. Jis vadino ją taip visų pensiono svečių akivaizdoje, o kai, būdavo, ji nenusileidžia pietų, paaiškina: „Peti šiandien nesijaučia alkana. Jai rūpi jos linijos."

Ir šią nekivirkšnią porą būčiau pamiršęs, jei ponas Šutas nebūtų sugebėjęs elgtis taip, tarsi jos apskritai nebūtų pasaulyje. Jam artinantis su ramentais, jiedu, būdavo, tarsi išgaruoja. Jų pasisveikinimo jis negirdi, veidų nemato, ir ponia Kupfer, pakentusi jį pensione tik dėl kare žuvusio vyro atminimo, jo akivaizdoje nė karto nedrįso ištarti „ponas Bembergas" ar „ponia Bemberg". Šį pono Šuto demonstruojamą, bet toliau neplintantį boikotą abu Bembergai priėmė nemurmėdami. Jiems teliko kažkas panašaus į gailestį luošiui, visais atžvilgiais vargetai, nors ir silpnas, šis jausmas puikiai atsvėrė jo panieką.

Aplink galustalį kontrastai nebuvo tokie ryškūs. Ten sėdėjo rajono viršininkas ponas Šimelis, buvęs karininkas, sveikata trykštantis raudonskruostis išpuoselėtais ūsais, nei suirzęs, nei nepatenkintas. Jo veide niekada nenykstanti šypsena buvo tarsi savotiška sielos būsena, ir ramino suvokimas, kad esama sielų, kurios visada išlieka tokios pačios. Net prasčiausiu oru šypsena nesikeitė, kiek stebino tik tai, jog šis pasitenkinimas toks vienužis, jog jam nereikia jokių priedų, kad išliktų. Atrasti priedą nebūtų buvę sunku, mat netoliese sėdėjo panelė Parandovski, pardavėja, graži, išdidi moteris graikų skulptūros galva, kurios niekada neišmušė iš vėžių panelės Kiundig nuorodos į „Frankfurter Zeitung" ir kuri, būdavo, lyg lietaus lašus nusipurto panelei Ram skirtas pono Bembergo pagyras. „Aš taip negalėčiau", – sako purtydama galvą. Pridurti nieko nepriduria, bet ir taip aišku, ko ji negalėtų. Panelė Parandovski klausosi atidžiai, nors bemaž nekalba, nesudrumsčiama ramybė jai labai tinka. Ponas Šimelis sėdi priešais ją įkypai, atrodo, tarsi jo ūsai būtų

sušukuoti kaip tik dėl jos, jiedu lyg sutverti vienas kitam. Tačiau jis niekada neištaria jai nė žodžio, jiedu niekada neateina ir neišeina drauge, tarsi būtų tiksliai aptarę savo atskirumą. Panelė Parandovski nei laukia, kol jis pakils nuo stalo, nei vengia ateiti valgyti daug anksčiau už jį. Nors juos sieja vienas bendras dalykas – tylėjimas, bet ponas Šimelis nieko negalvodamas visada šypsosi, o panelė Parandovski aukštai iškelta galva tokia rimta, tarsi nuolat ką nors galvotų.

Visiems buvo aišku, kad čia galima kažko tikėtis, bet galingas jųdviejų pasipriešinimas sužlugdė netoliese sėdinčios panelės Kiundig mėginimus sužinoti, kas tai galėtų būti. Kartą panelė Buncel tiek užsimiršo, kad ištarė „kariatidė" panelei Parandovski už nugaros, o panelė Kiundig pasveikino poną Šimelį žodžiais: „Štai mūsų kavalerija." Tačiau ponia Kupfer bemat ją įspėjo, kad asmeninių pastabų prie pensiono stalo nederėtų sau leisti, o panelė Kiundig pasinaudojo tuo įspėjimu ir tiesiai paklausė, ar ponui Šimeliui nemalonu, kai jis pavadinamas „kavalerija". „Man tai garbė, – nusišypsojo jis, – buvau kavaleristas." – „Ir toks liks iki gyvenimo pabaigos", – pašaipiai pridūrė ponas Šutas, taip reaguojantis į kiekvieną panelės Kiundig nukrypimą į šalį iki jiems susitariant, kad vienas kitam patinka.

Tik daugmaž po pusmečio pensione pasirodė pranašus protas, ponas Karolis. Jis sugebėjo nė vieno neprisileisti per arti ir buvo labai apsiskaitęs. Panelę Kiundig žavėjo jo ironiškos pastabos, rūpestingai cukruotos apsiskaitymo cukatos. Ji, būdavo, ne visada atspėja, iš kur yra jo pasakyta frazė, ir tiek nusižemina, kad ima maldauti: „Prašau, prašau, iš kur šitą ištraukėte? Prašau pasakyti, antraip ir vėl šiąnakt neužmigsiu." – „Iš kur, iš kur, – vietoj pono Karolio atrėžia ponas Šutas, – iš Biuchmano, kaip ir visos jo šnekos." Vis dėlto tikra gėda ponui Šutui šitaip prašauti pro šalį, nes, kad ir ką sakytų ponas Karolis, Biuchmano rinki-

nyje to niekada nerasi. „Mieliau išgerčiau nuodų, nei paimčiau į rankas Biuchmaną, – atrėžia ponas Karolis, – niekada necituoju, ko iš tikrųjų neperskaičiau." Pensione vyravo nuomonė, kad tai tiesa. Aš vienintelis tuo abejojau, mat ponas Karolis visiškai nekreipė dėmesio į mus, net mama, išsilavinimu tikrai galinti rungtis su juo, jam nepatiko, mat trys jos berniukai užėmė suaugusiųjų vietą prie pensiono stalo, dėl jų jam reikėjo atsižadėti sąmojingiausių pastabų. Anuomet skaičiau graikų tragikus, kartą jis pacitavo „Oidipą", kurio pastatymą buvo matęs Darmštate. Pratęsiau citatą, jis apsimetė neišgirdęs, o kai aš atkakliai pakartojau, žaibiškai atsigręžė į mane ir šaižiai paklausė: „Ar šiandien mokykloje išgirdote?" Prie stalo apskritai itin retai ką nors pasakydavau, jo pastaba, kuria jis norėjo užčiaupti man burną kartą visiems laikams, buvo neteisinga, tokia ji atrodė ir visai užstalei. Tačiau visi baiminosi jo ironijos, niekas nemurmėjo ir aš sugėdintas nutilau.

Ponas Karolis ne tik daug ką žinojo mintinai, jis, būdavo, sąmojingai iškraipo šiek tiek ištisas frazes, o paskui laukia, ar kas nors supras, ką čia iškrėtė. Panelė Kiundig, stropi teatro lankytoja, dažniausiai jį suseka. Sąmojo jam netrūksta, su didžiausia išmone jis iškraipo ypač rimtus dalykus. Panelė Rebhūn, jautriausia iš visų, kartais išrėžia, kad jam nėra nieko švento, o jis įžūliai atsikerta: „Tik jau ne Fojerbachas." Visi žinojo, kad, neskaitant astmatiko brolio, panelė Rebhūn gyvena tik dėl Fojerbacho ir apie „Ifigeniją", žinoma, Fojerbacho, dažnai sako: „Mielai būčiau ja." Ponas Karolis, pietietiškos išvaizdos, apie trisdešimt penkerių metų, iš damų veikiausiai girdėjęs, kad jo kakta kaip Trockio, negailėjo nieko, net savęs. Kartą jis ištarė: „Geriau jau būčiau Ratenau"; prieš tris dienas Ratenau buvo nužudytas, ir tada vienintelį kartą pamačiau Karolį sutrikusį, jis pažvelgė į mane, moksleivį, su ašaromis akyse ir pasakė: „Artėja pabaiga!"

Vienintelis, kurio ši mirtis nesukrėtė, buvo ponas Rebhūnas, geraširdis, imperatoriumi kliedintis vyras. Senąjį Ratenau jis vertino kur kas labiau nei jaunąjį, pastarajam neatleido, kad stojo tarnauti respublikai. Vis dėlto pripažino, kad anksčiau, per karą, Valteris šiek tiek nusipelnė Vokietijai, kai ši dar turėjo išdidumo, dar buvo imperija. Ponas Šutas tūžmingai išrėžė: „Jie visus nužudys, visus!" Ponas Bembergas pirmą kartą gyvenime paminėjo darbininkiją: „Darbininkija to neleis!" Ponas Karolis tarė: „Reikia išvykti!" Panelė Ram, nepakenčianti nužudymų, nes po jų dažnai užverda kokia košė, paklausė: „Ar mane pasiimsite?"; ponas Karolis šito nepamiršo, nuo tos dienos prarado bet kokias dvasines aspiracijas, visiškai atvirai rėžė sparną ir, moterų apmaudui, buvo pastebėtas įeinantis į jos kambarį, kurį paliko tik dešimtą valandą.

Didis apsilankymas

Prie „Šarlotės“ pensiono pietų stalo mama vaidino garbingą, bet ne pagrindinį vaidmenį. Suformuota Vienos, ji tokia ir liko, net kai priešinosi Vienai. Apie Špenglerį nutuokė ne daugiau, nei sakė jo kūrinio pavadinimas. Tapyba jai niekada nerūpėjo; kai pasirodė Majer-Grėfės „Vincentas“ ir populiariausia tema prie pensiono stalo tapo van Gogas, ji neįstengė dalyvauti pokalbyje, o kartą vis dėlto įsitraukusi anaiptol nepadarė gero įspūdžio. Saulėgrąžos, pasakė ji, apskritai nekvepiančios, šio to vertos tik jų sėklos, jas bent gali gliaudyti. Įsivyravo slogi tyla, kuriai toną davė panelė Kiundig, vyriausioji aktualaus švietimo atstovė prie stalo, kurią iš tikrųjų jaudino daugybė „Frankfurter Zeitung“ aptariamų dalykų. Kaip tik anuomet radosi religija, susijusi su van Gogu, ir kartą panelė Kiundig pasakė tik dabar, susipažinusi su jo gyvenimu, suprantanti, ką reiškia Kristus; tokį teiginį gana ryžtingai užprotestavo ponas Bembergas. Ponui Šutui jis atrodė ekstravagantiškas, ponas Šimelis nusišypsojo. Panelė Rebhūn surypavo: „Juk jis toks nemuzikalus“, turėdama omenyje van Gogą, o pajutusi visuotinį nesupratimą, ryžtingai pridūrė: „Ar galite įsivaizduoti, kad jis nutapytų „Koncertą“?“

Anuomet apie van Gogą nežinojau nieko, todėl mūsų kambaryje viršuje ėmiau klausinėti mamos. Ji tepasakė tiek, kad susigėdau dėl jos. Net prakalbo taip, kaip anksčiau niekada nebūtų kalbėjusi: „Beprotis, tapęs vien šiaudinius krėslus ir saulėgrąžas, visada vien geltonai, jis nemėgo jokių kitų spalvų, tapė tol, kol gavo saulės smūgį ir paleido kulką sau į kaktą.“ Tokia informacija

buvau labai nepatenkintas, jaučiau, kad žodžiai apie beprotybę, kurią ji jam pripaišė, taikomi man. Jau kiek laiko ji pasisakė prieš bet kokią egzaltaciją, vadino bepročiu kas antrą menininką, tiesa, tik iš moderniųjų (ypač dar gyvų), bet ankstesnių, su kuriais pati užaugo, nelietė. Niekam neleido menkinti savojo Šekspyro; didžiąsias akimirkas prie pensiono stalo ji, būdavo, patiria tik tada, kai ponas Bembergas ar kuris kitas neapdairiai pasiskundžia nuobodžiavęs per Šekspyro spektaklį, esą jau pats laikas atsisakyti tos senienos, pakeisti kuo nors modernesniu.

Tada mama pagaliau vėl pasidaro tokia pat žavinga kaip anksčiau. Keliomis žaižaruojančiomis frazėmis sutriuškina vargšą poną Bembergą, graudžiai besidairantį pagalbos ir iš niekur jos nesulaukiantį. Kai ant kortos pastatytas Šekspyras, mamai nerūpi niekas, ji kalba be jokios atodairos, jai vis tiek, ką apie ją mano kiti; galiausiai dar išrėžusi, kad, žinoma, Šekspyras netinkąs lėkštiems šio infliacijos meto žmonėms, galvojantiems tik apie pinigus, ji užkariauja įvairiausias širdis: nuo panelės Kiundig, sužavėtos jos entuziazmo ir temperamento, iki pono Šuto, įkūnijančio jo paties niekada neįvardijamą tragizmą, ir panelės Parandovski, vertinančios bet kokį išdidumą ir įsivaizduojančios Šekspyrą išdidų. Sykį net pono Šimelio šypsena įgavo kažkokios paslapties, jis nustebino visą užstalę, mat ištarė „Ofelija“, paskui iš baimės, kad apsiriko, kiek lėčiau darsyk pakartojo šį vardą. „Mūsų kavaleristas ir Hamletas, – sukluso panelė Kiundig, – kas galėtų pamanyti“; ponas Šutas bemat ją pertraukė: „Jei jis mini Ofeliją, anaiptol nereiškia, kad yra matęs „Hamletą“.“ Juoko audra kilo paaiškėjus, kad ponas Šimelis nenutuokia, kas tas Hamletas. Daugiau jis niekada nedrįso taip išsišokti. Vis dėlto ir tąsyk pono Bembergo mėginimas pulti Šekspyrą buvo atremtas, jo paties žmona užtikrino, kad jai patinka vyrus vaidinančios Šekspyro moterys, jos tokios elegantiškos.

Anuomet laikraščiuose mirgėjo Stineso pavardė, buvo infliacijos laikai, aš atsisakiau bet ką suprasti apie ekonominius dalykus – anapus visko, bent kiek su jais susijusio, nujaučiau dėdės iš Mančesterio, ketinančio įtraukti mane į savo verslą, spąstus. Atmintyje neblėso didysis dėdės antpuolis Ciuricho kavinėje „Špriunglis“ vos prieš dvejus metus. Jo padarinius dar labiau sustiprino nepavykęs disputas su mama. Visa, ką jutau kaip grėsmę, aiškinau dėdės įtaka. Nekeista, kad jis susiliejo man su Stinesu. Klausiausi, kaip prie stalo kalbama apie Stinesą: pono Bembergo balse jaučiau pavydą, ponas Šutas keikė jį su kandžia panieka: „Visi tolyn labyn skursta, o jis vis turtėja“, visos pensiono moterys vieningai reiškė simpatiją (ponia Kupfer: „Jis dar gali sau šį tą leisti“; panelė Ram, surezgusi bene ilgiausią sakinį: „Ką gali žinoti apie tokį vyrą“; panelė Rebhūn: „Muzikai jis neturi laiko“; panelė Buncel: „Man gaila jo. Niekas jo nesupranta“; panelė Kiundig: „Norėčiau paskaityti, kokiais laiškais jį apipila kaulytojai“; panelė Parandovski būtų mielai jam dirbusi: „Ten žinai, kas ir kaip“; poniai Bemberg rūpėjo jo žmona: „Tokiam vyrui privalai atrodyti elegantiška“) – kalbų buvo daug, tik mama visada tylėjo. Šį vienintelį kartą ponas Rebhūnas pritarė ponui Šutui ir net pavartojo piktą žodį „parazitas“, tiksliau, „tautos parazitas“, o ponas Šimelis, besišypsanti švelnybių švelnybė, panelės Parandovski pastabą pakreipė netikėta linkme: „Tikriausiai mus jau supirko. Negali žinoti.“ Kai paklausiau mamos, kodėl ji tyli, išgirdau, kad jai, užsienietei, nedera kištis į vokiečių vidaus reikalus. Tačiau buvo akivaizdu, kad iš tikrųjų jai rūpi kažkas kita, apie ką ji nenori kalbėti.

Vieną dieną ji pasakė, laikydama rankoje laišką: „Vaikai, poryt turėsime svečią. Ponas Hungerbachas ateis arbatos.“ Paaiškėjo, kad ponas Hungerbachas – jos pažįstamas iš Arozos miško sanatorijos. Jai kiek nesmagu, kad jis, įpratęs prie visiškai kitokio

gyvenimo, aplankys mus pensione, bet gražiai jam atsakyti nėra kaip, be to, ir per vėlu, jis keliaująs ir net nežinia, kaip su juo susisiekti. Išgirdęs žodį „kelionė“, kaip visada pagalvojau apie keliaujantį tyrinėtoją ir paklausiau, po kokį žemyną jis keliauja. „Tai verslo kelionė, – atsakė ji, – jis pramonininkas.“ Dabar supratau, kodėl prie stalo ji visada tylėjo. „Pensione geriau apie tai nekalbėti. Kai jis atvyks, niekas jo nepažins.“

Žinoma, net ir be tų šnekų apačioje prie stalo buvau nusistatęs prieš jį, tai buvo vyras iš žmogėdros dėdės srities, ko jam prireikė pas mus? Jaučiau, kad mama sutrikusi, ir pamaniau turėsiąs ją nuo jo saugoti. Tačiau kaip viskas rimta, supratau tik tada, kai ji pasakė: „Mano sūnau, kai jis bus čia, neišeisi iš kambario, noriu, kad išklausytum jį nuo pradžios iki galo. Tai žmogus, esantis pačiame gyvenimo sūkuryje. Dar Arozoje jis pažadėjo man suimti jus į nagą, kai atvyksime į Vokietiją. Jis labai užsiėmęs. Vis dėlto matau, kad laikosi žodžio.“

Ponas Hungerbachas pažadino mano smalsumą, tikėjausi rimtai su juo susiremti, todėl man rūpėjo, kad priešininkas būtų kaip reikiant. Kad priblokštų mane, tad juo vertesnė būtų mano pergalė. Mama, puikiai nujaučianti mano „jaunatvišką neigimą‘ (taip ji vadino), pasakė, kad neturėčiau manyti, jog ponas Hungerbachas augo lepiu turtingų namų jaunuoliu. Priešingai, jam, kalnakasio sūnui, labai sunkiai sekėsi, jis pamažu prasimušė. Kartą Arozoje papasakojęs jai visą savo istoriją, tada ji pagaliau supratusi, ką reiškia pradėti bemaž nuo nulio. Galiausiai pasakiusi ponui Hungerbachui: „Bijau, kad mano berniukams visada pernelyg gerai ėjosi.“ Tada jis pasiteiravęs apie mane ir galiausiai paaiškinęs, kad niekada nevėlu. Jis puikiai žinąs, ką tokiu atveju daryti: „Įmesti į vandenį ir tegul kepėstuoja. Žiūrėk, jau ir plaukia.“

Ponas Hungerbachas buvo staigių manierų. Tik pasibeldė ir jau atsidūrė kambaryje. Purtė mamos ranką, bet, užuot žvelgęs

į ją, nusitaikė į mane ir pratrūko ambryti. Frazės buvo trumpos ir kapotos, jų negalėjai nesuprasti, bet jis ne kalbėjo, o ambrijo. Ambrijo be perstojo nuo tos akimirkos, kai įėjo, iki tol, kol atsisveikino, o išbuvo visą valandą. Nieko neklausinėjo ir nelaukė atsakymo. Nė kartelio nepasidomėjo, kaip sekasi mamai, kuri, šiaip ar taip, buvo sanatorijos pacientė, kaip ir jis. Nepaklausė, kuo aš vardu. Užtat vėl išklausiau viską, kuo taip pasibaisėjau prieš metus ginčydamasis su mama. Kuo anksčiau sunkus profesinis mokymasis, tuo geriau. Tik ne studijos. Knygas išmest, visas nesąmones pamiršt. Knygose vien blėniai, svarbu tik gyvenimas, patirtis ir sunkus darbas. Darbas, kol užgels kaulus. Visa kita net nevalia vadinti darbu. Jei neištveri, esi per silpnas, pražūk. Tokių negaila. Žmonių ir taip pasaulyje per daug. Netinkami turi išnykti. Beje, galbūt dar pasidarysi tinkamas. Nors pradžia iš esmės bloga. Pirmiausia pamiršt visas kvailybes, jos neturi nieko bendra su gyvenimu, koks jis iš tikrųjų. Gyvenimas – kova, negailestinga kova, ir tai gerai. Antraip žmonija nežengtų pirmyn. Silpnuolių rasė būtų seniai išmirusi be pėdsakų. Už nieką negausi nieko. Vyrus turi auklėti vyrai, moterys pernelyg sentimentalios, jei galėtų, tik pustytų savo sūnelius, neprileistų princų prie jokio purvo. O darbas pirmiausia purvinas. Darbas nuvargina ir išpurvina, bet jo vis tiek neatsisakai. Toks darbo apibrėžimas. Regis, šiurkščiai iškraipiau pono Hungerbacho ambrijimą, pavertęs jį suprantamais teiginiais, vis dėlto jei kokio ypatingo sakinio ar žodžio ir nesupratau, kiekviena paskira direktyva turėjo pernelyg aiškią prasmę: atrodė, tarsi jis lauktų, kad pašoksi ir bemat pulsi prie sunkaus darbo, juk kitoks apskritai nesiskaito.

Vis dėlto arbata buvo išpilstyta, sėdėjome prie žemo apskrito stalo, svečias, būdavo, pakelia arbatos puodelį prie burnos, bet nespėja gurkštelėti, nes į galvą šauna nauja direktyva, pernelyg neatidėliotina, kad lauktum ištisą gurkšnį. Puodelis be jokių cere-

monijų atsiduria ant stalo, iš burnos pasipila naujos trumpos frazės, ir aišku viena: jos neabejotinos. Net ir senesnis vyras vargiai būtų įstengęs jam paprieštarauti, ką jau kalbėti apie moteris ir vaikus. Ponas Hungerbachas mėgavosi efektu. Jis visas vilkėjo mėlynai, priderinęs prie akių spalvos, ir atrodė nepriekaištingai, be menkiausios dėmelės ar dulkelės. Mielai būčiau pasakęs daug ką, kas sukosi man galvoje, dažniausiai, vis iš naujo išnirdavo žodis „kalnakasys“; svarsčiau, ar šis neprilygstamai švarus, pasitikintis, griežtas žmogus jaunystėje iš tikrųjų dirbo šachtoje, kaip teigia mama.

Nė karto nepravėriau burnos, nes jis nepaliko man nė akimirkos plyšio, o pats galiausiai išsiliejo ir pridūrė paskutinę direktyvą, šįsyk sau pačiam, jog negalįs švaistyti laiko, ir išėjo. Tiesa, dar ištiesė mamai ranką, bet į mane jau nekreipė dėmesio manydamas, jog pernelyg sutriuškino, kad būčiau vertas atsisveikinimo žodžio. Uždraudė mamai palydėti jį žemyn, kelią jis žinąs, dar uždraudė jai dėkoti. Ji turinti pirma palūkėti jo įsikišimo padarinių, tik tada dėkoti. Paskui pridūrė: „Operacija pavyko, pacientas negyvas.“ Šis pokštas turėjo sušvelninti ankstesnės scenos rimtumą. Ir viskas baigėsi.

„Jis labai pasikeitė, Arozoje buvo kitoks,“ – ištarė mama. Buvo sutrikusi ir susigėdusi. Suprato, kad puoselėdama naujuosius auklėjimo planus vargiai rastų blogesnį sąjungininką. O man dar klausantis pono Hungerbacho kilo baisus, širdį draskantis įtarimas, kuris atėmė žadą. Negreit įstengiau jį išsakyti. Mama tuo tarpu pripasakojo apie poną Hungerbachą, koks jis buvęs *anksčiau*, tik prieš metus. Nustebau, kai ji – pirmą kartą – pabrėžė jo religingumą. Anuomet jis ne sykį kalbėjęs, kiek daug jam reiškia tikėjimas. Už jį esąs dėkingas savo mamai, niekada, net sunkiausiais laikais, jo tikėjimas nesusvyravęs. Jis visada žinojęs, kad viskas bus gerai, taip ir nutiko: jis tiek daug pasiekęs, nes niekada nesvyravęs.

Kuo čia dėtas jo tikėjimas, paklausiau. „Jis pasakojo, kaip viskas blogai Vokietijoje, – pasakė ji, – ir kad vis blogės, kol vėl pasidarys geriau. Teks traukti save už plaukų iš pelkės, kitaip nieko neišeis, tokiomis sunkiomis aplinkybėmis ištižėliams ir mamyčių sūneliams nėra vietos."

„Ar jis ir anuomet taip kalbėjo?" – paklausiau.

„Ką nori pasakyti?"

„Na, visą laiką ambrija ir nežiūri į akis."

„Ne, aš pati labai nustebau. Anuomet tikrai buvo kitoks. Domėjosi mano savijauta, klausinėjo, ar turiu kokių žinių iš tavęs. Jam padarė įspūdį, kad dažnai kalbu apie tave. Paskui jis net, būdavo, išklauso. Kartą, tiksliai pamenu, atsiduso – įsivaizduok šitą žmogų dūsaujantį – ir pasakė: jo vaikystės laikais buvę kitaip, mama su penkiolika ar šešiolika vaikų, dabar jau nepamenu, kiek, tokioms subtilybėms neturėjusi laiko. Norėjau duoti paskaityti jam tavo dramą, jis paėmęs perskaitė pavadinimą ir pasakė: „Junijus Brutas – neblogas pavadinimas, iš romėnų gali šio to pasimokyti." – „Ar jis apskritai žino, kas tas Brutas?" „Taip, įsivaizduok, pasakė: „Tai tas, kuris nuteisė sūnus mirti." „Bene vienintelis dalykas, kurį žino iš istorijos. Patiko, nes tinka jam. Bet ar jis perskaitė?" „Ne, žinoma, ne, literatūrai jis neturėjo laiko. Nuolat studijavo laikraščio ekonomikos skiltį, jis įkalbėjo mane persikelti į Vokietiją: „Dabar gyventumėte ten labai pigiai, maloningoji ponia, vis pigiau!"

„Ir dėl to išsikraustėme iš Ciuricho ir persikėlėme į Vokietiją?" Pasakiau apimtas tokio niršulio, kad pats išsigandau. Vadinasi, iš tikrųjų buvo net blogiau, nei įtarinėjau. Mintį, jog ji galėjo palikti vietą, kurią mėgau labiau už viską pasaulyje, kad kur nors gyventų *pigiau*, suvokiau kaip didžiausią pažeminimą. Ji bemat pastebėjo perlenkusi lazdą ir pakeitė toną: „Ne, ne. Tikrai ne. Kartais svarsčiau ir šią mintį, bet ne ji nulėmė." – „O kas

nulėmė?“ Ji jautėsi priversta gintis, mudu abu dar nespėjome atsikratyti bjauraus vizito įspūdžio, todėl jai pačiai buvo pravartu pasiaiškinti ir šį tą aiškiau suprasti.

Ji atrodė dvejojanti, tarsi apgraibom ieškanti atsakymų, kurie atsilaikytų, bemat neišsisklaidytų lyg migla. „Jis visada norėjo pasikalbėti, – pasakė, – matyt, jam patikau. Sykiu elgėsi pagarbiai, užuot pokštavęs, kaip kiti pacientai, visada buvo rimtas ir pasakojo apie mamą. Man tai savo ruožtu patiko. Žinai, moterys apskritai ne itin mėgsta būti lyginamos su mama, tai jas sendina. O man patiko, nes jaučiau, kad į mane žiūri rimtai.“ „Juk tu kiekvienam padarai įspūdį, nes esi graži ir protinga.“ Taip iš tikrųjų maniau, antraip nebūčiau šią akimirką pasakęs, nebuvau draugiškai nusiteikęs, priešingai, jaučiau siaubingą neapykantą, nes pagaliau atspėjau paslaptį, supratau skaudžiausios netekties po tėvo mirties, išvykimo iš Ciuricho, priežastį.

„Jis vis kartojo, kad neatsakinga man, moteriai, vienai tave auklėti. Tau reikia jausti tvirtą vyro ranką. Juk dabar jau yra kaip yra, sakydavau, iš kur paimsi tėvą, negi vogsi iš kitų? Neištekėjau kaip tik dėl to, kad galėčiau visiškai jums atsidėti, o dabar staiga išgirstu, koks tai blogis jums: mano auka virsianti jums nelaime. Labai išsigandau. *Dabar* manau, jog jis *stengėsi* mane išgąsdinti, kad padarytų įspūdį, šiaip nebuvo itin įdomus, žinai, kalbėjo vis tą patį, bet prabilęs apie tave išgąsdino mane ir sykiu bemat pasisiūlė į pagalbą. „Atvykite į Vokietiją, maloningoji ponia, – pasakė, – esu labai užsiėmęs, apskritai neturiu laiko, nė minutės, bet jūsų sūnumi pasirūpinsiu; atvykite, pavyzdžiui, į Frankfurtą, aš jus aplankysiu ir rimtai su juo pasikalbėsiu. Jis dar nežino, kaip yra pasaulyje. Jam atsivers akys. Vieną kartą juo užsiimsiu, bet iš pagrindų, o paskui jūs įmesite jį į gyvenimą! Jau prisistudijavo, gana tų knygų! Toks niekada netaps vyru! Ar norite turėti ne sūnų, o bobą?“

Iššūkis

Raineris Frydrichas buvo aukštas, svajingas berniukas, žingsniuodamas jis kažin ar galvojo, kaip ir kur eina, nebūčiau nustebęs, jei dešine koja būtų patraukęs į vieną, o kaire – į kitą pusę. Anaiptol nebuvo silpnas, bet kūniški dalykai jo visiškai nedomino, todėl buvo prasčiausias klasės gimnastas. Visada paskendęs mintyse, jis galvojo apie du dalykus. Tikrasis jo talentas buvo matematika, ji jam labai lengvai sekėsi, dar niekada nebuvau matęs nieko panašaus. Problema vos suformuluota, o jis ją jau išsprendė; nespėjai suvokti, apie ką kalbama, o jau pasigirdo atsakymas. Tačiau jis tuo nesididžiavo, atsakymas būdavo tylus ir natūralus, atrodė, lyg jis laisvai verstų iš vienos kalbos į kitą. Jam nereikėjo jokių pastangų, matematika buvo kaip gimtoji kalba. Mane stulbino abu dalykai: kaip lengvai jis sprendžia uždavinius ir kaip visiškai nesididžiuoja. Tai buvo ne vien žinios, tai buvo gebėjimas, būdingas jam visada, bet kokios būsenos. Paklausiau, ar ir miegodamas galėtų spręsti lygtis, jis susimąstė ir paprastai atsakė: „Manau, kad taip." Jaučiau jam didžiulę pagarbą, bet nepavydėjau. Neįmanoma pavydėti ko nors, kas taip unikalu, jau vien tai, kad šis gebėjimas taip stulbino, jog prilygo stebuklui, darė jį nepasiekiamą bet kokiam žemesniajam pavydui. Vis dėlto pavydėjau jam kuklumo. „Juk visai lengva, – būdavo, sako jis, kai nusistebiu jo somnambulišku sprendimu, – ir tu gali." Jis elgėsi taip, tarsi tikėtų, jog iš tikrųjų galėtum kaip jis, tik *nenori* dėl savotiškos blogos valios, kurios niekada nemėgino paaiškinti, gal dėl religinių priežasčių.

Mat antrasis jam rūpėjęs dalykas, per šviesmečius nutolęs nuo matematikos, buvo tikėjimas. Jis lankė Biblijos būrelį, buvo pamaldus krikščionis. Gyveno netoliese, iš mokyklos namo eidavome kartu, jis stengėsi mane atversti į savo tikėjimą. Dar niekada mokykloje nebuvau su tuo susidūręs. Jis niekada nieko neįrodinėjo, niekada tai nebuvo diskusija, kaskart, būdavo, jo nuoseklaus matematinio mąstymo nelieka nė pėdsako. Jis tiesiog draugiškai paragina, pirma visada ištaria mano vardą, bemaž maldaujamai pabrėždamas pirmojo skiemens „e“. „Elijau, – pradeda šitaip kiek tęsdamas, – pamėgink, ir tu gali tikėti. Tereikia panorėti. Tai labai paprasta. Kristus mirė ir už tave.“ Jis laiko mane užsispyrėliu, nes neatsakau. Mano, kad žodis „Kristus“ man nemalonus. Iš kur jam žinoti, kad ankstyvoje vaikystėje „Jėzus Kristus“ buvo man labai artimas per nuostabius angliškus himnus, kuriuos traukėme kartu su guvernante. Mane atstumia, atima žadą, kelia siaubą ne vardas, o tai, kad Kristus „mirė ir už mane“. Niekada nesusitaikiau su žodžiu „mirti“. Suvokimas, kad kas nors turi mirti už mane, būtų užgriuvęs siaubingiausiu kaltės jausmu, tarsi aš turėčiau naudos iš žmogžudystės. Nuo Kristaus mane stūmė šis aukos vaizdinys, gyvybės auka, nors paaukota dėl visų, bet ir dėl manęs.

Keli mėnesiai prieš slaptąjį himnų giedojimą Mančesteryje per pono Djuko religijos pamokas išgirdau apie Abraomo ketinimą paaukoti sūnų Izaoką. Po to niekada neatlėgau, jei neskambėtų taip juokingai, pasakyčiau neatlėgęs iki šiol. Tada suabejojau įsakymu ir abejonė jau niekada neišnyko. Vien to pakako, kad netapčiau tikinčiu žydu. Kristaus mirtis ant kryžiaus, nors ir paties pasirinkta, sutrikdė mane ne mažiau, nes reiškė, kad mirtis *skiriama*, nesvarbu, kokiu tikslu. Raineris manė atradęs geriausius žodžius man atversti, bet nė iš tolo nenujautė, kad kaskart šiltu balsu tardamas, jog Kristus mirė ir už mane, visiškai sunaikina manyje tikėjimo galimybę. Galbūt jis klaidin-

gai išsiaiškino mano tylėjimą, palaikė jį neryžtingumu. Antraip būtų sunku suvokti, kodėl kasdien pakeliui iš mokyklos kartoja tą sakinį. Jo atkaklumas stulbino, bet neerzino, visada jaučiau teigiamą nuostatą: Raineris norėjo, kad pajusčiau, jog nesu atskirtas nuo, jo požiūriu, geriausio dalyko, kad galiu susyti su juo lygiai kaip jis. Nuginkluoja, būdavo, ir jo romumas – atrodo, kad mano tylėjimas šiuo klausimu jo visai neerzina, juk mes kalbame apie daugybę dalykų ir tarp mūsų anaiptol netvyro tyla; jis tik suraukia kaktą, tarsi stebėtųsi, kad šią vienintelę problemą taip sunku išspręsti, prie savo namų atsisveikindamas ištiesia ranką, dar pasako: „Apgalvok tai, Elijau", – vėl labiau maldaujamai, ne primygtinai, – ir nuklupčioja vidun.

Žinojau, kad mudviejų kelias namo kaskart baigsis mėginimu atversti mane ir apsipratau su tuo. Tačiau pamažu paaiškėjo, kad greta krikščioniškosios nuotaikos jo namuose vyravo kitokia, visiškai priešinga. Raineris turėjo jaunesnį brolį, šis irgi mokėsi Vėlerio mokykloje, dviem klasėmis žemiau. Pamiršau jo vardą, matyt, dėl to, kad jis, atvirai priešiškas, taip mane puolė. Buvo nedidelio ūgio, bet geras gimnastas, puikiai žinantis, ką veikti su kojomis. Užtikrintas ir ryžtingas, jis buvo tikra mąslaus ir užsisvajojusio Rainerio priešingybė. Broliai buvo vienodų akių, bet vyresnėlio žvilgsnis visada buvo klausiamas, lūkestingas ir draugiškas, o jaunėlio akys tryško drąsa, kovingumu ir iššūkiu. Pažinojau jį tik iš matymo, niekada nesu su juo kalbėjęs, bet Raineris, būdavo, bemat persako, ką jis kalba apie mane.

Visada išgirstu kokį nemalonų arba įžeidų dalyką. „Brolis sako, kad tavo pavardė Kanas, o ne Kanetis. Nori žinoti, kodėl pasikeitėte pavardę." Tokias abejones visada išreiškia brolis, jos išsakomos jo vardu. Raineriui reikią mano atsakymo brolio žodžiams paneigti. Jis labai prie jo prisirišęs, turbūt myli ir mane, veikiausiai persako man kiekvieną priešišką brolio teiginį mėgindamas

tarpininkauti ir taikyti. Paneigiu brolio žodžius, Raineris perduoda jam visus mano atsakymus, bet labai klysta tikėdamasis susitaikymo. Pakeliui į namus pirmiausia išgirstu naujus brolio įtarinėjimus ir kaltinimus. Jų esmė visada ta pati: aš, kaip ir visi žydai, stengiuosi nuslėpti esąs žydas. Akivaizdu, kad taip nėra, dar akivaizdžiau pasidaro, kai po kelių minučių į neišvengiamą Rainerio bandymą mane atversti atsakau tylėjimu.

Turbūt tai, kad brolis toks nepataisomas, verčia mane atsakinėti kantriai ir išsamiai. Raineris praneša man viską, ką prasimano brolis, galima sakyti, cituoja jį. Sausai perduoda neišsakydamas savo nuomonės. Nesako jam pritariąs ar nesutinkąs su juo, tiesiog tarsi neutralus laidininkas perduoda brolio klausimą. Supykčiau ir tikrai neatsakinėčiau, jei tie begaliniai įtarinėjimai būtų išsakyti agresyviu brolio tonu. O jie skamba visiškai ramiai, pirma visada pasigirsta: „mano brolis sako“ arba „mano brolis klausia“, o paskui kas nors taip siaubinga, kad būnu priverstas kalbėti, bet iš tikrųjų nesusierzinu, nes tai tokia nesąmonė, kad tiesiog gaila paties klausėjo. „Elijau, mano brolis klausia: kodėl per Paschą jūs vartojate krikščionių kraują?“, aš atsakau: „Niekada. Niekada. Juk vaikystėje švenčiau Paschą. Būčiau ką nors pastebėjęs. Pas mus buvo daug krikščionių mergaičių, su jomis žaisdavau“, o kitą dieną gaunu kitą brolio žinią: „Dabar gal ir ne. Dabar pernelyg gerai apie tai žinoma. Kodėl žydai anksčiau pjovė krikščionių vaikus Paschos šventei?“ Jis ištraukia visus senus kaltinimus: „Kodėl žydai nuodijo šulinius?“ Kai atsakau: „Jie niekada to nedarė“, išgirstu: „Netiesa, nuodijo maro laikais.“ – „Juk per marą jie mirė, kaip ir visi kiti.“ – „Nes buvo užnuodiję šulinius. Taip nekentė krikščionių, kad iš neapykantos patys drauge su jais pražuvo.“ – „Kodėl žydai prakeikia visus kitus žmones?“ – „Kodėl žydai – bailiai?“ – „Kodėl karo metais nė vienas žydas nebuvo fronte?“

Šitai vis tęsėsi, mano kantrybė buvo neišsemiama, visada atsakinėjau kiek įmanydamas rimtai, neįsižeidęs, tarsi būtų tereikėję pavartyti enciklopediją ir sužinoti mokslo tiesą. Tariausi savo atsakymais išguisiąs iš pasaulio tokius absurdiškus kaltinimus ir kartą, dvasios ramybe norėdamas prilygti Raineriui, pasakiau: „Perduok broliui, kad aš jam dėkingas už klausimus. Taip kartą visiems laikams galiu išguiti iš pasaulio tokias kvailybes." Dabar nustebo net patiklus, naivus ir sąžiningas Raineris. „Bus sunku, – pasakė, – brolis sugalvoja vis naujų klausimų." Tačiau iš tikrųjų naivus buvau aš, daugybę mėnesių nepastebėjęs, kur brolis taikosi. Vieną dieną Raineris pasakė: „Mano brolis klausia, kodėl visada atsakinėji į jo klausimus. Juk gali per pertrauką mokyklos kieme jį susistabdyti ir iškviesti į kovą. Gali su juo susimušti, jei nebijai!"

Bijoti jo man niekada nešovė į galvą. Jam, užduodančiam neapsakomai kvailus klausimus, jaučiau vien gailestį. O jis ketino išprovokuoti mane muštynėms ir pasirinko keistą aplinkkelį per brolį, visą tą laiką kasdien bandantį mane atversti. Dabar gailestis virto panieka, nesuteikiau jam garbės, neiškviečiau į kovą, jis buvo dvejais metais jaunesnis, man nederėjo muštis su berniuku iš žemesnės klasės. Todėl nustojau šitaip su juo „bendrauti". Kai Raineris kitą kartą pradėjo: „Mano brolis liepė tau pasakyti...", nutraukiau jį vidury sakinio ir pasakiau: „Eina tavo brolis po velnių. Su mažvaikiais nesimušu." Vis dėlto mudu likome draugai, nepakito ir jo bandymai mane atversti.

Portretas

Hansas Baumas, su kuriuo iš pat pradžių susidraugavau, buvo kompanijos „Siemens-Schukert“ inžinieriaus sūnus. Labai oficialus, tėvo įpratintas prie disciplinos, jis stengėsi niekuo nepažeminti savo orumo, visada buvo rimtas ir sąžiningas, geras darbininkas, nelabai entuziastingas, bet stropus. Skaitė geras knygas, vaikščiojo į koncertus Zalbau, mudu visada turėjome apie ką pakalbėti. Neišsemiama tema buvo Romenas Rolanas, ypač jo „Bethovenas“ ir „Žanas Kristofas“. Dėl savotiško atsakomybės už žmoniją jausmo Baumas ketino būti gydytojas, man tai labai patiko. Žinoma, galvojo apie politiką, jo mintys buvo nuosaikios, instinktyviai jis atmetė bet kokius kraštutinumus, buvo toks santūrus, kad atrodė, tarsi visada vilkėtų uniformą. Labai jaunas, jis jau visapusiškai apgalvojo kiekvieną dalyką – „teisingumo dėlei“, o dar labiau dėl to, kad jam buvo grasus neapdairumas.

Apsilankęs pas jį nustebau, koks temperamentingas buvo tėvas, aršus, kupinas tūkstančių prietarų ir nepaliaujamai juos skelbiantis miesčionis, geraširdis, lengvabūdis, linkęs pokštauti, didžiausią simpatiją jaučiantis Frankfurtui. Būdavo, ateinu pas juos, o jis kaskart padeklamuoja savo mylimiausią poetą Frydrichą Štolcę. „Tai didžiausias poetas, – sako, – tą, kuriam jis nepatinka, tik sušaudyti.“ Hanso Baumo mama buvo mirusi prieš keletą metų, namų ūkiu rūpinosi jo sesuo, linksma, jau kiek apkūni, nors ir jauna.

Mano dėmesį patraukė jaunojo Baumo korektiškumas. Jis būtų veikiau nusikandęs liežuvį nei pamelavęs. Jo pasaulyje nuo-

dėmė, gal net didžiausia, buvo bailumas. Jei, būdavo, mokytojas pareikalauja, kad jis pasiaiškintų, – tai nutinka retai, jis vienas geriausių mokinių, – Hansas atsako visiškai atvirai, nesukdamas galvos dėl pasekmių. Jei kalbama ne apie jį, jis elgiasi riteriškai ir užstoja bičiulius, bet niekada nemeluoja. Pašauktas atsistoja tiesus kaip žvakė – jo laikysena nelanksčiausia klasėje – ir ryžtingai, bet lėtai užsisagsto švarko sagas. Viešai pasirodyti atsagstytu švarku jam neįmanoma, galbūt dėl to man kilo mintis apie uniformą. Baumui išties negalėjai nieko prikišti, jis anksti tapo krištolinio skaidrumo žmogumi, buvo anaiptol ne kvailas, bet visada visiškai tapatus sau, galėjai numatyti kiekvieną jo reakciją, juo nesistebėjai, stebėjaisi nebent tuo, kad niekada nebuvo kuo stebėtis. Daugiau nei jautrus jis buvo garbės klausimu. Kai daug vėliau jam papasakojau apie žaidimą, kurį sau leido Rainerio brolis, jis prarado savitvardą – mat buvo žydas – ir visiškai rimtai paklausė, ar nereikėtų jam dabar priremti jį prie sienos. Nesuprato, nei kodėl taip ilgai ir kantriai atsakinėjau, nei vėlesnės visiškos paniekos. Visa tai jam kėlė nerimą, atrodė, jog galbūt kažkas ne visai gerai, kad taip ilgai dalyvavau tame žaidime. Neleidau jam nieko daryti mano vardu, jis kiek pasidomėjęs išsiaiškino, kad Rainerio tėvas kadaise susidūrė su verslo sunkumais, prie to buvo nagus prikišę jo konkurentai, žydai. Smulkmenų nesupratau, mes ir nežinojome ganėtinai tiksliai, kad galėtume suprasti. Tačiau tėvas netrukus mirė, o aš dabar pradėjau nutuokti, kaip šeimoje atsirado ta akla neapykanta.

Feliksas Vertheimas buvo temperamentingas, linksmas vaikinas, mokymuisi gana abejingas, nes per pamokas jam rūpėjo tyrinėti mokytojus. Jis, būdavo, pastebi menkiausias mokytojo ypatybes, tarsi vaidmenis išmoksta mėgdžioti visus mokytojus, tarp kurių keli itin ryškūs yra jo numylėtiniai. Tikroji auka buvo choleriškas lotynų kalbos mokytojas Krėmeris, kurį jis vaidino

taip tobulai, jog tiesiog matei priešais save patį Krėmerį. Kartą šis netikėtai per anksti įžengė į klasę kaip tik per tokį vaidinimą ir kaktomuša susidūrė su pačiu savimi. Vertheimas buvo toks įniršęs, kad nebepajėgė valdytis ir išplūdo Krėmerį kaip apsimetėlį, begėdiškai besikėsinantį į jo vaidmenį. Scena tęsėsi minutę ar dvi, jiedu stovėjo priešpriešiais įtariai spoksodami vienas kitą ir, kaip įprasta Krėmeriui, nešvankiausiai plūdosi. Klasė tikėjosi paties blogiausio, bet nenutiko nieko – Krėmerį, choleriškąjį Krėmerį, suėmė juokas, jis vos įstengė jį nuslopinti. Vertheimas susmuko savo suole pirmoje eilėje; matant Krėmerį, akivaizdžiai vos besivaldantį, kad nesusijuoktų, jam pačiam praėjo noras juoktis. Šis epizodas niekada nebuvo minimas, nebuvo jokios bausmės, Krėmerį pamalonino tobulas portreto panašumas, jis neįstengė ko nors imtis prieš savo kopiją.

Vertheimo tėvas buvo didelės drabužių parduotuvės savininkas, turtingas ir nelinkęs to slėpti. Naujųjų metų išvakarėse buvome pakviesti pas jį ir atsidūrėme dideliame bute, pilname Lybermano. Kiekviename kambaryje kabojo penki ar šeši Lybermano paveikslai, regis, kitokių ten nebuvo. Kolekcijos pagrindas buvo šeimininko portretas. Vaišės buvo geros, viskas prašmatnu, namų šeimininkas nesidrovėdamas rodė savo portretą ir kalbėjo apie draugystę su Lybermanu taip, kad visi girdėtų. Nė kiek ne tyliau pasakiau Baumui: „Jei jis pozavo Lybermanui, dar toli gražu nėra jo draugas.“

Mane erzino šio vyro pretenzija į draugystę su Lybermanu, erzino jau pats suvokimas, kad didis dailininkas ėmėsi tapyti šį banalų veidą. Tai, kad yra šis portretas, mane trikdė labiau nei paties modelio buvimas. Svarsčiau, kaip pagražėtų kolekcija, jei joje nebūtų šio paveikslo. Jo negalėjai apeiti, buvo padaryta viskas, kad jį matytum. Mano nemandagi pastaba irgi neišgyvendino jo iš pasaulio, niekas, išskyrus Baumą, neatkreipė į ją dėmesio.

Paskui keletą savaičių mudu karštai apie tai diskutavome. Paklausiau Baumo: argi dailininkas privalo tapyti kiekvieną, kas užsisako portretą? Ar dailininkas negali atsisakyti, jei portretuojamasis netinka jam kaip meno objektas? Baumo manymu, dailininkas turįs tapyti, nuomonę apie portretuojamąjį jis galįs išreikšti pačiu paveikslu. Jis neabejotinai turįs teisę nutapyti bjaurų ar atgrasų portretą, tai jo meno sritis, o išankstinis atsisakymas liudytų silpnumą, reikštų nepasitikėjimą savo gebėjimais. Atsakymas buvo santūrus ir pagrįstas, jaučiau, koks nemalonus kontrastas šalia jo yra mano išsišokimas.

„Kaipgi jis gali tapyti veidą, – ginčijausi, – nuo kurio jį purto pasibjaurėjimas? Jei jis keršydamas iškraipys modelio veidą, tai jau nebus portretas. Tam net nereikia priešais sėdinčio modelio, galima tapyti ir be jo. O jei dailininkas iš jo šaiposi ir priima užmokestį iš aukos, vadinasi, už pinigus daro niekšybę. Kokiam vargetai, kuris badauja, nes niekas jo nežino, dar galima būtų nuolaidžiauti. Bet įžymiam ir graibstomam dailininkui nedovanotina."

Negali sakyti, kad Baumui nepatiko griežti reikalavimai, bet jam labiau rūpėjo jo paties, o ne kitų moralė. Neverta esą tikėtis iš kiekvieno, kad jis bus kaip Mikelandželas, yra ir kitokių prigimčių, priklausomų, ne tokių išdidžių. Mano manymu, dailininkai turėtų būti tik išdidūs, juk to nesugebantys gali imtis įprasto amato. Tačiau Baumas pasiūlė man apmąstyti dar šį tą svarbaus.

Kaipgi aš iš tikrųjų įsivaizduojąs portretų tapytoją? Ar jis turįs tapyti žmones, kokie jie yra, ar jų idealius paveikslus? Juk idealiam paveikslui nereikia portretų tapytojo! Kiekvienas žmogus yra toks, koks yra, ir dailininkas, kuriam jis pozuoja, turi užfiksuoti kaip tik tai. Iš to vėliau ir sužinome, kokia yra buvusi žmonių įvairovė.

Šitai buvo akivaizdu ir aš prisipažinau nugalėtas. Vis dėlto nemalonus jausmas, susijęs su dailininkų ir mecenatų santykiu, išliko. Niekaip neatsikračiau įtarimo, kad dauguma portretų pataikūniški, todėl rimtai į juos žiūrėti neverta. Galbūt ir dėl šios priežasties apie tą metą taip ryžtingai perėjau satyrikų pusėn. Georgas Grosas pasidarė man toks pat svarbus kaip Domjė, mane visiškai patraukė satyrinis iškraipymas, atsidaviau jam nesipriešindamas tarsi tikrajai tiesai.

Pamišėlio išpažintis

Šioje klasėje buvau pasimokęs pusmetį, kai į ją atėjo naujokas, Žanas Dreifusas. Aukštesnis už mane ir vyresnis, gerai nuaugęs, sportiškas, gražus vaikinas. Namie jis kalbėjo prancūziškai, tai šiek tiek jautei ir jo vokiečių kalboje. Atvykęs iš Ženevos, bet jau pagyvenęs ir Paryžiuje, kosmopolitine kilme jis labai skyrėsi nuo kitų bičiulių. Pasižymėjo kažkokiu elegantišku pranašumu, bet nekrito į akis, kitaip nei Baumas, jis visiškai nevertino mokyklinių žinių, į mokytojus nežiūrėjo rimtai, jo santykis su jais buvo kupinas subtilios ironijos, atrodė, tarsi daugelį dalykų jis išmanytų geriau. Buvo rafinuotai mandagus ir sykiu atrodė spontaniškas, niekada nežinojau iš anksto, kaip į ką nors sureaguos. Jis nebuvo tik įžūlus ir vaikiškas, visada kontroliavo save, leido pajusti savo pranašumą, bet neslėgė juo. Buvo stiprus vaikinas, jame, regis, puikiai derėjo fiziniai ir dvasiniai dalykai, man jis atrodė tiesiog tobulybė, kiek glumino tik tai, kad niekaip neišsiaiškinau, ką jis vertina rimtai. Tad prie visko, kas mane traukė link jo, prisidėjo dar ir ši paslaptis. Daug svarsčiau, kas tai galėtų būti, spėliojau, kad veikiausiai susiję su jo kilme, bet ši mane taip pakerėjo, kad išsiaiškinti niekada neįstengiau.

Regis, Dreifusas niekada nenumanė, kas mane taip traukia prie jo. Vos keletą kartų su juo pasikalbėjęs nusprendžiau tapti jo draugu; kadangi šiuo atveju viskas vyko itin mandagiai ir civilizuotai, procesas pareikalavo tam tikro laiko. Jo giminei iš tėvo pusės priklausė vienas iš didesniųjų Vokietijos bankų; įsivaizdavau, kad tėvas turėtų būti labai turtingas. Man, jaučiančiam

savo paties giminaičių apsuptį ir grėsmę, tai neišvengiamai būtų sukėlę nepasitikėjimą ir antipatiją. Tačiau buvo ir viena sukrečianti aplinkybė: jo tėvas pasipriešino bankininkų tradicijai ir tapo rašytoju, būtent rašytoju, ir ne tokiu, kuris vaikosi pigios romanų sėkmės, bet moderniu, sunkiai suprantamu poetu bene prancūzų kalba. Niekada nebuvau jo skaitęs, bet jo knygos buvo leidžiamos, nesistengiau jų gauti, priešingai, šiandien atrodo, tarsi būčiau jų vengęs dėl kažkokios neaiškios auros, taip sunkiai suprantamos, kad absurdiška būtų mėginti prie jos artintis mano metų. Alberas Dreifusas domėjosi ir moderniąja tapyba, rašė recenzijas meno klausimais, kolekcionavo paveikslus, bičiuliavosi su daugybe aikštingiausių moderniųjų dailininkų, o jo žmona, būtent mano klasės draugo mama, buvo dailininkė.

Iš pradžių net nelabai suvokiau šį faktą, Žanas prasitarė probėgšmais, atrodė, tarsi paminėtų ne kaip gerbtiną dalyką, o veikiau – kiek apskritai galėjai numanyti anapus jo žavingų sakinių – kaip kažkokį keblumą. Tik vėliau, pakviestas apsilankyti pas jį ir atsidūręs bute, pilname paveikslų, ryškių impresionistinių portretų, tarp kurių buvo ir mano bičiulio vaikystės portretai, sužinojau, kad tai mamos darbai. Tokie gyvi ir drąsūs, kad bemat prapliupau, nors ir ne itin išmanydamas šią sritį: „Juk ji *tikra* dailininkė! Šito man nepasakei!“, o jis kiek nustebęs atsakė: „Argi tu tuo abejojai? Juk sakiau!“ Taigi viską lėmė tai, kaip supranti žodį „sakyti“, jis ne paskelbė, o tarstelėjo probėgšmais; bet kokia meninė veikla man buvo neatsiejama nuo patoso, o jo kalbos maniera tarsi liudijo, kad jis norėtų *apeiti* motinos tapybą, mandagiai atsiprašyti už ją. Tikėjausi kažko panašaus į gėleles, kurias „Jaltos“ viloje tapė panelė Mina, ir buvau visiškai priblokštas.

Man niekada nebūtų šovę į galvą paklausti, ar Žano motina yra *garsi* dailininkė, svarbu tebuvo tai, kad matau paveikslus,

kad jie yra, svarbu tebuvo jų gausa, jų gyvastis, kad jų *pilnas* visas gana didelis butas. Per vieną iš paskesnių apsilankymų susipažinau su dailininke, ji man atrodė nervinga ir kiek išsiblaškiusi, lyg ir nelaiminga, nors dažnai juokėsi. Pajutau gilaus švelnumo, jungiančio ją su sūnumi, dvelksmą, Žanas jos akivaizdoje neatrodė toks ramus, buvo susirūpinęs, kaip ir bet kas kitas, ir pasiteiravo, kaip mama jaučiasi. Ji atsakė, atsakymas jo netenkino, jis klausinėjo toliau, norėjo žinoti visą tiesą, nebuvo nė pėdsako ironijos, vien užuojauta, kurios iš jo mažiausiai tikėjausi, o ne pranašumas; jei būčiau jį dažniau matęs su mama, įsivaizduočiau visiškai kitaip.

Tačiau daugiau jos niekada nemačiau, o jį mačiau kasdien, tad iš jo mokiausi, ko man anuomet labiausiai reikėjo: patikimai, neabejotinai suprasti meną ir tų, kurie jam atsiduoda, gyvenimą. Buvo tėvas, atsižadėjęs šeimos verslų ir tapęs poetu, buvo jo aistra paveikslams, dėl kurios jis vedė tikrą dailininkę. Buvo sūnus, nuostabiai kalbantis prancūziškai ir lankantis vokišką mokyklą, kartais pats parašantis eilėraštį prancūzų kalba, – nieko keisto turint tokį tėvą! – nors iš tikrųjų jį labiau domino matematika. Buvo dar ir dėdė, tėvo brolis, neurologas, Frankfurto universiteto profesorius, ir nuostabiai graži jo dukra Marija, kurią mačiau vienintelį kartą ir mielai būčiau vėl pamatęs.

Iš tikrųjų netrūko nieko: buvo ir mokslas, kurį gerbiau labiausiai, būtent medicina, – vis susivokdavau svarstąs, kad studijuosiu mediciną; galiausiai buvo ir tamsiaplaukė, regis, kaprizinga pusseserė; Žanas, elgęsis taip, tarsi jau būtų šioks toks moterų žinovas, pripažino jos patrauklumą, bet buvo linkęs pusseserei kelti griežtesnius reikalavimus.

Kalbėtis su Žanu apie moteris buvo malonu; iš tikrųjų kalbėjo *jis*, o aš klausiausi. Po kiek laiko iš jo pasakojimų įgijęs užtektinai patirties, galėjau ir pats pasireikšti. Visos mano istorijos

buvo išgalvotos, tebebuvau toks pat nepatyręs kaip Ciuriche, bet mokiausi iš jo ir juo apsimečiau. Jis niekada nepastebėjo, kad peniu jį pramanytomis istorijomis, buvau linkęs regzti vos kelias, o mieliausiai – vienintelę, bet labai permainingą. Ji buvo tokia įdomi, kad Žanas nuolat manęs klausinėjo, ypač jį sudomino mergaitė, kurią jo pusseserės garbei pavadinau Marija. Ji buvo labai graži ir sykiu turėjo prieštaringiausių savybių: vieną dieną esi tikras laimėjęs jos palankumą, o kitą patiri, kad ji tau visiškai abejinga. Tačiau ne galutinai, nes po dviejų dienų tavo atkaklumą ji atlygina pirmuoju bučiniu, o tada prasideda ilga įžeidinėjimų, išsisukinėjimų ir švelniausių pasiaiškinimų seka. Mudu daug spėliojome apie moterų prigimtį. Jis, nors jau buvo visko patyręs, prisipažino dar niekada nesutikęs tokios paslaptingos asmenybės, kaip mano Marija. Panoro su ja susipažinti, aš kategoriškai neatmečiau jo noro. Jos kaprizai leido raminti jį pažadais nesukeliant įtarimo.

Tik šie bemaž kasdieniai pokalbiai – savaip reikšmingi ir vykę mėnesių mėnesius – pažadino mano susidomėjimą dalykais, kuriems iš tikrųjų dar tebebuvau abejingas. Nieko apie juos nenutuokiau; nebūčiau įstengęs pasakyti, kas vyksta tarp mylimųjų neskaitant bučinių. Pensione mūsų kaimynė buvo panelė Ram, kas vakarą pas ją lankėsi draugas. Nors duris tarp jos ir mūsų kambario mama apdairiai užstatė pianinu, net ir neklausydamas girdėjai užtektinai. Turbūt šių santykių pobūdis lėmė, kad garsai iš gretimo kambario, žinoma, stebinantys, man visiškai nerūpėjo. Iš pradžių, būdavo, pasigirsta pono Ėdenburgo prašymai, o panelė Ram griežtai atšauna „ne". Prašymai vis garsėja, kol virsta maldavimu, prasideda begalinis inkštimas, zyzimas, jį pertraukia vis šaltesnis „ne", galiausiai atrodo, kad panelė Ram išties įniršta. „Lauk! Lauk!" – įsako ji, o ponas Ėdenburgas nepaguodžiamai verkia. Kartais ji iš tikrųjų išgrūda jį verkian-

tį, o aš svarstau, ar jis tebeverkia ir ant laiptų, sutikęs pensiono žmones, bet gailestis neleidžia išeiti ir įsitikinti savo akimis. Kartais jis pasilieka, verksmas slopsta, virsta verkšlenimu, šiaip ar taip, lygiai dešimtą valandą jis turi palikti panelę Ram, nes ponų apsilankymai pensione negali trukti ilgiau.

Kai verksmas pasidaro toks garsus, kad trukdo skaityti, mama papurto galvą, bet mudu niekada apie tai nekalbame. Žinau, kokia nemaloni jai ši kaimynystė, vis dėlto atrodo, jog iš tikrųjų ji nėra nepatenkinta, kad mūsų vaikiškai nenuovokioms ausims atsiskleidžia kaip tik toks šių santykių pobūdis. Tai, ką girdžiu, pasilaikau sau, niekada nesusieju su Žano pasakojimais, bet galbūt man pačiam nenutuokiant tai atsiliepia mano Marijos elgsenai.

Žano pasakojimai ir mano pramanai visada buvo subtilūs. Pasakojome taip, kaip anksčiau buvo įprasta. Viskas labai riteriška, svarbu susižavėjimas, ne gilus jausmas. Laimi, jei susižavėjimą išreiški taip protingai ir sumaniai, kad ji jį įsimena ir neužmiršta, pergalė reiškia, kad padarei įspūdį ir į tave žiūrima rimtai. Jei ji nenutraukia grožybių, kurias ne tik įsivaizduoji, bet ir *išsakai*, srauto, jei galimybė jas pateikti priklauso jau ne tik nuo tavo paties mitrumo, bet ir nuo jos lūkesčių ir meilumo, tai liudija, kad į tave žiūrima rimtai, ir esi vyras. Svarbu buvo šis išmėginimas, jaudrinantis labiau nei pats nuotykis. Žanas galėjo papasakoti ištisą nepertraukiamą tokių išbandymų seką. Nors mano istorijos nuo pradžios iki pabaigos buvo pramanytos, kiekvienu jo žodžiu tikėjau, kaip ir jis tikėjo manimi. Vien dėl to, kad aš išgalvojau savo istorijas, man niekada nešovė į galvą suabejoti tuo, ką pasakoja jis. Mūsų pasakojimai kalbėjo už save, gal jis pagražindavo smulkmenas; tai, ką aš prasimaniau kaip visumą, galbūt jį paskatino kokiems mažmožiams. Mudviejų pasakojimai derėjo tarpusavyje, vienas kitą atitiko ir anuomet jo vidinį gyvenimą paveikė ne mažiau kaip manąjį.

Visiškai kitaip elgiausi per pokalbius su Hansu Baumu. Juodu netapo draugais, Žanui Baumas buvo nuobodus. Jis niekino pirmūnus, pareiga, kurią matei Baumo akyse, jam atrodė juokinga, nes sustingusi ir negyva, visada tapati sau. Jie laikėsi atstu vienas nuo kito, ir tai buvo mano laimė, nes palyginę, ką jiems kalbu meilės tema, juodu labai greitai būtų nustoję mane gerbti.

Baumui sakiau tai, ką *maniau*, o kalbėdamas su Dreifusu vaidinau. Turbūt man buvo svarbu iš jo mokytis, nors varžiausi su juo tik per pokalbius, o šiaip jį mėgdžioti vengiau. Kartą labai rimtai pasikalbėjau su Baumu ir, jo nuostabai, išdėsčiau savo galutinę nuomonę šia tema: „Nėra jokios meilės, – aiškinau, – meilę išrado poetai. Kartą perskaitęs apie ją knygoje patiki, nes esi jaunas. Pamanai, kad suaugusieji ją slepia nuo tavęs, todėl puoli prie jos ir tiki, pats nieko neišgyvenęs. Savaime tai niekam neateitų į galvą. Iš tikrųjų meilės apskritai nėra." Jis delsė atsakyti, jaučiau, kad yra visiškai kitokios nuomonės, bet į viską žiūrėjo labai rimtai, be to, buvo uždaras vaikinas, todėl neigti nebandė. Juk būtų turėjęs išsakyti intymius savo paties potyrius, o šito jis neįstengė.

Tokia kraštutine gynyba sureagavau į vieną knygą, kurią mama turėjo nuo Ciuricho laikų ir kurią dabar prieš jos valią perskaičiau, būtent Strindbergo „Pamišėlio išpažintį". Šią knygą mama ypač vertino, ji visada gulėjo skyrium, o kiti Strindbergo tomai tiesiog sukrauti į krūsnį. Kartą, kai senu įpratimu kuo išdidžiausiai kalbėjau apie poną Ėdenburgą, „kaklaraiščių pardavėją", svarstydamas, kaipgi panelė Ram kas vakarą ištveria jo draugiją (o mano ranka ant stalo lyg atsitiktinai, lyg tyčia žaidė su „Pamišėlio išpažintimi" – tai atverčia ją, pasklaido, tai užverčia, pasukioja ir vėl atverčia), mama pamanė, kad dėl tų kasvakar vykstančių scenų vis dėlto ketinu perskaityti šią knygą ir paprašė: „Tik neskaityk jos! Sunaikinsi tai, ko paskui niekada negalėsi atkurti! Palauk, kol pats šį tą patirsi, tada ji tau jau nepakenks!"

Tiek metų aklai ja tikėjau, man nereikėjo jokių argumentų, kad susilaikyčiau ir neskaityčiau kokios nors knygos. Tačiau dabar, po to, kai apsilankė ponas Hungerbachas, jos autoritetas susvyravo. Pamačiau jį ir jis buvo visiškai kitoks, nei skelbė ir vaizdavo mama. Dabar pats norėjau patirti, kuo čia dėtas tas Strindbergas. Nieko jai nepažadėjau, bet ir neprieštaravau, ir ji tuo pasikliovė. Sulaukęs kitos progos pasiėmiau „Pamišėlio išpažintį“ ir be mamos žinios žaibiškai perskaičiau, taip greitai, kaip anksčiau skaitydavau Dikensą, tik šįsyk nekilo noro skaityti dar kartą.

Visiškai nesupratau tos išpažinties, ji atrodė man ištisinis melas. Turbūt atgrasus buvo kažkoks blaivumas, pastanga neperžengti akimirksnio ribų, redukcija ir apsiribojimas situacija. Stigo paskatos, paskatos prasimanyti, turiu omenyje prasimanyti apskritai, o ne detales. Tikrosios paskatos – neapykantos – neatpažinau. Nesuvokiau susidūręs su giliausia, ankstyviausia savo paties patirtimi, pavydu. Mane trikdė tai, kad pati pradžia nėra nepriklausoma, kad kalbama apie kito vyro žmoną: man tai atrodė neįžengiama istorija. Nemėgau eiti prie žmonių aplinkkeliais. Mano septyniolikos metų išdidumas reikalavo žvelgti tiesiai ir jausti panieką slėpynėms. Šio to vertas tik tiesioginis susidūrimas, svarbu tik tas, kas priešais tave. Šnairus žvilgsnius laikiau niekais kaip ir meilės romanus greta santuokos. Ši knyga, kurią skaičiau pernelyg lengvai, turbūt būtų nepalikusi jokių pėdsakų, tarsi nė nebūčiau jos skaitęs. Tačiau viena vieta smogė man lyg vėzdu, ją vienintelę iš visos knygos tebeprisimenu, smulkiausią mažmožį, nors daugiau tos knygos niekada nepaėmiau į rankas, galbūt kaip tik dėl tos scenos.

Knygos herojus, išpažinties autorius, pats Strindbergas, pirmą kartą priima namie savo draugo, gvardijos karininko, žmoną. Išrengia ją ir paguldo ant grindų. Pro gėles jis mato spingsančius jos krūtų spenelius. Šitaip vaizduojamas intymumas man buvo

visiška naujiena. Juolab kambaryje, kuris gali būti bet kieno, taip pat ir mūsų. Galbūt ir dėl to niršiai atmečiau tokį intymumą kaip neįmanomą. Autorius norėjo įtikinti mane kažkuo, ką jis vadino meile. O aš nesileidau apgaunamas ir paskelbiau jį melagiu. Ne tik nenorėjau nieko žinoti apie šį, šiaip ar taip, koktų susitikimą, kuris vyko nežinant moters sutuoktiniui, herojaus draugui, pasitikinčiam jais abiem, bet ir laikiau jį absurdišku, prastu, neįtikimu, begėdišku pramanu. Kodėl moteris turėtų leistis guldoma ant grindų? Kodėl jis ją išrengė? Kodėl ji leidosi išrengiama? Štai ji guli ant grindų, o jis ją apžiūrinėja. Viskas buvo taip nesuprantama, taip nauja, kaip tik dėl to įniršau ant rašeivos, drįsusio pakišti tokią sceną taip, tarsi ji iš tikrųjų būtų galėjusi nutikti.

Manyje prasidėjo savotiška pasipriešinimo kampanija: net jei visi pasiduotų ir leistųsi įkalbami, *aš* tuo netikėčiau, niekada nepatikėčiau. Pono Ėdenburgo verkšlenimas už sienos neturėjo su tuo nieko bendra. Panelė Ram vaikščiojo po kambarį stačia ir tiesi kaip žvakė. Kartą iš mūsų kambario balkono dairydamasis po žvaigždėtą dangų, pro teatro žiūronus pamačiau ją nuogą. Atsitiktinai, atrodė, nukreipiau žiūronus į ryškiai šviečiantį jos kambario langą. Ji stovėjo nuoga, aukštai pakelta galva, liekna, mirguliuojanti rausvoje šviesoje, – taip nustebau, kad vis nesiliovіau žvilgčiojęs. Ji, būdavo, vis paėjėja keletą žingsnių, tokia pat tiesi kaip žvakė, kokia vaikščiojo apsivilkusi. Verkšlenimo balkone nebuvo girdėti. Tačiau kai sutrikęs vėl grįžau į kambarį, bemat išgirdau jį, garsų ir aiškų. Tad žinojau, kad jis tęsėsi visą laiką, kol buvau balkone. Panelė Ram visą laiką vaikštinėjo po savo kambarį, ponas Ėdenburgas visą laiką verkšleno ir tai nepadarė jai jokio įspūdžio, ji elgėsi taip, lyg jo nematytų, lyg būtų viena, aš jo taip pat nemačiau, atrodė, tarsi jo tenai ir nebūtų buvę.

Nuoalpis

Kiekvieną naktį ėjau į balkoną ir žiūrėjau į žvaigždes. Ieškojau žinomų žvaigždynų ir džiaugiausi juos radęs. Ne visi buvo vienodai ryškūs, ne visi išsiskyrė įstabiai žydra žvaigžde, kaip Lyros Vega-zenite virš manęs, ar didžiule raudona žvaigžde, kaip tekančio Oriono Betelgeizė. Man vėrėsi trokštamos platybės, dieną erdvės platumų nejaučiau, o naktį žvaigždės žadino šį jausmą, kartais, kad jį sustiprinčiau, ištardavau kokius nors siaubingus skaičius – šviesmečius, skiriančius mane nuo tos ar anos žvaigždės.

Anuomet daug kas mane kamavo, jaučiausi kaltas dėl aplinkinio vargo, kurį matėme ir kuriuo nesidalijome. Būčiau jautęsis ne toks kaltas, jei bent kartelį man būtų pavykę įtikinti mamą, kad mūsų „nerūpestingas gyvenimas“, taip jį vadinau, yra neteisingas. Tačiau vos, būdavo, prabylu apie tai, ji pasidaro šalta ir svetima, tyčia užsisklendžia, nors dar visai neseniai karščiavosi dėl kokios istorijos iš literatūros ar muzikos srities. Be to, visai nesunku ją vėl prakalbinti, vos atsisakai to, apie ką nieko nenori girdėti, ji ir vėl atgauna žadą. O mano garbėtroška reikalauja *priversti* ją pasisakyti, tad pasakoju apie tądien pamatytą bėdą, tiesiog klausiu, ar ji apie tai žinanti; nutaisiusi kiek niekinamą arba nepatenkintą veido išraišką ji tyli ir tik išgirdusi apie tikrą negandą sako: „Ne aš sukėliau infliaciją“ arba „Tai karo pasekmė.“

Man susidarė įspūdis, kad jai visiškai nerūpi, kaip gyvena nepažįstami žmonės, ypač kalbai pasisukus apie skurdą, o juk karo metais, kai žmonės buvo luošinami ir žudomi, ji buvo kupina užuojautos. Galbūt per karą jos atjauta išseko, kartais man

atrodė, kad nunyko kažkas, ką ji pernelyg švaistė. Tačiau toks spėjimas dar buvo pusė bėdos, vis labiau mane kankino įtarimas, kad Arozoje ją pernelyg paveikė žmonės, padarę jai įspūdį tuo, kad „buvo gyvenimo sūkuryje“, „mokėjo apsiginti“; kai ji, būdavo, ima pernelyg dažnai kartoti tokias frazes, kurių anksčiau niekada nevartojo, pasipriešinu ir puolu ją („Kaipgi gyvenimo sūkuryje? Juk tai ligoniai sanatorijoje. Kalbėjo tau šitokius žodžius būdami tiesiog ligoti dykaduoniai“), o ji pyksta ir prikiša man, kad esu beširdis ligoniams. Tarsi visa jos užuojauta nuo pasaulio būtų nukrypusi į siauresnę sanatorijos žmoniją ir apsiribojusi ja.

Tačiau tame mažesniajame pasaulyje vyrų buvo kur kas daugiau nei moterų, nes jie siekė jos, jaunos moters, varžėsi tarpusavyje dėl jos dėmesio ir galbūt kaip tik dėl to, kad sirgo, ypač pabrėžė, sureikšmino savo vyriškus bruožus taip, kad ji jais *patikėjo* ir pakentė tokias savybes, kurioms dar neseniai, karo metais, jautė panieką ar net pasišlykštėjimą. Jos padėtį tarp tų vyrų lėmė tai, kad ji norėjo kuo daugiau apie juos žinoti, visada buvo pasirengusi išklausyti, bet niekada šių intymių žinių neskleidė ir nerezgė intrigų. Metų metais įpratusi prie vieno pokalbių partnerio ir dar vaiko, dabar vietoj jo turėjo daugybę ir rimtai juos vertino.

Ji nepakentė lengvabūdiškų arba lėkštų santykių su žmonėmis. Tad kaip tik geriausioji jos savybė, rimtumas, sanatorijos metais atitraukė ją nuo didesnės žmonijos, kuri greta sūnų jai buvo viskas, ir nukreipė link siauresnės, išskirtinės žmonijos, kurios ji negalėjo laikyti išskirtine, nes tai buvo ligoniai. Antra vertus, galbūt ji atkrito, tapo tuo, kuo buvo nuo mažens, išlepinta mylimiausia turtingų žmonių dukra. Didysis jos gyvenimo metas, kai ji jautėsi nelaiminga ir sykiu kalta, kai neapibrėžtą ir bemaž neapčiuopiamą kaltę stengėsi išpirkti antžmogiškomis pastangomis siekdama dvasinės sūnų raidos, didysis metas, pasiekęs viršūnę, kai visas jos jėgas suvienijo pašėlusi neapykanta

karui, – šis metas veikiausiai baigėsi daug anksčiau, nei aš pastebėjau, ir laiškai, keliavę pirmyn ir atgal tarp Arozos ir Ciuricho, tebuvo slėpynės, per kurias mudu atrodėme ištikimi viskam, kas buvo anksčiau, bet iš tikrųjų jau nieko nebebuvo.

„Šarlotės" pensiono laikais anaiptol neįstengiau svarstyti taip šaltai ir aiškiai, nors pono Hungerbacho vizitas šiek tiek atvėrė akis ir ėmiau šį tą nutuokti. Viskas vyko veikiau kaip kova, staigia ataka stengiausi grąžinti ją prie „tikrųjų" dalykų, tų, kuriuos laikiau tokiais. Pageidaujama tokių atakų dingstimi dažnai tapdavo pokalbiai prie pensiono stalo apačioje. Išmokau nuslėpti, ko siekiu, kartais, būdavo, pradedu visai veidmainiškai: paklausiu ko nors, ko nesupratau apačioje, aptariame tų žmonių, kurie jai buvo ne prie širdies, elgesį. Bembergų, jaunosios prasisiekėlių poros, klausimu mudu nuoširdžiai sutariame. Jos panieka naujiesiems pralobėliams liko nesugriaunama visą gyvenimą. Jei būčiau pripažinęs, kad tokią panieką lemia jos „geros šeimos" samprata, gražiausios mudviejų santarvės akimirkos būtų nublankusios.

Vis dėlto geriausia buvo mamos ko nors paklausti. Visai nevaikiška klasta stūmė mane klausinėti tokių dalykų, apie kuriuos – kaip liudijo mano patirtis – ji šiek tiek nusimano. Tokia įžanga buvo geresnė, taip, būdavo, sėlinu prie savo tikslo pamažu. Tačiau neretai pristigęs kantrybės neapdairiai paklausiu tiesiog to, kas mane iš tikrųjų domina. Šitaip, pavyzdžiui, nutiko fiasko su van Gogu, kai visiškai susikirtusi ji mėgino nuslėpti nežinojimą bukaprotiškiausiais išpuoliais prieš „pamišėlį dailininką". Tada jau aš pamečiau galvą, be jokios atodairos užsipuoliau ją ir įvyko mums abiem gėdingos grumtynės. Gėdingos jai, nes buvo akivaizdžiai neteisi, gėdingos man, nes be gailesčio prikišau, kad ji kalba apie dalykus, kurių visiškai neišmano, nors per ankstesnius mudviejų pokalbius apie rašytojus pati aršiausiai

kritikavo tokią elgseną. Po tokių susirėmimų mane, būdavo, apima tokia neviltis, kad griebiuosi vienos iš Frankfurto laikų paguodų, – išeinu iš namų važinėtis dviračiu. Dar labiau paguodos prireikia, kai mama tyli, kai neįvyksta joks susirėmimas, neįvyksta nieko, ir šia paguoda man tapo žvaigždės.

Tai, ką ji atkakliai neigė, būtent atsakomybė už aplink vykstančius dalykus, nuo kurios ji gynėsi savotišku visiškai sąmoningu, selektyviu aklumu, pasitelkiamu prireikus, man anuomet pasidarė tokia primygtinė, tokia aiški, kad negalėjau susilaikyti, privalėjau su ja kalbėtis ir tai virto nuolatiniu priekaištu. Ji su baime laukė manęs grįžtančio iš mokyklos, nes puikiai žinojo, kad vėl išrėšiu ką nors, ką mačiau pats ar girdėjau iš kitų. Jau tardamas pirmąjį sakinį, būdavo, pajuntu, kad ji užsisklendžia, todėl išeina dar aršiau, mano žodžiai įgauna sunkiai pakenčiamą priekaišto toną. Iš pradžių tikrai neprimetu jai kaltės dėl dalykų, kurie piktina mane kaip neteisingi ar nežmoniški. Tačiau tai, kad ji nenori nieko apie juos žinoti, kad atrado savą būdą apie juos bemaž negirdėti, paverčia mano žinią priekaištu. Suteikęs tai žiniai asmeniškumo priverčiu mamą mane išklausyti ir ką nors atsakyti. Ji mėgina atsipirkti žodžiais „žinau, žinau“ arba „galiu įsivaizduoti“. Tačiau neleidžiu jai išsisukti, dar labiau pabrėžiu, ką išgyvenau ar patyriau, ir prikišu jai. Tarsi kokia nors galia būtų pateikusi man skundą, kurį turiu persiųsti jos adresu. „Klausyk! – sakau, iš pradžių nekantriai, o netrukus ir piktai. – Klausyk! Paaiškink man! Kaip gali būti, kad vyksta tokie dalykai ir niekas to nepastebi?“

Gatvėje neteko sąmonės ir nugriuvo moteris. Padėjusieji jai sakė „iš bado“, ji buvo siaubingai išblyškusi ir prislėgta, bet kiti ėjo pro šalį, jiems tai nerūpėjo. „O *tu* ar pasilikai ten?“ – kandžiai paklausė mama, šiuo atveju turėjusi ką nors pasakyti. Ir tai buvo tiesa, parėjau namo, sėdėjau su ja ir broliais prie apskrito sta-

lo, prie kurio kasdien valgėme pavakarius. Priešais mane stovėjo puodelis su arbata, ant lėkštės gulėjo sumuštinis, dar nespėjau jo atsikąsti, bet kaip visada atsisėdęs prie stalo pradėjau pasakoti.

Tos dienos reginys nebuvo kasdieniškas, pirmąkart gyvenime žmogus nualpo, nugriuvo iš bado ir silpnumo gatvėje mano akivaizdoje. Buvau taip sukrėstas, kad į kambarį įėjau tylėdamas, nebylus nuėjau į savo vietą prie stalo. Liežuvis atsipalaidavo, kai pamačiau sumuštinį, o ypač medaus puodynę vidury stalo, ir pradėjau kalbėti. Ji bemat įžvelgė situacijos komiškumą, bet, kaip įprasta, sureagavo pernelyg aršiai. Jei būtų kiek palaukusi, būtent kol paėmęs sumuštinį atsikąsiu ar net užsitepsiu medaus, jos pašaipa, atspindinti mano padėties komiškumą, būtų mane sugniuždžiusi. Tačiau ji ir vėl pamanė, kad tai ne itin rimta, tikriausiai tikėjosi, kad jei jau sėdžiu prie stalo, pavakariai bus kaip įprasta. Pernelyg pasitikėjo kasdieniu ritualu, pasitelkė jį kaip ginklą, kad kuo greičiau mane nutildytų, nes per pavakarius galvoti apie badą ir nuoalpį jai buvo nemalonu, ne daugiau, tik nemalonu, tad iš abejingumo ji neįvertino, kokia rimta mano būsena. Stumtelėjau stalą taip, kad arbata iš puodelių ištiško ant staltiesės, pasakiau: „Aš čia neliksiu!“, ir išbėgau.

Nulėkiau laiptais žemyn, užšokau ant dviračio ir apimtas nevilties laksčiau mūsų kvartalo gatvėmis skersai ir išilgai, kuo greičiau, kuo beprasmiškiau; nežinojau, ko noriu, o ir ko galėjau norėti, buvau kupinas begalinės neapykantos pavakariams, prieš akis šmėžavo medaus puodynė, kurią įniršęs prakeikiau. „O, kad būčiau išmetęs ją per langą! Į gatvę! Ne į kiemą!“ Toks veiksmas būtų prasmingas, tik jei puodynė sudužtų gatvėje visų akivaizdoje, kad visi žinotų, jog čia yra žmonių, valgančių medų, kai kiti badauja. Tačiau nieko tokio nepadariau. Palikau medaus puodynę stovėti ant stalo, net puodelio neapverčiau, tik išpyliau šiek tiek arbatos ant staltiesės, ir viskas. Buvau iš tiesų sukrėstas,

bet nepadariau nieko tikra, jėgos teturėjau tik tiek – taikus ėriukas, kurio vargano bliovimo negirdi niekas, daugių daugiausia mama pyksta dėl sugadintų pavakarių.

Daugiau iš tikrųjų nieko nenutiko. Juk galiausiai grįžau. Ji nubaudė mane užjaučiamai paklaususi, ar iš tikrųjų buvo taip blogai, juk nualpęs žmogus atsigauna, tai ne pabaiga, turbūt labai išsigandau, nes pamačiau moterį kaip tik tą akimirką, kai ji nugriuvo. Visai kas kita matyti *mirštančius* žmones. Būgštavau, kad ji vėl prabils apie miško sanatoriją ir ten mirusius žmones, ji visada kartojo, kad jie mirė *jos akivaizdoje*, bet šįsyk nutylėjo, tik pasakė, kad ir man reikėtų prie to priprasti, juk kartais sakausi norįs būti gydytojas. Ko vertas gydytojas, *palūžtantis* dėl paciento mirties? Gal ir gerai, kad pamačiau šį nuoalpį, man reikia pratintis prie tokių dalykų.

Taip šį mane papiktinusį nuoalpį ji susiejo su mano noru pasirinkti gydytojo profesiją. Nesupeikė mano atžaraus veiksmo, prabilo apie tolesnį gyvenimą, nenusiseksiantį, jei nebūsiu tvirtesnis ir santūresnis.

Ši istorija paliko man gėdos dėmę, nes paaiškėjo, kad netinku į gydytojus. Buvau pernelyg minkšta širdis, kad kada nors priprasčiau prie tokio darbo. Šis mano perspektyvas paveikęs posūkis padarė man didžiulį įspūdį, nors niekada to neprisipažinau. Nuolat apie jį galvojau ir pradėjau dvejoti. Jau nebuvau tikras galėsiąs būti gydytoju.

Gilgamešas ir Aristofanas

Frankfurto metais patyriau ne vien „Šarlotės“ pensione įsikūrusius žmones. Vis dėlto šiuos mačiau kasdien, jų patyrimas buvo nuolatinis vyksmas, kurio nevalia nuvertinti. Prie stalo visada sėdėjai toje pačioję vietoje, priešais taip pat visada tose pačiose vietose veikė žmonės, tapę man personažais. Dauguma iš jų visada buvo tapatūs sau, iš jų lūpų niekada negirdėjai netikėtų dalykų. Tačiau keletas išliko platesnės prigimties ir galėjo nustebinti. Šiaip ar taip, tai buvo spektaklis, ir *nė* karto nebuvo taip, kad įeičiau į valgomąjį nejausdamas įtampos ir smalsumo.

Mokyklos mokytojai, neskaitant vienintelės išimties, iš tikrųjų manęs nesudomino. Choleriškasis lotynų kalbos mokytojas, būdavo, menkiausia dingstimi netenka savitvardos ir išvadina mus smirdinčiais ožiais, tai anaiptol ne vienintelis jo keiksmas. Juokingi jo mokymo metodai: jis reikalauja iškalti ir kartoti „pavyzdinius sakinius“. Keista, kad iš antipatijos jam nepamiršau Ciuriche išmoktos lotynų kalbos. Nė vienoje mokykloje nepatyriau nieko panašaus į jo grasius ir garsius protrūkius. Jį paženklino karas, turbūt jis ten patyrė rimtų sužalojimų – taip kartais svarsčiau, kad lengviau jį pakęsčiau. Karas ir kitiems mokytojams uždėjo antspaudą, nors ir ne tokį akivaizdų. Tačiau buvo tarp jų ir nuoširdus energingas vyras, kupinas šilto jausmo mokiniams. Taip pat puikus matematikos mokytojas, visada kiek sutrikęs, bet šis sutrikimas kenkė jam pačiam, o ne mokiniams. Per pamokas jis, bemaž bauginamai sąžiningas, visiškai išsisemdavo.

Galėtų kilti pagunda remiantis šių mokytojų stebėjimais nusakyti, kaip įvairiai karas paveikia žmones, bet tam reikėtų šį tą žinoti apie jų išgyvenimus, kurių jie mums niekada nepasakojo. Priešais tebuvo jų veidai ir figūros, be to, mačiau jų elgesį klasėje, o visa kita žinojau tik iš nuogirdų.

Vis dėlto norėčiau pakalbėti apie vieną tylų, subtilų vyrą, kuriam esu dėkingas. Gerberis, mūsų vokiečių kalbos mokytojas, buvo kontrastas kitiems, jis atrodė bemaž baugštus. Užduodavo rašyti rašinėlius įvairiomis temomis, per juos tarp mudviejų užsimezgė savotiška draugystė. Iš pradžių tie rašinėliai buvo nuobodūs, nesvarbu, apie Mariją Stiuart ar kokius panašius dalykus, bet jiems nereikėjo pastangų, o jis buvo patenkintas. Paskui temos darėsi įdomesnės, aš visada rašiau, ką iš tikrųjų manau, o mano nuomonė jau vien dėl priešiškos reakcijos į mokyklą buvo išties maištinga ir, be abejo, nederėjo su jo nuomone. Tačiau jis ją pripažino, pabaigoje, būdavo, prirašo raudonu rašalu ilgiausių samprotavimų, tolerantiškai siūlo kai ką apmąstyti ir nešykštėdamas gerų žodžių įvertina, kaip išdėsčiau savo nuomonę. Kad ir kaip jis prieštarautų, nejuntu jokio priešiškumo ir, nors nesutinku su juo, esu laimingas, kad įsiskaito. Tai buvo ne įkvepiantis, bet labai supratingas mokytojas. Jo plaštakos ir pėdos buvo mažos, judesiai smulkūs; nors ir nebuvo itin lėtas, visa, ko ėmėsi, atrodė kiek sulėtinta, o balse negirdėjai tokių įsakmiai vyriškų tonų, kuriuos aplink skleidė kiti mokytojai.

Gerberis atvėrė man jo paties tvarkomą mokytojų biblioteką ir leido skaityti, kiek noriu. Aistringai mylėjau antikinę literatūrą, skaičiau vokiečių kalba vieną tomą po kito: istorikus, dramaturgus, poetus, oratorius, kol kas praleidau tik filosofus – Platoną ir Aristotelį. O šiaip iš tikrųjų skaičiau viską, ne tik didžius autorius, bet ir tuos, kurie įdomūs tik savo pateikiama medžiaga, kaip antai Diodoras ir Strabonas. Gerberis stebėjosi, kad niekaip

negaliu pasisotinti, dvejus metus ėmiau iš jo tik tokias knygas. Kai priėjau prie Strabono, jis papurtė galvą ir paklausė, ar dėl įvairovės nenorėčiau paskaityti ką nors iš viduramžių, bet anuomet nieko nepešė.

Kartą bibliotekoje Gerberis atsargiai, bemaž švelniai, paklausė, kuo norėčiau būti. Nujaučiau, kokio atsakymo laukia, bet ne visai ryžtingai pasakiau: gydytoju. Nusivylęs jis kiek susimąstė ir jam į galvą atėjo mintis apie tarpinę galimybę: „Jūs būsite antrasis Karlas Liudvikas Šleichas", – pasakė. Šleicho prisiminimus jis vertino, bet mieliau būtų išgirdęs mano trumpą ir aiškų prisipažinimą, kad noriu būti rašytojas. Nuo to laiko neretai kokia nors dingstimi santūriai paminėdavo rašančius gydytojus.

Per jo pamokas skaitėme pjeses pasiskirstę vaidmenimis ir anaiptol nepasakyčiau, kad tai buvo malonumas. Tačiau šitaip, per kokio nors vaidmens skaitymą, jis mėgino sudominti literatūra ir jai abejingesnius mokinius. Įkyriai nuobodžių pjesių pasitaikė retai. Skaitėme „Plėšikus", „Egmontą", „Karalių Lyrą", taip pat turėjome galimybę pažiūrėti kai kurių pjesių pastatymus teatre.

„Šarlotės" pensione buvo daug kalbų apie teatrą. Spektakliai būdavo išsamiai aptariami; užstalės žinovai visada rėmėsi „Frankfurter Zeitung" recenzijomis, aptarinėjo jas ir gerbė reiklią spausdintą pagrindinę nuomonę, net jei patys manė kitaip, todėl kaip tik šie pokalbiai buvo tam tikro lygio ir galbūt rimtesni nei kitomis temomis. Jautei domėjimąsi teatru ir pasididžiavimą tuo. Nesėkmės atveju buvo justi sutrikimas, nepakako vien niekinamų antpuolių. Teatras buvo pripažinta institucija ir net apskritai priešiškų stovyklų atstovai nedrįso į ją kėsintis. Ponas Šutas, sunkiai sužeistas, todėl neįgalus, vargu ar kada nuėjo į teatrą, bet net kelių taupių jo žodžių pakako, kad suprastum, jog panelė Kiundig informuoja jį apie kiekvieną spektaklį. Jo žodžiai skambėjo

taip užtikrintai, tarsi jis pats ten būtų buvęs. Tie, kurie iš tikrųjų neturėjo ką pasakyti, visada tylėjo, prašauti pro šalį šioje srityje buvo nemaloniausia, kas galėjo nutikti.

Dauguma kitų prie stalo aptariamų temų atrodė tokios nepatikimos – viskas kėlė abejonių, nuolatiniai ginčai buvo anaiptol ne vien paviršutiniški, – kad susidarė įspūdis, ypač jaunam žmogui, jog vis dėlto yra vienas visiems neliečiamas dalykas, būtent teatras.

Gana dažnai lankiausi teatre, ir vienas spektaklis mane sužavėjo taip, kad pasistengiau pažiūrėti jį keletą kartų. Mano mintys ilgai sukosi apie ten vaidinusią aktorę, ji – Gerda Miuler, atliekanti Pentesilėjos vaidmenį, ir šiandien kaip anuomet stovi man akyse. *Šita* aistra mane užvaldė, ja niekada neabejojau, Kleisto „Pentesilėja“ tapo mano iniciacija į meilę. Ji priminė vieną iš anuomet skaitytų graikų tragedijų, būtent „Bakchantes“. Kariaujančių amazonių siautulys prilygo menadžių šėlsmui, vietoj menadžių, sudraskančių gyvą karalių į gabalus, čia buvo Pentesilėja, užsiundanti Achilą šunų gauja ir suleidžianti dantis į jo kūną, lyg ji būtų vienas iš jų. Nuo to laiko nesiryžau daugiau žiūrėti šios dramos scenoje, o skaitydamas ją girdėjau *jos* balsą, niekada nenuslopusį. Likau ištikimas aktorei, įtikinusiai mane meilės tiesa.

Su apgailėtinais įvykiais už sienos mūsų pensione nemačiau jokio ryšio, o „Pamišėlio išpažintį“ tebelaikiau melu.

Tarp dažnai vaidinančių aktorių buvo Karlas Ebertas, iš pradžių vaidinęs nuolat, paskui atvykdavęs gastrolių. Ilgainiui jį išgarsino visai kiti dalykai. Mačiau jį ankstyvaisiais metais, vaidinantį Karlą Morą, Egmontą. Pripratau prie įvairių jo vaidmenų, būčiau ėjęs žiūrėti spektaklio vien dėl jo ir net nesigėdiju šios silpnybės, nes kaip tik jai esu dėkingas už svarbiausią Frankfurto laikų išgyvenimą. Vieną sekmadienio rytmetį Ebertas turėjo

skaityti kūrinį, apie kurį niekada nebuvau nieko girdėjęs. Tai buvo už Bibliją senesnis babiloniečių epas. Žinojau, kad babiloniečiai patyrė tvaną, kad iš ten legenda atkeliavo į Bibliją. Tikėtis tegalėjau tiek, vien dėl to tikrai nebūčiau ėjęs į tą rytmetį, bet skaitė Ebertas, ir susižavėjimas mylimu aktoriumi atvedė mane į „Gilgamešą", kaip niekas kitas nulėmusį mano gyvenimą, giliausią jo prasmę, tikėjimą, jėgą ir lūkestį.

Iki širdies gelmių mane sukrėtė Gilgamešo skundas dėl bičiulio Enkidu mirties:

> Dieną naktį jo raudojau,
> Nesutikau jo palaidoti –
> Gal pakils bičiulis raudą mano išgirdęs –
> Septynias dienas ir septynias naktis,
> Kol užpuolė jo veidą kirmis.
> Mirties pabūgau, nerandu gyvenimo,
> Kaip plėšikas bastausi po dykumą.

O paskui jis imasi veiksmų prieš mirtį, keliauja per dangaus kalnų tamsumas ir perplaukia mirties vandenis, kad patektų pas protėvį Utnapištimą, kuris išsigelbėjo per tvaną ir kuriam dievai suteikė nemarumą. Iš jo Gilgamešas ketina sužinoti, kaip įgyti amžinąjį gyvenimą. Tiesa, Gilgamešui nepasiseka, jis miršta. Tačiau tai tik sustiprina įsitikinimą, kad jo veiksmai būtini.

Šitaip savo kailiu patyriau, kaip veikia mitas: per pusšimtį nuo tol prabėgusių metų apmąsčiau jį įvairiausiais būdais, svarsčiau ir šiaip, ir anaip, bet nė *karto* rimtai nesuabejojau. Kaip vienį priėmiau tai, kas manyje ir išliko vienis. Negaliu dėl nieko niurzgėti. Klausimas, ar *tikiu* šia istorija, manęs neužkabina: kaipgi galėčiau nuspręsti, tikiu ja ar netikiu, turint omenyje tikrąją substanciją, iš kurios susidedu. Esmė – ne kartoti kaip

papūgai, kad iki šiol visi žmonės mirė, o nuspręsti, ar paklusniai priimi mirtį, ar prieš ją sukyli. Teisę į visą savo patyrimą, į šlovę ir turtą, į vargą ir neviltį, įgijau maištaudamas prieš mirtį. Gyvenau šio nepabaigiamo maišto sąlygomis. Ir jei mano skausmas dėl ilgainiui prarastų artimųjų buvo ne mažesnis nei Gilgamešo skausmas dėl bičiulio Enkidu, vis dėlto pranokstu liūtažmogį vienu, vieninteliu, dalyku: man svarbi *kiekvieno* žmogaus, ne tik mano artimųjų, gyvastis.

Šis į vos kelis veikėjus susitelkęs epas labai išsiskyrė to audringo meto, kai su juo susidūriau, kontekste. Frankfurto metų prisiminimai man daugiausia susiję su viešais įvykiais, su greitu jų srautu. Šiems įvykiams už akių, būdavo, užbėga gandai, prie pensiono stalo sklando daugybė gandų, ne visada nepagrįstų. Prisimenu, kad apie Ratenau mirtį kalbėta prieš perskaitant apie ją laikraštyje (radijo anuomet dar nebuvo). Daugiausia gandų sklandė apie prancūzus. Jie buvo užėmę Frankfurtą, paskui pasitraukė, staiga pasigirdo gandai, kad grįžta. Represijos ir reparacijos tapo kasdieniais žodžiais. Tikrą sensaciją sukėlė mūsų mokyklos rūsyje atrastas slaptas ginklų sandėlis. Paaiškėjo, kad už ginklų atgabenimą į mokyklą atsakingas jaunas mokytojas, kurį pažinojau tik iš matymo, tai buvo mylimiausias mokytojas mokykloje.

Didžiulį įspūdį padarė pirmosios mano matytos demonstracijos, gana dažnos ir visos nukreiptos prieš karą. Gili praraja skyrė pritariančius karo baigtį lėmusiam perversmui nuo tų, kurie piktinosi ne karu, o po metų pasirašyta Versalio sutartimi. Jau anuomet galėjai justi šios svarbiausios skirties efektus. Per vieną demonstraciją Ceilo gatvėje, smerkiančią Ratenau nužudymą, pirmą kartą patyriau minią. Po kelerių metų per diskusijas šio išgyvenimo padariniai įgavo išraišką, todėl apie juos kalbėsiu vėliau.

Paskutiniais Frankfurto metais mažas mūsų šeimos darinys vėl suiro. Mama jautėsi nesveikuojanti, galbūt jai pasidarė nepakenčiama ir mudviejų kasdienių kivirčų įtampa. Kaip ir anksčiau, ji išvažiavo į pietus. Mes, visi trys broliai, palikome „Šarlotės“ pensioną ir atsidūrėme šeimoje, kur rūpestingoji ponia Zuzė apgaubė mus tokia šiluma ir gerumu, kokių nesitiki net iš tikrosios motinos. Šeimą sudarė tėvas, motina, du daugmaž mūsų metų vaikai, senelė ir tarnaitė. Taip gerai pažinau kiekvieną iš jų ir dar du tris užsieniečius pensininkus, kuriuos jie priėmė greta mūsų, jog prireiktų visos knygos aprašyti tai, ką anuomet supratau apie žmones.

Tuo metu viršūnę pasiekė infliacija, ir kasdien silpstančios markės kursas, galiausiai įgijęs milijardinę išraišką, turėjo kraštutinių padarinių visiems žmonėms, nors ir ne visiems vienodų. Siaubinga buvo matyti, kad viskas, kas nutinka, o nutinka labai daug, priklauso nuo vienintelio dalyko, būtent pašėlusio pinigų nuvertėjimo tempo. Žmones užgriuvo daugiau nei netvarka, tai buvo tarsi kasdieniai *sprogimai*, jei po vieno dar kas nors išlieka, kitą dieną užgriūva kitas. Mačiau jų poveikį ne tik apskritai, mačiau, kaip jie veikia čia pat kiekvieną tos šeimos narį – menkiausias, privačiausias, asmeniškiausias įvykis turėjo vis tą pačią priežastį, siautulingą pinigų kaitą.

Kad savo paties šeimoje atsilaikyčiau prieš žmones, kuriems rūpi tik pinigai, griebiausi pigokos dorybės, niekinau pinigus. Laikiau juos nekintančia nuobodybe, kuri neturi nieko bendra su dvasingumu ir kuriai pasidavę žmonės ilgainiui sustabarėja ir darosi sterilūs. Dabar staiga pamačiau kitą, siaubingąją, pinigų pusę, būtent demoną, viską talžantį milžinišku rimbu, pasiekiantį net slapčiausius žmonių urvus.

Galbūt mamą paskatino bėgti iš Frankfurto ir infliacija, kraštutinis proceso, kuriam iš pradžių ji mielai liko abejinga ir

kurį jai nuolat priminiau, padarinys. Ją vėl traukė į Vieną, pusiau pasveikusi po ligos ji pasiėmė jaunėlius brolius ir surado jiems mokyklas Vienoje. Manęs laukė abitūros egzaminai, todėl pasilikau dar pusmečiui, paskui ruošiausi stoti į Vienos universitetą.

Paskutinį pusmetį Frankfurte gyvenau toje pačioje šeimoje ir jaučiausi visiškai laisvas. Dažnai vaikščiojau į susirinkimus, klausiausi diskusijų, kurios paskui naktį tęsėsi gatvėse, ir patyriau, kaip kiekviena mintis, kiekvienas įsitikinimas, kiekvienas tikėjimas susiduria su kitų mintimis, įsitikinimais, tikėjimu. Diskutuojama buvo taip aistringai, kad atrodė, jog aplink kibirkščiuoja ir blėsčioja; pats diskusijose niekada nedalyvavau, tik klausiausi taip įtemptai, kad šiandien net šiurpu, nes buvau visiškai beginklis. Mano paties nuomonė nepajėgė atsilaikyti prieš tokį spaudimą ir perteklių. Daug kas, ko negalėjau paneigti, buvo atgrasu. Kai kas traukė, bet nebūčiau galėjęs pasakyti, kodėl. Dar neturėjau supratimo apie čia kaktomuša susiduriančių *kalbų* atskirybę. Negalėčiau atkurti nė vieno iš žmonių, kurių anuomet klausiausi, tikrojo pavidalo ar bent pamėginti jį kopijuoti. Suvokiau *nuomonių* atskirybę, kietą įsitikinimų branduolį, – tai buvo raganos katilas, jis garavo ir lašėjo, bet visi ten plaukioją ingredientai turėjo savo kvapą, galėjai juos atpažinti.

Niekada nejaučiau tiek žmonių nerimo kaip tą pusmetį. Nebuvo itin svarbu, ar jie kaip asmenybės labai skiriasi vienas nuo kito; bemaž nepastebėjau to, į ką pirmiausia būčiau atkreipęs dėmesį vėlesniais metais. Pastebėjau kiekvieną įsitikinimą, net jei jis buvo man atgrasus. Kai kuriuos viešuosius oratorius, neabejojančius jau išmėginta įtaka, laikiau šarlatanais. Tačiau paskui, per diskusijas gatvėse, kai žmonės, būdavo, pažyra grupelėmis ir įtikinėja vieni kitus jau be jokių oratorių, mane apima jų nerimas ir į kiekvieną žiūriu rimtai.

Neturėtų atrodyti arogantiška ar lengvabūdiška, jei šį laikotarpį pavadinsiu aristofaniškąja mokinyste. Anuomet skaičiau Aristofaną ir mane apstulbino, su kokia jėga ir nuoseklumu kiekvieną jo komediją lemia netikėta pagrindinė idėja, iš kurios ji išsirutulioja. Pirmiausia perskaičiau „Lysistratą", kur moterys streikuoja, vengia savo vyrų tol, kol šie užbaigia Atėnų ir Spartos karą. Aristofanas turi daug tokių pagrindinių idėjų; kadangi didžioji dalis jo komedijų prapuolė, daugybė tų idėjų neišliko. Reikėjo būti aklam, kad nepastebėtum panašumo su tuo, kas vyksta aplink. Ir čia viskas priklausė nuo vienintelės pagrindinės sąlygos, pašėlusio pinigų judėjimo. Tai buvo ne idėja, o tikrovė, todėl buvo ne juokinga, o siaubinga, tačiau kaip struktūra, jei mėginai pažvelgti į ją kaip į visumą, priminė vieną iš tų komedijų. Būtų galima sakyti, kad aristofaniškosios žiūros žiaurumas teikė vienintelę galimybę išlaikyti drauge tai, kas suskilo į tūkstančius dalių.

Nuo to laiko jaučiu neįveikiamą antipatiją, kai teatre vaizduojami vien privatūs dalykai. Kalbant apie Atėnuose susiklosčiusį senosios ir naujosios komedijos konfliktą, pats dar ne visai aiškiai suvokdamas anuomet stojau senosios komedijos pusėn. Man atrodo, kad teatre verta vaizduoti tik tai, kas susiję su visuomene kaip visuma. Visada šiek tiek gėdijuosi į vieną ar kitą paskirą individą besitaikančios charakterių komedijos, net jei ji gera, jaučiuosi tarsi įlindęs į slėptuvę, kurią paliksiu tik būtinai prireikus, mitybos ar panašiais tikslais. Kaip ir iš pradžių, Aristofano laikais, komedija man semiasi gyvasties iš *bendrojo* intereso, iš žvilgsnio į platesnių sąryšių saistomą pasaulį. Tačiau ji turi drąsiai tvarkytis su šiais sąryšiais savo nuožiūra, leisti sau bemaž beprotiškas idėjas, susieti, atskirti, pakeisti, suvesti akistaton, naujoms idėjoms atrasti naujas struktūras, nesikartoti ir nenusipiginti, reikalauti iš žiūrovo maksimumo, jį supurtyti, užvaldyti ir išsekinti.

Žinoma, tai labai vėlyva refleksija; ji reiškia, kad jau tada pasirinkau, kokia drama man bus svarbi. Nemanau, kad apsirinku, antraip kaipgi paaiškinti, kad paskutiniai metai Frankfurte mano atmintyje kupini visuomeninių įvykių siausmo ir čia pat greta, tarsi kalbėtum apie tą patį pasaulį, išnyra pirmu skaitymu mane užklupusios Aristofano komedijos. Tarp šių pasaulių nėra nieko, vienas pereina į kitą, ir toji glaudi jų kaimynystė mano atmintyje turėtų reikšti, kad anuomet tai buvo man svarbiausi dalykai ir kad viena lemtingai paveikė kita.

Tačiau lygia greta darbavosi ir kitas, nuo Gilgamešo neatsiejamas, veiksnys, tapęs man atsvara. Jis siejosi su paskiro, nuo visų izoliuoto žmogaus, koks jis yra pats sau vienas, likimu: su tuo, kad žmogus turi mirti, ir su klausimu, ar jis gali priimti tai, kad jo laukia mirtis.

II dalis

Audra ir prievarta

Viena 1924–1925

Gyvenimas su broliu

1924 m. balandžio pradžioje kartu su Georgu įsikrausčiau į vieną kambarį Praterio gatvės 22 name, pas ponią Zusin. Kambarys buvo tamsus, su langais į kiemą, tolimiausias bute. Čia mudu užsibuvome gana neilgai, keturis mėnesius. Tačiau pirmą kartą gyvenau tik su vienu broliu ir per tą laiką labai daug visko nutiko.

Tarp mudviejų užsimezgė glaudus ryšys, buvau paaukštintas į auklėtojus, su manimi jis tarėsi visais, ypač moralės, klausimais. Ką gali ir ką privalai, ko būtina vengti bet kokiomis aplinkybėmis, antra vertus, ką nori patirti, išmokti, – apie tai tuos keturis mėnesius, būdavo, kalbame beveik kas vakarą, per pertraukas tarp darbų prie didelio kvadratinio stalo palei langą, kur kiekvienas sėdime su savo knygomis ir sąsiuviniais. Mus skyrė tik stalo kampas, tereikėjo pakelti galvą, kad pažvelgtume vienas kitam į veidą. Jis, šešeriais metais jaunesnis, jau kiek praaugo mane. Sėdėdami buvome bemaž lygūs. Aš nusprendžiau Vienoje studijuoti chemiją (nebūdamas tikras, ar tesėsiu), iki semestro pradžios buvo likęs tik mėnuo. Nieko neišmokusiam Frankfurto mokykloje, buvo pats laikas įgyti šiek tiek chemijos žinių. Per keturias likusias savaites ketinau išmokti viską, ką praleidau. Priešais gulėjo neorganinės chemijos vadovėlis, teoriniai dalykai, dar nesusiję su jokiais praktiniais darbais, todėl įdomūs ir aš greitai variausi į priekį.

Tačiau kad ir kaip, būdavo, įsigilinu į kokį nors dalyką, Georgas turi teisę bet kada mane užkalbinti ir paklausti. Jis,

trylikametis, mokėsi vienoje iš žemesniųjų realinės gimnazijos Štubenbastai klasių. Mokėsi noriai ir lengvai, sunkiai sekėsi tik piešimas, šioje mokykloje labai svarbus. Tačiau jis troško žinių taip pat, kaip troškau aš jo metų, ir dėl kiekvieno dalyko jam, būdavo, kyla prasmingų klausimų. Sykiu beveik nepasitaiko ko nors nesuprasti, viską, ką perskaitęs, jis lengvai supranta; jam rūpi smulkmenos, detalės, jas jis nori sužinoti greta vadovėliuose pateikiamų pagrindinių, bendrų dalykų. Į daugybę jo klausimų galiu bemat atsakyti, nereikia galvoti ar ieškoti atsakymo knygose. Džiaugiuosi galėdamas jam ką nors perteikti, iki šiol viską laikiau tik sau, su niekuo nekalbėjau apie tokius dalykus. Jis pastebėjo, kad kaskart labai nudžiungu jo užkalbintas ir kad jo klausimams nėra jokių apribojimų. Per kelias valandas daug ką aptariame, ir šie pokalbiai man pagyvina chemiją, vis dar svetimoką ir kiek grėsmingą, juk, šiaip ar taip, galbūt studijuosiu ją ketverius metus ar ilgiau. Brolis domisi romėnų autoriais, istorija, aš progai pasitaikius vis nusuku kalbą į graikus, jis klausinėja apie matematikos problemas, apie botaniką ir zoologiją, apie geografiją ir ypač apie įvairias šalis ir jų žmones. Žino, kad šia tema iš manęs išgirs daugiausia, tad kartais, pernelyg įsileidęs išsamiai atpasakoti keliautojų tyrinėtojų knygas, tiesiog turiu prisiversti ir sustoti. Nevengiu išsakyti ir požiūrio į žmonių elgesį. Užsidegęs kalbu apie kovą su ligomis egzotiškuose kraštuose. Anuomet vis dar kenčiau atsižadėjęs medicinos, tad senąjį savo troškimą naiviai ir beatodairiškai perdaviau jam.

Man patiko, kad jis yra nepasotinamas. Sėsdamas prie knygų kaskart džiūgavau dėl būsimų klausimų. Jo tylėjimas mane būtų kankinęs labiau nei manasis jį. Jei jis būtų buvęs valdingas ar savanaudis, palenkti mane savo valiai jam būtų buvę vieni niekai. Be jo klausimų vakarais prie mūsų stalo būčiau palūžęs ir jautęsis nelaimingas. Tačiau savo klausimais jis nesiekė nieko

kito – kaip ir aš atsakymais. Jis troško žinoti, aš troškau perteikti savo žinias; vos ką nors išgirdus jam, būdavo, savaime kyla naujų klausimų. Nuostabu, kad jis manęs niekada nesuglumina. Jo žinių alkis nepranoksta mano ribų. Gal mudviejų polinkiai iš prigimties panašūs, o gal mano energija perteikiant žinias sulaiko jį nuo kitų dalykų, šiaip ar taip, jo klausimai tik tokie, į kuriuos galiu atsakyti, tad nė sykio nepatiriu pažeminimo, o jį nesunkiai pajusčiau susidūręs su savo paties neišmanymu. Mudu visiškai atviri, nieko neslepiame vienas nuo kito. Remtis tegalime vienas kitu, šalia nėra jokio kito artimo žmogaus, tad svarbu viena: aš neturiu teisės nuvilti jo, o jis – manęs. Nė už ką nebūčiau atsižadėjęs bendrų „mokymosi vakarų" prie didelio kvadratinio stalo palei langą.

Atėjo vasara, vakarai pasidarė ilgi, langai į kiemą buvo nuolat atverti. Dviem aukštais žemiau, kaip tik po mumis, buvo siuvėjo Finko kabinetas taip pat atviru langu, iš jo, būdavo, iki mūsų atsklinda tylus siuvimo mašinos dūzgesys. Finkas dirba iki gilios nakties, dirba visada. Girdime jį vakarieniaudami prie to paties stalo, girdime tvarkydamiesi, girdime įsigilinę į knygą ir pamirštame tik įsitraukę į pokalbį, tokį jaudinantį, kad pamirštame *viską* aplink. Tačiau paskui, jau sugulę, pavargę, nes diena prasideda anksti, vėl girdime dūzgiant siuvimo mašiną, kol užmiegame.

Mudviejų vakarienė buvo duona su jogurtu, kiek laiko net vien duona, nes bendras gyvenimas prasidėjo nedidele katastrofa, įvykusia tik dėl mano kaltės. Lepinami nebuvome, bet viskas, ko reikia pragyvenimui, buvo įskaičiuota, tad vakarienė galėjo būti apstesnė. Pinigus visam mėnesiui gaudavome iš anksto, dalį skyrė senelis, likutį – mama. Visus pinigus laikiau prie savęs, pasiryžęs tinkamai jais naudotis. Patirties jau turėjau, Frankfurte pusmetį gyvenau su mažaisiais broliais be mamos, ten užgriuvus paskutinei pašėlusiai infliacijos fazei kartais buvo nelengva

teisingai pasielgti ir išsiversti. Palyginti su tuo, išgyventi dabar Vienoje atrodė vaikų žaidimas.

Taip ir būtų buvę, bet neįskaičiavau Vurstelpraterio. Jis buvo netoliese, penkiolika minučių pėstute, atrodė esąs dar arčiau, mat buvo labai svarbus mano vaikystės metais Vienoje. Užuot saugojęs mažąjį brolį nuo pagundų, nusivedžiau jį ten. Vieną šeštadienio popietę susiruošiau parodyti jam visas grožybes, tiesa, kai kurių jau neradau. Tačiau ir tos, kurias radau, veikiau nuvylė. Georgas išvyko iš Vienos penkerių metų, Vurstelpraterio visiškai neprisiminė, tad tegalėjo remtis mano pasakojimais, kuriuos kiek įmanydamas išdabinau. Mat buvo kiek gėdinga, kad aš, toks didelis, tariamai visažinis brolis, pasakojantis jam apie Aischilo „Prometėją", Prancūzijos revoliuciją, traukos dėsnį ir evoliucijos teoriją, staiga nei iš šio, nei iš to pamaloninu jį Mesinos žemės drebėjimu su pragaro žiotimis priešpriešiais.

Matyt, pragaro paveikslą buvau nutapęs siaubingų spalvų, nes kai pagaliau radome groto geležinkelį ir sustojome priešais pragaro žiotis, į kurias velniai pamažu kišo šakėmis pasmeigtus nusidėjėlius, su nuostaba pažvelgęs į mane, jis paklausė: „Tu iš tikrųjų kadaise šito bijojai?" – „Ne aš, buvau jau aštuonerių metų, jūs bijojote. Buvote dar visai maži." Pastebėjau, kad jo pagarba man pradeda blėsti. Tačiau jis to nenorėjo, jau buvo labai pamėgęs mūsų vakaro pokalbius, anuomet dar tik prasidėjusius, todėl neparodė jokio noro pažiūrėti Mesinos žemės drebėjimo, dėl kurio iš tikrųjų atėjome. Lengviau atsikvėpiau išvengęs bėdos, jau ir pats nenorėjau to žemės drebėjimo, tad skubiai nusivedžiau jį tolyn. Taip mano atmintyje viskas išliko prašmatnu kaip kadaise.

Tačiau negalėjau taip lengvai išsisukti, turėjau jam, nusivylusiam, pasiūlyti ką nors mainais, tad puoliau prie azartinių Vurstelpraterio žaidimų, iš tikrųjų niekada manęs nedominusių.

Čia buvo visko, bet mus prikaustė lanko mėtymas, nes matėme kelis iš eilės laimėjusius žmones. Leidau pamėginti broliui, jam nesisekė, pabandžiau pats, nė vienas metimas nebuvo taiklus, vėl taikiausi, vis pro šalį, tarsi būtų užkerėta. Netrukus taip įsitraukiau į žaidimą, kad brolis įspėjamai timptelėjo už rankovės, bet aš nepasidaviau. Jis žiūrėjo, kaip nyksta mėnesiui skirti pinigai, puikiai suvokė padarinius, bet nesakė nieko, nesakė net pats norįs dar pabandyti. Manau, suprato, kad man nepakenčiamai gėda prieš jį, jog mėtau nesuvokiamai prastai, todėl trokštu atsilošti sėkmingų mėtimų serija. Jis žiūrėjo pastiręs, tik retkarčiais krustelėdamas, ir atrodė tarsi viena iš automatinių figūrų prie groto geležinkelio. Mėčiau ir mėčiau, tolyn blogyn. Ankstesnę gėdą nustelbė nauja, jos abi susiliejo. Viskas, atrodė, truko neilgai, bet taip negalėjo būti, nes staiga pamačiau, kad visi gegužės mėnesiui skirti pinigai prapuolę.

Vien dėl savęs nebūčiau taip krimtęsis. Tačiau šalia buvo brolis, už jo gyvenimą buvau atsakingas, jam, galima sakyti, atstojau tėvą, kalbėjau gražiausius žodžius, stengiausi įdiegti kilniausias pažiūras. Kaip tik buvau pradėjęs dirbti chemijos laboratorijoje ir ten visą dieną puoselėjau mintis, kurias reikėtų pasakyti jam vakare, kad jos padarytų niekada neišblėsiantį įspūdį. Iš broliškos meilės, anuomet vyraujančio jausmo, maniau, kad prisiimu atsakomybę kiekvienu sakiniu, kad vienintelė neteisinga frazė gali pastūmėti jį klaidingu keliu, paskatinti pralošti savo gyvenimą, – o dabar aš pats pralošiau visą gegužę, ir niekam nevalia apie tai sužinoti, ypač mūsų nuomotojams Zusinams, mat būgštavau, kad jie galėtų mums atsakyti.

Laimė, mano nuopuolio nematė niekas iš pažįstamų, o Georgas bemat suprato, kad privalu tylėti. Guodėme vienas kitą vyriškais sprendimais. Pietauti buvome įpratę viešbutyje „Benveniste“ prie Karlo teatro, ten mums rekomendavo senelis. Tačiau

dabar apsieisime. Užteks jogurto ir gabalo duonos. Vakarais ganės vien duonos. Nesakiau, iš kur gausiu pinigų bent jiems, nes dar nežinojau.

Manau, ši maža nelaimė, dėl kurios pats buvau kaltas, suartino mus dar labiau nei vakaro žaidimas klausimais ir atsakymais. Visą mėnesį vertėmės itin varganai. Nežinau, kaip būtume ištvėrę, jei ne pusryčiai, kuriuos kas rytą atnešdavo ponia Zusin. Tiesiog peralkę, būdavo, laukiame kavos su pienu ir dviem bandelėmis kiekvienam. Anksčiau pabudę, anksčiau nusiprausę jau sėdime prie kvadratinio stalo, kai ji su padėklu įeina į kambarį. Vengiame skubotų judesių, kurie išduotų mūsų godulį, sėdime sustingę, tarsi dar reikėtų ką nors prisiminti. Ji būtinai turi ištarti keletą rytmetinių frazių, visada reikia atsakyti, kaip miegojome, ir laimė, kad ji bent nevargina mūsų žiniomis apie savo pačios miegą.

Tačiau kas rytą primygtinai pamini savo brolį, sėdintį Belgrado kalėjime. „Idealistas!" – visada pradeda taip netikėtai, niekada neprabyla apie jį, pirma neištarusi „idealistas". Nepritardama politinėms brolio pažiūroms, ji juo didžiuojasi, nes jis bičiuliaujasi su Anri Barbiusu ir Romenu Rolanu. Tai esąs ligotas žmogus, jį anksti pradėjusi kamuoti tuberkuliozė, kalėjimas jam – tikri nuodai, jam reikėtų daug ir gero maisto. Nešina mūsų pusryčiais, garuojančia kava, ji prisimena, ko stinga jam, tad jos šnekos savaime suprantamos. „Jis anksti pradėjo, jau mokykloje. Jo amžiaus, – ji parodo į Georgą, – jau buvo idealistas. Mokykloje rėžė kalbas ir sulaukė bausmių. Mokytojai su juo sutiko, bet vis tiek turėjo bausti." Ji nepritaria brolio užsispyrimui, bet priekaištas niekada neišsprūsta jai iš lūpų. Jiedvi su netekėjusia seseria, taip pat gyvenančia sutuoktinių Zusinų bute, šį tą girdėjo apie brolio pažiūras. Tokias pat nepriimtinas imperatoriui ištikimiems serbams, kaip ir geriems austrams, todėl seserys kartą visiems laikams įprato nieko nenutuokti apie politiką, perleido ją vyrams.

Jų brolis, Moša Pijadė, visada save laikė revoliucionieriumi ir rašytoju. Kad jis šį tą reiškė kaip rašytojas, liudijo bičiulių prancūzų pavardės. Poniai Zusin labai rūpėjo kalėjimas, o ypač brolio liga ir alkis. Pusryčius, kuriuos ji, būdavo, atneša mums į kambarį, mielai patiektų ir jam, tad bent kas rytą jį prisimena. Ir nors mums, alkaniems kaip vilkams, dar tenka palūkėti, pasakojimas apie alkaną brolį stiprina. Jis niekada neprisipažintų esąs alkanas. Namie dar vaikas niekada nepastebėdavęs alkio, nes jam rūpėję idealai. Taip jis tampa mums atrama, ir kas rytą laukiame ponios Zusin istorijos ne mažiau nei kavos su pienu ir nuostabiomis bandelėmis. Sykiu tai pirmosios Georgo nuogirdos apie tuberkuliozę, vėliau tapsiančią jo gyvenimo turiniu.

Iš buto išeiname drauge. Kieme, kairėje pusėje, išsyk matome siuvėją Finką, jau seniai sėdintį prie siuvimo mašinos. Vos nubudę visada pirmiausia išgirstame jos dūzgesį ir tebegirdime jį paskiausiai prieš užmigdami. Praeidami pro jo kabineto langą sveikinamės su tuo nekalbiu vyru skaudančia nugara. Vos pamatau jį su adata lūpose, atrodo, kad ilga adata persismeigęs skruostą jis negali kalbėti. Visada nustembu, kai vis dėlto ką nors pasako: adatos, taip pat ir toji, buvusi tarp lūpų, kažkur pradingsta.

Finkas niekada nesitraukia nuo siuvimo mašinos ant kabineto palangės, – jaunas žmogus, apskritai neišeinantis pasivaikščioti. Artimiau su juo susipažinau jau vasarą, langas buvo atvertas, kieme girdėjai mašinos dūzgesį, tyliai akompanuojantį moters, kabinetą pripildžiusios juodbruvos apkūnios grožybės, juokui. Kai panorėjęs užeiti pas poną Finką su užsakymu, būdavo, pabeldi į kambario, kuriame jis su šeima gyvena, duris, prieš įžengdamas truputį padelsi, kad ilgiau girdėtum moters juoką ir galėtum viltis. Puikiai žinai, kad džiaugsmas, su kuriuo tave pasitinka kabinetas, skirtas ne tau, kad džiūgauja jos apstus kūnas, kuriuo prakvipę viskas. Sumyšta kvapas ir juokas, kartais

ir trimetei dukrai Kamilai skirti šūksniai. Mergaitė labiausiai mėgsta žaisti palei slenkstį, tiesiog už durų, tad stumi jas dvejodamas ir pirmiausia pro juoką išgirsti žodžius: „Kamila, pasitrauk, leisk ponui įeiti.“ Ji visada sako „ponui“, nors nesu nė devyniolikos, tą patį sako, kai esu viduje, o įeiti nori moteris. Pamačiusi moterį, ji trumpam nuščiūva, bet niekada nepasitaiso, ir tai nenuostabu, nes ponas Finkas – vyrų siuvėjas. Jis skubiai žvilgteli su adata tarp lūpų. Didelė baisi adata pervėrusi jam lūpą, kaipgi jam kalbėti, už jį kalba juokas.

Karlas Krausas ir Veca

Gandai apie juos abu mane pasiekė tuo pat metu ir tai savaime suprantama, mat jų šaltinis buvo tas pats, iš jo anuomet sužinodavau visa, kas man buvo nauja; naujajam gyvenimui vargiai būtų pakakę, jei šįsyk atvykęs į Vieną būčiau turėjęs kliautis tik savimi arba būsimosiomis studijomis universitete. Kas šeštadienio vakarą lankiausi pas Azrielius Heinės gatvėje prie pat Prateršterno ir iš jų sužinojau tiek, kad būtų pakakę metų metams: prisiklausiau man visiškai naujų vardų, jie atrodė įtartini jau vien dėl to, kad niekada anksčiau nebuvo girdėti.

Dažniausiai Azrieliai minėjo Karlo Krauso vardą. Tai esąs griežčiausias ir didžiausias iš šiandien Vienoje gyvenančių žmonių. Jo malonės nesulaukia niekas. Per paskaitas jis užsipuola visa, kas bloga ir pagedę. Leidžia žurnalą, pats vienas jį ir prirašo. Nepageidauja jokių korespondencijų, nepriima niekieno straipsnių, neatsako į laiškus. Kiekvienas žodis „Fakele", kiekvienas skiemuo yra jo paties. Ten viskas tarsi teisme. Jis pats kaltina ir pats teisia. Gynėjų nėra, jie ir nereikalingi, jis toks teisingas, kad neapkaltins nė vieno nenusipelniusio. Jis niekada neklysta, net negali klysti. Kad ir ką sakytų, viskas yra tiksliausia tiesa, dar niekada literatūra nepasižymėjo tokiu tikslumu. Kiekvienu kableliu jis pasirūpina asmeniškai, pamėginęs rasti „Fakele" spaudos klaidą kamuotumeisi visą savaitę. Protingiausia jos nė neieškoti. Krausas nekenčia karo, Pasaulinio karo metais, nepaisant cenzūros, jam pavyko paskelbti „Fakele" daug prieš karą nukreiptų straipsnių. Jis demaskavo negeroves, kovojo su korupcijos

atvejais, kuriuos visi kiti būtų nutylėję. Stebuklas, kad neatsidūrė kalėjime. Jo aštuonių šimtų puslapių drama „Paskutinės žmonijos dienos“ vaizduoja viską, kas nutinka per karą. Ją skaitydamas jis tiesiog pribloškia. Tada salėje niekas nė nekrusteli, bemaž nedrįsta kvėpuoti. Jis pats skaito visus vaidmenis – spekuliantų ir generolų, Šalek ir vargšų vyrukų, karo aukų, – ir visi tie žmonės tokie tikri, išgirsti juos taip, tarsi jie stovėtų priešais. Jo pasiklausęs nebenorėsi teatro, teatras nuobodus, palyginti su juo, jis vienas yra visas teatras, tik geresnis, – ir šis pasaulio stebuklas, ši baisenybė, šis genijus buvo itin banaliu vardu Karlas Krausas.

Bet kuo būčiau patikėjęs, tik ne tokiu vardu ir kad žmogus tokiu vardu geba viską, ką jam priskiria Azrieliai. Jie abu, ir motina, ir sūnus, ypač mėgavosi apipildami mane žiniomis apie Krausą, šaipėsi iš nepasitikėjimo, kurį man kėlė vardas, nuolat aiškino, kad svarbu ne vardas, o žmogus, antraip mes – jie arba aš – su savo melodingais vardais pranoktume tokį žmogų kaip Krausas. Ar aš galįs įsivaizduoti ką nors juokingesnio, absurdiškesnio?

Jie įbruko man į rankas raudoną žurnalą, bet skaityti jo visiškai neįstengiau, kad ir kaip patiko pavadinimas „Fakelas“. Klupinėjau kas sakinį, nesupratau. Kartais ką nors supratęs pamanydavau, kad tai pokštas, o pokštams nejaučiau jokios simpatijos. Be to, žurnale buvo prirašyta apie, mano supratimu, visiškai nesvarbius vietinius įvykius ir spaudos klaidas. „Juk tai grynas šlamštas, kaip galite tokius niekus skaityti. Net laikraštis man įdomesnis, jį bent supranti, o čia vargsti vargsti, o galiausiai išeina šnipštas!“ Iš tikrųjų piktinausi Azrieliais, prisiminiau klasės draugo tėvą iš Frankfurto laikų: kaskart pas juos užėjęs turėjau išklausyti tėvo deklamuojamą vietos poeto Štolcės eilėraštį, o paskui jo paties žodžius: „Tai didžiausias kada nors gyvenęs poetas. Tas, kuriam jis nepatinka, vertas tik sušaudyti.“ Papa-

sakojau Azrieliams, žinoma, pašaipiai, apie šį tarmiškai rašiusį Frankfurto poetą. Įkyrėjau jiems, nė už ką nenusileidau ir taip juos sugluminau, kad staiga jie prakalbo apie subtilias damas, nepraleidžiančias nė vienos Krauso paskaitos, taip juo susižavėjusias, jog visada sėdinčias pirmoje eilėje, kad jis pastebėtų jų susižavėjimą. Vis dėlto kaip tik tokiais pasakojimais Azrieliai susikirto. „Subtilios damos! Ko gero, kailiniuotos! Išsikvėpinusios estetės! Ir jam negėda skaityti paskaitas tokiai publikai!“

„Tos damos visai ne *tokios!* Tai labai išsilavinusios moterys! Kodėl jis neturėtų joms skaityti? Jos supranta kiekvieną užuominą; dar jam nebaigus sakinio, jau žino, apie ką kalbama. Jos išmano visą anglų ir prancūzų literatūrą, ne tik vokiečių! Šekspyrą moka mintinai, ką jau kalbėti apie Gėtę. Neįmanoma įsivaizduoti, kokios jos išsilavinusios!“

„Iš kur žinote? Kalbėjotės su jomis? Ar kalbatės su tokiais žmonėmis? Jūsų nepykina jų kvepalai? Aš su tokia nekalbėčiau nė minutės. Tiesiog negalėčiau. Net jei būtų išties graži, atsukčiau nugarą ir daugių daugiausia pasakyčiau: „Netarkit Šekspyro žodžių. Jis vartosi karste pasibjaurėjęs. Ir palikite ramybėje Gėtę. Faustas ne beždžionėlėms.“

Dabar Azrieliai pasijuto nugalėję, nes abu drauge sušuko: „O Veca! Ar žinote, kas ji tokia? Ar kada nors girdėjote apie Vecą?“

Šis vardas mane pribloškė. Jis man išsyk patiko, nors ir nenorėjau to pripažinti. Priminė vieną iš mano žvaigždžių, Lyros žvaigždyno Vegą, bet su kita priebalse skambėjo dar gražiau. Tik šiurkščiai išrėžiau: „Kas čia per vardas? Juk nėra žmogaus tokiu vardu. Būtų neįprastas vardas. Bet jo nėra.“

„Ne, yra. Pažįstame ją, ji su mama gyvena Ferdinando gatvėje. Nuo čia dešimt minučių kelio. Nuostabi ispaniškų bruožų moteris. Labai subtili ir jautri, jos akivaizdoje neišdrįstum pasakyti kokios bjaurasties. Ji perskaičiusi daugiau už mus

visus drauge. Ilgiausius anglų eilėraščius ir pusę Šekspyro moka mintinai. Ir Moljerą, Floberą, Tolstojų." – „Taip, ir kiekgi šitam idealui metų?" – „Dvidešimt septyneri." – „Ir visa tai ji jau perskaitė?" – „Taip, ir kur kas daugiau. Tačiau ji skaito supratingai. Žino, kodėl jai tas ar anas patinka. Gali pagrįsti. Jos neapmulkinsi." – „Ir ji sėdasi į pirmą eilę?" – Taip, per kiekvieną Krauso paskaitą."

1924 m. balandžio 17 d. turėjo įvykti trišimtoji Krauso paskaita. Ji buvo numatyta didžiojoje filharmonijos salėje. Sužinojau, jog net ir ši per maža, kad tilptų visi gerbėjai. Tačiau Azrieliai laiku pasirūpino bilietais ir primygtinai kvietė mane eiti drauge. Kam visą laiką ginčytis dėl „Fakelo"? Geriau pačiam vieną kartą paklausyti didžiojo vyro. Tada pats galėčiau spręsti. Hansas kuo išdidžiausiai išsiviepė; ne tik jis šaipėsi įsivaizdavęs, kad kas nors, juolab ką tik iškeptas abiturientas iš Frankfurto, galėtų atsispirti Krauso asmeniui, net ir daili, žvitri jo mama neįstengė nuslėpti šypsnio vis patikindama, kaip pavydi man šio pirmojo susitikimo su Krausu.

Ruošdama mane ji pateikė keletą gerai nugludintų patarimų: nereikėtų išsigąsti aršaus klausytojų pritarimo, mat susirenka ne įprastiniai vieniečiai – operečių gerbėjai, šiųmečio vyno švenčių mėgėjai, bet ir ne dekadentinių estetų klika *à la* Hofmanstalis, tai tikroji intelektualioji Viena, geriausia ir sveikiausia šio tariamai smukusio miesto dalis. Aš nustebsiąs, kaip greitai ši publika supranta subtiliausias užuominas, žmonės prajunka vos jam pradėjus sakinį, o jį užbaigus dūksta visa salė. Jis išsiugdė gerą publiką, gali daryti su žmonėmis ką panorėjęs, be to, nevalia užmiršti, kad tie žmonės labai išprusę, bemaž vien profesionalai, turintys aukštąjį išsilavinimą ar bent studentai. Niekada tarp jų ji nemačiusi kvailo veido, ieškok neieškojęs, beviltiška. Visada jai didžiausias malonumas iš klausytojų veidų nuskaityti reakcijas į

kalbėtojo sąmoją. Labai sunku šįsyk neiti drauge, bet jai kur kas labiau patinkanti filharmonijos Vidurinioji salė, ten niekas neprasprūsta, visiškai niekas. Didžiojoje salėje, kad ir kaip puikiai sklistų jo balsas, kai ką vis dėlto prarandi, o ji taip trokštanti kiekvieno jo žodžio, kad nenori prarasti nė vieno. Todėl šįsyk perleidžianti savo bilietą man, juk atvykimas į šią trišimtąją paskaitą laikomas daugiau nei jo pagerbtuvėmis ir į ją veržiasi tokios minios, kad niekas jos ten nepasiges.

Žinojau, kaip kukliai gyvena Azrieliai, nors jie niekada apie tai nekalbėjo, visiškai atsidavę daugybei svarbesnių, būtent dvasinių, dalykų. Tačiau jie primygtinai norėjo, kad šia proga būčiau jų svečias, ir tik dėl to ponia Azriel atsižadėjo pamatyti šį triumfą.

Pats atspėjau vieną su šiuo vakaru siejamą ir nuo manęs slepiamą kėslą, tad vos mudu su Hansu susėdome tolokai nuo scenos, salės gale, slapta apžvelgiau publiką. Tą patį darė ir Hansas, jis žvalgėsi ne mažiau slapta, slėpėme vienas nuo kito, ko ieškome, o ieškojome to paties asmens. Pamiršęs, kad dama neįprastu vardu visada sėdi pirmoje eilėje, tikėjausi, nors niekada nebuvau matęs jos nuotraukos, staiga pamatyti ją kur nors mūsų eilėje. Po viso to, ką girdėjau apie ją pasakojant, atrodė neįsivaizduojama, kad galėčiau jos nepažinti: ji mokanti mintinai ilgiausią anglišką eilėraštį „The Raven“, Edgaro Po „Varną“, ir pati atrodanti tarsi varnas, užkerėtas, ispane paverstas varnas. Hansas pats pernelyg nerimavo, kad teisingai suprastų mano nerimą, atkakliai žvalgėsi, tyrinėdamas priekinius įėjimus į salę. Staiga sujudo, bet šįsyk ne pasipūtęs, o veikiau sutrikęs, ir pasakė: „Štai ji. Ką tik įėjo.“ – „Kur? – ištariau nė nepaklausęs, ką jis turi omenyje. – Kur?“ – „Pirmoje eilėje, kairiajame krašte. Taip ir maniau, pirmoje eilėje.“

Tokiu atstumu ne ką temačiau, šiaip ar taip, įžiūrėjau varniškus plaukus ir buvau patenkintas. Ironiškas pastabas, kurių

buvau parengęs, nuslopinau, pasilikau ateičiai. Netrukus pasirodė pats Krausas, jį pasitiko plojimai, kokių dar niekada nebuvau girdėjęs, net per koncertus. Mano dar nepatyrusioms akims atrodė, kad plojimų jis nelabai paisė, truputėlį padelsė stačias, buvo lyg ir pakumpęs. Kai atsisėdo ir prabilo, mane užklupo kažkaip nenatūraliai vibruojantis jo balsas, tarsi pratisas kranksmas. Tačiau šis įspūdis greitai išblėso, nes balsas bemat pasikeitė, o paskui nesiliovė kitęs, netrukus stulbino jau toji balsui įmanoma įvairovė. Tyla, kurioje žiūrovai iš pradžių klausėsi šios įvairovės, dabar vis dėlto priminė koncertą, bet vyraujantis lūkestis buvo visiškai kitoks. Nuo pat pradžių per visą renginį tvyrojo tyla prieš audrą. Jau pirmuosius sąmojus, išties dar tik užuominas, aplenkė mane išgąsdinęs juokas. Entuziastingas ir fanatiškas, kupinas pasitenkinimo ir sykiu grėsmės, jis iš tikrųjų pasigirsdavo Krausui dar nė nespėjus išsakyti minties. Tačiau net ir išsakytos nebūčiau jos supratęs, mat ji siejosi su kažkuo lokaliu, ne tik su Viena, bet ir su intymiu Krauso ir jo klausytojų ryšiu, kurio šie reikalavo. Juokėsi ne pavieniai žmonės, o daugybė. Pažvelgęs įkypai kairėn į vieną mėginau suprasti jo pirmalaikį juoką, kurio priežasties nesuvokiau, bet tokį pat juoką išgirdau už nugaros ir iš visų pusių per kelias vietas nuo manęs ir tik tada pastebėjau, kad šalimais lygiai taip pat juokiasi Hansas, kurį buvau visiškai pamiršęs. Visada juokėsi daugybė žmonių ir visada jų juokas buvo godus. Netrukus įsitikinau, kad žmonės susirinko puotauti, o ne pagerbti Krauso.

Nežinau, ką jis kalbėjo tą pirmąjį mano susitikimo su juo vakarą. Viską užklojo šimtas vėliau išklausytų paskaitų. Galbūt nežinojau ir anuomet, nes publika mane patraukė taip, kad išsigandau. Patį Krausą mačiau prastai, jo veidas į apačią siaurėjo ir buvo toks judrus, kad neįmanoma buvo jo apibūdinti, toks įtaigus ir neįprastas, tarsi gyvūno, bet naujas, kitas, nepažįstamas. Visai sutrikau išgirdęs, kaip šis balsas sustiprėja, salė buvo

didžiulė, bet staiga, būdavo, tame balse pasigirsta grumėjimas, bemat persiduodantis visai salei. Kėdės ir žmonės, regis, irgi pasiduoda šiam grumėjimui, nenustebtum, jei nuo jo sulinktų kėdės. Nusakyti pilnut pilnutėlės salės dinamiką veikiant šiam balsui, nenutrūkstančiam net ir akimirkai jam nutilus, taip pat neįmanoma, kaip perteikti legendinę Laukinę medžioklę. Vis dėlto, regis, ji artimiausia pastarajai. Tereikia įsivaizduoti, kad Laukinė medžioklė nusileido į salę ir tas, kuris ją čia atvedė, uždarė ir privertė ramiai sėdėti, vis iš naujo pažadina tikrąją jos prigimtį. Šis vaizdas ne itin priartina prie tikrovės, bet pasiūlyti tikslesnio nesugebėčiau, tad pateikti realų Krauso paveikslą atsižadu.

Per pertrauką vis dėlto išėjau iš salės ir Hansas supažindino mane su dama, turėjusia tapti svarbiausiu ką tik patirto poveikio man liudininku. Tačiau ji buvo visiškai rami ir santūri, matyt, pirmoje eilėje lengviau viską ištverti. Ji atrodė labai neįprastai, subtilybė, būtybė, kurią tikėtumeisi išvysti ne Vienoje, o persiškoje miniatiūroje. Mane glumino jos banguoti antakiai ir ilgos juodos blakstienos, kuriomis ji virtuoziškai vasnojo tai greitai, tai iš lėto. Visą laiką spoksojau į blakstienas, o ne į akis, ir stebėjausi jos maža burna.

Ji neklausianti, kaip man čia patinka, pasakė dama, nenorinti manęs gluminti. „Jūs čia pirmą kartą“, – šie žodžiai nuskambėjo taip, tarsi ji būtų šeimininkė, tarsi salė būtų jos namai ir ji iš pirmos eilės perduotų publikai viską, kas pasiūloma. Ji pažinojo lankytojus, pažinojo kiekvieną prieinantį, nė kiek neprarasdama orumo pastebėjo, kad esu čia naujokas. Jaučiausi taip, tarsi būčiau jos pakviestas, ir padėkojau už svetingumą, pasireiškusį tuo, kad ji atkreipė į mane dėmesį. Taktu nepasižymintis mano palydovas išrėžė: „Didi diena jam“, ir pečiu kryptelėjo mano pusėn. „Dar nežinia, – atsakė ji, – kol kas viskas glumina.“ Nepajutau pašaipos, nors kiekvienas jos sakinys turėjo pašaipų untertoną,

buvau laimingas išgirdęs tai, kas taip tiksliai atitiko mano nuotaiką. Tačiau mane trikdė kaip tik toks supratingumas, taip pat blakstienos, dabar vasnojančios lėtai, tarsi stengtųsi nutylėti ką nors svarbaus. Tad ištariau tokiomis aplinkybėmis kukliausius, nepretenzingiausius žodžius: „Iš tiesų glumina." Galbūt jie skambėjo atšiauriai, bet ne jai, nes ji bemat paklausė: „Jūs šveicaras?"

Nieko kito taip netroškau. Per trejus metus Frankfurte mano aistra Šveicarijai pasiekė virimo tašką. Žinojau, kad jos motina spanjolė mergautine pavarde Kalderon, dabar gyvenanti trečioje santuokoje su labai senu vyru pavarde Altarasas, tad iš mano pavardės ji, be abejo, suprato, kad ir aš esu spanjolas. Tad kodėl paklausė kaip tik apie tai, kuo mieliausiai būčiau buvęs? Niekam neužsiminiau apie senąjį ano išsiskyrimo skausmą, ypač vengiau prasitarti Azrieliams, kurie, nepaisant visos satyriškos puikybės, o gal kaip tik dėl Krauso, labai didžiavosi esą vieniečiai. Taigi gražioji dama-varnas niekaip negalėjo sužinoti apie mano nelaimę ir pirmas tiesus jos klausimas pataikė man į širdį. Jis sujaudino mane labiau nei paskaita, kol kas – ir tai buvo tiesa – gluminusi mane. „Deja, ne", – atsakiau turėdamas omenyje, kad apgailestauju nesąs šveicaras. Šitaip pats atsidaviau jos malonei. Regis, ji tai suprato, jos veide nebeliko nė trupučio pašaipos, ji ištarė: „Aš mielai būčiau anglė." Hansas paleido įprastinį plepalų srautą, iš kurio tesuvokiau, kad Šekspyrą gali puikiai išmanyti ir nebūdamas anglas, antra vertus, kas bendra tarp šiandieninių anglų ir Šekspyro. Tačiau ji, kaip ir aš, ne itin kreipė į jį dėmesį, nors netrukus pastebėjau, kad nepraleido nė vieno žodžio.

„Jums reikėtų paklausyti Krauso paskaitos apie Šekspyrą. Ar esate buvęs Anglijoje?" – „Taip, vaikystėje. Dvejus metus ten lankiau mokyklą. Tai mano pirmoji mokykla." – „Dažnai važiuoju į Angliją pas giminaičius. Turite papasakoti man apie savo vaikystę Anglijoje. Aplankykite mane netrukus!"

Dingo visas manieringumas, taip pat ir koketiškumas, kuriuo ji pagerbė paskaitą. Ji prabilo apie tai, kas jai artima ir svarbu, mainais į man svarbų dalyką, prie kurio prisilietė taip greitai, lengvai ir visiškai neįžeidžiai. Grįžtant į salę per trumpą likusį laiką Hansas paskubom du ar tris kartus paklausė, kaip ji man, o aš apsimečiau nesuprantąs ir tik pajutęs, kad dabar jis ištars jos vardą, užbėgau jam už akių ir paklausiau: „Toji Veca?“ Tačiau vėl pasirodė Krausas ir pratrūkusi audra nustelbė jos vardą.

Budistas

Neprisimenu, kad išsyk po paskaitos būčiau ją matęs, o jei ir mačiau, tai vargiai turėjo kokios reikšmės, nes dabar visa savo gražbylyste pratrūko Hansas. Pasruvo skystas plepalų srautas, kuriam stigo viso to, kuo mane paveikė ankstesnis kalbėtojas: išdidžios aistros, pykčio, paniekos. Kad ir ką kalbėjo Hansas, viskas slydo pro ausis, tarsi būtų skirta kažkam kitam šalia tavęs, kurio apskritai nėra. Dažniausi jo žodžiai, turėję sureikšminti kiekvieną sakinį, buvo „natūralu" ir „savaime suprantama", bet kaip tik dėl jų sakinys bliuško. Jausdamas, koks menkas jo teiginių svoris, jis stengėsi juos apginti apibendrindamas. Tačiau jo apibendrinimai buvo tokie pat geibūs, kaip ir jis pats; Hanso nelaimė buvo ta, kad netikėjai niekuo, ką jis sakė. Anaiptol nelaikei jo melagiu, jis buvo per silpnas ką nors prasimanyti, bet, užuot pasakęs *vieną* žodį, vartojo penkiasdešimt, o šitaip atskiedus, būdavo, nelieka nieko iš to, ką jis turėjo omenyje. Vieną klausimą kartoja taip dažnai ir greitai, kad atsakymui nerasi nė menkiausio plyšio. Galbūt tam, kad begaliniai aiškinimai būtų raiškesni, jis tarsi jaustukų prikaišioja visokiausių „kaipgi?", „tai man nepatinka" ir „aišku".

Jau vaikystėje jis buvo liesas, o dabar toks liaunas, kad nebuvo tokio drabužio, kuris ant jo nekadaruotų. Tvirčiausias atrodė plaukdamas, todėl visą laiką apie tai kalbėjo. Be to, jį pakentė „felonai", apie kuriuos dar papasakosiu, jis vykdavo su jais į Kuchelau maudytis, nors iš tikrųjų prie jų nepriklausė. Nepriklausė apskritai jokiai grupei, visada buvo paribyje. Jaunuolius traukė

jo motina, jie norėjo dalyvauti žodžių turnyruose, kuriuos ji organizavo taip, kad jos sūnus susilaikytų, galima sakyti, iš svetingumo ir kad būtų įdomiau. Tačiau jis, būdavo, atidžiai klausosi, viską godžiai sugeria, ir vos tikrieji kovotojai išsiskirsto, turnyras kaip epilogas pasikartoja tarp jo ir užsilikusio intymesnio šeimos draugo, įsivaizduojančio, kad turi teisių į motiną. Taip kiekvienas disputas ir kiekviena tema darsyk prasukami, kol visa, kas buvo spontaniška, gyva ir patrauklu, galutinai išsivadėja.

Anuomet Hansas dar nesuvokė savo bendravimo su žmonėmis problemos. Tiek daug jaunų žmonių, būdavo, ateina į butą, vyksta vis naujos dvikovos – jas skatina ponia Azriel susižavėjusiais žvilgsniais, ji nieko nepraleidžia, jai niekas neprailgsta. Kovotojai pasilieka tiek, kiek nori, bet jie niekada nėra sulaikomi, ateina ir išeina kaip jiems patinka. Dėl šios laisvės, apie kurią ponia Azriel nusimanė ir kuri jai buvo širdies poreikis, jos butas niekada nebuvo tuščias. O Hansui, gyvenančiam dvasiniais mėgdžiojimais ir susidedančiam iš jų, per motiną visada buvo ką mėgdžioti, jis turėjo niekada neišsenkantį vadinamųjų „paskatų" srautą. Jis niekada ir nepastebėjo, kad nenorom kviečiamas, mat buvo savaime suprantama, jog ponia Azriel, mielai laukiama visur, kur atmosfera nėra pernelyg buržuazinė, pasiima ir, jos manymu, protingą sūnų.

Po balandžio 17-osios, išties tapusios man didžia diena, nes tą pačią dieną toje pačioje vietoje į mano gyvenimą įžengė ir ilgam jį užvaldė du žmonės, prasidėjo bemaž metus trukęs apsimetinėjimo laikotarpis. Troškau vėl pamatyti varniškąją moterį, bet nenorėjau išsiduoti. Ji pakvietė mane apsilankyti, ir abu Azrieliai, motina ir sūnus, nuolat minėjo šį pakvietimą ir klausinėjo, ar nenorėčiau juo pasinaudoti. Reagavau ne taip, kaip jie tikėjosi, netgi rodžiau nepasitenkinimą, todėl nutarę, kad esu per drovus, jie drąsino mane žadėdami patys dalyvauti. Jie ten

dažnai lankąsi, netrukus vėl eisią ir tiesiog pasiimsią mane. Kaip tik tai mane išgąsdino. Mintis, kad ten, kaip tik ten Hansas pratrūks plepėti, man buvo ypač nepakenčiama, nors šiaip prie jo plepalų buvau pripratęs ir pernelyg neėmiau į galvą, taip pat nepakenčiama buvo įsivaizduoti Alisą, paskui nuodugniai mane kamantinėjančią, kaip man atrodė tas ar anas. Jų akivaizdoje nebūčiau galėjęs kalbėti apie Angliją, juolab nebūčiau įstengęs nė prasitarti apie Šveicariją. O kaip tik ši perspektyva mane labiausiai viliojo.

Alisa nenorėjo prarasti šitokio džiaugsmo galimybės ir kiekvieną šeštadienį, vos, būdavo, ateinu pas Azrielius, netrukus pasigirsta draugiškas, bet primygtinis klausimas: „Kada aplankysimė Vecą?“ Nemalonu jau išgirsti iš jos šį vardą, pernelyg gražų, kad mano lūpos tartų jį kieno nors akivaizdoje. Apsimetu jaučiąs antipatiją Vecai, vengiu jos vardo, prisimenu ją ne itin pagarbiai.

Pas Alisą susipažinau su Fredliu Valdingeriu, keletui metų tapusiu man geriausiu pašnekovu, kokį tik įmanoma įsivaizduoti. Nors mūsų nuomonės bemaž visais klausimais skyrėsi, nuoskaudų ar kivirčų tarp mudviejų niekada nebuvo. Jis nesileido nei apstulbinamas, nei užspeičiamas, aršią, audringų išgyvenimų nulemtą mano bendravimo manierą pasitiko ramiu linksmu pasipriešinimu. Pirmą kartą sutikau jį ką tik grįžusį iš Palestinos, kur jis pusmetį gyveno kibuce. Mėgo dainuoti žydų dainas ir daugybę jų mokėjo, turėjo gerą balsą ir dainavo gerai. Nereikėjo jo raginti padainuoti, tai buvo taip natūralu, kad jis, būdavo, uždainuoja vidury pokalbio, pasiremia dainomis, tai buvo jo citatos.

Kiti šios aplinkos jaunuoliai išsiskyrė puikavimusi aukštąja literatūra, jei ne Krausu, tai Veiningeriu ar Šopenhaueriu. Ypač mėgo laidyti pesimistiškas arba priešiškas moterims frazes, nors nė vienas nebuvo moterų ar žmonijos priešas. Kiekvienas turė-

jo draugę, su kuria sutarė, važinėjo maudytis į Kuchelau su ja ir kitais draugais, „felonais", pasivadinusiais taip pagal vieną iš jų, Felą, ten viskas tryško jėga, sveikata ir draugiškumu. Tačiau šie jauni žmonės griežtas, sąmojingas, paniekinamas frazes laikė dvasios žydėjimu. Netiksliai cituoti buvo smerktina, tarpusavio pagarba daugiausia priklausė nuo to, ar į kalbinę tokių dalykų išraišką žiūrima taip rimtai, kaip reikalautų tikrasis visų tokių grupelių mokytojas Krausas. Fredlis Valdingeris buvo šiek tiek su jais susiję̨s, mielai vyko kartu maudytis, bet anaiptol nebuvo nuožmus Krauso šąlininkas, nes kiti dalykai jam reiškė ne mažiau, o kartais net daugiau nei Krausas.

Jo vyriausias brolis, Ernstas Valdingeris, jau buvo paskelbęs eilėraščių; sunkiai sužeistas, grįžęs iš karo jis vedė vieną iš Froido dukterėčių; bičiuliavosi su Jozefu Veinheberiu, ši draugystė rėmėsi meniniais įsitikinimais. Abu buvo ištikimi klasikiniams pavyzdžiams, griežta forma jiems daug reiškė. Vienas Ernsto Valdingerio eilėraštis, kurį galima pavadinti programiniu, vadinosi „Gemų rašytojas", šitaip poetas pavadino ir eilėraščių rinkinį. Fredlis gerbė šį brolį, iš dalies buvo jam dėkingas už savo vidinę laisvę. Daugiau nei pagarbos nerodė, nes išoriniais dalykais niekada nesididžiavo. Pinigai jam darė ne daugiau įspūdžio nei šlovė, antra vertus, jam nebūtų atėję į galvą niekinti knygą išleidusį poetą vien dėl to, kad jis pamažu išgarsėjo. Kai susipažinau su Fredliu, neseniai buvo išėjusi Veinheberio „Valtis įlankoje". Jis turėjo tą knygą ir paskaitė iš jos, vieną kitą eilėraštį jau mokėjo mintinai. Man labai patiko, kad jis rimtai vertina eilėraščius, mano namuose tvyrojo didi panieka eilėraščiams, iš principo vadinamiems tik eilėraštukais. Vis dėlto tikrosios Fredlio citatos, kaip sakiau, buvo dainos, žydų liaudies dainos.

Dainuodamas jis, būdavo, kiek pakelia dešinę ranką delnu aukštyn lyg dubenėlį, tarsi kažką tau siūlytų ir sykiu už tai atsi-

prašytų. Atrodo nuolankus, bet pasitikintis, galėtum pagalvoti apie klajojantį vienuolį, kuris, užuot elgetavęs, atnešė žmonėms dovanų. Niekada nedainuoja garsiai, jam svetimas bet koks nesaikingumas, klausytojų širdis palenkia jo kaimiškas žavesys. Žinoma, jis puikiai supranta dainuojantis gerai, todėl, kaip ir kiti dainininkai, patenkintas savimi, bet kur kas svarbiau už bet kokį pasitenkinimą yra jo liudijamas požiūris: kaimiško gyvenimo džiugesys, tarnystė žemei, konkretus, ištikimas ir vis dėlto reiklus rankų darbas. Jis mielai pasakoja apie savo draugystę su arabais, visiškai neskiria jų ir žydų, jam svetimas bet koks išsilavinimo skirtumu grindžiamas pasipūtimas. Stiprus ir sveikas, jis lengvai galėtų rungtyniauti su bendraamžiais, bet niekada nemačiau žmogaus, taikesnio už jį, jis buvo toks taikus, kad nesivaržė su niekuo. Jam buvo vis vien, ar jis pirmas, ar paskutinis, jis nepriklausė jokiai hierarchijai ir atrodė net nepastebintis, kad ši apskritai egzistuoja.

Su juo į mano gyvenimą įėjo budizmas, prie kurio jis irgi priartėjo per eilėraščius. Fredlį sužavėjo Karlo Oigeno Noimano išverstos „Gautamos Budos vienuolių dainos“. Daugybę jų, būdavo, mintinai deklamuoja kaip ritmišką monotonišką giesmę, pribloškiančiai savitą. Čia, kur bet kokia kaina siekiama intelektinės diskusijos, kaskart vykstančios kaip dviejų jaunų vyrų varžybos, kur bet kokia nuomonė galioja tol, kol sąmojingai ir kovingai ginama, šioje aplinkoje, nekeliančioje jokių mokslinių reikalavimų, nes svarbu sklandžiai, gyvai ir lanksčiai *kalbėti*, monotoniškas Fredlio giedojimas, visada toks pat, niekada netampantis garsiu ir priešišku, bet ir niekada neišnykstantis, atrodo tarsi neišsenkanti, kiek monotoniška versmė.

Vis dėlto Fredlis daugiau nutuokė apie budizmą, neapsiribojo vien monotonišku giedojimu, nors šios dainos jam buvo ypač artimos. Gerai išmanė ir patį mokymą. Puikiai susipažino su

Pali kanonu, kiek šis buvo prieinamas per Noimano vertimus, perprato „Vidutinį rinkinį“ ir „Ilgesnį rinkinį“, „Fragmentų rinkinį“ ir „Tiesos kelią“ – visa, kas buvo išleista, – ir per mūsų pokalbius, būdavo, pateikia taip pat monotoniškai giedodamas kaip ir dainas.

Tebebuvau kupinas viešojo gyvenimo Frankfurte potyrių. Ten vakarais vaikščiojau į susirinkimus ir klausiausi oratorių, mane labai jaudino diskusijos, jau naktį persikeliančios į gatves. Įvairiausi žmonės, buržua ir darbininkai, jauni ir seni, įtikinėjo vieni kitus taip aršiai, taip atkakliai ir užtikrintai, tarsi galvoti kitaip apskritai būtų neįmanoma, ir vis dėlto tas, kurį jie įtikinėjo, taip pat atkakliai buvo įsitikinęs priešingu dalyku. Naktį, man neįprastą metą gatvėje, atrodė, kad šie disputai niekada nesiliauja, visada tęsiasi, kad miegoti jau neįmanoma, – taip kiekvienam rūpėjo jo įsitikinimai.

Vis dėlto ypatingas šių Frankfurto metų potyris, *dienos* potyris, buvo masės išgyvenimas. Gana anksti, gal metai po to, kai atvykau į Frankfurtą, Ceilo gatvėje pamačiau darbininkų demonstraciją. Jie protestavo prieš Ratenau nužudymą. Stovėjau ant šaligatvio, šalia manęs veikiausiai buvo kitų žiūrovų, neprisimenu jų. Tebematau Adlerio gamyklų skydą ir dideles stiprias figūras už jo. Jos ėjo tankiomis gretomis ir dairėsi reikliais žvilgsniais, atrodė, tarsi jų šūksniai būtų skirti asmeniškai man. Plūdo vis nauji žmonės, visi kažkuo panašūs, ne tiek išvaizda, kiek elgesiu. Jiems nebuvo pabaigos, jie skleidė tvirtą įsitikinimą, šis vis stiprėjo. Mielai būčiau priklausęs prie jų, nebuvau darbininkas, bet jų šūksnius susiejau su savimi tarsi būčiau vienas iš jų. Nežinau, ar greta stovėjusiems praeiviams irgi taip buvo, nematau jų, bet nematau ir nė vieno, prisijungiančio prie eisenos tiesiog nuo šaligatvio, galbūt tam trukdė demonstrantų grupes apibūdinantys skydai.

Šios pirmosios sąmoningai išgyventos demonstracijos prisiminimas išliko stiprus. Nepamiršau fizinės traukos, nepamiršau, kaip be jokių samprotavimų ar svarstymų troškau priklausyti prie jų ir anaiptol ne dvejonės sulaikė mane nuo paskutinio šuolio. Vėliau, kai pasidavęs iš tikrųjų atsidūriau masėje, atrodė, kad čia vyksta procesas, primenantis fizikos gravitaciją. Vis dėlto keistojo proceso tai iš tikrųjų nepaaiškina. Juk nei iš pradžių, kai buvai atskiras, nei paskui, kai atsidūrei masėje, nebuvai negyvas daiktas, visiška sąmonės permaina, įvykusi masėje, buvo ir radikali, ir mįslinga. Norėjau žinoti, kas iš tikrųjų nutiko. Ta mįslė manęs jau nepaleido, ji persekiojo mane gražiausiais gyvenimo metais, ir jei galiausiai šį tą supratau, viskas liko ne mažiau mįslinga.

Vienoje sutikau savo amžiaus jaunuolių, su kuriais galėjau kalbėtis, jie ne tik žadino mano smalsumą prabilę apie pagrindinius savo išgyvenimus, bet ir buvo pasirengę išklausyti, kai prasitardavau apie savuosius. Kantriausias tarp jų buvo Fredlis, jis ir galėjo sau leisti būti kantrus, nes buvo atsparus užkratui: mano pasakojimas apie masės išgyvenimą, kaip jį anuomet vadinau, jį veikiau pralinksmino, bet nepajutau jokios pašaipos. Jam buvo aišku, kad patyriau svaiginamą būseną, potyrių sustiprėjimą, asmenybės, išeinančios už savo ribų, atrandančios kitus, kuriems einasi panašiai, ir sudarančios su jais aukštesnę vienovę, plėtrą. Jis abejojo, kad tokios aukštesnės vienovės esama, bet labiausiai abejojo svaiginančių būsenų verte. Padedamas Budos, permatė gyvenimo, neišsivaduojančio iš painiavos, nevertingumą. Jo tikslas buvo laipsniškas gyvenimo gesimas, nirvana, kurią aš laikiau mirtimi, ir nors jis pateikė daugybę labai įdomių argumentų įrodinėdamas, kad nirvana ir mirtis nėra tas pat, šiaip ar taip, budizmo paskatintas neigiamas požiūris į gyvenimą liko neginčijamas.

Šie pokalbiai stiprino mudviejų pozicijas. Mudu paveikėme vienas kitą, abu pasidarėme nuodugnesni ir apdairesni. Jis vis labiau perprato religinius budizmo tekstus, neapsiribojo vien Noimano vertimais, nors šie liko jo širdžiai artimiausi. Gilinosi į indų filosofiją, pasitelkė angliškus šaltinius, padedamas Vecos, išvertė juos į vokiečių kalbą. Aš stengiausi daugiau sužinoti apie masę. Man taip parūpusį, mįslių mįsle tapusį procesą būčiau tyrinėjęs bet kokiu atveju. Tačiau, jei ne Fredlis, turbūt nebūčiau taip anksti ėmęs gilintis į indų religijas, anksčiau buvusias man atgrasias, nes mokymas apie reinkarnaciją daugino mirtį. Per mudviejų pokalbius nejauku buvo suvokti, kad jo atstovaujamam išplėtotam, turtingam mokymui, vienam reikšmingiausių ir giliausių iš žmonijos sukurtų, tegalėjau priešpriešinti skurdokai nupasakotą vienintelį išgyvenimą, kurį jis apibūdino kaip pseudomistinį. Kiek aiškinimų, interpretacijų, priežastinių grandžių galėjo pasitelkti jis, o aš, kad ir kaip troškau, nė iš tolo neįstengiau paaiškinti vienintelio išgyvenimo. Turbūt atkaklumas, su kuriuo laikiausi šio išgyvenimo kaip tik dėl to, kad jis buvo neaiškus, Fredliui atrodė bukaprotiškas ar net absurdiškas. Toks jis ir buvo; jei reikėtų pasakyti, kur glūdėjo mano tikroji stiprybė, sakyčiau, tai buvo mane užvaldantys išgyvenimai, kurių neįstengiau paaiškinti. Sumenkinti jų tariamais aiškinimais nepavyko niekada ir niekam, net ir man pačiam.

Paskutinė kelionė Dunojumi. Geroji naujiena

1924 m. liepą, po pirmojo semestro Vienos universitete, vasarai važiavau paviešėti į Bulgariją. Buvau pakviestas pagyventi Sofijoje pas tėvo seserį. Vykti ir į Rusčiuką, kur praleidau ankstyviausius vaikystės metus, neketinau, ten jau nebuvo nieko, kas būtų galėjęs mane pasikviesti. Metams bėgant visi šeimos nariai persikraustė į Sofiją, įgavusią reikšmės kaip šalies sostinė ir ilgainiui virtusią dideliu miestu. Šių atostogų tikslas buvo ne grįžti į miestą, kuriame gimiau, o aplankyti kuo daugiau giminaičių. Tačiau svarbiausia buvo pats plaukimas Dunojumi žemyn.

Vyriausias tėvo brolis Bukas anuomet gyveno Vienoje ir turėjo verslo reikalų Bulgarijoje, todėl plaukėme kartu. Viskas buvo kitaip nei per keliones, kurias prisiminiau iš vaikystės, kai, būdavo, didžiąją laiko dalį praleidžiame kajutėje, kur mama mus kasdien utinėja kietomis šukomis, nes laivas nešvarus ir visada užsikreti utėlėmis. Šįsyk apie utėles nebuvo jokių kalbų, įsikūriau kajutėje su dėde, tuo pačiu pašaipūnu, kuris kadaise pokštaudamas iškilmingai mane laimindavo. Tačiau bemaž visą laiką praleidome ant denio. Jam reikėjo žmonių, kuriems galėtų pasakoti savo istorijas, pradžioje jo, būdavo, klausosi keli sutikti pažįstami, bet netrukus aplink susirenka ištisa draugija, kuriai jis rėžia pokštus nesišaipydamas, tik retsykiais pamerkdamas. Jo repertuaras didelis, bet aš taip dažnai klausausi, kad netrukus neišgirstu nieko nauja. Pradėjus rimtą pokalbį, jis ilgai neištveria. Šiaip ar taip, kajutėje man, kaip sūnėnui, kaip tik pradėjusiam studijuoti, jam rūpi pateikti keletą gyvenimiškų patarimų. Šie

dar nuobodesni už pokštus, kuriais jis stengiasi kitus prajuokinti ir sulaukti plojimų ir kuriuos jau visus žinau, mat jo patarimai tiesiog apgailėtini.

Jis nė iš tolo nenutuokė, kas iš tikrųjų manyje vyksta, jo patarimai būtų tikę bet kuriam sūnėnui. Kalbų apie chemijos *naudą* buvau sotus iki kaklo. Kiekvienas vyresnis giminaitis tiesiog privalėjo apie tai pakalbėti, visi iš manęs tikėjosi, kad atversiu teritoriją, buvusią jiems uždarą. Aukštoji prekybos mokykla buvo didžiausias jų laimėjimas, o dabar jie pamažu pastebėjo, jog nepakanka išmanyti pirkimo ir pardavimo operacijų, kad ir kaip jie čia patyrę, jog būtinos specialios mokslo ir technikos žinios, apie kurias jie visiškai nieko nenutuokia. Turėjau tapti šeimos specialistas chemijos srityje ir savo žiniomis išplėsti jų verslų arealą. Kajutėje prieš miegą dėdė visada apie tai kalbėjo, tai buvo tarsi vakaro malda, nors ir trumpoka. Palaiminimą, kuriuo jis mane vis nuvildamas kvailino vaikystėje, kuriuo taip tikėjau, kad kaskart kupinas lūkesčio stodavau po jo ištiesta ranka, kurio ilgėte ilgėjausi dėl gražiųjų žodžių „Ioti bendigo" – šį palaiminimą, jau seniai netrokštamą, virtusį man senelio prakeiksmu ir staigia tėvo mirtimi, dabar jis išsakydavo rimtai: *aš* turįs atnešti laimę šeimai, didinti jos gerovę naujomis, moderniomis, „europietiškomis" žiniomis. Vis dėlto prieš miegą dar reikėjo papasakoti du tris pokštus, tad jis ilgai neužtrukdavo. O rytais anksti patraukdavo ieškoti klausytojų.

Laivas buvo pilnutėlis, begalė žmonių sėdėjo arba gulėjo ant denio, tikras malonumas buvo nusigauti nuo vienos grupės prie kitos ir pasiklausyti jų šnekų. Čia buvo studentų bulgarų, keliaujančių namo atostogauti, bet taip pat ir žmonių, jau dirbančių pagal profesiją, pavyzdžiui, grupė gydytojų, „Europoje" papildžiusių savo žinias. Tarp jų vienas milžiniška juoda barzda atrodė man pažįstamas, – nieko nuostabaus, kaip tik jis priėmė

mane, ateinantį į šį pasaulį; tai buvo daktaras Menachemofas iš Rusčiuko, šeimos gydytojas, kurio vardas nuolat skambėjo namie, kurį visi mylėjo, paskutinį kartą jį mačiau nesulaukęs nė šešerių metų. Vertinau jį nelabai rimtai, kaip ir visa, kas siejosi su anuo tariamai „barbarišku" Balkanų laikotarpiu, tad kai netrukus išsikalbėjome, nustebęs pamačiau, kiek daug jis žino, kokia daugybė dalykų jį domina. Jis domėjosi mokslo pažanga, ir ne tik savo srityje. Atsakinėjo kritiškai, viską apsvarstydamas, nieko neatmetė be atodairos vien dėl to, kad išgirdo iš devyniolikmečio, o žodžio „pinigai" per mūsų pokalbius neišgirdau *nė karto*.

Kartais jis galvodavęs apie mane, visada buvęs tikras, kad po staigios tėvo mirties, kurios iš tikrųjų niekas neįstengė paaiškinti, aš studijuosiąs *tik* mediciną, nes juk man iki gyvenimo pabaigos rūpėsianti ši mįslė. Net jei ji niekada nebūtų išspręsta, ši mįslė – milžiniška paskata, ypatingas šaltinis, tiesiog neįmanoma, kad atsidėjęs medicinai neatrasčiau naujų, svarbių dalykų. Jis matęs, kaip iš Anglijos skubiai sugrįžęs tėvas išgelbėjo man gyvybę po to siaubingo nudegimo. Aš jam esąs dvigubai skolingas už gyvenimą, žinoma, po pusantrų metų Mančesteryje aš negalėjęs išgelbėti jo nuo mirties, bet ši skola tebėra ir dabar mano pareiga grąžinti ją gelbstint kitus žmones. Jis kalbėjo visai paprastai, be patoso ir pompastikos, bet žodis „gyvenimas" jo lūpose skambėjo taip, tarsi būtų ne tik brangenybė, bet ir *retenybė*, – keistas įspūdis dėl begalės denį užplūdusių žmonių.

Aš gėdijausi jo, ypač gėdijausi veidmainystės, kuria pats sau teisinau absurdiškas chemijos studijas. Tačiau jam apie tai neprasitariau, atrodė pernelyg negarbinga. Kalbėjau, kad noriu žinoti viską, kas įmanoma. Jis mane pertraukė, parodė į žvaigždes – jau buvo naktis – ir paklausė: „Ar žinai žvaigždžių pavadinimus?" Pakaitomis rodėme vienas kitam žvaigždynus, pirma aš jam Lyrą su Vega, nes jis manęs paklausė, paskui jis man Gulbę su Dene-

bu, nes juk turėjo kuo nors pagrįsti savo klausimą. Taip rodėme vienas kitam dairydamiesi po visą nakties dangų ir nežinodami, kas kitam šaus į galvą. Netrukus, nepraleidę nė vieno žvaigždyno, išsėmėme visą dangų, dar niekada su niekuo nebuvau dainavęs tokio dueto, o jis paklausė: „Ar žinai, kiek žmonių per šį laiką mirė?“, turėdamas omenyje tą trumpą laiką, per kurį vardijome žvaigždžių pavadinimus. „Nežinai. Tau tai nerūpi. O gydytojas žino. Jam tai šiek tiek rūpi.“

Pamačiau jį dar prieblandoje, sėdintį tarp gyvai besišnekučiuojančių žmonių,' netoliese grupė studentų garsiai ir ugningai traukė bulgarų dainas. Mano bendrakeleivis dar Vienoje minėjo, kad daktaras Menachemofas plauks šiuo laivu ir apsidžiaugs po tokio ilgo laiko – praėjo jau trylika metų – pamatęs mane. Paskui laive apie jį nebegalvojau ir staiga atsidūriau priešais juodą barzdą. Kaip kadaise nekenčiau lygiai tokios juodos barzdos! Galbūt ir prie šios barzdos mane patraukė kaip tik ano seno afekto aidas. Žinojau, kad tai jis, tai buvo gydytojo barzda, spoksojau į jį apimtas įvairių jausmų, jis stabtelėjo vidury sakinio – kaip tik kalbėjosi – ir pasakė: „Tai tu, žinau, tu. Vis dėlto nepažinau tavęs. Kaipgi pažinsi? Nebuvai nė šešerių, kai paskutinį kartą tave mačiau.“

Jis kur kas labiau nei aš gyveno senajame laike. Rusčiukas liko man praeityje, žiūrėjau į jį kiek iš aukšto, nes tuomet dar nemokėjau skaityti. Nieko nesitikėjau iš žmonių, kurie ten gyveno ir kuriuos netikėtai sutikdavau „Europoje“. O jis, visą laiką buvęs ten, niekada neišleido iš akių savo pacientų ir tikėjosi ko nors ypatinga iš tų, kurie išvyko iš Rusčiuko dar maži vaikai. Apie senelio prakeiksmą prieš mums iškeliaujant į Angliją jis žinojo, apie tai kalbėjo visas miestas, bet jo mokslinis išdidumas neleido tikėti prakeiksmo poveikiu. Netrukus tėvą ištikusi mirtis jam buvo mįslė, laiku jos išspręsti nepavyko, todėl jam atrodė

savaime suprantama, kad savo gyvenimą skirsiu tokioms ar panašioms mįslėms spręsti.

„Ar dar prisimeni anuometinį skausmą?“ – paklausė jis, visomis mintimis sugrįžęs prie ano nudegimo. „Tau nusilupo visa oda. Tik galva nepaniro į vandenį. Tai buvo Dunojaus vanduo. Gal net nežinai. O dabar taikiai plaukiame tuo pačiu Dunojumi.“ – „Jis ne tas pats, – pasakiau, – jis visada kitas. Skausmo neprisimenu, užtat puikiai prisimenu tėvo sugrįžimą.“

„Tai buvo tarsi stebuklas, – pasakė daktaras Menachemofas, – jo sugrįžimas tave išgelbėjo. Taip tampama didžiu gydytoju. Kai tokie dalykai nutinka ankstyviausioje vaikystėje, tampi gydytoju. Tiesiog neįmanoma būti kuo kitu. Kaip tik dėl to tavo mama po tėvo mirties išsyk persikėlė su jumis, mažais vaikais, į Vieną. Žinojo, ten tu rasi visus didžiuosius mokytojus, kokių reikia. Kas būtume mes be Vienos medicinos mokyklos! Tavo mama visada buvo protinga moteris. Girdėjau, kad dažnai sirguliuoja. Tu ja pasirūpinsi. Ji turės geriausią šeimos gydytoją, savo pačios sūnų. Žiūrėk, greitai pasiruošk; specializuokis, bet ne pernelyg ilgai.“

Dabar iš jo išgirdau išsamių patarimų dėl studijų. Kad ir kokią nedrąsią pastabą mėginau įterpti, kalbėdamas apie tai jis nekreipė dėmesio. Mudu buvome aptarę daug ką, dėl visų *kitų* dalykų jis atsiliepdavo, visada ilgai apgalvodavo, ką sako. Buvo lankstus ir išmintingas, kupinas vilčių ir rūpesčio, ir tik pamažėl suvokiau, kad kai ko jis niekada nesuprato ir niekada nesupras. Jis neįstengė patikėti, kad netapsiu gydytoju, juk po pirmojo semestro dar viskas prieš akis. Taip gėdijausi, kad nė nemėginau atskleisti jam tiesos ir visaip vengiau šios nemalonios temos. Gal net pradėjau svyruoti. Jis pasiteiravo apie brolius, kaip visada kalbėjau tik apie jaunėlį ir taip išdidžiai pabrėžiau jo gabumus, lyg pats jį būčiau pradėjęs, jis paklausė, ką brolis ketina studijuoti. Pajutau palengvėjimą, nes galėjau atsakyti „mediciną“, tai

buvo nuspręstas dalykas. „Du broliai – du gydytojai! – pasakė jis ir nusijuokė. – Kodėl ir ne trečiasis?“ Tačiau tai tebuvo pokštas, man net nereikėjo aiškinti, kodėl anas netiktų.

Šiaip ar taip, dėl *mano* pašaukimo jis buvo tikras. Per šią kelionę mudu dar keletą kartų susitikome ant denio. Jis pristatė mane keliems kolegoms ir paprastai paaiškino: „Būsimasis Vienos medicinos šviesulys.“ Tai nuskambėjo ne pagyrūniškai, o lyg savaime suprantamas dalykas. Žiauriai ir nedviprasmiškai išrėžti tiesą buvo vis sunkiau. Neįstengiau įveikti savęs ir nuvilti jo, tiek kalbėjusio apie tėvą ir mačiusio, kaip tėvas grįžo, kad aš pasveikčiau.

Kelionė buvo nuostabi, pamačiau begalę žmonių, su daugybe pasikalbėjau. Grupė vokiečių geologų apžiūrinėjo Geležinių Vartų formacijas ir aptarė jas man nesuprantamais žodžiais. Amerikietis istorikas mėgino savo šeimai paaiškinti Trajano karo žygius. Jis keliavo į Bizantiją, tikrąjį savo tyrinėjimų objektą, o jo kalbos pasiekė tik žmonos ausis, abi gražuolės dukros mieliau kalbėjosi su studentais. Su jomis kiek susidraugavau, kalbėjome angliškai, jos pasiskundė, kad tėvas visą laiką gyvena praeitimi, o jos esančios jaunos, gyvenančios dabar. Pasakė taip tvirtai, kad patikėjai. Valstiečiai ant denio, būdavo, atsigabena pintines su vaisiais ir daržovėmis. Vienam nešikui ant nugaros stūksojo pianinas, užbėgęs storomis lentomis jis pastatė jį ant denio. Buvo nedidukas, jaučio sprandu ir vienų raumenų, bet ir šiandien nesuprantu, kaip įstengė užtempti pianiną vienas.

Lompalankoje mudu su Buku išlipome. Čia reikėjo pernakvoti, o kitą rytą sėsti į traukinį, važiuojantį per Balkanus į Sofiją. Daktaras Menachemofas, plaukęs į Rusčiuką, liko garlaivyje. Kai labai nešvarios sąžinės su juo atsisveikinau, jis pasakė: „Tik niekam neleisk savęs suklaidinti, girdi, niekam!“ Tai buvo tvirčiausi jo žodžiai, nuskambėję kaip įsakymas, ir aš atsidusau.

Visą naktį, praleistą Lome su blakėmis, per kurią nė akimirkos neužmigau, svarsčiau to paskutinio sakinio prasmę. Vadinasi, jis vis dėlto suprato, kad atsimečiau. Jis apsimetinėjo. Gėdijausi savo apgavystės, juk nedrįsau aiškiai ir ryžtingai pasakyti teisybės. Tačiau apsimetė ir *jis*. Elgėsi, tarsi nesuprastų, kas atsitiko. Dar tą pačią naktį nuėjau pas Buką, irgi negalintį užmigti savo kambaryje tarp blakių, ir paklausiau: „Ką pasakei daktarui Menachemofui? Ar pasakei, ką studijuoju?" – „Taip, chemiją, ką gi turėčiau jam sakyti?" Tad jis iš tikrųjų viską žinojo ir stengėsi grąžinti mane į teisingą kelią. Jis vienintelis elgėsi taip, kaip būtų pasielgęs mano tėvas: atvėręs man pasirinkimo laisvę. Jis buvo liudininkas to, kas užsimezgė tarp mudviejų su tėvu, ir vienintelis tai išsaugojo. Jis atsirado laive, kuris grąžino mane į tą šalį, ir perdavė man gerąją naujieną, kuriai pasaulio akyse neturėjo jokios teisės. Darė tai pasitelkęs klastą, nepripažino to, kas buvo įvykę. Jam rūpėjo perduoti gerąją naujieną neiškreiptą, rūpėjo jos pažodinis tekstas. Jis visiškai nepaisė, kokios būklės buvau, kai ji mane pasiekė.

Oratorius

Pirmąsias tris savaites Sofijoje gyvenau pas jauniausią tėvo seserį Rachelę. Ji buvo patraukliausia iš visų jo brolių ir seserų, graži, tiesi moteris, aukšta ir stotinga, geraširdė ir linksma. Jos veido išraiška buvo dvejopa, matei ją arba besijuokiančią, arba įsitikinusią kuo nors, ką ji temperamentingai ir šiltai gynė, ir visada tai buvo koks nors nesavanaudiškas dalykas, tikėjimas, įsitikinimas. Jos sutuoktinis buvo pagyvenęs, lėtas vyras, gerbiamas dėl teisingumo jausmo, jie turėjo tris sūnus, jauniausias, pavadintas senelio vardu kaip ir aš, buvo aštuonerių metų. Šiame bute buvo gyva, visur viešpatavo triukšmas ir juokas, vienas šaukė kitą per visus kambarius, niekas čia negalėjo pasislėpti, užsimanęs ramybės ją veikiau rasdavai išbėgęs laukan į gatvę, o ne namie. Tačiau man liko paslaptis, kokia buvo sutuoktinio ir tėvo, ramybės centro namuose, padėtis. Jis bemaž niekada nekalbėjo, iš jo galėjai išgauti nebent nuosprendį, ir šis buvo neišvengiamas. Tada jis, būdavo, ateina, trumpučiu sakiniu pasako „taip“ arba „ne“ taip ramiai, kad išgirsti jį reikia pastangų. Kai jis nori ką nors pasakyti, be jokio paliepimo stoja tyla. Akimirką, tokią trumpą, kad net šiurpu, iš tikrųjų pasidaro tylu, ir tada pasigirsta vos girdimas, santūrus, niūrokai išsakomas nuosprendis. Po to vėl bemat kyla triukšmas, ir sunku pasakyti, kas garsesnis – vaikų siausmas ar skambūs motinos reikalavimai, įspėjimai, klausimai.

Toks šurmulys man buvo naujiena. Šiuos berniukus domino tik fizinė veikla, niekada nebuvo kalbų apie knygas, užtat dažnai apie sportą. Tai buvo stiprūs, aktyvūs berniokai, jie negalėjo

nustygti, be paliovos kovingai niuksėjo vienas kitą. Visiškai kitokio būdo tėvui toks fizinės egzistencijos perteklius, regis, patiko, jis jį skatino. Visą laiką tikėjausi iš jo išgirsti „Ya basta!“ – „Gana!“, per didžiausią šurmulį, būdavo, pažvelgiu į jį. Jis tai puikiai mato, niekas jam neprasprūsta pro akis, jis žino ir tai, ko tikiuosi, bet tyli, šurmulys tęsiasi ir trumpam nutyla tik tada, kai visi trys berniukai išlekia iš namų.

Vis dėlto šios perdėm gyvybinės jėgos buvo skatinamos ne šiaip sau, čia slypėjo įsitikinimas ir metodas. Šeima rengėsi iškeliauti. Po kelių savaičių ji su daugybe kitų šeimų ketino palikti miestą ir šalį. Pažadėtasis tikslas anuomet vadinosi Palestina, jie priklausė prie pirmeivių, buvo laikomi pionieriais ir puikiausiai tai suvokė. Visa spanjolų bendruomenė Sofijoje, ne tik Sofijoje, bet ir visur kitur šalyje, atsivertė į sionizmą. Bulgarijoje jiems neblogai sekėsi, niekas jų nepersekiojo, nebuvo nei getų, nei slegiančio skurdo, bet tarp jų buvo oratorių, įžiebusių kibirkštį, visą laiką skelbusių grįžimą į pažadėtąją žemę. Šių kalbų poveikis buvo vertas dėmesio keliais aspektais, mat jos buvo nukreiptos prieš separatistinę spanjolų puikybę: visi žydai esą lygūs, bet kokia atskirtis verta paniekos, pastaraisiais istorijos amžiais anaiptol ne spanjolai itin nusipelnė žmonijai. Priešingai, jiems, apimtiems dvasios snaudulio, pats laikas pabusti ir atsikratyti nenaudingojo polinkio, savo puikybės.

Kaip ugningiausias oratorius, darantis tikrus stebuklus, garsėjo mano pusbrolis Bernhardas Arditis. Jis buvo vyriausias sūnus šeimoje, jo tėvas buvo tas pats Jozefas Arditis iš Rusčiuko, pakvaišęs dėl teisės, kiekvieną šeimos narį kaltinęs vagystėmis ir įtraukęs į teismo procesus, o motina – gražioji Belina, nusileidusi iš Ticiano paveikslo ir dienąnakt galvojusi, kokiomis dovanomis galėtų nudžiuginti kiekvieno širdį. Bernhardas tapo advokatu, bet praktika jam visiškai nerūpėjo, matyt, tėvo pomė-

gis paragrafams atmušė jam bet kokį norą. Labai jaunas jis atsivertė į sionizmą, suvokė turįs oratorinių sugebėjimų ir pasitelkė juos tarnystei. Kai atvykau į Sofiją, visi apie jį kalbėjo. Tūkstančiai rinkosi jo pasiklausyti, didžiausioje sinagogoje vargiai tilpo klausytojai. Daug kas sveikino mane, turintį tokį pusbrolį, ir apgailestavo, kad pats jo neišgirsiu, nes tas kelias mano viešnagės savaites susirinkimo nebuvo numatyta. Jis visus sujaudino, visus patraukė; susipažinau su daugybe žmonių ir nebuvo nė vienos išimties, atrodė, tarsi milžiniška banga būtų pastvėrusi juos ir nunešusi į jūrą, kurios dalimi jie buvo. Nesutikau nė vieno jo priešininko, jis kalbėjo jiems ispaniškai ir pliekė juos už puikybę, grindžiamą šia kalba. Pasitelkė *senąją* ispanų kalbą ir aš nustebęs patyriau, kad šia, kaip maniau, skurdžia vaikų ir virtuvės šnekta įmanoma kalbėti apie visuotinius dalykus, uždegti žmones tokia aistra, kad jie rimtai svarsto viską palikti, nusigręžti nuo šalies, kurioje gyveno kartų kartos, kur jie buvo pripažinti ir gerbiami, kur jiems neabejotinai gerai sekėsi, ir iškeliauti į nepažįstamą šalį, pažadėtą prieš tūkstantmečius, bet dabar apskritai jiems nepriklausančią.

Atvykau į Sofiją kritišku metu. Nenuostabu, kad tokiomis aplinkybėmis bute nebuvo man lovos, vienas iš sūnų turėjo miegoti svetur, kad atsirastų vietos man. Juolab nuostabu, kaip kilniaširdiškai buvau priimtas. Mat prie įprastinio šurmulio, akivaizdžiai čia visada vyraujančio, prisidėjo visiškai neįprastas persikraustymo sambrūzdis, visi tvarkė ir pakavo daiktus. Girdėjau minint kitas šeimas, kuriose dėjosi tas pat. Visas būrys rengėsi drauge iškeliauti, tai buvo pirma didėlesnė tokio pobūdžio akcija ir kalbos dažniausiai sukosi apie ją.

O kai, būdavo, išeinu į gatvę pasidairyti po Sofiją arba vien tam, kad pabėgčiau nuo triukšmo, neretai sutinku pusbrolį Bernhardą, savo kalbomis visa tai paskatinusį ar bent suteikusį

lemtingą postūmį šiai akcijai. Tai buvo kresnas, apkūnus, tankių antakių, bene dešimčia metų vyresnis už mane ir visada jaunatviškai judrus vyras, niekada nekalbantis apie privačius dalykus (tikra tėvo priešybė), vokiškus žodžius tariantis taip tobulai ir užtikrintai, tarsi tai būtų jo tikroji kalba; kad ir ką jis sakė, viskas atrodė nepajudinama ir vis dėlto karšta ir taku, lyg niekada nestingstanti lava. Kai paprieštaravau jam vien norėdamas pasirodyti, jis atsikirto vykusiu pokštu ir kilniadvasišku, visai neįžeidžiu juoku tarsi atsiprašė už savąją politinių debatų praktiką.

Man patiko, kad jis nekreipia dėmesio į materialius dalykus. Advokatūra jį ne itin domino, buvo veikiau našta, todėl jis nesidairė pajamingų bylų. Eidamas šalia jo plačiomis švariomis Sofijos gatvėmis svarsčiau, kaipgi jis pragyvena. Buvo akivaizdu, kad peno jam reikia savotiško: jis gyvena tuo, kas jį užvaldė. Galbūt jo žodžiai taip veikė kitus dėl to, kad jis jų nederino ir neiškraipė dėl kasdienės naudos. Žmonės tikėjo juo, nes jis nieko nenorėjo sau pačiam, jis tikėjo savimi, nes nė vienos minties neeikvojo dėl nuosavybės.

Prasitariau jam, kad apskritai neketinu tapti chemiku. Kad studijuoju tik dėl akių, norėdamas pasirengti kitiems dalykams.

„Kam ta apgaulė, – pasakė jis, – juk tavo mama protinga."

„Ją paveikė įprastiniai žmonės. Susirgusi ji susipažino Arozoje su žmonėmis, kurie „gyvenime tvirtai stovi ant kojų" ir patiria sėkmę. Dabar nori, kad ir aš „tvirtai atsistočiau ant kojų" lygiai tokiu būdu kaip jie, o ne kaip aš."

„Atsargiai! – pasakė jis staiga labai rimtai pažvelgęs į mane, tarsi tik dabar matytų mane kaip *asmenybę*. – Atsargiai! Antraip prapulsi. Pažįstu tą veislę. Mano paties tėvas norėjo, kad tęsčiau visus jo teismo procesus."

Jis tepasakė tiek, reikalas buvo pernelyg privatus, kad domintų jį ilgiau. Tačiau supratau, kad jis mane palaiko, ir tik kai pasisakiau norįs rašyti vokiečių kalba ir jokia kita, nepatenkin-

tas papurtė galvą: „Kam? Mokykis hebrajų! Tai mūsų kalba. Ar manai, kad apskritai esama gražesnės?“

Džiaugiausi jį sutikęs, nes jam pavyko pabėgti nuo pinigų. Jis uždirbo mažai, bet nebuvo kito taip gerbiamo žmogaus; iš visų atsidavusių verslui vergų, prie kurių didžia dalimi priklausė mano šeima, jo nesmerkė nė vienas. Jis sugebėjo suteikti jiems vilties, kurios reikėjo labiau nei turtų ir įprastos laimės. Jaučiau, kad jis nori patraukti mane, bet ne šiurkščiai, ne sakydamas kalbą masiniame susirinkime, o akis į akį, lyg manytų, kad galiu būti toks pat naudingas jo reikalui, kaip ir jis. Pasidomėjau jo paties būkle tada, kai jis kalba: ar visada žinąs, kas jis toks, ar nebijąs, kad susižavėjusioje masėje praras save.

„Niekada! Niekada! – atsakė jis labai ryžtingai. – Kuo labiau jie susižavėję, tuo labiau jaučiuosi savimi. Žmonės tavo rankose kaip minkšta tešla ir gali daryti su jais ką nori. Galėtum sukurstyti juos padegti savo pačių namus, ši galia beribė. Pats pamėgink! Tau tereikia panorėti! *Tu* tokia galia nepiktnaudžiausi! Kaip ir aš pasitelksi ją geram reikalui, mūsų reikalui.“

„Aš pats patyriau masę, – pasakiau, – Frankfurte. Pats buvau kaip tešla. Niekaip negaliu pamiršti. Norėčiau žinoti, kas tai yra. Norėčiau suprasti.“

„Čia nėra ką suprasti. Visur tas pat. Esi arba masėje ištirpstantis lašas, arba išmanai, kaip suteikti jai kryptį. Kito pasirinkimo nėra.“

Jam atrodė beprasmiška svarstyti, *kas* iš tikrųjų yra ta masė. Jis ją laikė duotybe, kažkuo, ką gali pašaukti, kad pasiektum tam tikrą tikslą. Tačiau ar kiekvienas, kuris tai įstengia, turi ir teisę?

„Ne, ne kiekvienas! – pasakė jis labai tvirtai. – Tik tas, kuris siekia teisingo tikslo.“

„Kaipgi jis žino, kad tai teisingas tikslas?“

„Jis tai jaučia, – pasakė jis, – štai čia!“ Ir keletą kartų sudavė sau į krūtinę. „Tas, kuris šito nejaučia, negali!“

„Vadinasi, viskas priklauso tik nuo žmogaus tikėjimo. O juk jo priešas galbūt tiki priešingu dalyku!“

Pasakiau tai dvejodamas, apgraibom čiuopdamas, neketinau jo kritikuoti ar trikdyti. Net ir nebūčiau įstengęs, nes jis buvo pernelyg įsitikinęs, tenorėjau suprasti kažkokią neaiškią nuojautą, kažką, kas rūpi man nuo Frankfurto laikų ir ko neįstengiu suvokti. Juk masė *sujaudino* mane, tai buvo svaigulys, netekai savęs, pamiršai save, jauteisi be galo platus ir sykiu kupinas; kad ir ką jaustum, jautei ne dėl savęs, tai buvo nesavanaudiškiausia iš visko, ką buvai patyręs; kai iš visų pusių ant tavęs griuvo egoizmas – jį tau rodė, juo įkalbinėjo ir galiausiai net grasino, – šios gaudžiančio nesavanaudiškumo patirties reikėjo kaip Paskutiniojo teismo trimitų, sergėjaisi jos neįvertinti arba ją nuvertinti. Tačiau sykiu jutai, kad nesi pats sau pavaldus, nesi laisvas, kažkas nepaprasta vyksta su tavimi, pusiau svaigulys, pusiau paralyžius, ir kaip viskas susyk įmanoma? Kas tai?

Vis dėlto anaiptol nesitikėjau, kad Bernhardas, oratorius, pasiekęs ypatingą paveikumo viršūnę, atsakys į mano klausimą, dar net aiškiai nesuformuluotą! Priešinausi jam, nors ir pritariau. Man nebūtų užtekę priklausyti jo palydai. Daug buvo tokių, kurių palydai galėjai priklausyti, ir jie atstovavo viskam. Iš tikrųjų, nors ir neprisipažinau pats sau, žvelgiau į jį kaip į žmogų, sugebantį sujaudinti kitus taip, kad jie virstų mase.

Parėjau namo pas Rachelę, visur čia tvyrojo tas jaudulys, jau keletą metų dėl jo kalbų apėmęs šiuos ir kitus žmones. Tris savaites buvau išvykimo nuotaikos liudininkas. Aukščiausią jos pakilimą patyriau jau geležinkelio stotyje. Šimtai žmonių susirinko išlydėti giminaičių. Jie apipylė išeivius, visas šeimas, užpildžiusias traukinį, gėlėmis ir palaimos linkėjimais, žmonės dainavo, laimino, verkė, atrodė, lyg geležinkelio stotis būtų pastatyta kaip tik šia proga ir tokia didelė kaip tik tam, kad apimtų visą afek-

tų gausą. Išvykstantieji laikė iškėlę vaikus prie kupė langų, seni žmonės, ypač moterys raukšlių išvagotais veidais, stovėjo perone pro ašaras nebeįžiūrėdami, ar tai tie vaikai, ir mojo kitiems. Visi buvo anūkai, svarbu buvo anūkai, jie išvyko, senieji pasiliko, taip atrodė traukiniui pajudėjus, nors tai ne visai tiesa. Nepaprastas lūkestis gaubė stoties salę, ir galbūt anūkai buvo čia dėl šio lūkesčio ir dėl šios akimirkos.

Oratorius, irgi atėjęs į geležinkelio stotį, pasiliko. „Man dar yra darbo, – pasakė, – negaliu išvykti. Turiu padrąsinti tuos, kurie tebebijo." Stotyje jis buvo santūrus, nesiveržė į priekį, regis, mieliau būtų likęs neatpažintas, pasidaręs nematomas po stebuklinga kepure. Vienur kitur žmonės jį sveikino, rodė į jį, regis, tai jį trikdė. Paskui pareikalavo, kad jis pasakytų keletą žodžių, ir po pirmojo sakinio pamačiau kitą žmogų, ugningą ir užtikrintą, tarp savo paties žodžių jis pražydo, atrado palaimos linkėjimų tiems, kuriems jų reikėjo.

Iš tuščio ir apleisto Rachelės buto dabar persikrausčiau pas vyriausiąją tėvo seserį Sofiją. Po ankstesnių savaičių bruzdesio viskas atrodė prėska ir prislopę, tarsi iniciatyvos, pranokstančios kasdienybės ribas, čia keltų nepasitikėjimą. Nors namiškiai ir pritarė išeiviams, bet apie tai nekalbėjo, tausojo jaudulį šventiškoms progoms ir darė viską, kas buvo įprasta. Čia viešpatavo pasikartojimas, ankstyvosios vaikystės rutina, dabar man nieko nereiškianti, juk kaip tik iš jos ištrūkome į Angliją, ir siaubingas įvykis Mančesteryje užkirto man kelius į vaikystę. Klausiausi šeimyniškų Sofijos kalbų, ji nusimanė apie dietas ir klizmas, rūpestinga moteris, kuri niekada nepapasakos jokios istorijos, klausiausi sauso mažakalbio vyro, klausiausi sauso vyriausiojo sūnaus, daugybe žodžių pasakančio tiek pat mažai, ir labiausiai nusivylęs klausiausi jų dukters Laurikos, savo vaikystės žaidimų draugės, kurią penkiametis ketinau užmušti kirviu.

Pasikeitė net ir mudviejų ūgių santykis, mano atmintyje ji buvo *aukšta*, stypsanti aukštai virš manęs, dabar buvo už mane mažesnė, grakšti, koketiška, besidairanti santuokos ir vyro. Kur dingo jos grėsmingumas, kas nutiko su sąsiuviniais, kurių jai taip pavydėjau? Ji jau nieko neprisiminė, buvo pamiršusi skaityti, neprisiminė kirvio, kuriuo jai grasinau, neprisiminė ir savo pačios riksmo. Ji nestūmusi manęs į karštą vandenį, pats įkritęs, aš nepraleidęs daugybės savaičių prirakintas prie lovos, „tu tik truputį nusiplikei“; pamanęs, kad galbūt ji pamiršo tik tai, kas susiję su ja, priminiau jai senelio prakeiksmą, ji nusijuokė skambiai tarsi rūmų tarnaitė operoje. „Prakeikti – tėvui sūnų – taip nebūna, išsigalvojai, tai pasakos, nemėgstu pasakų“; kai išrėžiau, kad senelis ir mama Vienoje begalę kartų kivirčijosi dėl šio prakeiksmo, kad galiausiai senelis įniršęs išbėgdavo iš namų neatsisveikinęs, o mama palūžusi valandų valandas verkdavo, ji viską įžūliai paneigė: „Tu tik taip įsivaizdavai.“

Kad ir ką sakyčiau, viskas buvo veltui, nieko baisaus nebuvo įvykę, nieko baisaus neįvyko, tad – nenorom – prasitariau Dunojaus garlaivyje sutikęs daktarą Menachemofą. Daugybę valandų mes praleidę kartu ir jis viską prisiminęs. Jis aiškiai matąs prieš save viską, tarsi tai būtų įvykę vakar. Rusčiuke jis buvęs ir jų šeimos gydytojas, ji pažinojusi jį geriau už mane, juk gyvenusi tenai iki išsikraustė į Sofiją. Tačiau ir tam ji turėjo atsakymą: „Provincijoje žmonės pasidaro tokie. Senamadiški žmonės. Jie viską prasimano. Neturi apie ką galvoti. Tiki vien kvailais niekais. Tu pats įkritai į vandenį. Nelabai ir sirgai. Tavo tėvas negrįžo iš Mančesterio. Buvo pernelyg toli. O ir kelionės tada buvo nepigios. Tavo tėvas daugiau negrįžo į Rusčiuką. Kada senelis galėjo jį prakeikti? Daktaras Menachemofas nieko nežino. Tokius dalykus žino tik šeima.“

„O tavo mama?“ Išvakarėse ši buvo pasakojusi, kaip ištraukė mane iš vandens ir nuvilko drabužius kartu su visa oda. „Mama dabar viską pamiršta, – pasakė Laurika. – Ji nukaršo. Tačiau negalima jai to sakyti.“

Jos užsispyrimas ir ribotumas mane įsiutino. Jai nerūpėjo niekas, ji tetroško pagaliau susirasti vyrą ir ištekėti. Buvo dvidešimt trejų metų ir būgštavo, kad jau laikoma senmerge. Apibėrė mane prašymais pasakyti tiesą, ar ji dar galinti patikti vyrui. Juk aš, devyniolikmetis, turbūt jau patyręs tokių jausmų. Ar norėčiau ją pabučiuoti? Ar šiandieninė šukuosena labiau gundanti ją pabučiuoti nei vakarykštė? Ar ji man atrodanti liesa? Juk ji grakšti, ne liesa. Ar aš mokąs šokti? Juk šokis – geriausia galimybė patikti vyrui. Viena draugė susižadėjo šokdama. Tačiau paskui vyras apsigalvojęs, pasakęs, kad jam tik šokant taip atrodė. Ar aš manąs, kad ir jai taip galėtų nutikti?

Nieko nemaniau, neturėjau atsakymo nė į vieną jos klausimą, kuo greičiau ji mane jais apipildavo, tuo atžagaresnis buvau aš. Nors man devyniolika, tokių jausmų neturiu. Apskritai nežinau, ar moteris man patinka. Iš ko tai suprasti? Visos jos kvailos, ar su jomis apie ką nors pasikalbėsi? Visos tokios kaip ji, nieko neprisimena. Kaipgi gali patikti žmogus, kuris nieko neprisimena? Jos šukuosena visada tokia pati, žinoma, ji liesa, o kodėl moteris negali būti liesa? Šokti nemoku. Kartą Frankfurte pamėginau ir kaip reikiant numindžiau merginai kojas. Vyras, kuris susižada šokdamas, tikras idiotas. Kiekvienas, kuris susižada, idiotas.

Įvariau jai neviltį ir sykiu ji atėjo į protą. Kad išgirstų kokį atsakymą, pradėjo prisiminti. Ne itin daug, bet iškeltą kirvį tebematė priešais save ir vis jį sapnavo, paskutinį kartą po žlugusių draugės sužadėtuvių.

Ankštuma

Rugsėjo pradžioje įsikraustėme į ponios Olgos Ring butą; tai buvo labai graži moteris romėnės profiliu, išdidi ir aistringa, nepriimanti jokių dovanų. Jos vyras buvo jau senokai miręs, jųdviejų meilė tarp pažįstamų tapo savotiška legenda, bet poniai Olgai neišsigimė į mirusiojo kultą jau vien dėl to, kad ji neliko vyrui nieko skolinga. Todėl nesibaimino galvoti apie jį, niekada neiškraipė jo paveikslo ir išliko tokia pati. Daug kas mėgino rėžti sparną, ji niekada nesudvejojo ir savo grožį išsaugojo iki vėlyvo baisaus galo.

Didesnę metų dalį ji praleisdavo pas ištekėjusią dukrą Belgrade. Vienos bute, kuriame ji nieko nekeitė, nuošaliausioje jo dalyje, neišvaizdžiame kabinete, glaudėsi sūnus Džonis, baro pianistas; savo paties ir motinos akyse jis anaiptol nebuvo nevykėlis, bet visa giminė manė kitaip. Jis taip pat buvo tikras gražuolis, motinos gyvavaizdis, ir vis dėlto labai nuo jos skyrėsi, nes buvo nutukęs. Daug kas nustebdavo, kad vilki ne moteriškus drabužius, mat palaikydavo jį moterimi. Buvo užkietėjęs pataikūnas, visada ėmė, ką žmonės duoda, jo ranka buvo ištiesta, delnas visada atviras. Manė, kad jam pridera viskas ir dar kur kas daugiau, nes jis gerai skambina pianinu. Savo bare buvo publikos numylėtinis, grojo ir populiarius, ir visai neįprastus šlagerius, niekada nepamiršo, ką bent kartą pagrojo, buvo gyvas nakties triukšmų inventorius. Dienomis miegojo kabinete, kuriame kaip tik tilpo lova. Likusi masyviais baldais apstatyto buto dalis buvo nuomojama.

Kiek laiko jo pareiga buvo paimti nuomos mokestį ir persiųsti pinigus į Belgradą, šiek tiek atidėjus sau. Tokia buvo užduotis, bet

iš tikrųjų atidėjimai surydavo visą nuomą ir motinai nelikdavo nieko. Gavusi tik neapmokėtas sąskaitas, ji nežinojo, kaip jas padengti – iš laimingos santuokos tebuvo likęs butas, – tad reikėjo sugalvoti geresnį būdą. Olgos dukterėčia Veca apsiėmė rūpintis buto nuoma ir kas mėnesį paimti pinigus; jos rūpestis buvo ir apmokėti sąskaitas, o Džonis, būdavo, gauna likutį tuo atveju, jei jam prireikia. Jam prireikia visada, tad poniai Olgai kaip ir anksčiau nelieka nė grošo. Ji dėl to nesiskundžia, nes dievina sūnų. Mėgsta sakyti: „Mano sūnus, muzikantas"; kiekvienas jos žodis kupinas išdidumo, galbūt dėl to kai kurie Džonio nepažįstantys žmonės, nepaisydami šio bare jam suteikto vardo, laiko jį slaptu Šubertu.

Buvome patenkinti galėdami įsikelti į šį butą, nors ir apstatytą, bet vis dėlto savą butą. Prieš akis šmėžavo Šoichcerštrasės vizija, ir nors čia buvo ne Ciurichas, manasis rojus, šiaip ar taip, Viena, mamos rojus. Tik prieš penkerius metus palikome Šoichcerštrasę, nuo jos mane skyrė „Jaltos" vila Ciuriche, mamą – miško sanatorija Arozoje, paskui – gyvenimas Frankfurte, pensionas ir infliacija. Stebėtina, kad po viso to mums dar galėjo vaidentis bendras gyvenimas be įtampų. Visi apie tai kalbėjome, kiekvienas savaip, tarsi dabar prasidėtų nauja sveikatos, studijų, taikos epocha.

Vis dėlto buvo vienas kliuvinys, būtent Džonis Ringas. Mūsų svetainė ir valgomasis buvo šalia jo kabineto, ir kai pagaliau susivienijusi šeima, būdavo, susėda prie stalo, durys atsiveria, pasirodo apkūnusis Džonis, vilkintis vien sena pižama, neužsimetęs nieko daugiau, tarsteli: „Bučiuoju ranką!" ir skubiai nutursina su šlepetėmis pro mus į tualetą. Jis išsiderėjo teisę atlikti šiuos reikalus, bet nesusizgribome aptarti išimties, kai valgome ir mielai pabūtume netrukdomi. Tad jis, būdavo, visada ateina tiksliai laiku, vos panardiname šaukštus į sriubą, – galbūt mūsų balsai jį pažadina ir primena poreikį, o gal jis, smalsuolis, nori sužinoti mūsų meniu. Mat grįžta negreitai, pasitvarko nušlamėti atgal į kabinetą, kai

pagrindinis patiekalas jau mūsų lėkštėse. Tai išties šlamesys, nors vilki jis ne šilkais, tokį garsą sukelia savotiškai judėdamas ir bene tuziną kartų ištardamas: „Bučiuoju ranką atleiskite maloningoji bučiuoju ranką atleiskite maloningoji bučiuoju ranką atleiskite maloningoji bučiuoju ranką atleiskite maloningoji..." Jis turi pralįsti mamai už nugaros, tad menišku piruetu prasispraudžia tarp kėdės ir bufeto, sugebėdamas nė karto jos nepaliesti. Ji nustėrusi laukia riebaluotos pižamos prisilietimo, giliai atsidūsta, kai pavojus praeina ir jis išnyksta už durų, paskui visada ištaria tuos pačius žodžius: „Ačiū Dievui, antraip būtų sugadinęs man apetitą." Žinojome, kaip labai ji bjaurisi, nors ir nenutuokėme priežasties, bet visi trys stebėjomės, kaip mandagiai atsako į jo žodžius. Žinoma, jos pasisveikinimas „Labas rytas, pone Ringai!" buvo ironiškas, bet iš intonacijos to neįtarsi, jis atrodė nekaltas, draugiškas, net nuoširdus. Palengvėjimo atodūsis Džoniui praėjus niekada nebuvo toks garsus, kad būtų girdimas anapus uždarytų kabineto durų, be to, pokalbis prie stalo tęsdavosi, tarsi jis apskritai nebūtų pasirodęs.

Kitu metu, ypač pavakare, jis, būdavo, įtraukia mamą į pokalbį, ji nesugeba išsisukti. Pradeda pagiriamuoju žodžiu trims puikiai išauklėtiems berniukams: „Negaliu patikėti, maloningoji, tokie gražuoliai tarsi grafo sūnūs!" – „Mano sūnūs nėra gražuoliai, pone Ringai, – atšauna ji piktai. – Vyrams grožis nėra svarbu." – „Nesakykite, maloningoji, tai padeda gyvenime! Gražuoliams geriau sekasi gyvenime! Galėčiau pripasakoti jums istorijų! Mūsų bare lankosi jaunasis Tisa. Jums nereikia aiškinti, kas buvo Tisos. O Vengrijoje ir tebėra. Šis jaunasis Tisa – žavus žmogus! Gražuolis, ne tik elegantiškas, bet ir širdžių ėdikas! Viskas jam po kojomis! Paskambinu jam, ko tik užsigeidžia, ir jis kaskart atsidėkoja, puikiai atsidėkoja už kiekvieną kūrinį. „Nuostabu! – sako žiūrėdamas tiesiai į mane. – Nuostabiai pagrojote, mielasis Džoni!" Iš akių perskaitau kiekvieną jo norą.

Dėl jo galėčiau pereiti ugnį! Su juo pasidalyčiau paskutine pižama! O kodėl jis toks? Auklėjimas, maloningoji, tai vis auklėjimas. Geros manieros – pusė širdies. Svarbu motina. Taip, o kas turi tokią motiną! Ar jūsų trys angelai numano, ko verta tokia motina! Man prireikė daug laiko, kol padėkojau savo motinai. Tikrai nesilyginu su jūsų angelais, maloningoji!" – „Kodėl, pone Ringai, visada vadinate juos angelais, galite sakyti „vaikpalaikiai", neįsižeisiu. Tiesa, jie nekvaili, bet tai ne jų nuopelnas, užtektinai įdėjau pastangų jiems šviesti." – „Matote, matote, maloningoji, pati pripažįstate, *jūs* dėjote pastangas! Jūs, tik jūs! Be jūsų, be pasiaukojančių pastangų galbūt iš tikrųjų tebūtų vaikigaliai."

Jis papirko ją žodžiu „pasiaukojančios", jei būtų žinojęs, kokį vaidmenį visuose mamos išvedžiojimuose vaidino žodis „auka", būtų dažniau jį vartojęs. Ji anksti ėmė sakyti paaukojusi mums gyvenimą, „auka" buvo vienintelis dalykas, likęs jai iš religijos. Pamažu silpstant tikėjimui Dievo buvimu, kai Dievas jai vis rečiau buvo čia ir bemaž pranyko, jos akyse išaugo aukos reikšmė. Auka buvo ne tik pareiga, bet ir aukščiausia vertybė, tik ne paliepus Dievui, kuris pernelyg toli, kad jam tai rūpėtų, svarbi buvo auka savaime, auka savo iniciatyva. Nors susitelkusi į tokį trumpą žodį, auka buvo sudėtinė ir ištęsta laike, apėmė valandas, dienas ir metus – ji buvo gyvenimas, sudarytas iš visų tų valandų, kai *negyvenai.*

Sykį šitaip mamą papirkęs Džonis galėjo taukšti kiek panorėjęs. Ji jau neįstengė ištrūkti, išeidavo *jis* – pavedžioti vilkšunio Nerono arba priimti svečio pasigirdus skambučiui. Tada, būdavo, pasirodo jaunuolis ir pradingsta kabinete su Džoniu ir Neronu kelioms valandoms, kol ateina metas eiti į barą skambinti pianinu. Iš kabineto negirdėti nė garso, pripratęs ten miegoti Neronas niekada neloja. Niekada nepaaiškėja, ar Džonis ir jaunuolis kalbasi tarpusavyje. Mama tiek nenusižemina, kad klausytų prie durų, tai gryna jos prielaida, kad jie apskritai nekalba. Kabinetas,

į kurį ji nė už ką nepažvelgtų – ji vengia jo kaip maro, – ankštas, vietos kažin ar daugiau, nei vienai lovai, ir mamai neduoda ramybės, kad du žmonės, iš kurių vienas – apkūnusis Džonis, ir didžiulis šuo valandų valandas ištveria toje ankštumoje neskleisdami nė menkiausio garso. Ji apie tai nekalba, bet aš jaučiu, kai apie tai mąsto. Tačiau iš tikrųjų jai rūpi, kad *aš* galiu apie tai pagalvoti, nors man nė į galvą neateina, manęs tai nė kiek nedomina. Kartą ji pasakė: „Turbūt jaunuolis atsigula pamiegoti po lova. Visada atrodo toks išblyškęs ir pavargęs. Gal neturi savo kambario ir Džonis iš gailesčio leidžia jam pamiegoti porą valandų po lova." – „Taip, o kodėl ne lovoje? – paklausiau visiškai nekaltai. – Ar manai, kad Džonis per storas ir abiem neužtenka vietos?" – „Pasakiau, *po lova*, – ji veriančiu žvilgsniu nužvelgė mane. – Iš kur tokios keistos mintys?" Aš tų minčių apskritai neturėjau, bet ji dėl viso pikto stengėsi užbėgti joms už akių ir nukreipė jas į palovę, tad ant lovos vis dar liko vietos šuniui, galbūt tai jai atrodė nekenksminga. Ji būtų labai nustebusi, jei būtų suvokusi, kad manęs visiškai nedomina, kas vyksta kabinete, nes mano mintys nukrypo kita linkme, kuri buvo susijusi su mama ir atrodė man nešvanki, nors anuomet nebūčiau pavartojęs tokio žodžio.

Kiekvieną priešpietę į namus, būdavo, ateina patarnauti galudienė moteris, ponia Liška. Ji pasilieka dar ir po pietų, suplauna indus, tada susiruošia namo. Ateina pirmiausia dėl sunkių darbų – skalbti ir daužyti kilimų. „Lengvesniems darbams man jos nereikia, – sako mama, – aš pati galiu." Tokios būklės jai niekas nenorįs duoti darbo, kiekvienas baiminasi, kad nėštumas jau per didelis ir ji nepajėgs gerai dirbti. Tačiau ji užtikrinusi, kad dirba gerai, tereikia ją išmėginti. Mama iš gailesčio leidusi jai ateiti. Tai buvę rizikinga ir nemalonu, juk jeigu staiga jai pasidarytų bloga arba įvyktų tai, kas tikėtina, – mama nepatikslino, nepateikė smulkmenų atsižvelgdama į mūsų amžių. Moteris teigusi,

kad tai įvyksią tik po dviejų mėnesių ir tiek laiko ji puikiai viską nudirbsianti. Paaiškėjo, kad sakė tiesą, buvo nuostabiai stropi. „Bet kuri nenėščia galėtų imti iš jos pavyzdį", – pasakė mama.

Kartą parėjęs namo pietų pažvelgiau iš laiptinės žemyn į kiemą: ten stovėjo ponia Liška ir daužė kilimą, jai reikėjo stengtis neužtvoti sau per pilvą, todėl kaskart daužydama ji atliko keistą sukamąjį judesį. Atrodė, lyg nepritardama nusigręžtų nuo kilimo, tarsi jis jai nepatiktų, tarsi ji nieku būdu nenorėtų jo matyti. Veidas buvo labai raudonas, iš viršaus galėjai pamanyti, kad iš piktumo, raudonu veidu sruvo prakaitas, ji kažką šaukė, bet aš nesupratau. Aplink nebuvo nieko, su kuo ji būtų galėjusi kalbėtis, todėl pamaniau, kad šiais šūksniais ji drąsina save smūgiams.

Priblokštas įėjau į mūsų butą ir paklausiau mamos, ar ji matė ponią Lišką kieme. Išgirdau atsakymą, kad ji tuoj ateisianti, šiandien gausianti užkąsti, tomis dienomis, kai daužo kilimus, gaunanti užkąsti. Pagal sutartį mama apskritai neprivalanti jos maitinti – ji pavartojo žodžius „pagal sutartį", – bet jai taip gaila tos moters. Nors ji sakosi įpratusi nieko nevalgyti visą dieną, paskui vakarais namie ką nors pasigaminanti. Mama tiesiog neapsikenčianti ir tomis dienomis, kai ji daužo kilimus, duodanti jai valgyti. Ji visada apsidžiaugianti, todėl daužanti ypač stipriai. Kai pasruvusi prakaitu užlipanti su kilimais aukštyn, virtuvėje nuo smarvės riečia nosį, todėl tomis dienomis mama pati atnešanti patiekalus į valgomąjį, o ponią Lišką su jos alkiu paliekanti virtuvėje. Ji prikraunanti jai milžinišką lėkštę, nė vienas iš mūsų trijų, net jaunėlis Georgas, nepajėgtų tiek suvalgyti. Paskui viskas būna dingę, galbūt ji susideda į krepšį ir išsineša. Prie jos, „maloningos ponios", ji niekada nevalganti, mananti, kad taip nedera. Mudu kalbėjome apie tai prie stalo. Paklausiau, kodėl ji ne visada gauna valgyti. Šiek tiek gaunanti ir tada, kai skalbia, tik ne tiek daug. O tomis dienomis, kai darbas lengvesnis, – ne,

pagal sutartį apskritai neprivalu, be to, ponia Liška dėkinga už viską, ką gauna, šiaip ar taip, dėkingesnė už mane.

„Dėkingumas“ buvo dažnai minimas, vos, būdavo, kuo nors pasipiktinu ir sukritikuoju mamą, ji bemat prikiša man nedėkingumą. Rami mudviejų diskusija darosi neįmanoma. Negailestingai sakau, ką galvoju, bet sakau tik tada, kai esu įtūžęs, todėl visada užgauliai. Ji ginasi kaip įmanydama. Pasijutusi užspeista į kampą prisimena, kad jau dvylika metų aukojasi mums, ir prikiša, kad nerodau jokio dėkingumo.

Jos mintys krypo į sausakimšą kabinetą ir pavojų, kuris grėsė mūsų trijulei dėl tos grūsties, nors atvirai kalbėjo tik apie tingumą, apie blogą pavyzdį, kurį mums rodo suaugęs žmogus, visą dieną drybsantis lovoje arba pusnuogis slankiojantis aplink suskretusia pižama, o slapta svarstė visas ydas, apie kurias nė nenutuokiau. *Mano* mintys sukosi apie ponią Lišką virtuvėje, dėkingą, kad retsykiais gauna pavalgyti, kaskart, kai ją sutinku, kuo džiugiausiai užtikrinančią: „Turite gerą mamą“, ir audringu linksėjimu patvirtinančią savo žodžius. Mums abiem ji buvo nuolatinė dingstis savimanai: mama puikavosi savo gera širdimi, nes „ne pagal sutartį“ davė jai valgyti, aš – padorumo jausmu, nes tai, kad ji dirbo tokios būklės, laikiau mamos kalte. Kaip du nenuilstantys riteriai mudu, būdavo, susikauname turnyre įrodinėdami savo teisumą. Tų jėgų, kurias iššvaistome šioms kovoms, pakaktų išdaužyti visiems viso namo kilimams, o ir skalbiniams dar šiek tiek liktų. Tačiau abu įsitikinę, kad svarbu principas: jai – dėkingumas, man – teisingumas.

Taip sykiu su mumis į butą atsikraustė nepasitikėjimas. Mamą slėgė tai, kad bute yra ši paslaptis, sausakimšas Džonio kabinetas, o *man* siaubą varė kieme arba virtuvėje besiplūkianti galudienė moteris. Visą laiką bijojau, kad ji sugrius, pasigirs riksmai, ir nubėgę į virtuvę pamatysime ją kraujo klane. Kad rėks ką tik gimęs kūdikis, o ponia Liška bus negyva.

Dovana

Tie metai Radeckio gatvėje, kai gyvenome taip arti vieni kitų, išliko atmintyje kaip labiausiai slegiantys.

Pasijusdavau stebimas vos spėjęs įžengti į butą. Kad ir ką daryčiau ar sakyčiau, viskas buvo blogai. Viskas buvo labai arti, kambarėlis, kuriame miegojau, kuriame stovėjo mano knygos ir į kurį gelbėdamasis sprukdavau kuo greičiau, buvo tarp bendros svetainės ir mamos bei brolių miegamojo. Pranykti ten nepastebėtam buvo neįmanoma, kaskart sugrįžęs iš pradžių, būdavo, sveikinuosi ir pasiaiškinu svetainėje. Mama iškvočia mane, ir nors kaltinimai pasipila ne išsyk, jau patys klausimai liudija nepasitikėjimą. Kurgi aš buvęs – laboratorijoje, o gal užmušinėjęs laiką paskaitose?

Pats prisiviriau košės atvirumu. Mamai dažniausiai pasakojau apie paskaitas, kurioms vien dėl jų objekto nereikėjo ypatingo supratingumo. Europos istorija nuo Prancūzijos revoliucijos laikų kiekvienam artimesnė nei augalų fiziologija ar fizikinė chemija. Apie pastarąsias nepasakojau, bet tai anaiptol nereiškė, kad jomis nesidomiu. Tačiau jai galiojo, egzistavo tik tai, ką pasakiau, taigi savo lūpomis pats save įskundžiau: Vienos kongresas man rūpįs labiau už sieros rūgštį! „Tu išsibarstai, šitaip nieko nepasieksi."

„Man reikia šitų paskaitų, antraip uždusiu. Juk vien dėl to, kad studijuoju tai, kas man nesvarbu, negaliu atsisakyti visko, kas iš tikrųjų domina."

„O kodėl tau tai nesvarbu? Rengiesi likti be jokios profesijos. Bijai, kad chemija ims ir sudomins tave. Juk šiai profesijai

priklauso ateitis, o tu užkerti sau kelią, užsibarikaduoji. Kad tik neišsipurvintum rankų! Vienintelis švarus daiktas tėra knygos. Lankai visas įmanomas paskaitas tik tam, kad paskaitytum dar daugiau knygų apie tų paskaitų objektus. Ir tam nebus galo. Ar vis dar nesuvoki, kas tau darosi? Tai prasidėjo jau vaikystėje. Po kiekvienos knygos, iš kurios sužinai ką nors nauja, tau reikia dešimties kitų, iš kurių sužinai dar daugiau. Tave dominanti paskaita yra tiesiog našta. Jos objektas tave domins vis labiau. Ikisokratikų filosofija! Gerai, tau reikės apsiginti daktaratą. Taigi jos reikia. Konspektuoji, prisirašei jau pilnus sąsiuvinius, bet kam tos knygos, kurių taip trokšti? Manai, nenutuokiu, kokio ilgumo sąrašą esi sudaręs? Mes negalime visko apmokėti. Net jei ir galėtume, tai būtų blogis tau. Tos knygos viliotų tave vis tolyn nuo pagrindinio dalyko. Juk sakai, kad Gomperzas žymus šioje srityje, argi nesakei, kad jau jo tėvas išgarsėjo „Graikų mąstytojais“?

„Taip, – įsiterpiau, – norėčiau turėti jo tritomį.“

„Tereikia paminėti tavo profesoriaus tėvą ir bemat į savo programą įtrauki tritomį jo traktatą. Juk nemanai, kad iš tikrųjų jį tau padovanosiu. Užteks tau ir sūnaus. Užsirašinėk ir mokykis iš konspektų.“

„Viskas vyksta per lėtai. Negali įsivaizduoti, kiek užtrunka. Norėčiau skaityti toliau, nenoriu laukti, kol Gomperzas prieis iki pitagoriečių, noriu šį tą sužinoti apie Empedoklį ir Herakleitą.“

„Juk jau Frankfurte skaitei daugybę antikinių autorių. Matyt, vis ne tuos. Visą laiką aplink mėtėsi tie tomai, tokie bjaurūs ir visi vienodi. Kodėl tarp jų nebuvo graikų filosofų? Jau anuomet domėjaisi viskuo, ko vėliau neprireiks.“

„Anuomet filosofai man nepatiko. Nuo Platono sutūrėjo jo mokymas apie idėjas, paverčiantis pasaulį regimybe. O Aristotelio niekada negalėjau pakęsti. Tai visažinystė vardan skaidymo. Jautiesi, tarsi būtum uždarytas begalėje stalčių. Jei anuomet bū-

čiau žinojęs apie ikisokratikus, patikėk, būčiau perskaitęs kiekvieną jų žodį. Tačiau niekas niekada apie juos neužsiminė. Viskas prasidėdavo nuo Sokrato, tarsi anksčiau niekas nieko nebūtų galvojęs. Ir žinai, Sokrato iš tikrųjų niekada nemėgau. Galbūt didžiųjų filosofų vengiau dėl to, kad jie buvo jo mokiniai."

„Ar pasakyti tau, kodėl jo nemėgai?" Geriau būčiau to neišgirdęs. Ji turėjo perdėm asmeninę nuomonę ir tokiais klausimais, apie kuriuos ne itin nutuokė, ir nors, būdavo, žinau, kad jos žodžiai negali būti tiesa, jie kaskart mane užgauna ir tarsi miltligė nusėda ant mano mėgstamų dalykų. Jaučiau, kad ji ketina juos man sugadinti tik dėl to, kad jie per toli mane nuvilioja. Jai atrodė juokinga ir *nevyriška* mano amžiaus visada taip budriai žavėtis daugybe dalykų. Gyvendamas Radeckio gatvėje, kaip tik šį priekaištą iš jos girdėjau dažniausiai.

„Tau nepatinka Sokratas, nes jis toks protingas, visada remiasi kasdienybe, jis turi kažkokio konkretumo, mielai kalba apie amatininkus."

„Tačiau jis nebuvo stropus. Ištisą dieną *kalbėdavo*."

„Jums, didiesiems tyleniams, tai netinka! Kaip aš jus užjaučiu!" Ir vėl ji, senoji pašaipa, kurią anksti patyriau, dar tada, kai mokiausi vokiečių kalbos. „O gal visada norėtum kalbėti tik pats ir baiminiesi tokių žmonių kaip Sokratas, labai įdėmiai tiriančių, kas kalbama, ir niekam nenuolaidžiaujančių?"

Ji buvo tokia pat nenuginčijama kaip ikisokratikai ir kažin ar mano aistra jiems, tik dabar atrastiems, nebuvo susijusi su *jos* maniera, kurią visiškai įvaldžiau. Kaip įsitikinusi ji, būdavo, išsako savo nuomonę! Ar ją apskritai gali vadinti nuomone? Kiekvieną sakinį ji ištaria kaip tikėjimo dogmą: viskas neabejotina. Abejonių jai nekyla, bent jau abejonių savimi. Turbūt taip geriau, nes jei ji suabejotų, abejonės būtų tokios pat galingos, kaip ir jos teiginiai, ir ji visiškai, negyvai nusiabejotų.

Anuomet, būdavo, jaučiu ankštumą ir veržiuosi visomis kryptimis. Vėl grįžtu į ankštumą ir iš to pasipriešinimo, kurį patiriu, semiuosi jėgos naujiems išpuoliams. Naktimis pasijuntu vienas. Mamą palaikantys broliai, savais išpuoliais pratęsiantys jos kritiką, jau miega, ji pati irgi atsigulusi. Tada pagaliau esu laisvas, mažulyčiame kambarėlyje sėdžiu prie mažulyčio stalelio, skaitau ir rašau, kartais švelniu žvilgsniu paglostydamas knygų nugarėles. Dabar jų gretos neauga šuoliais kaip Frankfurte. Vis dėlto srautas niekada visiškai neišsenka, atsiranda viena ar kita proga, kai gauni dovanų, ir kas man būtų drįsęs dovanoti ką kita, ne knygą.

Naktimis norėjau studijuoti chemiją, fiziką, botaniką, taip pat bendrąją zoologiją, ir tai, kad skiriu joms dar ir naktį, nebuvo laikoma elektros eikvojimu. Tačiau vadovėliai, būdavo, neilgai guli atversti, konspektus, įprastinius paskaitų palydovus, netrukus pakeičia tikrieji, mano paties, sąsiuviniai, kuriuose užsirašau kiekvieną džiaugsmo protrūkį, taip pat ir rūpesčius. Dabar jau mama prieš užmigdama mato šviesą iš po kambarėlio durų, santykis, buvęs Ciuricho Šoichcerštrasėje, apsivertė. Ji gali įsivaizduoti, ką veikiu prie stalelio, bet mano budravimas skirtas studijoms, kurioms ji kartą visiems laikams pritarė, todėl turi su tuo sutikti ir nesipriešina.

Anuomet mama manė turinti pagrindo kontroliuoti mano žingsnius. Iš tikrųjų nepasitikėjo chemija: ši nei užtektinai mane traukė, nei galėjo ilgam sudominti. Tai, kad atsižvelgdamas į jos materialius rūpesčius – nors jaučiau, kad jie nepagrįsti, – atsižadėjau medicinos studijų, nes jos būtų trukusios per ilgai, ji įvertino ir pagyrė mano auką, kurią čia įžvelgė. Ji pati paaukojusi mums savo gyvenimą, jos nuolat pasikartojantis silpnumas ir liga liudijantys, kokia rimta ir sunki ši auka. Tad dabar ir man, vyriausiajam, atėjęs metas pasiaukoti. Atsižadėjau medicinos, kurią vaizdavausi kaip nesavanaudiškiausią profesiją, kaip tar-

nystę žmonijai, ir pasirinkau profesiją, neturinčią nieko bendra su nesavanaudiškumu: iš visų pusių girdėjau, kad chemijai priklauso ateitis. Pramonėje buvo daugybė perspektyvių vietų, chemija buvo naudinga, dar ir kaip naudinga, įsitaisę šioje srityje gerai, labai gerai uždirbo; tai, kad atsižvelgiau ar norėjau atsižvelgti į tą naudingumą, jai atrodė auka, kurią ji pripažino. Vis dėlto turėjau ištverti ketverius metus, o tai jai kėlė didelių abejonių. Ryžausi chemijos studijoms tik su tam tikra sąlyga, kad būtent Georgas, kurį po kartu praleistų mėnesių Praterio gatvėje mylėjau labiausiai pasaulyje, galėtų studijuoti mediciną vietoj manęs. Jau buvau jį užkrėtęs savo paties polinkiu į mediciną, dabar jis tetroško kada nors imtis to, ko aš dėl jo atsižadėjau.

Mamos abejonės buvo pagrįstos. Pats į studijas žiūrėjau kitaip, tai *nebuvo* auka, nes iš tikrųjų studijuodamas chemiją visai neketinau tapti gerai uždirbančiu chemiku. Neįveikiamas buvo išankstinis nusistatymas prieš veiklą, atliekamą dėl gero uždarbio, o ne dėl vidinio pašaukimo. Mama nurimo patikėjusi, kad vieną dieną eisiu į gamyklą darbuotis chemiku. Tačiau aš pats niekada apie tai nekalbėjau, tai buvo nebyli jos prielaida, kurią pakenčiau. Galima tai pavadinti paliaubomis: aš jau nekalbėjau, kad neverta imtis profesijos, kuri nėra tavo pašaukimas, ir kad profesija, kuri nėra naudingesnė kitiems nei tau pačiam, nesiskaito. Ji savo ruožtu nevaizdavo mano cheminės ateities. Nebuvo pamiršusi, kas įvyko vos prieš keletą metų, kai per karą buvo panaudotos nuodingosios dujos, ir nemanau, kad jai buvo lengva susitaikyti su šiuo chemijos aspektu, nes ir tada, kai prablaivėjo ir apsiribojo, ji liko karo priešininkė. Todėl mudu nekalbėjome apie bjaurią ateitį, mano „aukos“ padarinį. Svarbiausia buvo kasdien vaikščioti į laboratoriją ir ilgas valandas pratintis prie veiklos, kuri reikalauja specifinės disciplinos ir neteikia peno nei neįveikiamam žinių troškimui, nei poetiniams manifestams.

Ji nenutuokė, kaip smarkiai ją apgaudinėju, nutylėdamas šio užsiėmimo priežastį. Nė akimirkos neįsivaizdavau kada nors dirbsiąs chemiku. Aš *vaikščiojau* į laboratoriją, praleisdavau ten gražiausią dienos dalį, dariau, ko reikalaujamas, ne blogiau nei kiti; prasimaniau priežastį, pateisinančią šį užsiėmimą mano akyse. Tebenorėjau sužinoti ir įsisavinti *viską*, kas pasaulyje verta žinoti, nepalaužiamai tebetikėjau, kad tai pageidautina ir sykiu įmanoma. Nemačiau jokių ribų, nemaniau, kad riba galėtų būti žmogaus proto imlumas ar baisinga būtybės, susidedančios vien iš to, ką jau sužinojo, ir iš ketinimo dar sužinoti, prigimtis. Be to, dar nebuvau patyręs, kad koks nors dalykas, prie kurio puolu stačia galva, man liktų neprieinamas. Žinoma, pasitaikė vienas kitas prastas mokytojas, nesuteikiantis mokiniui nieko, visiškai nieko, be to, sukeliantis antipatiją dėstomam dalykui. Toks buvo chemijos mokytojas Frankfurte. Po jo pamokų atmintyje išliko gal tik vandens ir sieros rūgšties formulės, be to, pasišlykštėjau jo judesiais, kai jis demonstravo mums keletą eksperimentų. Atrodė, kad priešais sėdi persirengęs gyvūnas tinginys, kas valandą vis lėčiau knebinėjantis aparatus. Taip vietoj šiokio tokio nusimanymo apie chemiją liko žiojėti tikra spraga. Dabar reikėjo užpildyti ją, tokią didelę, kad tam net leistina studijuoti chemiją.

Saviapgaulė yra beribė, puikiai prisimenu, kaip dažnai pats sau pasakinėjau šią priežastį, išgirdęs namie primygtinius reikalavimus pernelyg neužsiimti kitais dalykais, apsiriboti chemija. Kaip tik tai, ką mažiausiai išmaniau, sužinosiu nuodugniausiai. Tokia buvo *auka*, kurią paaukojau baustinam neišmanymui, o atsižadėtoji medicina buvo *dovana*, kurią įteikiau broliui, kad įrodyčiau savo meilę. Jis buvo dalis manęs, drauge mes paskui sužinosime viską, ką įmanoma sužinoti, ir niekas niekada neįstengs mūsų išskirti.

Samsono apakinimas

Tarp priekaištų, kuriuos dažnai girdėjau tais metais, mane ypač slėgė vienas: kad aš nežinąs, kaip iš tikrųjų yra gyvenime, esąs apakintas ir apskritai net *nenorįs* žinoti. Užsimaukšlinęs akidangčius, pasiryžęs niekada jų neatsisakyti. Visada ieškąs to, kas žinoma iš knygų. Gal pernelyg apsiribojąs kokia nors *viena* knygų rūšimi, o gal pasiimąs iš knygų ne tai, ko reikia, šiaip ar taip, bet koks mėginimas pasikalbėti su manimi apie ką nors, paaiškinti, kaip viskas vyksta iš tikrųjų, bergždžias.

„Viskas arba didžiai moralu, arba tau visai nereikia. Žodis „laisvė", kurį nuolat kartoji, juokingas. Apskritai nėra žmogaus, nelaisvesnio už tave. Jokio įvykio tu nesugebi pasitikti *nešališkai*, pirma krauni priešais jį visus išankstinius įsitikinimus tol, kol jo apskritai nematyti. Galbūt tokio amžiaus tai dar būtų pakenčiama, jei ne tas atkaklus priešinimasis, tas užsispyrimas, tvirtas ketinimas viską palikti kaip yra, niekada nė kiek nesikeisti. Kad ir kokius didžius žodžius kalbėtum, apie raidą, laipsnišką brandą, tobulėjimą ir ypač apie žmogaus naudingumą kitiems tu nieko nenutuoki. Pagrindinė yda yra tavo apakimas. Turbūt šio to pramokai ir iš Michaelio Kolhaso? Tik tavo atvejis nėra įdomus, nes jam, šiaip ar taip, reikėjo kažką daryti. O ką darai tu?"

Ji buvo teisi, nenorėjau mokytis, kaip iš tikrųjų yra pasaulyje. Turėjau nuojautą, kad įžvelgęs ką nors pernelyg peiktiną pats pasidarysiu kaltas dėl to. Nenorėjau mokytis, jei išmokti reiškia, kad turi eiti tuo pačiu keliu. Gyniausi nuo *mėgdžiojančio* mokymosi. Dėl to užsivožiau akidangčius, čia ji buvo teisi. Vos,

būdavo, pastebiu, kad man kas nors *peršama* vien dėl to, kad tai įprasta pasaulyje, užsispiriu ir atrodau nesuprantąs, ko iš manęs norima. Tačiau juk tikrovė priartėjo prie manęs kitais keliais ir kur kas arčiau, nei mama ir turbūt aš pats anuomet nujautėme.

Mat kelias į tikrovę eina per *vaizdus*. Nemanau, kad esama geresnio kelio. Įsikerti į tai, kas nekinta, ir šitaip išsemi viską, kas nuolat kinta. Vaizdai yra tinklai, visa, kas juose pasirodo, – patvarus laimikis. Kai kas ištrūksta, kai kas sugenda, bet mėgini iš naujo, nešiojiesi tinklus su savimi, užmeti juos ir nuo laimikio jie stiprėja. Tačiau svarbu, kad šie vaizdai būtų ir žmogaus *išorėje*, nes viduje net jie pasmerkti kaitai. Turi būti vieta, kur galėtum juos rasti nepakitusius, ir ne vien tu, vieta, kur juos rastų kiekvienas dvejojantis. Kad pajutęs, jog atsidūrė ant patyrimo skardžio, kreiptųsi į vaizdą. Tada patyrimas stabteli, tada žvelgi jam į veidą. Tada nurimsti sužinojęs tikrovę, kuri yra tavo paties tikrovė, nors čia ji tau pavaizduota. Atrodo, kad ji čia būtų ir be tavęs, bet tai apgaulinga regimybė, vaizdui reikia būti patiriamam, kad jis nubustų. Dėl to vaizdai snaudžia kartų kartas, mat niekas nepažvelgia į juos su tokiu patyrimu, kuris juos pažadintų.

Stiprus jaučiasi tas, kuris atranda vaizdus, reikalaujančius jo patyrimo. Tai keli vaizdai, jų negali būti pernelyg daug, nes jų prasmė – laikyti tikrovę sutelktą, išsibarstymas ją ištaškytų ir išsekintų. Antra vertus, tai neturi būti ir vienintelis vaizdas, kuris smurtautų prieš tave, niekada nepaleistų ir uždraustų virsmą. Žmogui reikia kelių vaizdų, kad jis gyventų savo paties gyvenimą, ir tas, kuris anksti juos atranda, ne per daug praranda savęs.

Mano laimė, kad buvau Vienoje, kai man labiausiai reikėjo tokių vaizdų. Tą prastą man gresiančią tikrovę – dalykiškumo, sąstingio, naudos, ankštumos tikrovę, – turėjau supriešinti su kita tikrove, ganėtinai plačia, kad suvaldytum ir jos žiaurybes, netaptum jų auka.

Atsidūriau prie Breigelio vaizdų. Mano pažintis su jais prasidėjo ne ten, kur buvo tikrosios grožybės, ne Meno istorijos muziejuje. Tarp paskaitų Fizikos ir chemijos institute radau laiko trumpam užsukti į Lichtenšteino rūmus. Iš Bolcmano gatvės greitai nušokavęs Strudlhofo laiptais atsidūriau nuostabioje galerijoje, kurios šiandien nebėra, ir ten pamačiau pirmuosius Breigelio paveikslus. Man nelabai rūpėjo, kad tai buvo kopijos – parodykit man žmogų, tokį nepalaužiamą, be juslių ir nervų, kuris staiga susidūręs su *šitais* paveikslais pradėtų svarstyti: kopijos čia ar originalai? Dėl manęs galėjo būti nors ir kopijų kopijų kopijos, man tai buvo nė motais, nes pamačiau „Šešis neregius" ir „Mirties triumfą". Visi neregiai, kuriuos paskui matydavau, kilo iš pirmojo paveikslo.

Mintis apie aklumą mane persekiojo nuo ankstyvos vaikystės, kai susirgęs tymais kelioms dienoms praradau akių šviesą. Dabar čia pamačiau šešis neregius, jie leidžiasi nuokalnėn, laikydamiesi vienas kito už lazdos arba peties. Pirmasis, vedlys, jau tįso vandens griovyje, antrasis, kaip tik bekrentąs paskui jį, atsigręžė į žiūrovą visu veidu: tuščios akiduobės ir iš išgąsčio pražiota burna blizgančiais dantimis. Didžiausias atstumas tarp jo ir trečiojo, abu dar laiko tvirtai juos jungiančią lazdą, bet trečiasis jau pajuto truktelėjimą, neužtikrintą judesį ir kiek dvejodamas sustingo ant pirštų galų, jo veidas, kurį matai profiliu – tik vieną aklą akį, – išduoda ne baimę, o klausimo užuomazgą, jam už nugaros ketvirtasis vis dar patikliai uždėjęs ranką ant peties ir užvertęs akis į dangų. Plačiai išsižiojęs, tarsi tikėtųsi burna priimti iš dangaus kažką, kas atsakyta akims. Dešinėje rankoje jis pats vienas turi ilgą lazdą, bet nesiremia ja. Iš viso šešeto jis labiausiai tikintis, jo pasitikėjimą liudija net kojinių raudonis, o du paskutinieji, ankstesniojo palydovai, ištikimai žengia iš paskos. Ir jų burnos praviros, bet ne tiek, jie toliausiai nuo vandens

griovio, nieko nelaukia, nesibaimina ir neturi jokių klausimų. Jei aklos akys nebūtų tokios svarbios, šį tą būtų galima pasakyti ir apie šešeto pirštus, jie stveria ir liečia kitaip nei reginčiųjų; pėdos irgi kitaip čiuopia žemę.

Jau vien šio paveikslo būtų pakakę visai galerijai, bet paskui netikėtai atsidūriau – dar ir šiandien tebejaučiu šoką – priešais „Mirties triumfą". Šimtai numirėlių griaučių, labai aktyvūs griaučiai, darbuojasi stengdamiesi nutempti su savimi tokią pat daugybę gyvųjų. Tai įvairiausios figūros, nesvarbu, ar sudarytų masę, ar būtų paskiros ir atpažįstamos pagal luomą, visos jos deda didžiausias pastangas ir savo energija toli pranoksta gyvuosius. Akivaizdu, kad joms pasiseks, bet kol kas dar nepasisekė. Esi už gyvuosius, norėtum sustiprinti jų gynybą, bet glumina tai, kad numirėliai atrodo gyvesni už juos. Numirėlių gyvybingumas, jei jį taip pavadinsime, turi vienintelę prasmę – persitempti gyvuosius į savo pusę. Jie nesiblaško, nesigriebia šio ar ano, tetrokšta vienintelio dalyko, o gyvieji įvairiausiais būdais laikosi įsitvėrę savo egzistencijos. Kiekvienas stropus, nepasiduoda nė vienas, neradau šiame paveiksle pavargusių gyventi, kiekvieną reikia priversti, nė vienas nesutinka savo noru. Ši gynybinė energija, tūkstanteriopai persimainiusi, perėjo ir į mane, ir nuo to laiko dažnai jaučiausi taip, tarsi būčiau visi šie mirčiai besipriešinantys žmonės susyk.

Supratau, kad čia svarbi masė, svarbi abiem pusėms; kad ir kaip paskiras žmogus jaučia savo mirtį pats vienas, kiekvienas kitas ją jaučia lygiai taip pat ir todėl reikia galvoti apie ją drauge.

Tiesa, kad mirtis čia dar triumfuoja, bet neatrodo, kad mūšis būtų laimėtas kartą visiems laikams, jis tęsiasi, tebevyksta; išgyveni jį anaiptol ne taip, tarsi viskas būtų nuspręsta, tarsi mūšio baigmė visada bus tokia pati. Breigelio „Mirties triumfas" pirmasis suteikė man vilties grumtynėse. Kiekvienas kitas jo

paveikslas, vėliau pamatytas Meno istorijos muziejuje, dovanojo dar vieną visada tvarų tikrovės fragmentą. Šimtus kartų stovėjau priešais kiekvieną iš jų, pažįstu juos ne blogiau už artimiausius žmones; tarp knygų, kurias ėmiausi rašyti ir priekaištauju sau neužbaigęs, yra viena, apimanti visus išgyvenimus prie Breigelio.

Tačiau tai nebuvo pirmieji mano atrasti paveikslai. Štedelio muziejų Frankfurte galėjai pasiekti, perėjęs tiltu per Mainą. Matei upę, miestą ir ilsėjaisi, kaupei drąsą būsimai baisenybei. Mane gąsdino, kamavo ir traukė didelis Rembranto paveikslas „Samsono apakinimas". Atrodė, tarsi viskas vyktų mano akivaizdoje, tai akimirka, kai Samsonas praranda akių šviesą, todėl buvai siaubingo įvykio liudininkas. Priešais „Neregius" visada drovėjausi, niekada pernelyg ilgai jų neapžiūrinėjau, nors jie mane žavėjo. Jaučiausi jiems nusikaltęs, nes jie manęs negalėjo matyti. O čia pavaizduota ne būsena, ne aklumas, o apakinimas.

Samsonas guli nuoga krūtine, nusmauktais marškiniais, dešinė koja įžambiai ištiesta aukštyn, pirštus mėšlungiškai sutraukęs beprotiškas skausmas. Pasilenkęs šarvuotas kareivis su šalmu suvarė ašmenis jam į dešinę akį, kraujas trykšta ant kaktos, plaukai trumpai nurėžti, kitas kareivis apglėbęs iš apačios laiko jo galvą, kad ji neišvengtų ašmenų. Dar vienas persekiotojas kairėje paveikslo pusėje. Stovi išsižergęs, palinkęs prie Samsono, abiem rankomis laikydamas alebardą taikosi į kairiąją tvirtai užmerktą akį. Alebarda ilga, per pusę paveikslo, ji graso tuoj pasikartosiančiu apakinimu. Samsono akys dvi, kaip ir kiekvieno kito, o persekiotojo su alebarda tematome vieną, įsmeigtą į kruviną Samsono veidą ir besitaikančią užbaigti pavedimą.

Iš už grupės, kurioje viskas vyksta, visa šviesa krinta ant Samsono. Neįmanoma nusukti akių, šis apakinimas dar nėra aklumas, aklumas dar tik *bus* ir nelaukia nei atodairos, nei pasigailėjimo. Aklumas nori būti pamatytas, o tas, kuris jį pamatė,

žino, kas yra apakinimas, ir regi jį visur. Viena akių pora paveiksle atsigręžusi į apakinimą ir jo neišsižada, tai Dalilos akys, ji triumfuodama skubiai išeina, vienoje rankoje žirklės, kitoje – nukirpti Samsono plaukai. Ar ji bijo to, kurio plaukus laiko? Ar nori išvengti antrosios akies, kol ji dar tebėra? Ji žvelgia į jį atsigręžusi, veide, nutviekstame šviesos kaip ir apakintojo veidas, neapykanta ir žudikiška įtampa. Kiek pravira jos burna ką tik sušuko: „Samsonai, filistinai puola!"

Ar jis supranta jos kalbą? Žodį „filistinai" supranta, tai jos gentainiai, kuriuos jis triuškino ir žudė. Ji žvelgia į jį tarp dviejų sužalojimų, ji nepadovanos jam dar likusios akies, nesušuks: „Malonės!" ir nepuls priešais peilį, tais plaukais, kuriuos laiko rankoje, negrąžins jam ankstesnės jėgos. Į ką ji žvelgia atsigręžusi? Į apakintąją akį ir į tą, kuri bus apakinta. Laukia dar sykį smogsiančių ašmenų. Ji yra toji valia, dėl kurios viskas vyksta. Šarvuotieji žmonės ir tasai su alebarda yra jos parankiniai. Ji atėmė Samsono jėgą. Laiko jo jėgą, vis dar nekenčia ir bijojo, ji nekęs jo tol, kol prisimins šį apakinimą, ir visada jį prisimins, kad galėtų nekęsti.

Iš šio paveikslo, prie kurio dažnai stovėdavau, sužinojau, kas yra neapykanta. Anksti ją pajutau, pernelyg anksti, penkerių metų, kai ketinau kirviu užmušti žaidimų draugę. Tačiau tada dar nežinai, ką jauti, pirma turi pamatyti kitame, kad atpažintum. Tik pirma išgyventas, o paskui pažintas dalykas pasidaro *tikras.* Tavyje glūdi kažkas, ko negali įvardyti, paskui staiga atsiranda kaip vaizdas, ir tai, kas nutinka kitiems, atgyja tavyje kaip prisiminimas: dabar tai yra tikra.

Ankstyvas intelekto pašlovinimas

Jauni žmonės, su kuriais bendravau, kad ir kokie skirtingi, turėjo vieną bendrą bruožą: jie domėjosi tik intelektiniais dalykais. Gerai nusimanė apie viską, kas rašoma laikraščiuose, bet iš tikrųjų susijaudindavo pokalbiui pasisukus apie knygas. Dėmesio centre buvo keletas knygų, gėdinga buvo jų nežinoti. Vis dėlto negali sakyti, kad jie būtų antrinę bendrai ar pagrindinei nuomonei, jie patys skaitė tokias knygas, skaitė jų fragmentus vieni kitiems, citavo mintinai. Kritika buvo ne tik leistina, bet ir pageidaujama, jaunuoliai stengėsi rasti pažeidžiamų vietų, galinčių išklibinti viešąją knygos reputaciją, ir karštai dėl jų ginčijosi, o logika, nuovokumas ir sąmojis čia buvo didžiulė vertybė. Išskyrus Krauso nurodytus dalykus, visa kita nebuvo nustatyta, ir jie labai mėgo paklebenti bet ką, kas pernelyg lengvai arba greitai prasimuša.

Svarbios buvo knygos, paliekančios daug erdvės diskusijoms. Matyt, praėjo laikai, kai vyravo Špenglerio įtaka, kurios liudininku buvau prie pensiono stalo Frankfurte; o gal jo įtaka Vienoje nebuvo tokia lemiama? Vis dėlto ir čia neabejotinai išryškėjo pesimistinis akcentas. Per kiekvieną diskusiją kildavo kalbų apie Oto Veiningerio „Lytį ir charakterį“, nors ši knyga pasirodė prieš dvidešimt metų. „Paskutinės žmonijos dienos“ išstūmė visas mano pacifistines knygas iš karo laikų Ciuriche. Dekadanso literatūra visiškai nuvertėjo. Hermano Baro dainelė buvo sudainuota, pernelyg daug vaidmenų jis suvaidino, tad dabar nė į vieną nebuvo žiūrima rimtai. Pagarba rašytojui priklausė nuo jo laikysenos karo atžvilgiu, ypač *per* karą. Antai Šniclerio

vardas nenukentėjo, šis rašytojas jau nebuvo toks reikšmingas, bet nebuvo ir išjuokiamas, nes – kitaip nei kolegos – niekada nesiėmė karo propagandos. Be to, metas nebuvo palankus senajai Austrijai. Ką tik subyrėjusi monarchija buvo diskredituota, girdėjau kalbas, kad monarchistų atrastum nebent tarp davatkų. Žmonės puikiai suvokė Austrijos luošybę, keistą tolesnį Vienos, dabar pernelyg didelės sostinės, gyvavimą kaip „galvos smegenų vandenę". Vis dėlto dvasinių pasaulinio miesto pretenzijų jokiu būdu neatsižadėjo. Viskuo, kas tik buvo pasaulyje, tebesidomėjo taip, tarsi ir pasauliui būtų reikšminga jų nuomonė, ir tvirtai laikėsi nuo seno Vienai būdingų specifinių polinkių, ypač muzikos. Nesvarbu, buvo muzikalūs ar ne, vis tiek ėjo į koncertus, į stovimas vietas. Gustavo Malerio, platesniajam pasauliui dar mažai žinomo kompozitoriaus, kultas čia jau pasiekė pirmąją viršūnę, jo didybė buvo neabejotina.

Bemaž nepasitaikydavo, kad per pokalbį nenuskambėtų Froido pavardė, ne mažiau glausta už Krauso, bet patrauklesnė tamsesniu dvibalsiu ir baigiamuoju priebalsiu „d", taip pat ir reikšme. Auomet paplito aibė vienskiemenių pavardžių, jų būtų pakakę įvairiausioms reikmėms, bet Froido atvejis buvo kitoks: keletu naujadarų jis jau įėjo į kasdienę kalbos vartoseną. Autoritetingos universiteto figūros pasipūtėliškai tebeneigė jį. Tačiau *riktai* jau pasidarė savotišku visuomenės žaidimu. Žmonės kūrė juos, norėdami kuo dažniau vartoti pamėgtąjį žodį; per kiekvieną pokalbį, kad ir kokį gyvą ir, atrodytų, spontanišką, būdavo, stoja akimirka, kai nuo partnerio lūpų gali nuskaityti, kad dabar pasigirs riktas. Ir štai jis jau ištartas, tada gali patenkintas savimi jį aiškinti, atskleisti, kokie procesai paskatino jo atsiradimą, ir sykiu išsamiai, nenuilstamai kalbėti apie savus dalykus, bet neatrodyti primygtinai asmeniškas, nes dalyvauji aiškinant vyksmą, įdomų apskritai ar net moksliniu požiūriu.

Šiaip ar taip, netrukus supratau, kad ši Froido teorijos dalis įtikimiausia. Per pokalbius apie riktus niekada nesijaučiau taip, jog kas nors būtų pritempiama bet kokia kaina, kad atitiktų visada tą pačią, tad netrukus nuobodžią schemą. Be to, kiekvienas išradinėjo riktus savais būdais. Nutikdavo sąmojingų dalykų, kartais, būdavo, pasitaiko net tikrų riktų, kai matai, kad jie nesuplanuoti. To nepasakysi apie Oidipo kompleksą. Dėl jo vyko peštynės, kiekvienas norėjo atrasti savąjį arba be užuolankų primesti jį aplinkiniams. Bet kuris tokių draugiškų susiėjimų dalyvis galėjo būti tikras: jei pats neprabils apie savo Oidipą, kitas, pirma pervėręs negailestingu žvilgsniu, jį jam primes. Kiekvienas, būdavo, kažkaip sugeba atrasti savo Oidipą (net sūnūs, gimę jau po tėvo mirties), ir galiausiai visi draugijos nariai sėdi vienodai kalti – potencialūs motinų meilužiai ir tėvų žudikai, apgaubti mitinio vardo miglos, slaptieji Tėbų karaliai.

Man visa tai kėlė abejonių, galbūt dėlto, kad nuo mažens patyriau pragarišką pavydą ir puikiai suvokiau, kokios įvairios būna jo motyvacijos. Tačiau net jei koks nors iš daugybės šios Froido idėjos skelbėjų būtų įtikinęs mane jos visuotinumu, niekada nebūčiau sutikęs su tuo, kaip ji pavadinta. Žinojau, kas buvo Oidipas, buvau skaitęs Sofoklį, nenorėjau, kad išdiltų šio likimo siaubas. Kai atvykau į Vieną, girdėjau jau tik įprastą monotonišką deklamaciją, neturėjusią nė vienos išimties, net išdidžiausiam prastuomenės niekintojui neatrodė prasta turėti savo Oidipą.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad dar nebuvo išblėsęs neseniai pasibaigusio karo įspūdis. Niekas nepamiršo ten matytų siaubingų žiaurumų. Sugrįžo daugybė žmonių, aktyviai prie tų žiaurumų prisidėjusių. Puikiai žinodami, ką paklusę įsakymui sugebėjo padaryti, jie godžiai gaudė bet kokį psichoanalizės siūlomą aiškinimą, pagrindžiantį jų polinkį į žmogžudystę. Jų patirtos

kolektyvinės prievartos banalybę atitiko paaiškinimo banalybė. Buvo keista matyti jau vien tai, koks *romus* pasidaro kiekvienas, įsigijęs savąjį Oidipą. Baisiausias likimas išgaruoja ir virsta dulkele tūkstanteriopai padaugintas. Mitas žmogų perima, sprangina ir supurto. O „gamtos dėsnis“, iki kurio mitas nustekenamas, tėra dūdelė, pagal kurią žmogus šoka.

Tie jaunuoliai, su kuriais bendravau, nebuvo kariavę. Tačiau visi lankė Krauso paskaitas ir buvo susipažinę su „Paskutinėmis žmonijos dienomis“ – galima sakyti, mintinai mokėjo. Tai buvo galimybė jiems dabar atsigriebti, pažinti jų jaunystę apniaukusį karą ir kažin ar buvo koks kitas būdas susipažinti su juo, labiau sutelktas ir sykiu teisėtas. Tad ir jiems karas nuolat stovėjo prieš akis, bet nerūpėjo jį pamiršti, nes juk nereikėjo nuo jo pabėgti, todėl jie be perstojo domėjosi karu. Tiesa, netyrinėjo žmonių kaip masės būklės, skatinančios ištikimai ir noriai traukti į karą, o jį pralaimėjus dar metų metus pasilikti, nors ir kitaip, jo nelaisvėje. Apie šiuos fenomenus anuomet dar bemaž nekalbėta, neegzistavo jų teorija. Netrukus pats įsitikinau, kaip mažai apie juos gali pasakyti Froidas. Todėl visi tenkinosi individualių procesų psichologija, kurią Froidas siūlė nepalaužiamai įsitikinęs. Kad ir ką, būdavo, pasakau apie masės mįslę, kamavusią mane nuo Frankfurto laikų, pašnekovams viskas atrodo neverta dėmesio, juk nebuvo jokios šį reiškinį aprašančios intelektinės formulės. Tai, kam nebuvo formulės, neegzistavo, tebuvo fantazija, antraip juk kažkaip išnirtų Froido arba Krauso teorijoje.

Kol kas spragos, kurią jutau šioje srityje, nebuvo kuo užpildyti. Neilgai trukus, pirmąją 1924–1925 m. žiemą Vienoje, patyriau „nušvitimą“, kuris nulėmė visą tolesnį mano gyvenimą. Ne šiaip vadinu šį išgyvenimą nušvitimu, jis susijęs su ypatinga šviesa ir užklupo mane labai netikėtai, kaip galingas plėtros jausmas. Visą tą laiką, kol truko „nušvitimas“, greitai ir neįprastai

energingai lėkiau Vienos gatve. Niekada nepamiršau, kas nutiko tą naktį. Prisiminimuose ji išliko kaip viena akimirka ir dabar, po penkiasdešimt penkerių metų, jaučiu, kad ji *nėra išsemta*. Jei idėjinis šios iliuminacijos turinys toks paprastas, kad jos poveikis tiesiog nesuprantamas, vis dėlto man ji buvo apreiškimas, iš kurio sėmiausi jėgų trisdešimt penkerius gyvenimo metus, o dvidešimt iš jų vien aiškinausi, kas iš tikrųjų yra masė, kaip galia randasi iš masės ir savo ruožtu paveikia masę. Anuomet nesuvokiau, kiek šios veiklos pobūdį lėmė aplinkybė, kad Vienoje buvo toks žmogus kaip Froidas ir kad apie jį kalbėta taip, tarsi tam tikrus reiškinius galėtum paaiškinti *pats*, savo valia ir sprendimu. Manęs netenkino jo mintys, jos nepaaiškino svarbiausio dalyko, todėl buvau tvirtai, nors ir naiviai, įsitikinęs, kad sumaniau kažką visai kita, nuo jo nepriklausoma. Kad man jo reikia kaip priešininko, supratau. Tačiau anuomet niekas manęs nebūtų įtikinęs, kad Froidas yra man ir savotiškas pavyzdys.

Šis nušvitimas, kurį taip aiškiai prisimenu, įvyko Alzerštrasėje. Buvo naktis, mano dėmesį patraukė raudona miesto pašvaistė danguje, užvertęs galvą žiūrėjau į ją. Nerūpėjo, kaip einu, keletą kartų kluptelėjau, ir vieną tokią kluptelėjimo akimirką – aukštyn užversta galva, prieš akis raudonas dangus, iš tikrųjų man nepatinkantis, – mane staiga persmelkė mintis apie masės instinktą, visada besipriešinantį asmenybės instinktui, ir kad žmonijos istorijos vyksmą galima paaiškinti jųdviejų konfliktu. Ši mintis negalėjo būti nauja, bet nauja ji buvo man, nes smogė milžiniška jėga. Atrodė, kad ja galima paaiškinti viską, kas dabar vyksta pasaulyje. Kad masė yra, patyriau jau Frankfurte, dabar tą patį išgyvenau Vienoje; atrodė akivaizdu ir nepaneigiama, kad kažkas verčia žmones tapti *mase*, ne mažiau akivaizdu buvo, kad masė subyra į paskirus žmones ir kad šie paskiri žmonės vėl nori tapti mase. Visiškai neabejojau polinkiu burtis į masę ir polinkiu

trauktis nuo jos, jie abu man atrodė tokie stiprūs ir akli, tarsi būtų instinktai, todėl taip ir pavadinau. Tačiau nežinojau, kas iš tikrųjų yra pati masė, šią mįslę ketinau atspėti, man ji atrodė svarbiausia mūsų pasaulio mįslė, šiaip ar taip, esminė.

Tačiau kokiais blankiais, kokiais nukraujavusiais žodžiais dabar apie tai kalbu. Pasakiau „milžiniška jėga“, buvo kaip tik taip, nes staiga užplūdusi energija vertė eiti sparčiau, bemaž bėgti. Lėkiau visa Alzerštrase iki pat Hernalzerio juostos, atrodė, kad pasiekiau ją akimirksniu, ausyse švilpė, dangus vis taip pat raudonavo, tarsi ši spalva nuo šiol suteikta jam amžiams; vis klupinėjau, bet nė sykio negriuvau, klupinėjimas buvo tarsi bendro judėjimo dedamoji. Niekada daugiau šitaip nejudėjau, nepasakyčiau, kad vėl kada nors norėčiau, judėjimas buvo pernelyg keistas, svetimas, daug greitesnis, nei man įprasta, – svetimybė, kilusi iš manęs paties, bet mano neįvaldyta.

Patriarchai

Visi, būdavo, pajunta Vecos neįprastumą, kad ir kur ji būtų, visada patraukia dėmesį. Andalūzietė, niekada nebuvusi Sevilijoje, bet kalbanti apie ją taip, tarsi ten užaugusi. Jau pirmąsyk skaitydamas „Tūkstantį ir vieną naktį" sutikai ją. Atpažinai persų miniatiūrose. Nepaisant šio rytietiško visur buvimo, ji nebuvo sapno būtybė: vaizdinys, kurį susidarei, buvo labai apibrėžtas, jos paveikslas neskydo, nesisklaidė, išlaikė apybrėžas ir švytėjimą.

Gyniausi nuo žadą atimančio jos grožio. Buvau nepatyręs padaras, ką tik išaugęs iš berniuko amžiaus, nerangus storžievis, greta jos tikras Kalibanas, nors ir labai jaunas, netašytas, nepasitikintis savimi, šiurkštus, kaip tik jos akivaizdoje prarandantis galbūt vienintelį gebėjimą kalbėti, iki susitikimo su ja prasimaniau absurdiškiausių vainojimų, turėjusių būti man šarvais: „nenatūrali" buvo menkiausias iš jų, „saldžialiežuvė", „aristokratė", „princesė"; įvaldžiusi tik *vieną* kalbos pusę, subtiliąją, tolima viskam, kas tikra, beatodairiška, griežta, negailestinga. Vis dėlto pakako prisiminti tą balandžio 17 d. paskaitą, kad šie kaltinimai netektų galios. Ne dėl Krauso subtilumo, o dėl jo griežtumo džiūgavo salė, o kai per pertrauką pats su ja susipažinau, ji atrodė santūri, pakili ir nesiėmė jokių veiksmų, kad pabėgtų ir išvengtų antrosios programos dalies. Nuo to laiko, būdavo, slapčia ieškau jos akimis per kiekvieną paskaitą – dabar nepraleidžiu nė vienos – ir visada pamatau. Iš tolo pasisveikinu, niekada nesiryžtu prieiti artyn, pasijuntu priblokštas, kai ji manęs nepastebi, bet dažniausiai ji irgi pasisveikina.

Net ir čia ji krito į akis, buvo keisčiausias šios publikos reiškinys. Visada sėdėjo pirmoje eilėje, todėl Krausas turėjo ją pastebėti. Pagavau save galvojantį, kaip ji jam atrodanti. Ji niekada neplojo ir jis negalėjo to nematyti. Vis dėlto kaskart vėl būdavo toje pačioje vietoje, tai liudijo pagarbą, kuriai net jis negalėjo likti abejingas. Jau pirmaisiais metais, kai dar nedrįsau pas ją apsilankyti, nors ir buvau kviestas, pajutau, kad mane vis labiau erzina jos vieta pirmoje eilėje. Visiškai nesupratau šio susierzinimo prigimties, tad prasimaniau keisčiausių dalykų. Juk ten, priekyje, per garsu, kaip ji gali ištverti visus tuos *crescendo*. Kai kurie „Paskutinių žmonijos dienų" veikėjai tokie, kad turėtum iš gėdos skradžiai žemę prasmegti; o ką ji daro, kai tenka pravirkti klausant „Audėjų", „Karaliaus Lyro"? Kaip ištveria, jei jis žiūri į ją verkiančią? O gal kaip tik to nori? Gal didžiuojasi, kad ją taip paveikia? Gal viešai verkdama garbina jį? Juk ji tikrai nėra begėdė, atrodo esanti itin drovi, drovesnė už bet kurį kitą žmogų, o štai sėdi ten ir rodo Krausui, kaip jis ją paveikia. Po skaitymų niekada neprieina prie pakylos, ją tada daug kas apspinta, o ji tik stovi ir žiūri. Kaskart ir aš ilgai neišeinu iš salės, sukrėstas ir suglumęs stoviu ir ploju, kol paskausta rankos. Tokios būsenos išleidžiu ją iš akių; kažin ar ir vėl pamatyčiau, jei ne melsvai juodi plaukai, perskirti ryškiu sklastymu. Jos elgesys po skaitymų man niekada neatrodo nederamas. Ji lieka salėje ne ilgiau už kitus, kai jis ateina nusilenkti, tarp paskutinių žiūrovų jos jau nebėra.

Galbūt dairausi jos pritarimo, nes po šių skaitymų – nesvarbu, „Audėjų", „Timono" ar „Paskutinių žmonijos dienų" – susijaudinimas ilgai neatslūgsta, tai tiesiog egzistencijos viršūnės. Gyvenu tik tais įvykiais, vienam pasibaigus jau laukiau kito, visa, kas vyksta tarp jų, priklauso kasdieniam pasauliui. Salėje sėdžiu vienas, su niekuo nesikalbu, pasitvarkau taip, kad ir iš pastato išeičiau vienas. Stebiu Vecą, nes vengiu jos nesuvokdamas, kaip

noriu sėdėti šalia. Tai visiškai neįmanoma, kol ji visiems matoma įsitaisiusi pirmoje eilėje. Pavydžiu dievui, kuris mane užvaldė; nors niekur niekada nesistengiu nuo jo užsisklęsti nors visomis poromis esu jam atviras, pavydžiu juodaplaukės su sklastymu, egzotiškos, artimos būtybės, kuri jam juokiasi ir verkia ir linksta nuo jo audros. Noriu būti šalia jos, bet ne ten, kur ji sėdi, ne priekyje, o kur dievas jos nematytų ir mudu žvilgsniais galėtume vienas kitam pasakyti, ką jis su mumis daro.

Jau tada, kai išdidžiai nusprendęs pas ją nesilankyti, tvirtai laikiausi šio sprendimo, pavyduliavau jos nenutuokdamas, jog kaupiu jėgas, kad galėčiau išplėšti ją iš dievo. Kai, būdavo, namie užsipuola mama, kurią provokuoju savo elgesiu, kai atrodo, kad tuoj užtrokšiu, prieš akis regiu akimirksnį, kai paskambinsiu prie Vecos buto durų. Tą akimirksnį stūmiau nuo savęs tarsi kokį daiktą, bet jis artinosi. Norėjau išlikti stiprus, tad vaizdavausi mane užplūsiantį Azrielių plepalų srautą. „Kaip ten buvo? Ką ji pasakė? Taip ir maniau! Šito ji nemėgsta. Žinoma.“ Girdėjau ir mamos, bemat viską sužinojusios, įspėjimus. Įsivaizduojamos kalbos ir mano atkirtis joms užbėgo už akių vėlesniems tikriems kivirčams. Jau tada, kai nesmagiai vengiau prisiartinti prie Vecos, apskritai net neįstengiau įsivaizduoti, ką galėčiau pasakyti, kas nebūtų pernelyg šiurkštu ar neišmoninga, prasimaniau visas tas piktas, priešiškas kalbas, kurias apie ją išgirsiu namie.

Nepaisant prisiimto draudimo visada žinojau, kad nueisiu pas ją, ir kiekviena paskaita, per kurią ją mačiau, stiprino šį mano žinojimą. Tačiau kai vieną laisvą popietę nuėjau, nuo pakvietimo buvo praėję jau daugiau nei metai. Apie šį apsilankymą nesužinojo niekas, kojos tarsi pačios rado kelią į Ferdinando gatvę, eidamas sukau galvą, kaip įtikinamai pasiaiškinti, nei pernelyg nebrandžiai, nei pataikūniškai. Anuomet ji sakė, kad mielai būtų anglė, gal geriausia paklausti jos apie anglų literatūrą?

Neseniai klausiausi „Karaliaus Lyro", tai buvo vienas didingiausių Krauso skaitymų, iš visų Šekspyro pjesių ši man labiausiai rūpėjo. Niekaip neatsikračiau seno vyro tyrlaukiuose vaizdo. Ji tikrai mokėjo ją mintinai anglų kalba. Buvo kažkas šioje dramoje, ko negalėjau pamiršti. Apie tai norėjau su ja pasikalbėti.

Paskambinau, ji pati atidarė duris ir pasisveikino taip, tarsi būtų manęs laukusi. Prieš keletą dienų mačiau ją per paskaitą Vidurinėje filharmonijos salėje. Kaip man atrodė, atsitiktinai atsidūriau netoliese ir stovėdamas plojau kartu su kitais. Elgiausi kaip pašėlęs, kilnojau rankas, šaukiau: „Bravo! Bravo! Karlas Krausas!" ir plojau. Negalėjau sustoti, niekas negalėjo sustoti, nuleidau rankas, tik kai jas paskaudo, ir pastebėjau kažką šalia lyg transo apimtą, bet neplojantį. Tai buvo ji, nežinau, ar tąsyk mane pastebėjo.

Tamsiu koridoriumi ji nusivedė mane į savo kambarį, pasitikusį šilta šviesa. Atsisėdau tarp paveikslų ir knygų, bet įdėmiau jų neapžiūrėjau, nes atsisėdusi už stalo priešais mane ji pasakė: „Jūs manęs nepastebėjote. Buvau paklausyti „Lyro"." Atsakiau, kad puikiai ją mačiau ir kaip tik dėl to atėjau. Paskui paklausiau, kodėl Lyras galiausiai turi mirti. Žinoma, jis labai senas žmogus ir iškentė baisių dalykų, bet mielai būčiau išėjęs įsivaizduodamas, kad viską ištvėrė ir tebėra čia. Jis visada turėtų būti. Kai pjesėje miršta koks kitas, jaunas, herojus, aš pasiruošęs su tuo sutikti, ypač nuoširdžiai linkiu mirties pagyrūnams ir mušeikoms, kurie ir vadinami herojais, nes pagarba jiems grindžiama tuo, kad jie dažnai dalija mirtį kitiems. Tačiau šitoks senas Lyras turėjo pasidaryti dar senesnis. Niekada nereikėtų sužinoti, kad jis miršta. Šioje dramoje mirė tiek daug kitų. Tačiau vienas turėjo pasilikti ir šis vienas yra jis.

„Tačiau kodėl kaip tik jis? Ar galiausiai jis nenusipelno ramybės?"

„Mirtis yra bausmė. Jis nusipelno gyventi."

„Pats seniausias? Argi seniausiam dar reikia gyventi? O jaunuoliai žengė į mirtį anksčiau už jį, per apgaulę neteko gyvybės?"

„Sykiu su seniausiu *daugiau* numiršta. Miršta visi jo metai. Su juo pražūva daug daugiau."

„Tai Jūs norite tokių senų žmonių kaip Biblijos patriarchai?"

„Taip! Taip! O jūs nenorite?"

„Ne. Vieną galėčiau jums parodyti. Jis gyvena tolėliau, antros durys. Gal dar pasirodys, kol čia esate."

„Turite omenyje patėvį. Esu apie jį girdėjęs."

„Nieko apie jį negirdėjote, kas būtų bent kiek arti tiesos. Tiesą žinome tik mudvi, mama ir aš."

Viskas įvyko pernelyg greitai, Veca nenorėjo išsyk pasakoti apie jį. Ji sugebėjo apsaugoti nuo jo savo kambarį, savo atmosferą. Jei būčiau nujautęs, kiek jai tai kainuoja, turbūt būčiau vengęs kalbėti apie senolius, kurie turėtų gyventi toliau, nes jau yra tokie seni. Galima sakyti, atėjau pas ją apakintas „Lyro"; buvau dėkingas už tai, kad mudu kartu išgyvenome kažką nuostabaus ir man tiesiog reikėjo apie tai kalbėti. Buvau skolingas Lyrui, nes jis atginė mane pas ją. Jei ne jis, viskas tikrai būtų užtrukę dar ilgiau, o dabar sėdėjau čia, Lyro įkvėptas, tad kaipgi jo nepagarbinti. Žinojau, koks svarbus jai būtent Šekspyras, ir buvau įsitikinęs, kad nėra nieko, apie ką ji mieliau kalbėtų. Nepaklausiau apie jos apsilankymus Anglijoje, o ji negalvojo apie mano vaikystę ten. Juk iš pradžių kvietė mane kaip tik tam, kad papasakočiau apie tai. Pataikiau jai į pačią skaudžiausią vietą, gyvenimas su šiuo patėviu buvo kančia joms abiem, mamai ir jai. Netrukus jis bus devyniasdešimtmetis, o dabar ateinu aš ir sakau, kad geriausia tokiam karšinčiui gyventi toliau.

Taip ją įskaudinau pirmuoju apsilankymu, kad tik per plauką jis nebuvo paskutinis. Ji susitvardė, nes taip akivaizdžiai išsigando, kad jautėsi turinti dėl to pasiteisinti, ir papasakojo man – jai sekėsi gana sunkiai – apie tai, kaip įsitaisė šiame pragare.

Bute, kuriame gyveno Veca su mama, buvo trys didoki kambariai su langais į Ferdinando gatvę. Butas buvo mezonine, visai neaukštai, iš jo lengvai galėjai matyti žmones gatvėje. Įėjęs pro buto duris, patekai į koridorių, kurio kairėje buvo kambariai, o dešinėje – virtuvė ir kitos patalpos; mažas, tamsus tarnų kambarėlis už virtuvės buvo taip paslėptas, kad niekada apie jį negalvojai.

Pirmasis iš trijų kambarių kairėje buvo tėvų miegamasis. Vecos patėvis, liesas bemaž devyniasdešimties metų senis, būdavo, guli lovoje arba sėdi su pižama tiesiai priešais židinį kampe. Kitas kambarys, valgomasis, dažniausiai naudojamas tik atėjus svečių. Trečiasis kambarys Vecos, ji įsirengė jį pagal savo skonį, mėgstamų spalvų, su knygomis ir paveikslais, sykiu lengvą ir rimtą, į jį įžengęs atsikvepi, iš jo nenorom išeini; šis kambarys taip skiriasi nuo viso buto, kad atsistojęs ant slenksčio – griežto slenksčio į žydinčią vietą, į kurią nedaugeliui leidžiama įeiti, – pamanai sapnuojąs.

Šio kambario gyventojos valdžia kitiems buvo bemaž neįtikima. Ne siaubinga valdžia, viskas vyko be garso, pakako kilstelėti antakį, kad įsibrovėlis atšoktų nuo slenksčio. Pagrindinis priešas buvo patėvis Mentas Altarasas. Ankstesniais laikais, kurių jau nepatyriau, kai kova dar buvo atvira ir ribos nenubrėžtos, kai nebuvo aišku, ar kada nors stos taika, patėvis mėgo staiga atplėšti duris ir keletą kartų grasinamai tvoti lazda į slenkstį. Aukštas liesas žmogus su pižama, būdavo, stovi ten, siauras, tamsus, liesas jo veidas panašus į Dantės, kurio vardo jis niekada negirdėjo. Trumpam nustojęs baladotis, jis pratrūksta grasinimais, prakeiksmais ir tol stovi ant slenksčio, pramainiui jį daužydamas ir keikdamasis, kol neįvykdomas jo noras, susijęs su kepsniu arba vynu.

Paauglystėje podukra mėgino gelbėtis, abejas savo kambario duris – į valgomąjį ir į koridorių – užrakindama iš vidaus.

Paskui, jai paaugus ir išgražėjus, raktai ėmė dingti; šaltkalviui atnešus naują, būdavo, dingsta ir šis. Mama turi išeiti, tarnaitė ne visada čia, ko nors užsimanęs senis, nepaisant amžiaus, jėga prilygsta trims ir įveiktų žmoną, podukrą ir tarnaitę visas kartu. Tai buvo pagrindas baimei. Mintis galutinai išsiskirti mamai ir dukrai buvo nepakeliama. Kad galėtų likti mamos bute, Veca atrado taktiką, kaip įveikti senį. Tam aštuoniolikmetei reikėjo neregėtos įžvalgos, jėgos ir atkaklumo. Taktika buvo tokia: senis negauna nieko, vos išeina iš savo kambario. Gali daužytis, siusti, keikti, grasinti, viskas perniek. Vynas ir kepsnys nepasirodo tol, kol jis vėl nesėdi savo kambaryje, o tada, vos jam vėl pareikalavus, bemat atsiranda. Tai buvo Pavlovo metodas, kurį podukra, nieko negirdėjusi apie Pavlovą, išrado pati. Prireikė keleto mėnesių, kol jis susitaikė su likimu. Matė, kad atsižadėjęs išpuolių gauna vis sultingesnių bifšteksų, vis senesnių vynų. Jei vis dėlto apimtas pykčio kartais vėl pasirodo ant uždrausto slenksčio niršdamas ir keikdamasis, sulaukia bausmės ir iki vakaro negauna valgyti nei gerti.

Didžiąją gyvenimo dalį jis nugyveno Sarajeve. Vaikystėje pardavinėjo gatvėje kukurūzus. Apie šią pradžią kalbėdavo. Ji buvo dar ano šimtmečio viduryje ir pasidarė svarbiausia jo legendos dalimi, būtent įvadu. Kas nutiko vėliau, nesužinodavai, akivaizdus buvo milžiniškas šuolis: prieš pasitraukdamas iš savo verslų senatvėje jis buvo vienas turtingiausių Sarajevo ir Bosnijos vyrų. Turėjo begalę namų (vis minėjo skaičių 47) ir didžiulių miškų. Sūnūs, tęsiantys jo verslus, gyveno plačiai, tad nenuostabu, kad troško iškeldinti senį iš Sarajevo. Jis labai vertino kuklų, atsiskyrėlišką gyvenimą ir nerodė savo turtų. Garsėjo gobšumu ir griežtumu, vengė aukoti labdarai, o tai neregėta gėda. Būdavo, staiga nepranešęs užgriūva sūnų susikviestą didžiulę draugiją ir lazda išveja svečius iš namų. Galiausiai sūnums pavyko našlį, jau

per septyniasdešimt metų, apvesdinti Vienoje. Labai graži, kur kas jaunesnė našlė Rachelė Kalderon buvo jaukas, kuriam senis neatsispyrė. Vos jis atsidūrė Vienoje, sūnūs lengviau atsikvėpė. Vyresnysis nusipirko privatų lėktuvą – anuomet tai dar nebuvo įprasta, – ir jo autoritetas gimtajame mieste labai išaugo. Dabar jis vis atvykdavo į Vieną su pinigais tėvui, storais banknotų ryšuliais, kaip šis reikalavo.

Pirmaisiais metais senis, būdavo, dar išeina į miestą ir niekam neleidžia jo lydėti. Apsivelka nudėvėtą kadaruojantį apsiaustą, užsimauna nubrizgusias kelnes, kairėn rankos pasiima tarsi iš šiukšliadėžės ištrauktą sudriskusią skrybėlę, kurią laiko kažkur slaptavietėje ir neleidžia išvalyti. Neaišku, kam ji jam, nes ant galvos niekada nesimaukšlina.

Vieną dieną mergaitė tarnaitė atėjo tirtėdama ir pasakė ką tik mačiusi poną miesto centre ant gatvės kampo, skrybėlė priešais jį, vienas praeivis įmetęs į ją monetą. Kai senis grįžo ir žmona paklausė jį apie elgetavimą, jis įniršo taip, kad buvo baisu, jog sunkia lazda, su kuria niekada nesiskyrė, jos neužmuštų. Ši švelni, geraširdė moteris, linkusi pasitraukti jam iš kelio, šįsyk nepasidavė. Atėmė skrybėlę ir išmetė. Be skrybėlės jis jau nėjo elgetauti. Tačiau vis tiek išeidavo nubrizgusiomis kelnėmis ir nudėvėtu apsiaustu. Mergaitė, pasiųsta jo stebėti, nusekė paskui iki saldumynų turgaus. Ji taip jo bijojo, kad turguje pametė jį iš akių. Senis parsinešė popierinę tūtą, pilną kriaušių, ir triumfuodamas pakišo žmonai ir podukrai: jis tai gavęs veltui iš turgaus pardavėjos, už dyką; iš tikrųjų jis mokėjo žiūrėti taip, tarsi būtų visiškai išbadėjęs ir išsekęs, – ir surambėjusios saldumynų turgaus moteriškės jo pasigailėjo, kyštelėjo vaisių, net nė kiek nesugedusių.

Namie jis turėjo žiūrėti kitų dalykų: čia, būtent miegamajame, reikėjo paslėpti storus banknotų ryšulius, kad jie visada

būtų jam pasiekiami. Banknotų buvo prikimšti abiejų lovų čiužiniai, po kilimu susidarė antras, apatinis, kilimas iš banknotų, iš daugybės batų porų jis tegalėjo užsimauti vieną, kitos buvo prigrūstos pinigų. Gero tuzino kojinių jo skalbinių dėžėje niekas negalėjo paliesti, jų turinį jis dažnai tikrino. Tik dvi kojinių poros buvo skirtos mūvėti, jis jas avėsi pakaitomis. Žmona kas savaitę gaudavo pinigų namų ruošai, tikslią sumą, nustatytą pagal sutartį su sūnumi. Senis pamėgino ją apgauti, dalį nusuko, bet pablogėjo jo didžiuliais kiekiais ryjami kepsniai ir vynas, tad jis paliko, kaip sutarta.

Valgė jis tiek daug, kad buvo baisu dėl jo sveikatos, jam negaliojo ir įprastas valgymo laikas. Jau pusryčiams reikalavo kepsnio ir vyno, paskui vėl, ankstyviems priešpiečiams, kai iki pietų dar toli. Jokių priedų jam nereikėjo. Žmonai pamėginus įveikti jo apetitą garnyrais, ryžiais ir daržovėmis, kad valgytų ne tiek daug mėsos, jis paniekinamai atstūmė valgį, o kai ji pamėgino dar kartą, piktai iškratė viską ant kilimo, prarijo vien mėsą ir pareikalavo dar, mat buvo gavęs per mažai. Jo plėšrūniško alkio, kurį malšino tik šis kruvinas patiekalas, buvo bemaž neįmanoma įveikti. Žmona iškvietė jam gydytoją, ramų patyrusį vyrą, irgi kilusį iš Sarajevo, žinantį apie senį, suprantantį jo kalbą ir galintį laisvai su juo šia kalba šnekėtis. Tačiau apžiūrėti senio vis tiek nepavyko. Jam nieko netrūkstą, jis visada buvęs liesas, vieninteliai jo vaistai esą kepsnys ir vynas, jei negausiąs, kiek nori, *prisielgetausiąs* gatvėje. Jis pastebėjo, kad didžiausias siaubas giminaičiams – jo aistra elgetauti. Į šį grasinimą jie žiūrėjo taip pat rimtai, kaip ir jis; išgirdęs gydytojo įspėjimą, kad šitaip valgydamas gyvens daugių daugiausia dvejus metus, jis pratrūko baisiu prakeiksmu. Jis norįs mėsos ir nieko kito, niekada nevalgęs nieko kito, aštuoniasdešimties metų nesirengiąs virsti jaučiu, viskas, *ya basta!*

Po dvejų metų vietoj jo numirė gydytojas. Senis visada džiaugėsi kam nors mirus, o šįsyk iš džiaugsmo neužmigo kelias naktis, tą progą atšventė su kepsniu ir vynu. Dar didesnę nesėkmę patyrė kitas iškviestas gydytojas, dar nesulaukęs nė penkiasdešimties metų, stiprus ir pats gana apkūnus. Senis atsuko jam nugarą, neištarė nė žodžio ir neprakeikė. Kaip ir jo pirmtakas, gydytojas numirė, tik šįsyk tai užtruko ilgiau. Į jo mirties faktą senis visai nekreipė dėmesio. Pergyventi kitus jam jau tapo įprasta, jo mitybai pakako kepsnių ir vyno, gydytojo kaip aukos jau nebereikėjo. Tiesa, buvo dar vienas mėginimas, tąsyk susirgo žmona ir pasiskundė *savo* gydytojui, kaip ji kenčia. Per mažai mieganti, vyras vidury nakties ją žadinąs ir reikalaująs savo ėdalo. Nuo to laiko, kai mažiau išeinąs, pasidarę dar blogiau. Gydytojas buvo velniškai drąsus, gal ir nieko nežinojo apie pirmtakų likimą, primygtinai veržėsi apžiūrėti ir senį, gretimoje lovoje ryjantį savo kruviną bifšteksą ir nė kiek nepaisantį sergančios žmonos. Gydytojas išplėšė lėkštę jam iš rankų ir aprėkė: ką jis sau galvojąs? Tai pavojinga gyvybei! Juk tuoj apaksiąs! Dabar, pirmą kartą, senis išsigando, bet tik vėliau paaiškėjo išgąsčio priežastis.

Jo mityba nė kiek nepasikeitė, bet jis visiškai atsižadėjo pasivaikščiojimų ir kartais, būdavo, užsidaro valandai kitai miegamajame, ko anksčiau niekada nedarė. Į beldimą neatsiliepia, girdėti, kaip žarsto ugnį; žinoma, kad jam patinka ugnis, tad atrodo, kad jis sėdi priešais ją ir apsireikš užsimanęs įprasto valgio. Taip visada ir nutinka, bet kartą podukra, įpratusi žaisti slėpynių su savo pačios raktais, pasiėmė raktą nuo durų tarp miegamojo ir valgomojo ir išgirdusi jį kuičiantis židinyje staiga atidarė duris. Pamatė jį su banknotų ryšuliu rankoje, jis įmetė jį jos akivaizdoje į liepsnas, keli ryšuliai gulėjo šalia ant žemės, kiti jau buvo virtę pelenais. „Palik mane, – pasakė jis, – neturiu laiko. Dar nebaigiau“, – ir parodė į nesudegintus ryšulius ant grindų. Jis

degino pinigus, kad jie niekam neliktų, bet jų buvo tiek daug, kad miegamasis vis dar buvo pertekęs pinigais.

Pinigų deginimas buvo pirmas senojo Altaraso silpnumo ženklas. Trečiasis, visai ne jam iškviestas, gydytojas, kurio jis visiškai nepaisė ir kuriam įprastu valgymu norėjo parodyti, koks abejingas žmonai ir jos negalavimams, – šis gydytojas padarė įspūdį šiurkštumu ir jį išgąsdino. Galbūt dabar jį kartais apnikdavo abejonė, ar viskas taip bus ir toliau, šiaip ar taip, grasinimas apakimu suglumino. Dabar jis kiek įmanoma dažniau žiūrėjo į pinigus ir į ugnį, o labiausiai jam patiko, kai viena prarydavo kita.

Po to, kai buvo užtiktas, jis jau nesistengė užsirakinti, darbavosi atvirai. Jam sutrukdyti būtų reikėję kelių vyrų. Bejėgė žmona nežinojo, ko griebtis, kiek pagalvojusi ji parašė laišką į Sarajevą vyriausiajam sūnui; šis, nors dosnus, pasipiktino tyčiniu pinigų naikinimu, bemat atvyko į Vieną ir įspėjo senį. Kuo jis jam pagrasino, nei mama, nei dukra niekada nesužinojo. Matyt, kažkuo, ko jis bijojo labiau už pavienius gydytojo pareiškimus, – galbūt kad bus pripažintas neveiksniu ir atsidurs sanatorijoje, o ten apie mėsą ir vyną įprastais kiekiais nebus jokios kalbos, – šiaip ar taip, tai paveikė. Dar likę banknotų ryšuliai jo slaptavietėse buvo palikti, bet daugiau jis nieko nedegino ir turėjo taikstytis, kad į jo kambarį kontrolės tikslais vis užeinama.

Veca brendo gelbėdama savo aplinką nuo šio kraupaus žmogaus lazdos smūgių, grasinimų ir prakeiksmų, ir jai, aštuoniolikmetei, tai pavyko. Dabar jis, būdavo, tik retkarčiais pasirodo ant slenksčio. Porą kartų per mėnesį pasitaiko, kad jis, aukštas ir prakaulus, atplėšia duris, bet nesiartina prie jos svečių, labiau nustembančių nei išsigąstančių. Ir nors laiko lazdą rankoje, bet nebeldžia, nekeikia, negrasina, mat ateina pagalbos. Dabar prie uždraustųjų durų jį gena baimė. Jis sako: „Pavogė mano pinigus. Jie dega." Visiems nepakenčiamas senis daug laiko būna vienas,

ir jį kamuojančios baimės visada susijusios su pinigais. Nuo tada, kai negali jų deginti pats, kas nors jį apiplėšia arba liepsnos nuniokoja kambarį, kad prievarta pasiimtų tai, ko jis jau neaukoja joms savanoriškai.

Jis niekada neateina, kai Veca viena. Jo klausa tebėra gera, jis visada girdi, kai pas ją ateina svečiai: skambutis prie buto durų, žingsniai pro jo kambarį, žvalūs balsai koridoriuje, paskui jos kambaryje, nesuprantama jam kalba, – o jis šito nemato ir pajunta baimę, kad jo pinigams gresia slaptas antpuolis. Tokį jį mačiau pradėjęs lankytis, du ar tris kartus. Mane pribloškė jo panašumas į Dantę.

Atrodė, tarsi šis būtų atsikėlęs iš kapo. Kaip tik kalbėjomės apie „Dieviškąją komediją", kai jis staiga atplėšė duris ir atsistojo tarpduryje apsigaubęs lyg balta drobule, aukštai iškėlęs lazdą, bet ketinantis ne gintis, o pasiskųsti: „Mi arrabaron las paras!" – jie pavogė mano pinigus! – ne, ne Dantė tai buvo, o viena iš jo pragaro būtybių.

Priepuolis

1925 m. liepos 24 d., dvidešimto gimtadienio išvakarėse, patyriau priepuolį. Niekada apie jį nekalbėjau, sunku jį ir aprašyti.

Su Hansu Azrieliu planavome žygį pėsčiomis per Karvendelio kalnyną. Ketinome gyventi kuo kukliau, nakvoti kalnų trobelėse. Išlaidos tikrai nebūtų buvusios didelės. Hansas, darbavęsis pas odininką poną Brozigą, užtektinai susitaupė iš savo mažo atlyginimo. Buvo itin skrupulingas, turėjo toks būti, mat su mama ir dar dviem vaikais gyveno labai vargingai.

Jis viską apskaičiavo, kelionė nebūtų trukusi nė savaitės. Galbūt paskui būtų įmanoma apsistoti kur nors dar savaitei, nes tą laiką norėjau panaudoti ir darbui, būtent pradėti darbuotis ties knyga apie masę. Mieliausiai tai būčiau daręs visiškai vienas kur nors kalnuose. Tačiau pernelyg aiškiai apie tai nekalbėjau, nenorėjau užgauti Hanso. Juolab nuodugniai aptarinėjome žygį per Karvendelį. Hansas, labai metodiškas, sėdėjo palinkęs prie žemėlapių, skaičiavo kiekvieną kelio atkarpą ir kiekvieną kalno viršūnę. Pirmosios birželio savaitės prabėgo šitaip aptarinėjant žygį. Namie prie stalo pasakodavau apie mūsų pasiruošimus. Mama viską išklausydavo, nesakė nei taip, nei ne; detalių vis gausėjo, Karvendelio pavadinimas skambėjo nuolat, todėl atrodė neįsivaizduojama, kad ji prieštarautų, kartais net susidarė įspūdis, kad mintyse ji dalyvauja mūsų žygyje. Ketinome pasiekti Pertizau prie Acheno ežero. Kartą ji net svarstė, ar nenuvykti jai pačiai atostogų į Pertizau ir nepalaukti ten mūsų. Tačiau ketinimas nebuvo rimtas ir bemat atkrito, o mudu su Hansu toliau

aptarinėjome žygio smulkmenas. Liepos 24 d. rytą mama staiga paliepė man mesti viską iš galvos, žygis neįmanomas, ji neturinti pinigų prabangai. Turėčiau džiaugtis, kad galiu studijuoti, argi negėda reikalauti tokių dalykų, kai kiti nežino, kaip pragyventi.

Smūgis buvo žiaurus, nes visiškai netikėtas po to, kai ji savaičių savaites geranoriškai, net susidomėjusi klausėsi mūsų planų. Man būtinai reikėjo išvykti ir pasijusti laisvam po bemaž metus trukusio slėgio ir kivirčų bendrame bute. Pastaruoju metu slėgis vis didėjo, kaskart, kai nemaloniai apsižodžiaudavome, mintimis bėgau į žygį. Plikos kalkakmenio uolos, apie kurias buvau tiek prisiskaitęs, atrodė nutviekstos skaisčiausios šviesos, ir štai per pusryčius smogė giljotina, be gailesčio atėmusi man žadą ir viltį.

Norėjau pulti kumščiais sienas, bet brolių akivaizdoje susivaldžiau nuo bet kokio fizinio protrūkio. Tai, kas vis dėlto įvyko, nutiko popieriuje, bet ne man įprastu būdu, ne suprantamais protingais sakiniais, neišsitraukiau ir įprastų sąsiuvinių, pasiėmiau didelį, bemaž naują popieriaus laiškams bloknotą ir didžiulėmis raidėmis užrašiau: „Pinigai, pinigai ir vėl pinigai“, kitoje eilutėje pakartojau tą patį, dar kitoje irgi, rašiau tol, kol lapas buvo pilnas, tada nuplėšęs jį pradėjau kitą lapą tais pačiais žodžiais „Pinigai, pinigai ir vėl pinigai“. Rašiau kaip niekad didelėmis raidėmis, todėl kiekvieną lapą netrukus prirašydavau, nuplėšti lapai gulė aplink ant didelio valgomojo stalo, jų vis daugėjo, jie ėmė kristi ant grindų. Nugulė kilimą aplink didįjį stalą, o aš nesilioviau rašęs, bloknote buvo šimtas lapų, visus juos prirašiau. Broliai pastebėjo, kad vyksta kažkas neįprasta, mat rašydamas ir tariau, ką rašau, ne itin garsiai, bet gana aiškiai, per visą butą aidėjo „Pinigai, pinigai ir vėl pinigai“. Atsargiai prisiartinę jie pakėlė lapus nuo grindų ir garsiai perskaitė, kas parašyta: „Pinigai, pinigai ir vėl pinigai.“ Paskui vidurinysis brolis Nisimas nulėkė pas mamą į virtuvę ir sušuko: „Elijas išprotėjo! Nueik pas jį!“

Ji neatėjo, liepė man pasakyti: „Tegul tuoj pat nustoja! Toks brangus laiškų popierius!“ Tačiau aš jo neklausiau, pašėlusiai greitai teberašiau lapą po lapo. Galbūt tą akimirką *buvau* išprotėjęs; kad ir kaip tai pavadinsi, žodis, sutelkęs man visą priespaudą ir niekingą mąstyseną, pasidarė ypač galingas ir visiškai užvaldė mane. Nekreipiau dėmesio nei į pašaipius brolių šūkčiojimus – tiesa, jaunėlis Georgas prisidėjo nenoriai, jis labai išsigando, – nei į mamą, kuri galiausiai teikėsi ateiti, gal pasipiktinusi popieriaus švaistymu, o gal jau nebūdama tikra, kad tai tėra „komedija“, kaip manė iš pradžių. Kai ji atėjo, nekreipiau į ją dėmesio lygiai taip pat, kaip į brolius, nebūčiau atkreipęs dėmesio į jokį žmogų, mane apsėdo vienintelis žodis, kurį laikiau tiesiog nežmoniškumo esme. Rašiau, o mane genanti to žodžio jėga nė kiek nemažėjo, nekenčiau ne jos, o šito žodžio, ir kol dar buvo popieriaus, niekas negalėjo išsemti tos neapykantos. Didžiausią įspūdį mamai padarė siaubingas šio rašymo greitis. Žinoma, rašė lapais bėganti ranka, bet uždusau taip, tarsi būčiau bėgęs pats, dar niekada nieko nebuvau daręs tokiu tempu. „Tarsi greitasis traukinys, – pasakė ji vėliau, – sunkus ir pilnas prikrautas.“ Tai šį žodį ji nenuilstamai kartojo žinodama, kaip jis mane kankina, tai jį tūkstanteriopai užkeikiau, apimtas beprotiško švaistūniškumo, tokio priešingo šio žodžio prigimčiai, tarsi šitaip galėčiau jo atsikratyti, daugiau jo negirdėti. Galbūt ji išsigando dėl mūsų abiejų likimo, dėl manęs ir savo pagrindinio žodžio, kurį pilnomis saujomis mečiau ant grindų.

Nepastebėjau, kada ji išėjo iš kambario, nepastebėjau, kada sugrįžo. Kol dar buvo tuščių lapų, nepastebėjau nieko. Staiga kambaryje atsirado mūsų šeimos gydytojas dr. Laubas, senas medicinos patarėjas. Mama stovėjo už jo pusiau pasislėpusi, nusukusi veidą, žinojau, kad tai ji, bet į akis jau nežiūrėjau, ji slėpėsi už jo ir dabar suvokiau ką tik girdėjęs beldimą į duris. „Kas nutiko

vaikeliui?" – paklausė gydytojas savo lėta kalba. Tas jo lėtumas, pauzės po kiekvieno žodžio, įtaigiai pabrėžiamas kiekvienas žodis, nenusakoma įprastinių paaiškinimų menkystė, sąsaja su ankstesniu apsilankymu, tarsi per tą laiką nieko nebūtų įvykę, – anuomet geltligė, o dabar kas? – visa tai paveikė mane, privertė atsikvošėti. Nors dar buvo likę keli lapai, bemat nustojau rašyti.

„Ką čia taip uoliai rašome?" – paklausė dr. Laubas, ir užtruko ištisą amžinybę, kol ištarė šį sakinį. Iškritau iš greitojo traukinio, kuriame iki šiol šlaviau popierių, ir ištiesiau jam paskutinį lapą tokiu tempu, kuris labiau tiko jam. Jis iškilmingai jį perskaitė. Tarė tą žodį, kaip ir aš kartojau rašydamas, bet jo lūpose jis skambėjo be neapykantos, mąsliai, tarsi reikėtų dešimtį kartų pagalvoti prieš paleidžiant tokį brangų žodį iš burnos. Jis švebeldžiavo, todėl žodis skambėjo taupiai, ir nors tai supratau, likau ramus, keista, kad mano įsiūtis neįsiplieskė iš naujo. Jis perskaitė *viską*, kas buvo šiame paskutiniame lape; tai užtruko ilgokai, nes didesnė lapo pusė jau buvo prirašyta, o gydytojas nesiskubino. Nepraleido nė vieno žodžio „pinigai", o kai baigė, apsirikau iš jo judesio pamanęs, kad nori kito lapo, kad galėtų tęsti „pinigų" skaitymą. Tačiau kai ištiesiau jam dar vieną, jis nepaėmė ir pasakė: „Gerai. Dabar užteks." Paskui kostelėjo, uždėjo ranką man ant pečių ir paklausė, tarsi medumi pasruvo jo lūpos: „O dabar papasakokite: kam mums reikia pinigų?" Nežinau, išmintis tai buvo ar nesusigaudymas, bet pratrūkau kalbėti. Nuodugniai išklojau jam visą Karvendelio istoriją, kaip savaičių savaites namie kalbėjau apie ją ir neišgirdau nė menkiausio prieštaravimo, galima sakyti, net sulaukiau pagalbos planuodamas, o dabar staiga turiu visko atsisakyti. Per tą laiką nenutiko nieko, situacija visiškai nepasikeitė, tai gryna savivalė, kaip ir dauguma čia vykstančių dalykų. Noriu bėgti lauk iš šių namų, į pasaulio kraštą, kur nebereikės girdėti prakeiktojo žodžio.

„Aha, – pasakė jis ir ranka parodė į grindis nuklojusius lapus. – Tiek prirašėme, kad žinotume, ko daugiau nenorime girdėti. Gal, užuot ėję į pasaulio kraštą, pirma nuvažiuokime į Karvendelio kalnyną. Tai išeis į gera.“ Nuo tokios perspektyvos man atlėgo širdis, jis kalbėjo taip užtikrintai, tarsi disponuotų pinigais, kurių reikia šiai kelionei, tarsi *jis* juos saugotų. Mano dėmesys nukrypo kitur, viltis susiejau su juo; galbūt dabar su dėkingumu galvočiau apie jį, jei nedovanotina išmintimi jis bemat nebūtų visko sugadinęs. „Čia slypi kažkas kita, – paaiškino. – Ne pinigai svarbu. Svarbu Oidipas. Aiškus atvejis. Pinigai čia niekuo dėti.“ Jis paglostė mane ir išėjo. Durys į prieškambarį liko atidarytos. Išgirdau baimingą mamos klausimą ir jo nuosprendį: „Leiskite jam važiuoti. Geriausia išsyk rytoj. Oidipui pravartu.“

Taip viskas išsisprendė. Mamai gydytojas buvo didžiausias autoritetas. Susirūpinusi savo pačios sveikata, ji mielai pasitardavo su keliais. Taip iš visų nuosprendžių galėjo išsirinkti sau tinkamą ir nė vienam nesipriešinti savo iniciatyva. Mes turėjome tenkintis *vienu* gydytoju ir *vienu* nuosprendžiu, bet ji jo laikėsi. Kelionė dabar buvo nuspręstas dalykas, prie jos daugiau nesiknebinėjome. Galėjau važiuoti su Hansu į kalnus dviem savaitėms. Dar dvi dienas prabuvau bute. Neišgirdau nė vieno naujo kaltinimo. Buvau laikomas pažeidžiamu, nestabilios psichikos; mama surinko prirašytus lapus nuo grindų, rūpestingai sudėjo į krūvą ir išsinešė. Jau iššvaisčiau tiek daug popieriaus, todėl reikėjo juos išsaugoti kaip psichikos sutrikimo simptomą.

Šiomis paskutinėmis dienomis jaučiausi ne mažiau prislėgtas, bet dabar atsirado perspektyva netrukus atsidurti toli nuo čia. Kad ir kaip tai buvo neįprasta, bet man pavyko nutilti, ir nutilti pavyko jai.

Pasiteisinimas

Liepos 26 d. mudu su Hansu atvykome į Šarnicą. Nuo čia prasidėjo mūsų žygis per Karvendelį. Plynas, tarpeklių išraižytas kalkakmenio kalnynas padarė didžiulį įspūdį ir gerai paveikė mano būseną. Nors dar nenutuokiau, kokia prasta mano būklė, bet atrodė, tarsi būčiau palikęs už nugaros viską, kas nereikalinga, ypač šeimą, ir pradėjęs nuo nulio ant plynų akmenų, vien su kuprine, kurioje telpa nedaug, bet daugiau nei užtektinai keturiolikai dienų. Turbūt dar geriau būtų buvę visai be kuprinės. Vis dėlto kuprinėje buvo svarbių dalykų: du sąsiuviniai ir knyga antrajai atostogų savaitei. Ketinau apsistoti man patiksiančioje vietoje ir pradėti dirbti ties „kūriniu", taip pretenzingai jį vadinau. Į vieną sąsiuvinį rengiausi rašyti pastabas ir prieštaravimus pasiimtajai knygai apie masę. Tai turėjo būti pagrindas darbui, atsiribojimas nuo visko, kas jau prirašyta šia tema. Probėgšmais susipažinęs jau žinojau, kaip mažai mane tai tenkina, ir ryžausi apvalyti masę nuo visų „keverzonių", kaip jas vadinau, pažvelgti į ją kaip į visiškai nelytėtą kalnyną, į kurį kopiu pirmasis be jokių išankstinių nuostatų. Antrąjį sąsiuvinį ketinau skirti išsivadavimui iš namie susikaupusio slėgio, užsirašinėti viską, kuo mane sujaudins nauji kraštovaizdžiai ir ten gyvenantys žmonės.

Gerai buvo tai, kad žygio metu šie „didūs" ketinimai dar buvo išstumti. Priemonės jiems įgyvendinti gulėjo pačiame kuprinės dugne, nė karto neištraukiau nei sąsiuvinių, nei knygos, net neprasitariau Hansui, kad jie yra. Užtat visa krūtine traukiau kalnyną, tarsi juo būtų galima alsuoti. Nors stengėmės užsiropšti

į kai kurias viršūnes, šįsyk man rūpėjo ne vaizdai, o nepaliaujama plynuma, liekanti mums už nugaros ir plytinti priešais. Vien uolos, nieko, išskyrus uolas, net dangų laikiau ne visai leistinu palengvėjimu, o kai priėjome vandenį, slapčia pasipiktinau, kad Hansas puolė prie jo, užuot praėjęs pro šalį ir jo atsižadėjęs.

Jis nė nenutuokė, kokios būklės pradėjau šią iškylą. Apie mano keblumus namie nesužinojo nieko. Buvau pernelyg išdidus, kad kuo nors išsiduočiau, ir net jei būčiau tai padaręs, kažin, ar jis būtų supratęs. Azrieliai labai gerbė mamą, laikė ją išmintinga ir originalia moterimi, kurios sprendimai ir mintys neturi nieko bendra su jos buržuazine kilme. Alisa Azriel nenutuokė, kaip mamą paveikė Aroza, pažadinusi viską, kas siejasi su jos kilme. Ji matė mamą tokią, kokia ji buvo anksčiau, išdidžią, atkaklią jauną našlę pirmuoju mūsų laikotarpiu Vienoje. Laikė ją turtinga, kokia pati buvo kadaise, ir jai nepavydėjo, nes nejautė to siauro požiūrio, kuris paprastai susijęs su tokiu turtu. Turbūt ir mama slėpė nuo jos, kaip smarkiai yra pasikeitusi, kaipgi ji būtų galėjusi kalbėti apie pinigus su skurdokai gyvenančia vaikystės drauge ir nepasiūlyti jai pagalbos? Todėl pinigai, mudviem tapę pagrindine tema, amžinu zirzimu ir riksmais, per jos pokalbius su Alisa liko tabu, ir Hansas manėsi turįs pagrindo pavydėti man „sveikų“ sąlygų namie.

Kalbėjomės apie visa kita, be paliovos, su Hansu bemaž neįmanoma buvo tylėti. Jau vien dėl to, kad jautė būtinybę su manimi varžytis, jis, būdavo, plėšia man iš burnos kiekvieną vos pradėtą sakinį, užbaigia jį ir be perstojo papildo kitais sakiniais. Kad pasakytų daugiau nei aš, šneka greičiau už mane, nepalieka sau laiko pagalvoti. Dėkingas už šį jo pasiūlytą ir parengtą žygį, savotiškai žaidžiu su juo, pasiruošęs kalbėti apie bet ką tol, kol žodžiai nenukrypsta į kalnyną. Pastebėjęs, kad vos prabyla apie viršukalnes ir kopimo galimybes, bemat nusuku kalbą į knygas,

jis pamanė, kad man nuobodu kalbėti apie kalnus. Be plynų uolynų, vis tokių pačių, nebuvo matyti bemaž nieko, todėl ilgėliau juos aptarinėti būtų išties bergždžia. Tad netrukus ir jis jau vengė kalbėti apie kalnyną, kurį tarsi uždavinį norėjau išlaikyti nelytėtą. Anuomet to tikrai nebūčiau apibūdinęs kaip uždavinio, dabar tik mėginu trumpai atpasakoti, kaip visa man atrodė. Turėjau griozdinti priešais save plyną nevaisingumą, nes atsidaviau uždaviniui, „kūriniui", kuris ilgai bus bevaisis. Ne kalnakasybos čia reikėjo, nieko negalėjai nukasti, jis turėjo išsaugoti grėsmingą visuminį pobūdį ir likti nesugadintas, bet sykiu nepasidaryti man atgrasus ar neapkenčiamas. Turėjau pervažiuoti jį skersai ir išilgai, nuo vieno galo iki kito, palytėti daugybėje taškų, bet visada žinoti, kad dar nepažįstu.

Taip *neapkalbėtas* Karvendelis, į kurį įžengiau prieš pat dvidešimtąjį gimtadienį, pradėjo ilgiausią ir turinio požiūriu svarbiausią mano gyvenimo periodą.

Stebina jau tai, kad anuomet penkias ar šešias dienas kiekvieną akimirką buvau su žmogumi, kuris be paliovos kalbėjo, kuriam atsakinėjau ir pritariau, – nemanau, kad bent akimirką tarp mudviejų būtų tvyrojusi tyla, – ir nėsyk neprakalbome apie tą erdvę, kurioje judėjome, o aš nė karto neužsiminiau apie tai, kas tais metais man buvo tapę kankinamu slėgiu. Šnekos apie knygas, lengvos, nieko nesakančios, sruvo mūsų lūpomis, žinoma, sakiau, ką *manau*, Hansas irgi stengėsi kiek įmanydamas, bet tai tebuvo, kas ant liežuvio atėjo, gryni plepalai. Lygiai taip pat galėjome kalbėti apie kitas knygas. Jis mėgavosi tuo, kad gali man atsispirti ir net užbėgti už akių, o aš nė žodeliu neprasitariau apie tai, ko iš tikrųjų buvau kupinas. Negalėčiau tų plepalų pakartoti, nė sakinio, nė skiemens; tai jie buvo tikrieji vandenys, kai anuomet keliavome kalkakmeniu, į kalkakmenį jie susigėrė ir negrįžtamai pranyko.

Vis dėlto, regis, žodžiai neleidžia, kad elgtumeisi su jais šitaip ir liktum nenubaustas, nes kai pasiekėme Pertizau prie Acheno ežero, netikėtai įvyko katastrofa. Hansas išsitiesė prie ežero saulėkaitoje, aš, užuot padaręs tą patį, vaikštinėjau šen ir ten. Jis gulėjo sukryžiavęs rankas po galva ir užsimerkęs. Buvo karšta, saulė plieskė aukštai, pamaniau, kad užmigo. Tad nesirūpindamas juo vaikštinėjau netoliese pakrante. Smėlis girgždėjo po sunkiais alpinisto batais, pamaniau, ar nebūsiu jo pažadinęs, ir pažvelgiau į jį. Plačiai atsimerkęs jis pastėrusiu žvilgsniu stebėjo mano judesius su tokia neapykanta, kad ją tiesiog jautei. Nesitikėjau iš jo stiprių jausmų, kaip tik jų jam visada stigo, tad dabar nustebęs dėl tokios neapykantos iš pradžių net nepagalvojau, kad ji susijusi su manimi ir turės padarinių. Likau stovėti prie vandens palei turėklus, tad galėjau matyti jį iš šono: jis tylėjo, spoksojo nejudėdamas, ir pamažu supratau, kad iš neapykantos nepajėgia ištarti nė žodžio. Jo tylėjimas man buvo tokia pat naujiena, kaip ir jį padiktavęs jausmas. Nieko nesiėmiau, nesipriešinau, gerbiau šią būseną, mudviejų žodžiai dėl jų begalės buvo visiškai nuvertėję. Tikriausiai ši būsena truko gana ilgai. Jis gulėjo lyg būtų paralyžiuotas, bet ne tokie buvo jo žvilgsniai, jų jėga taip išaugo, kad man į galvą atėjo žodis „žmogžudystė“. Paėjėjau keletą žingsnių iki savo kuprinės, gulėjusios šalia jo kuprinės, pakėliau ją ir atsitraukiau dar prieš užsagstydamas. Jis pamatė, kad dabar kuprinės yra skyrium, išsivadavo iš pastirimo, pašoko ir pasiėmė savąją. Ir štai jau stovi tarsi atlenkta peilio geležtė ant kelio, jau žingsniuoja, štai jau leidžiasi keliu žemyn į Jenbachą, nesiteikęs nė žvilgtelėti į mane.

Jis ėjo sparčiai, aš delsiau, kol pranyko iš akių, tada nužingsniavau tuo pačiu keliu, Jenbache ketinau sėsti į Insbruko traukinį. Netrukus pastebėjau, kaip man palengvėjo vienam, visiškai vienam. Mudu išsiskyrėme neištarę nė žodžio – vienas žodis, ir kiti žodžiai vėl viską atitaisytų, bet netrukus virstų šimtais tūks-

tančių žodžių, ir vien tai įsivaizdavęs pajutau šleikštulį. Taigi jis *tylėjo* ir viską perrėžė pusiau. Nesistengiau suprasti jo tylėjimo priežasties. Nė kiek dėl jo nesirūpinau, jis pats ryžtingai nužingsniavo šalin, pirma nepaaiškino, kaip buvo pratęs, kuo nuodugniausiai savo ketinimo. Eidamas siektelėjau kuprinės apačios, užčiuopiau knygą ir sąsiuvinius. Jų jam neparodžiau, net neužsiminiau turįs. Jis žinojo, kad po žygio noriu kur nors apsistoti savaitei, kad galėčiau padirbėti. Nekalbėjome, ar tą savaitę jis irgi pasiliks ten pat. Galbūt jis tikėjosi, kad pakviesiu drauge praleisti ir šią antrą savaitę. Aš nepasiūliau. Žygis baigėsi Pertizau, Karvendelis buvo mums už nugarų, liko trumpas kelias žemyn iki Jenbacho Ino slėnyje, ten geležinkelio stotis, į kurią atvažiuos Insbruko traukinys, o traukinys priešinga kryptimi nuveš jį į Vieną.

Taip ir buvo, pamačiau jį, žengdamas per bėgius Jenbache. Jis stovėjo netoliese laukdamas perone, į kurį, kaip buvo paskelbta, atvažiuos Vienos traukinys. Atrodė kiek neryžtingas, jau anaiptol ne toks pastėręs, kuprinė ant jo gležnų pečių subliuškusi, o kalnų lazda, regis, ne tokia smaila. Tačiau priartėti prie manęs, stovinčio kitame perone, jis nemėgino. Galbūt vis dėlto sekė paskui mane, bet taip, kad koks nors vagonas jį užstotų. Sėdėjau savo traukinyje ir be jokių sąžinės priekaištų važiavau Insbruko kryptimi, išvengęs grėsmės susitaikyti paskutinę akimirką, jaučiau jam tik šiokį tokį dėkingumą už tai, kad nestovėjo *mano* perone, kur sunku būtų buvę nesusidurti. Tik daug vėliau supratau, kad tikroji Hanso nelaimė ta, kad jis pats kuria atstumus, atskiriančius jį nuo artimiausių žmonių. Atstumų kūrimas buvo jo talentas ir jis kūrė juos taip puikiai, kad nei kitiems, nei jam pačiam tų atstumų buvo neįmanoma įveikti.

Insbruke sėdau į traukinį, važiuojantį į Kemateną Zelraino slėnio prieigose. Ten pernakvojau, o kitą dieną kopiau į Zelrainą,

ketinau susirasti kambarį Gryze ir pradėti vienatvės su sąsiuviniais savaitę.

Kai pajudėjau, buvo lietinga, bemaž audringa diena, ėjau per rūko debesis, lietus čaižė man veidą, pirmą kartą keliavau vienas ir pradžia anaiptol nebuvo palanki. Netrukus kiaurai peršlapau, drabužiai lipo prie kūno, skubėdamas išvengti bjauraus oro ėjau per greitai ir uždusau. Ankstesnę savaitę plieskiant saulei buvo pernelyg lengva. Pamaniau, kad teisinga sumokėti tam tikrą kainą už vienatvę. Lietus sruvo veidu, laižiau jo lašus, mačiau vos pora žingsnių į priekį. Kartais ant valstiečio namo prie kelio perskaitydavau sveikinamąjį žodį, pasitinkantį mane blogu oru. Tiek daug svetingo atsidavimo Dievo valiai atrodė šiokia tokia pajuoka, kai visu kūnu sruvo vanduo ir aš vengiau belstis į kurį nors iš tų dailių, žodžiais papuoštų namų. Netrukus, bene po dviejų valandų, pasiekiau aukštėlesnę slėnio terasą. Gryze, pagrindinėje gyvenvietėje, netrukus radau kambarį pas valstietį, sykiu ir vietos siuvėją. Buvau draugiškai priimtas, daiktai išdžiūvo, vakarop nusigiedrijo, kitą dieną buvo žadamas geras oras, tad galėjau imtis parengiamųjų darbų.

Paaiškinau šeimininkams, kad dešimtį dienų, kurias ketinu čia pasilikti, skirsiu studijoms, būtent dirbsiu kiekvieną priešpietę. Gavau sulankstomą stalelį, jį galėjau pasistatyti mažučiame sodelyje prie namo. Atsikėlęs labai anksti ryte, po rytinės kavos tuoj pat atsisėdau lauke, pasiėmęs pieštukų, abu sąsiuvinius ir knygą. Darbą pradėjau nuostabiai skaistų, vėsų rytą. Manęs nestebino kraipantys galvas šeimininkai, veikiau stebėjausi pačiu savimi, kad įstengiau čia atsiversti šitą knygą, atgrasią nuo pirmųjų žodžių, dar ir šiandien, po penkiasdešimt penkerių metų, ne mažiau atgrasią Froido „Masių psichologiją ir ego analizę“.

Kaip įprasta Froidui, pirmiausia radau autorių, kurie domėjosi ta pačia tema, citatų, dauguma jų buvo Lebono. Mane

suerzino jau tai, kaip ši tema buvo gvildenama. Bemaž visi tie autoriai buvo užsisklendę nuo masės, ji buvo jiems svetima arba, atrodė, jie jos bijo, o ėmęsi tyrinėti tarsi gestais rodo: nesiartink prie manęs per dešimtį žingsnių! Tarsi masė jiems būtų buvusi raupsuota, jie laikė ją savotiška liga, kurios simptomus reikia nustatyti ir aprašyti. Susidūrus su mase, jiems labiausiai rūpėjo nepamesti galvos, nesileisti suvedžiojamiems, neprarasti savęs masėje. Lebonui, vieninteliam pamėginusiam išsamiai aprašyti masę, prieš akis buvo ankstyvasis darbininkų judėjimas ir bene Paryžiaus komuna. Lemiamos įtakos jo skaitiniams turėjo Tenas, jį sužavėjo Teno Prancūzijos revoliucijos ir ypač rugsėjo žmogžudysčių istorija. Kitokia masė padarė koktų įspūdį Froidui. Brandus, bemaž šešiasdešimtmetis vyras patyrė, kaip Viena susižavi karu. Suprantama, kad jis gynėsi nuo tokios masės, kurią ir aš vaikystėje pažinau. Tačiau tam neturėjo jokio tinkamo įrankio. Visą gyvenimą jam rūpėjo individui, paskiram žmogui, būdingi procesai. Kaip gydytojas jis matė pacientus, vis iš naujo pasirodančius per ilgą gydymo procesą. Jo gyvenimas vyko priėmimo ir darbo kambaryje. Kareiviškas gyvenimas jam buvo toks pat tolimas, kaip ir bažnytinis. Anksčiau jo sukurtos ir vartotos sąvokos nenusakė šių dviejų fenomenų, kariuomenės ir bažnyčios. Jis buvo pernelyg rimtas ir sąžiningas, kad galėtų nepastebėti, kokie reikšmingi šie fenomenai, ir vėlyvaisiais gyvenimo metais ėmėsi juos tirti. Tačiau asmeninės patirties jam trūko, todėl jis pasitelkė Lebono aprašymą, o šis sėmėsi peno iš visiškai kitokių masės apraiškų.

Tai, kas atsirado šitokiu būdu, atrodė nepatenkinama ir nedarnunet neišprususiam dvidešimtmečiui. Nors neturėjau jokios teorinės patirties, bet masę pažinojau praktiškai, *iš vidaus*. Frankfurte pirmą kartą atsidaviau jai be pasipriešinimo. Nuo to laiko visada suvokiau, kaip *mielai* pasiduodi masės įtakai. Kaip

tik tai mane labiausiai nustebino. Mačiau masę aplink, bet mačiau masę ir savyje, ir nieko negelbėjo aiškinamasis atsiribojimas. Froido veikale pirmiausia pasigedau paties fenomeno *pripažinimo.* Man šis fenomenas atrodė ne mažiau elementarus nei libido ar alkis. Reikėjo ne išginti jį iš pasaulio, kildinant iš tam tikrų libido konsteliacijų. Priešingai, reikėjo imtis jo kaip visada buvusio, bet dabar esančio labiau nei kada nors anksčiau, kaip tikrovės, kurią būtina ištirti iš esmės, tai yra pirma patirti, o paskui aprašyti, tokios tikrovės, kurią aprašinėti nepatirtą reiškia savaip klaidinti.

Dar nieko nebuvau atradęs, nutiko tik tiek, kad kažko ėmiausi. Tačiau anapus šio ketinimo glūdėjo valia skirti jam visą gyvenimą, tiek metų ir dešimtmečių, kiek neišvengiamai prireiks sprendžiant šį uždavinį. Norėjau pabrėžti, kokia pamatinė ir neišvengiama ši tikrovė, todėl anuomet kalbėjau apie *masės potraukį,* kurį gretinau su lytiniu potraukiu kaip lygiateisį. Apgraibom, nerangiai formulavau pirmąsias pastabas apie Froido tyrimą. Jos liudijo ne ką daugiau nei mano nepasitenkinimą tuo, ką skaitau, mano priešinimąsi, ryžtą nesileisti Froido įkalbamam ar net apgautam. Mat labiausiai bijojau, kad *išnyks* tai, kas man neabejotinai egzistavo, nes pats patyriau. Pokalbiai namie atskleidė, koks aklas būni, jei nori būti aklas. Ėmiau suprasti, kad ne kitaip ir kalbant apie knygas, kad reikia būti *budriam;* kad pavojinga iš inercijos atidėti kritiką vėlesniam laikui, vien priimti tai, kuo tave vaišina.

Taip per dešimt rytmečių Zelraine išmokau skaityti budriai. Šį laikotarpį nuo 1925 m. rugpjūčio pirmos iki dešimtos dienos laikau tikrąja savo nepriklausomo dvasinio gyvenimo pradžia. Darbą ties knyga, kurią į viešumą atidaviau tik 1960 m., po trisdešimt penkerių metų, pradėjau atsiribojimu nuo Froido.

Tomis dienomis išsikovojau ir savo kaip asmens nepriklausomybę. Dienos buvo ilgos, buvau vienas, tad penkias darbo

valandas iki pietų papildydavo likusios dienos monologas. Jis prasidėdavo po pietų iškylaujant. Ištyriau visą slėnį, užkopiau į Praksmarą ir toliau aukštyn iki kalnų perėjų į gretimus slėnius. Du ar tris kartus buvau viršuje ant Roskogelio, kalno, stūksančio tiesiog virš Gryzo. Mane džiugino pastangos, taip pat tai, kad pasiekiau sau iškeltus tikslus, nes šie *buvo* pasiekiami, kitaip nei tas didysis tolių toliuose. Savo žingsniams antrinau žodžiais, turbūt norėdamas įvardyti, išreikšti, išskaidyti, išginti iš savęs tą neapykantos, pykčio ir ankštumos chaosą, susitelkusį manyje per praėjusius metus. Viską patikėjau aplinkinia morui, kuriame buvo tiek daug vietos ir sykiu skaidruma ir vėjo kryptis. Tikra palaima, kai vėjas, būdavo, nuneša piktus žodžius ir jie išnyksta. Nepasidaro juokingi, nes nepasiekia niekieno ausies. Tačiau sergėjuosi savivalės, nepaleidžiu iš savęs nieko, kas po ilgo slėgio nereikalauja formos. Į kaltinimus, mane įžeidusius ir įbauginusius, atsakinėju visiškai teisingai, neprivalau paisyti klausytojo, kurį reikėtų tausoti. Išsakau kiekvieną gimusį atsakymą, o jie, kerėpliški ir nauji, nepaklūsta įprastoms formoms.

Pagrindinis visų priešgyniavimų partneris dabar buvo ji, smurtnasmano priešas, pasiryžęs iš mano dirvos išrauti viską, ką pati joje pasodino. Taip man atrodė, ir puiku, kad atrodė taip, antraip iš kur būčiau sėmęsis jėgų gintis ir nepražūti. Nebuvau teisingas, kaipgi galėjau toks būti. Per šias mirtinas grumtynes nemačiau, ką pats esu pridirbęs, kiek metų šiurkštumu ir žiauriai rimtais įsitikinimai sauginau priešininką. Ne teisingumo metas atėjo, o laisvės, ir niekas čia negalėjo mano žodžių vartalioti ir užgniaužti man kvapo.

Vakare, būdavo, prisėdu užeigoje ir daug ką užsirašau į asmeniniams apmąstymams skirtą antrąjį sąsiuvinį.

Paskui atradęs vėl perskaičiau šį sąsiuvinį. Po penkiasdešimt ketverių metų išsigandau jį skaitydamas. Koks siautulys, koks

patosas! Atradau ten kiekvieną girdėtą grasinimą ar įžeidimą. Nė vienas nepamirštas, nė vienas nepraleistas, užrašyti bjauriausi dalykai, neteisingiausi kaltinimai. Tačiau buvo ir atkirtis į kiekvieną, ir aistra, toli pranokstanti tikslą ir liudijanti žudikišką jėgą, kurios nebuvau suvokęs. Jei būčiau tik tuo pasitenkinęs, jei nuo tol nebūčiau graibstęsis aplink visomis kryptimis siekdamas pažinimo, kuris tarnautų šiai aistrai, pabaiga būtų buvusi prasta, smurtiška, ir dabar čia nebūtų manęs, teisinančio siaubingą tų dešimties dienų įsiūtį.

Vakarais, būdavo, į užeigą prisirenka daugybė žmonių, valstiečių ir atvykėlių, jie geria ir dainuoja, bet man pavyksta likti nuošalyje. Sėdžiu su vyno taure priešais, tyliu ir rašau, geibus, akiniuotas, ne itin patrauklus studentas, tikrai turintis pagrindo klausinėti ir drauge gerti, kad visi pamirštų jo neišvaizdžią išorę. Tačiau man labiausiai rūpi pasiteisinti, ir nors budria akimi matau viską aplink, bet neišsiduodu ir atrodau toks įsigilinęs į rašymą, kad galiausiai niekas į mane nekreipia dėmesio. Priešais mane stovi muskato taurė, todėl vietos man niekas nepavydi. Jaučiu, kad neturiu leistis į jokius pokalbius. Jie nutrauktų mano pokalbį su savimi ir susilpnintų pasiteisinimo jėgą. Šiems visiškai svetimiems žmonėms neturiu teisės būti savimi. Neapykanta, kurios esu pritvinkęs, jiems atrodytų paikystė; o suvaidinti kokį nors vaidmenį nesu nusiteikęs.

Ko gero, ir šiomis neįprastomis aplinkybėmis įsigijau draugų. Tai buvo vaikai, pasirodydavę prieš mano langą šeštą valandą ryto. Trys berniukai, jauniausias penkerių, vyriausias aštuonerių metų. Pirmąją dieną jie pamatė mane sėdintį ir rašantį prie stalelio, ir tai buvo jiems taip neįprasta, kad, valandėlę pažiūrėję, jie galiausiai visi kartu paklausė mano vardo. Jie man taip patiko, kad pasakiau vardą, bet jie nebežinojo, ką apskritai su juo daryti. Dvejodami pakartojo ir papurtė galvą. Su šiuo vardu buvau

jiems svetimesnis nei pirma. Tačiau vyresnėliui šovė išganinga mintis, jis paaiškino kitiems: „Tai toks šuns vardas!“ Nuo tos akimirkos buvau jiems mielas kaip šuo. Rytais jie, būdavo, tarsi laikrodis pažadina mane, šaukdami vardu. Kai pasitraukiu prie Froido ir sąsiuvinio, ilgai nebylūs stovi išsirikiavę greta man netrukdydami. Paskui jiems nusibosta ir jie nurūksta ieškoti kitų, šaunesnių, šunų.

Popietėmis, kai traukiu savais reikalais, jie atsiranda ir šiek tiek paėjėja drauge. Klausinėju, kaip jų kalba vadinasi gyvūnai ir augalai, klausinėju apie tėvą, mamą ir giminaičius. Jie žino negalį nueiti nuo kaimo pernelyg toli ir staiga lyg susitarę sustoja. Labiausiai jiems patinka, kai pamojuoju ranka. Vieną kartą pamiršęs, kitą rytą sulaukiau priekaištų. Tai buvo mano draugija šiomis tariamai nebyliomis dienomis. Egzaltuotą mano būseną penėjo grasinimai, prakeiksmai ir pasiteisinimo pažadas, ir jokia kita būtybė negalėjo manęs sujaudinti labiau už tuos vaikus, ryte išsirikiavusius prie mano stalo – ne per arti, kad netrukdytų, – ir žiūrinčius, kaip rašau, jaučiau juos tarsi savotišką pelnytą palaimą.

III dalis

Klausymo mokykla

Viena 1926–1928

Prieglobstis

Rugpjūčio viduryje grįžau į Vieną. Susitikimo su mama visiškai neprisimenu. Laisvė, kurią įgijau „atsiskaitęs" kalnuose, padarė tikrą perversmą. Be jokio drovumo ir kaltės jausmo susiradau vienintelį mane traukiantį žmogų, vienintelį, su kuriuo galiu kalbėti taip, kaip jaučiuosi. Kai, būdavo, nueinu pas Vecą ir mudu šnekamės apie knygas ir paveikslus, kuriuos mėgstame, visada prisimenu, kaip aršiai ir ryžtingai ji išsikovojo savąją laisvę – kambarį, kuriame viskas atrodė taip, kaip norėjo ji, kuriame galėjo užsiimti jos vertais dalykais.

Vecos kova buvo daug aršesnė nei manoji: nukaršęs vyras, kuris visada čia pat, net jei jau ir neišsišoka antpuoliais, buvo priešas kiekvienam, jam rūpėjo tik jis pats; kad išvengtum jo apsiausties, reikėjo apsiausti ir nuolat stebėti jį, o Vecos prigimčiai tai tiko kur kas mažiau nei maniškei grumtynės su mama, šiaip ar taip, tikros grumtynės, tarp priešininkų, puikiai suprantančių, ką jie vienas kitam prikiša.

Dabar prieglobstis, kurį susikūrė Veca, virto prieglobsčiu ir man. Bet kada galėjau ten ateiti, niekada nepasitaikė, kad ateičiau nelaiku, mano apsilankymai buvo pageidaujami, bet neįpareigojo lankytis. Visada kalbėjau mane jaudinančiomis temomis. Ateinu, būdavo, kupinas ir išeinu ne mažiau kupinas. Kas nors neduoda man ramybės, ir tiedvi valandos tarsi alcheminis procesas viską perkeičia: pasidaro gryniau ir aiškiau, bet ne mažiau neatidėliotina. Neturiu ramybės ir paskesnėmis dienomis, bet kitaip, kol kyla tiek naujų klausimų, kad jie paskatina vėl apsilankyti.

Dabar kalbėjomės apie viską, ką praleidome per pirmąjį apsilankymą gegužę, kai audringai pasisakiau už nepabaigiamą karaliaus Lyro gyvenimą. Anaiptol nesiskundžiau dėl sąlygų namie. Buvau pernelyg išdidus, kad pasakyčiau Vecai tiesą. Be to, laikiausi įsitvėręs vaizdo, kurį žmonės buvo susidarę apie mamą, tarsi šis turėtų galios ją atversti, grąžinti ankstesnę savastį. Ji buvo tik keturiasdešimties metų, dar laikoma graži, jos apsiskaitymas tarp pažįstamų buvo tapęs legenda. Nemanau, kad anuomet dar būtų skaičiusi daug naujų knygų, bet ji nieko nepamiršo, todėl jos žinioje buvo viskas, kas anksčiau skaityta, ir per pokalbius su kitais ji atrodė tauri ir protinga, jei kalba nepasisukdavo apie ką nors, ką tik per mane sužinojo. Tik man ji leido pastebėti, kaip apmirusios senosios jos pažiūros. Kai, būdavo, susikertame itin piktai, ji tvirtina, kad tai *aš* ją nužudęs.

Pirmaisiais apsilankymų pas Vecą mėnesiais, bene pusmetį, nieko apie tai neužsiminiau. Veca sutiko su tuo, kad apie mamą tyliu. Ji laikė ją kur kas pranašesne už save, o bent kiek nutuokti, kokius gebėjimus priskiria mamai, pradėjau tik tada, kai ji bemaž droviai paklausė, kodėl, tiesą sakant, mama nieko nepublikuojanti. Buvo tvirtai įsitikinusi, kad ji rašo knygas; aš paneigiau (nors pasijutau pamalonintas), Veca nenusileido ir net paaiškino, kodėl ji rašo slapta: „Ji mus visus laiko plepiais. Teisingai. Mes žavimės didžiomis knygomis ir nuolat tik kalbame apie jas. O ji jas *rašo* ir taip mus visus niekina, kad nė vienam neprasitaria. Ateis diena, kai sužinosime, kokiu pseudonimu ji jas leidžia. Tada tai jau susigėsime nieko nepastebėję." Laikiausi savo, sakiau, tai neįmanoma, jei ji rašytų, būčiau pastebėjęs. „Ji rašo tik tada, kai būna viena. Sanatorijose, kai atsitraukia nuo jūsų. Iš tikrųjų tada neserga. Tik susikuria ramybę, kad galėtų rašyti. Kada nors dar nustebsite, perskaitę mamos knygas!"

Pasijutau norįs, kad taip būtų, ir buvau visiškai tikras, kad negali būti. Kiekvieną žmogų Veca paskatindavo tikėti savimi. Dabar bent iš dalies jai pavyko pripildyti mane lūkesčio, susijusio su žmogumi, kuriuo nustojau tikėti. Ji nežinojo, kaip tai palengvino mano atkritimą. Mat kai mama, nevengianti bet kokia proga prikišti man nedėkingumo, ima, būdavo, niūriai vaizduoti savo ateitį be vyriausiojo sūnaus, sužlugdžiusio save arba tapusio tokiu apgailėtinu, kad tiesiog nustojusio jai egzistuoti, manyje atgimsta svaja apie jos slaptą rašytojavimą; galbūt vis dėlto tiesa, tai būtų jai paguoda.

Daug svarbiau, kad šie apsilankymai neturi nieko bendra su bet kokiais ankstesniais mano potyriais. Išsisklaidė artimiausia praeitis, neturėjau jokios istorijos. Nusistovėję klaidingi vaizdiniai keitėsi, bet be kovos. Nesijaučiau priverstas ko nors įsikirtęs laikytis vien tam, kad pasipriešinčiau puolimui.

Veca mokėjo mintinai daugybę eilėraščių, bet tuo neįkyrėjo. Vieną, Gėtės „Prometėją", mokėjome mudu abu. Ji panoro jį išgirsti, aš padeklamavau. Ji nedeklamavo kartu, nors būtų be vargo galėjusi, iš tikrųjų norėjo klausytis, paskui pasakė: „Jūs jo nė kiek nenuskurdinote", o aš pašėlusiai nudžiugau ir tik vėliau suvokiau, kad numačiusi ilgesnį eilėraštį ji norėjo nuteikti mane palankiai. Tai buvo Edgaro Alano Po „The Raven". Ji buvo tiesiog apsėsta šio labai ilgo eilėraščio, anksti išmoko jį mintinai ir dabar visą man padeklamavo. Jos nesuerzino mano nuostaba dėl tokio apsėdimo (nors apskritai buvo itin jautri bet kokiems kitų potyriams). Jaučiau, kad neturiu teisės jos nutraukti, nors man knietėjo sušukti: „Gana!", bet būgštavau, kad jei pasiduosiu šiam impulsui, ji manęs daugiau niekada nepakvies. Tad išklausiau „The Raven" iki galo, o tada jau pats buvau jo nelaisvėje. Varnas užvaldė mano nervus, ėmiau krūpčioti eilėraščio ritmu; šiek tiek tebekrūpčiojau, kai ji baigė skaityti ir nudžiugusi ištarė: „Dabar

jis ir jus pagavo. Man irgi taip buvo. Eilėraščius visada reikėtų deklamuoti garsiai, o ne skaityti tylomis."

Žinoma, netrukus prakalbome apie Krausą. Ji paklausė, kodėl taip vengiu jos per paskaitas. Manėsi žinanti priežastį ir turinti ją gerbti, jei ji iš tikrųjų tokia. Per paskaitas aš taip susijaudinąs, kad nenoriu su niekuo kalbėti. Noriu, kad viskas išliktų nesuskaidyta ir neapkalbėta. Ji irgi mielai einanti ten viena, bet jai labiau patiktų paskui išsikalbėti nei tylėti. Juk ne su viskuo sutinki, ką ten išgirsti. Ji jaučianti Krausui didžiausią pagarbą, bet nesileidžianti, kad jis diktuotų, ką galima ir ko negalima skaityti. Parodė man Heinės „Prancūziškas aplinkybes". Ar aš skaitęs šią knygą? Tai viena linksmiausių ir protingiausių knygų. Ji įnikusi į ją, kai prieš trejetą metų apsilankė Paryžiuje, o dabar skaitanti jau antrą kartą.

Atsisakiau paimti tomelį į rankas. Nieko Krausas nepeikė labiau už Heinę. Nepatikėjau ja, pamaniau, kad krečia juokus, ir net tokie pokštai mane išgąsdino. Tačiau ji atkakliai stengėsi įrodyti savo nepriklausomybę. Pakišo pavadinimą panosėn, garsiai jį perskaitė, atvertusi knygą dar pasklaidė lapus ir pasakė: „Argi ne tiesa?" – „Bet jūs jos neskaitėte! Negerai jau vien tai, kad čia ją turite!" – „Aš turiu visą Heinę: štai, žiūrėkite!" Ji atvėrė vienos knygų spintos duris, čia buvo jai brangiausios knygos. „Knygos, be kurių nenorėčiau gyventi", – pasakė ji, ir ten stovėjo, nors ir ne aukščiausiai, visas Heinė. Mielai smogusi man šį smūgį, paskui parodė tai, ko tikėjausi, – Gėtę, Šekspyrą, Moljerą, Bairono „Don Žuaną", Viktoro Hugo „Vargdienius", „Tom Jones", „Vanity Fair", „Aną Kareniną", „Madam Bovari", „Idiotą", „Brolius Karamazovus" ir savo mėgstamiausius skaitinius – Hebelio dienoraščius. Tai buvo ne viskas, paminiu vien tai, ką ji išrinko, pagrindines knygas. Romanai buvo jai labai svarbūs, ji parodė man tuos, kuriuos skaitė vis iš naujo, ir šitaip dar sykį paliudijo

nepriklausomybę nuo Krauso. „Jis nesidomi romanais. Nesidomi ir paveikslais. Nesidomi niekuo, kas galėtų susilpninti jo pyktį. Tai didinga. Tačiau pamėgdžioti jo neįmanoma. Pyktis turi būti tavyje, jo neišsinuomosi."

Tai atrodė visiškai natūralu ir vis dėlto patyriau šoką. Regėjau ją priešais save, pirmoje eilėje per Krauso paskaitą, švytinčią ir kupiną lūkesčio, ir sykiu galbūt ji ką tik skaitinėjo Heinės „Prancūziškas aplinkybes". Kaip ji drįsta tokia stoti jo akivaizdon? Kiekvienas jo sakinys – reikalavimas, jei nepaklūsti jam, nėra ko čia vaikščioti. Pusantrų metų lankiau kiekvieną jo paskaitą, buvau persiėmęs jomis tarsi Biblija. Neabejojau nė žodeliu. Niekada, jokiomis aplinkybėmis nebūčiau jo nepaisęs. Jis buvo mano požiūris. Jis buvo mano jėga. Jei ne mintys apie jį, nė dienos nebūčiau ištvėręs idiotiško laboratorijos virtuvės meno. Kai jis, būdavo, skaito iš „Paskutinių žmonijos dienų", apgyvendina man visą Vieną. Girdžiu tik jo balsus. Argi yra kitų? Tik jo klausydamas atrandi teisingumą, ne, neatrandi, jis pats *yra* teisingumas. Surauktų kaktą ir aš nutraukčiau ryšius su geriausiu draugu. Mostelėtų ir pulčiau dėl jo į ugnį.

Išklojau jai tai, turėjau iškloti, išklojau dar daugiau, viską. Mane apėmė siaubinga begėdystė, tiesiog privertusi išsakyti slapčiausias vergiškas paskatas. Ji išklausė manęs nepertraukdama, išklausė iki pabaigos. Vis labiau įsismarkavau, o ji staiga labai rimtai, laikydama rankose Bibliją – nežinau, iš kur ši atsirado, – pasakė: „Štai mano Biblija!"

Jaučiau, kad ji nori pasiteisinti. Nebuvo prieš, kad be išlygų išpažinau savo dievą. Vis dėlto, nors iš tikrųjų nebuvo religinga, žodį „Dievas" vertino rimčiau nei aš ir nė vienam žmogui nepripažino teisės tapti dievu. Bibliją ji skaitė dažniausiai. Jai patiko jos istorijos, giesmės, patarlės, pranašai. Labiausiai – „Giesmių giesmė". Ji puikiai išmanė Bibliją, nors niekada jos necitavo.

Niekam tuo neįkyrėjo, bet iš esmės literatūrą vertino pagal Bibliją, o žmonių elgesį – pagal jos reikalavimus.

Vis dėlto vardydamas dvasinius Vecos gyvenimo turinius pateikiu tik blyškų jos atspindį. Pagrečiui rikiuojami įžymių knygų pavadinimai skamba lyg sąvokos. Reikėtų paimti *vienintelį* personažą ir aprašyti jį, pamažu atsirandantį iš jos lūpų, kad įsivaizduotum, koks klestintis ir aikštingas jo gyvenimas joje. Nė vienas nebuvo išsyk išbaigtas, kiekvienas radosi iš daugybės pokalbių, ir tik daug kartų apsilankęs jautei, kad išties gerai pažįsti personažą, kuriuo ji remiasi. Dabar jau nesitikėjai jokių staigmenų, jo reakcijos buvo apibrėžtos, galėjai juo remtis, personažo paslaptis visiškai ištirpo Vecos paslaptyje.

Nuo dešimties metų jaučiausi sudarytas iš daugybės personažų, bet šis jausmas buvo miglotas, nebūčiau pasakęs, kuris iš jų šneka kaip tik dabar ir kodėl vienas pakeitė kitą. Tai buvo daugeriopas srautas, niekada neišsenkantis, kad ir kokie apibrėžti būtų naujieji reikalavimai ir įsitikinimai. Norėjau ir sugebėjau jam atsiduoti, bet *nemačiau* jo. Dabar išvydau Vecą kaip žmogų, atradusį ir *savajam* daugialypumui panaudojusį didžiosios literatūros personažus. Ji įskiepijo juos sau, jie joje vešėjo, buvo prieinami bet kada, vos prireikus. Labiausiai mane stebino, kad viskas buvo taip aišku ir apibrėžta ir niekas nesumišo su atsitiktiniu, iš tikrųjų nesusijusiu dalyku. Sąmoningumas buvo toks, tarsi tie personažai būtų nuskaityti nuo įstatymo plokščių. Visi jie buvo ten įrašyti, gryni personažai, kiekvienas aiškiai atskirtas ir krintantis į akis, ne mažiau gyvas už tave, nulemtas tik savojo tikroviškumo ir neišdildomas jokio prakeiksmo.

Įdomu buvo stebėti Vecą, lėtai judančią tarp savo personažų. Šie buvo jai paspirtis prieš Krausą, jis nebūtų įstengęs prie jų prisiliesti, jie buvo jos laisvė. *Ji* niekada nebuvo jo vergė ir didžiadvasiškai priėmė mane, kai atėjau surakintas grandinėmis.

Tačiau buvo šis tas, ką kur kas labiau jautei kaip santūrų Vecos lobį, būtent jos paslaptis.

Vecos paslaptis buvo jos šypsena. Ji tai suvokė ir galėjo nusišypsoti panorėjusi, bet pasirodžiusios šypsenos jau neįstengė išdildyti: ši, būdavo, pasilieka ir atrodo, kad tai tikrasis Vecos veidas ir kad ankstesnis grožis, kai ji nesišypsojo, tiesiog klaidino. Kartais šypsodamasi ji užsimerkia, juodos blakstienos nusileidusios glosto skruostus. Tada tarsi apžvelgia save iš vidaus, pasišviesdama šypsena lyg žibintu. Kaip ji atrodo sau, lieka paslaptis, bet nesijauti nuo jos atskirtas, nors ji ir tyli. Pakanka jos šypsenos, mirguliuojančio lanko, jungiančio ją ir stebėtoją. Nėra vilionės, kuriai būtų sunkiau atsispirti, nei vilionė įžengti į vidinę žmogaus erdvę. Jei tai žmogus, puikiai gebantis kalbėti, jo tylėjimas ypač stiprina pagundą. Mėgini pasiekti jo žodžius, tikiesi aptiksiąs juos anapus šypsenos, laukiančius lankytojo.

Vecos santūrumo nebuvo įmanoma išsklaidyti, nes jis buvo kupinas sielvarto. Ji be perstojo penėjo savo sielvartą, buvo jautri bet kokiam skausmui, jei tai buvo kito skausmas; kito pažeminimas ją kankino taip, tarsi pati būtų pažeminta. Ji neapsiribojo užuojauta, apiberdavo pažemintąjį pagyromis ir dovanomis.

Tie skausmai teberūpėjo jai net ir seniausiai numaldyti. Jos sielvartas buvo beribis, apimantis, aprėpiantis viską, kas neteisinga. Ji buvo labai išdidi ir labai lengvai pažeidžiama. Tačiau kiekvieną laikė taip pat pažeidžiamą ir įsivaizdavo, kad ją supa jautrūs žmonės, kuriems reikia jos apsaugos ir kurių ji niekada nepamiršo.

Taikos balandis

Nuostabu, ką gali padaryti dešimt laisvės dienų. 1925 m. rugpjūčio 1–10 d., kai buvau visai vienas, kai ne tik susmaigsčiau riboženklius tarp savęs ir Froido, bet ir atrėmiau mamos kaltinimus – jai nežinant, taip, kaip man reikėjo, griežčiau, aršiau, tikriau, tarsi be manęs ten būtų dalyvavęs kas nors kitas, – kai ištisas dienas pirma, būdavo, viską išsakau vėjui, o paskui vakare užrašau, šis trumpas laisvės laikotarpis, iš kurio sėmiausi visą gyvenimą, visada man išliko dabartimi jau vien dėl to, jog bet kada, kad ir kas nutiktų, galėjau juo remtis.

Kai anuomet savo kaltinimus užrašinėjau žodžiais, tokiais smurtnais, kad net ir šiandien jų išsigąstu, prieš mane išniro veidas, atrodė, visiškai niekuo dėtas, veidas, kurio šypseną buvau pamiršęs, kuris dabar nesišypsojo, bet rimtai ir tvirtai bylojo apie savo kovotą karą. Tai buvo Vecos veidas. Jis bylojo apie *jos* laisvę, ir prakaulus senis, apie kurį iš pradžių žinojau tik iš jos žodžių, – juo baisesnių, nes netikėtų iš jos lūpų, – prakaulus senis prieš ją *pralaimėjo;* kad ir kaip nepatenkintas stengiausi ištrinti jo vaizdą, žodžiai sklido iš Vecos lūpų ir stiprino mane. Savo pačios kova ji prisidėjo prie maniškės dešimties dienų kovos už laisvę. Niekas nebūtų nustebęs, kad sugrįžusį mane patraukė pas ją, kad prasidėjo mudviejų niekada neišsenkantis pokalbis ir nuolat ten ėjau, kad šis pokalbis pakeitė aną, ankstesnįjį, išsigimusį, virtusį kova dėl galios ir dabar visiškai žlugusį, – tai nustebino, pribloškė vienintelį žmogų, tą, kuris pralaimėjo, būtent mamą.

Rugsėjo mėnesį ji vėl buvo čia, bet atmosfera pasikeitė. Dar du mėnesius praleidome drauge Radeckio gatvėje. Išblėso mus įkaitinusi ugnis. Mano priepuolis liepą ją išgąsdino, o gydytojo nuosprendis buvo jai nepalankus. Dabar ji manęs nepuolė, nieko nenurodinėjo. Aš jos nekritikavau, nes galėjau kalbėtis su Veca. Apsilankymų pas ją neslėpiau, visiškai atvirai, nors ir be smulkmenų, kalbėjau apie jos literatūrinius polinkius. Gal pernelyg atvirai gyriau jos apsiskaitymą, skonį, sprendimus. Kol kas visa tai nepatyrė jokios tiesioginės reakcijos. Tačiau mamą ėmė labai erzinti trukdymai valgant. Kai poreikis, būdavo, išgena Džonį Ringą iš kabineto ir jis spraudžiasi pro šalį jai už nugaros, ji pasibjaurėjusi susiraukia ir neatsako į jo sveikinimą. Grįždamas jis net ima mikčioti, toks nemalonus jam jos tylėjimas, pataikūniškos šnekos stringa gerklėje, o ji tyli tol, kol užsiveria kabineto durys.

Tada pratrūksta, koneveikia Vieną, tą nuodėmių liūną, kur jau nebeliko nieko gero. Žmonės voliojasi lovoje iki pietų arba yra tokie estetai, kad plepa tik apie knygas. Vidury dienos stoviniuoja muziejuose prie paveikslų, begėdžiai dienos vagys. Šiaip ar taip, rezultatas tas pats, niekas nenori dirbti, o paskui dar stebisi dėl nedarbo, kai nėra vyrų, kurie būtų gyvenimo sūkuryje. Bala nematė to nuodėmių liūno, bet Viena pasidarė dar ir provinciali. Jau niekas visame pasaulyje nevertina to, kas vyksta Vienoje, tereikia ištarti miesto pavadinimą, ir žmonės su panieka susiraukia. Net Krausą (šiaip jos visiškai nedominusį) ji citavo kaip svarbiausią Vienos menkystės liudininką. Jis tai jau žinąs, apie ką kalba, jis susigaudąs, o visi tie žmonės, kuriuos jis turi omenyje, susibėgę dar juokiasi iš savo pačių nuodėmių. Anuomet, didžiosiomis Pilies teatro dienomis, viskas buvę kitaip, Viena tebebuvusi išties vertas miestas. Galbūt tai lėmęs ir imperatorius, kad ir ką sakytum prieš jį, tas vyras suvokęs pareigą. Toks senas,

jis dienų dienas sėdėjęs prie valstybės dokumentų. O dabar? Ar aš pažįstąs čia bent vieną žmogų, kuriam pirmiausia nerūpėtų malonumai? Ir tokiame mieste tenka auklėti jaunuolius, kad jie taptų vyrais? Beviltiška, Paryžiuje, taip, Paryžiuje būtų kitaip.

Jaučiau, kad ši staigi neapykanta Vienai buvo nukreipta į žmogų, kurio vardo ji neištarė. Man darėsi baisu, nors ji kaip įmanydama saugojosi apkaltinti mane. Įtartina atrodė jau vien tai, kad į nuodėmių katalogą ji pirmą kartą įtraukė muziejus ir koneveikė stoviniavimą prie paveikslų. Nebuvo nė vieno žmogaus, kuris paminėjęs Vecą nepalygintų jos su kokiu nors paveikslu; tie paveikslai būdavo įvairiausi, tad jau susidarė ištisas nedidelis muziejus. O jei staiga per tokį piktą išpuolį prieš Vieną pasigirs jos vardas? Ką tada daryčiau? Išgirdęs pirmą įžeidų žodį apie šį žmogų, apleisčiau butą amžiams.

Vis dėlto kol kas prie to dar nebuvo prieita, o žiemos pradžioje mama sugrįžo į Mantoną Rivjeroje ir iš ten apipylė mane maldaujamais laiškais. Ji rašė apie savo vienatvę tarp žmonių, kad viešbutyje yra nemėgstama, kad ja nepasitikima, kad moterys baiminasi jos žvilgsnių, ypač sėdėdamos valgomajame su sutuoktiniais. Tai padarė man įspūdį, nes tokie pasakojimai šiek tiek dvelkė senąja jos jėga. Be to, ji išsamiai aprašinėjo visų įmanomų fizinių negalavimų smulkmenas. Nors nuo Arozos laikų žinojau, kad neretai tie negalavimai fiktyvūs, vis dėlto žiūrėjau į juos ne mažiau rimtai. Viskas jos laiškuose galiausiai įsiliedavo į kulminaciją – tokius aklus ir pašėlusius neapykantos protrūkius, kad pradėjau baimintis dėl Vecos gyvybės.

Mat dabar laiškuose ji, būdavo, atvirai mini jos vardą. Priskiria jai žemiausias paskatas ir be atodairos išsako bjauriausius dalykus. Veca atradusi mano silpniausiąją vietą, meilę knygoms, ir begėdiškai ją išnaudojanti, nekalbanti su manimi apie nieką kitą. Ji moteris, jai nereikia nieko daryti, ji galinti leisti sau es-

tetės gyvenimą. Jos reikalas, jeigu jai tai nėra bjauru, bet tikras nusikaltimas įtraukti jauną žmogų, besirengiantį gyvenimo kovai. Ji tai daranti iš gryno pasipūtimo, vien tam, kad turėtų savo tinkluose naują auką, nes ką tokia juokingai jauna būtybė kaip aš reikštų moteriai su jos patirtimi? Kai ateisianti kito vyro eilė, manęs laukia baisus nubudimas. Apie mane, tokį skaistų ir naivų, ji galvojanti tik su nerimu. Pasiryžusi mane išgelbėti. Lauk, lauk iš Vienos! Mums nėra ko ieškoti toje Džonio ir Vecos nuodėmių pelkėje – ne veltui jiedu pusbrolis ir pusseserė.

Ji ketinanti persikelti su broliais į Paryžių. Jie ten mokysis, o paskui ir studijuos. Aišku, mes jau negalį gyventi drauge. Man jau dvidešimt vieneri, nuo šiol turėsiąs eiti savo keliu. Tačiau yra užtektinai miestų, pavyzdžiui, Vokietijoje, kur estetai neužnuodiję atmosferos ir kur aš galėsiąs studijuoti toliau. Ji jau nesibaiminanti, kad mesiu chemiją, nes ištvėriau dvejus metus. Ji bijanti Vienos, kur neišvengiamai pražūsiu, vienaip ar kitaip. Juk neturėčiau manyti, kad Veca vienintelė, Vienoje tūkstančiai tokių kaip ji, begėdiškų, malonumų trokštančių moterų, kurios dėl savo tuštybės nesibaimina atskirti motinas nuo sūnų, o paskui, vos pasisotinusios, šveičia juos į sąvartyną. Ji žinanti begalę tokių pavyzdžių. Niekada man apie tai nepasakojusi, kad nesugluimintų dėl moterų, bet dabar metas žinoti, kaip yra pasaulyje, – visiškai kitaip nei knygose.

Atsakinėjau į jos laiškus, kol ji buvo Mantone, iki pat kovo mėnesio. Žinojau, kad ten ji visai viena, ir skundai, kad iš visų pusių patirianti nepasitikėjimą, man kėlė nerimą. Skaudino kiekviename laiške vyraujantys Vecos įžeidinėjimai. Baiminausi, kad galiausiai jie nevirstų fizine ataka ir ėmiausiai ne itin viltingo bandymo ją perkalbėti. Rašiau apie kitus dalykus Vienoje, apie diskusijas laboratorijoje su kaimyne, rusų emigrante, kuri man labai patiko; apie liliputą, kuris atėjęs garsiai ir ryžtingai

užvaldė visą salę; apie kiekvieną Krauso paskaitą – juk dabar mama oficialiai pripažino jį Vienos niekintoju ir kalbai pasisukus apie jį negalėjo nusigręžti kaip anksčiau. Visiškai neslėpiau, kiekviename laiške tvirtinau, kad esu nusprendęs likti Vienoje. Jos atakas prieš Vecą neigiau ir stengiausi nevertinti pernelyg rimtai. Keletą kartų, ne itin dažnai, atrėžiau jai pasipiktinęs, giliausiai įsižeidęs, koks iš tikrųjų buvau visą tą laiką. Ji, būdavo, pakeičia toną, sutramdo savo neapykantą savaitei kitai. Po poros laiškų viskas vėl kartojasi ir aš atsiduriu ten, kur buvęs.

Man rūpėjo jos būsena, bet kur kas labiau rūpėjo Veca. Žinojau, kokia ji jautri, kad jaučiasi kalta dėl visko, kas vyksta aplink ją, ir dar dėl daug ko. Sužinojusi menkiausią mažmožį iš to, ką apie ją galvoja ir rašo mama, ji būtų nuo manęs nusišalinusi, atsisakiusi matytis bet kokiomis aplinkybėmis. Viskas buvo gerai, kol ji ničnieko nenutuokė. Kiekvieną savaitę mane sutrikdydavo laiškas iš Mantono; kad Veca nieko nepastebėtų, pasitvarkiau taip, kad tomis dienomis jos nematyčiau.

Buto atsisakėme jau metų pradžioje, broliai apsigyveno vienoje šeimoje, aš išsinuomojau kambarį. Kovą mama nuvyko į Paryžių, kur gyveno jos artimų giminaičių ir daugybė gerų pažįstamų. Ji ten dairėsi, ketino vasarą persikraustyti. Gegužės pabaigoje rengėsi atvykti į Vieną. Čia ji pasiliksianti mėnesį ir pažiūrėsianti, ar viskas tvarkoje. Pats laikas po pusmečio mums pagaliau vėl *pasikalbėti*.

Išsigandau sužinojęs, kad gresia jos atvykimas. Padėtis darėsi rimta, turėjau bet kokia kaina apsaugoti Vecą nuo mamos, jiedvi jokiu būdu neturėjo susitikti. Tačiau Vecai nereikėjo sužinoti ir apie jos neapykantą, ši būtų ją sutrikdžiusi ir visiškai pakeitusi mudviejų santykius. Negalėjau numatyti, kaip elgsiuosi su mama, kol jos čia nėra. Ji ketino apsigyventi pensione tuoj pat už operos, ne Leopoldštate, todėl nereikėjo baimintis, kad jos

susitiks atsitiktinai. Paruošti Vecą dar turėjau laiko. Reikėjo, kad ji sužinotų ne daugiau nei būtina, lygiai tiek, kad paklustų mano norui ir vengtų susitikti su mama.

Tad prisipažinau Vecai, kad mama pageidauja, jog išvykčiau iš Vienos. Kažkas ją įtikinęs, kad būtų geriau, jei pereičiau į kokį didelį Vokietijos universitetą, pas garsų visame pasaulyje chemiką, ir rašyčiau disertaciją jo vadovaujamas. Vienoje šiuo metu nesą tokio rango mokslininko. Nuo disertacijos daugiausia priklausąs tolesnis mano kaip chemiko likimas. Pasak mamos, tai nereiškia, kad vėliau aš negalėsiąs grįžti į Vieną, apie ateitį niekas nežino nieko tikslaus. Žinoma, mama pastebėjo, kad kažkas mane sulaiko Vienoje. Parašiau jai nė už ką nenorįs iš čia išvykti. Ji dabar atvažiuoja pasiryžusi pamėginti paskutinį kartą ir iš paskutiniųjų stengsis mane perkalbėti. Žinoma, jai nepavyks, chemijai esu visiškai abejingas, neketinu būti chemiku. Veca geriausiai žinanti, kuo noriu būti ir ką bet kokiu atveju darysiu.

Kodėl iš tikrųjų aš taip nerimaująs, paklausė ji. Juk niekas nepriversiąs išvykti, jei to nenoriu.

„Netiesa, – atsakiau, – tu nepažįsti mamos. Kai ji ko nors užsimano, pasitelkia bet kokias priemones. Ji aplankys *tave,* pakalbės apie tai su *tavimi*. Įtikins, kad geriausia palikti Vieną. Ji taip paveiks tave, kad paskui *tu* įkalbinėsi mane išvykti. Niekada tau neatleisčiau. Ji mus išskirs. Labiausiai bijau, kad ji pasikalbės su tavimi."

„Niekada. Niekada. Niekada. Jai niekada nepavyks."

„Tačiau aš bijau, ir kol ji bus čia, neturėsiu nė akimirkos ramybės. Drebu pagalvojęs apie jos atvykimą. Tu pati kuo geriausios nuomonės apie jos talentus, jos valios jėgą. Nenumanai, ką ji galėtų pasakyti. Aš irgi nenumanau, vieną akimirką jai šauna mintis, ir staiga matai, kad ji teisi, ir pažadi viską, o kas, kas tada bus su mumis?"

„Aš jos nepamatysiu. Pažadu tau. Prisiekiu. Tada nieko nenutiks. Ar tokiu atveju būsi ramus?"

„Taip, taip, žinoma, bet tik tokiu atveju."

Ji negalinti priimti nei mamos skambučio, nei laiško, turinti protingai ir apdairiai pasitraukti jai iš kelio. Mama, šiaip ar taip, gyvens pirmajame rajone, nebūsią sunku jos vengti. Tačiau jei netikėtai gautų mamos laišką, turinti atiduoti jį man neatplėštą. Atgavau viltį pamatęs, kaip greitai Veca manimi patikėjo. Mamos laišką ji man ne tik atiduosianti neatplėštą, bet ir vėliau jo niekada neskaitysianti ir neatsakysianti, jei aš taip norėsiąs.

Mama atvyko ir jau per pirmąjį pokalbį pastebėjau, kad pati linkusi išvengti susidūrimo: jai reikėjo išsaugoti atstumiantį „priešės" paveikslą, kurį buvo susikūrusi. Jautė, kad šis išsisklaidytų kaip dūmas, jei bent kartą pamatytų gyvą Vecą. Iš mano laiškų, kuriuos Paryžiuje dar kartą visus iš eilės perskaitė, ji nusprendė, kad Vienos jokiu būdu nepaliksiu. Manėsi perpratusi, kad Krausas man rūpi kur kas labiau nei Veca. Mantone, kur jautėsi vieniša, nes nieko nepažinojo, jai atrodė savaime suprantama, kad kasdien matau Vecą. Paryžiuje, kur turėjo giminių ir daugybę pažįstamų, tai jau neatrodė taip neabejotina. Jos nepasitikėjimas išsišakojo, pasidarė subtilesnis, laiškuose ji atrado daug anksčiau nepastebėtų dalykų. Buvau jai rašęs apie kaimynę laboratorijoje, kuri man primenanti Dostojevskį. Tikra palaima kalbėtis apie jį su ja, dėl jos aš net mielai einąs į laboratoriją. Ji prisiminė, kad ištisą dieną stoviu laboratorijoje. Atliekant nuobodžias kiekybinės analizės procedūras buvo begalė laiko pokalbiams.

„Ar kartais matai Evą, savo rusę iš laboratorijos?"

„Žinoma, juk beveik visada einame kartu pietauti. Žinai, užsikalbėję apie Ivaną Karamazovą, kurio ji nekenčia, tiesiog nepajėgiame sustoti. Tebekalbėdami apie jį einame drauge į „Reginos"

užeigą, paskui Vėringo gatve grįžtame į institutą ir nė akimirkos nenustojame, paskui vėl stovime priešais kolbas ir, kaip manai, apie ką kalbame?“

„Apie Ivaną Karamazovą! Kaipgi kitaip? Žinoma, ji visiškai už Aliošą! O aš pradėjau suprasti Ivaną, jau keleri metai, kai jis man – įdomiausias iš brolių.“

Ji buvo tokia patenkinta, kad egzistuoja ši kolegė, jog kaip senaisiais laikais įsitraukė į pokalbį apie literatūrinius personažus. Prisiminė mano geltligę Radeckio gatvėje daugiau nei prieš metus. Tai buvo vienintelis dalykas ten, kurį mielai prisimindavau; per keletą savaičių lovoje perskaičiau visą Dostojevskį, visus raudonus Piperio leidyklos tomus nuo pradžios iki pabaigos. „Turėtum būti dėkingas už geltligę, – pasakė ji, – antraip dabar negalėtum pasirodyti prieš savo Evą.“

Tas „savo“ mane įžeidė, atrodė, tarsi mama savo rankomis būtų ją man atidavusi. Kolegė man iš tikrųjų patiko, dėl to buvau patyręs vidinių konfliktų. Vis dėlto netikėtos gudrybės paskatintas nuleidau, nes jaučiau, kaip įdėmiai ji mane stebi. Netgi pasakiau: „Taip, tiesa. Tai nuostabus pokalbis. Ji *gyvena* Dostojevskiu ir priima viską labai rimtai. Visoje salėje nėra kito žmogaus, su kuriuo galėtų apie tai pakalbėti.“

Vos tarp mudviejų atsirado literatūra, mama man vėl patiko. Nors buvo akivaizdu, kokia dingstimi ji taip pakreipė pokalbį. Norėjo šį tą išgauti, nustatyti, kiek patraukliojі kolegė man svarbi, palyginti su kita moterimi. Ar ji man ką nors reiškianti? Galbūt reikšianti dar daugiau? Ji grįžo prie Dostojevskio ir paklausė, ar Eva turinti ką nors bendra su Dostojevskio moterų personažais. Tai grėsė naujais rūpesčiais, bet galėjau ją nuraminti, nes buvo kaip tik priešingai. Eva buvo išskirtinai protinga mergina, kurios tikrasis talentas – matematika, fizikinę chemiją ji išmanė geriau už visus studentus vyrus. Labai turtingas jos jausmų

gyvenimas lyg ir prieštaravo intelektiniams gabumams, bet jos jausmai visada *išlaikė* kryptį, toks staigus virsmas priešybe, kurį turėjo omenyje mama, jai buvo svetimas.

„Ar esi toks tikras? – paklausė ji. – Gali labai apsirikti. Ar anksčiau būtum pagalvojęs, kad kada nors nekęsi manęs?"

Nuleidau negirdomis šią pirmąją šiurkščią pastabą nuo jos atvykimo į Vieną, mieliau pasilikau prie mūsų pokalbio objekto.

„Žinoma, esu tikras, – atsakiau, – dienų dienas praleidžiu su ja daugybę valandų. Jau bemaž metai. Ar manai, kad yra kas nors, ko dar nebūtume aptarę?"

„Maniau, kad kalbate tik apie Dostojevskį."

„Apie jį daugiausia, labiausiai mėgstame kalbėti apie jį. Ar gali įsivaizduoti geresnį būdą pažinti žmogų, kaip apkalbėti su juo *viską*, kas vyksta Dostojevskio romanuose?"

Mudu abu griebėmės taikos balandžio. Eva Reichman būtų nustebusi, kokį vaidmenį jai skyrė mama. Būtų net nesmagiai pasijutusi šitaip pasitelkiama kaip pokalbio objektas, nes iš tikrųjų mums terūpėjo išvengti kito objekto. Vis dėlto nepasakiau nieko, ko nebūčiau apie ją galvojęs, ir nuo šių žodžių ji man darėsi vis mielesnė. Nepajutau jokios antipatijos, nors mama taip primygtinai ją piršo. Ji iš tikrųjų buvo mūsų taikos balandis. Tikėjausi aršaus susirėmimo po to pusmečio, kai nemačiau mamos, po nuotykingo mudviejų susirašinėjimo. Abu aiškiai jautėme, kaip *atlėgo* mūsų antipatija ir baimė.

„*Revenons à nos moutons**, – staiga pasakė mama, ji mėgo šį posakį ir *ne kartą vartojo* pastaraisiais mudviejų kovų metais. – Juk turi žinoti, ką ketinu daryti."

Vasarą ji planuojanti persikraustyti į Paryžių. Tai būsiąs sunkus metas. Kad jį ištvertų, pirma norinti sanatorinio gydymo

* Grįžkime prie savo avių, t. y. tęskime pradėtą pokalbį (pranc.).

kurso Bad Gleichenberge, kaip ir pernai, jai tai padėjo. Ar neperimčiau šiam laikotarpiui brolių? Jiems reikėtų tikrų atostogų, paskui jie bemat susidurs su sunkumais: turės apsiprasti naujose prancūzų mokyklose ir dar aukštesnėse klasėse, kai visai čia pat *bachot,* prancūzų abitūra. Trise galėtume nuvažiuoti į Zalckamergutą, jei sutikčiau, labai ją nuraminčiau, išties pasitarnaučiau ir jai, ir broliams.

Pastebėjau, kur ji taikosi, ir nedvejodamas sutikau. Man nesą nieko mielesnio. Paskui galbūt ištisus metus nematysiu brolių. Juk ir aš pats norėčiau išvažiuoti kur nors atostogų. Mes jau susirasime gražią vietelę. Ji pritarė. Jaučiau, koks klausimas kirba jai ant liežuvio. Ji jo neištarė. Aš pats vos neprasitariau. Pasiekėme savotišką kompromisą. Ji paklausė: „Juk nesi sumanęs vasarai nieko kito?“

Atsakiau: „Ką gi turėčiau sumanyti?“

Taip šis pokalbis galėjo baigtis ir abiem pusėms tai būtų buvusi gera pabaiga. Mane pūdu slėgė vienintelis rūpestis: kad ji gali įskaudinti Vecą ir jai pakenkti. O ji nebuvo net nė *karto* paminėta. Tačiau ko tikėtis iš kitų pokalbių per tas keturias ar daugiau savaičių, kurias mama praleis Vienoje? Tai ilgas laikas. Norėjau būti visiškai tikras, užbėgti jai už akių. Pokalbiai apie kolegę man paliko malonų įspūdį. Ar velnias mane apsėdo, ar iš tikrųjų tai buvo baimė dėl Vecos? Pasakiau: „Žinai, toji kolegė Eva klausė, ar neketinu vasarą kopti į kalnus. Neatsakiau jai nieko konkretaus. Ar nebūtum prieš, jei ji atvyktų į tą pačią vietovę? Žinoma, ne ten pat, kur nors netoliese, valandos atstumu. Mes galėtume retkarčiais drauge paiškylauti. Be abejo, ji padarys gerą poveikį berniukams. Matyčiau ją tik retsykiais, gal kartą kitą per savaitę, o visą likusį laiką skirčiau berniukams.“

Šis pasiūlymas ją sužavėjo. „Kodėl negalėtum matyti jos dažniau? Tai vis dėlto buvai šį tą sumanęs vasarai? Labai džiaugiuosi,

kad vis dėlto pasisakei. Viską galima nuostabiai suderinti. Juk ji – puikus žmogus. Nereikia užsigauti, kad pirma tavęs paklausė. Anksčiau tai būtų buvę neįsivaizduojama. Tačiau šiandien moterys kaip tik tokios."

„Ne, ne, – atsakiau. – Tu kažką įsivaizduoji. Tarp mūsų tikrai nieko nėra."

„Ko nėra, gali atsirasti", – pasakė ji.

Labai taktiška ji nebuvo, niekada anksčiau iš jos nepatyriau nieko panašaus. Būtų padariusi bet ką, kad tik atskirtų mane nuo Vecos. O man ta netikėtai šovusi mintis buvo vienintelė galimybė apsaugoti Vecą nuo jos. Reikėjo kalbėti apie kitas moteris. Šįsyk padėjo kolegė, atsitiktinai besidarbuojanti laboratorijoje šalia manęs. Ji man tikrai patiko, buvo gana nepadoru skatinti mamą įsivaizduoti, kad ji – mano draugė ar galbūt gali ja tapti. Nors vėliau pasakiau Evai apie tai, o ji buvo tokia paslaugi ir supratinga, kad pareiškė pritarianti mano elgsenai, nemalonus prieskonis išliko. Dabar, kai tai įvyko, reikėjo kitko: turėjau *prasimanyti* moterų ir penėti mamą istorijomis apie jas. Ji niekada neturėtų nieko sužinoti apie Vecą ir mane. Šitaip mama būtų toli toli Paryžiuje, o Veca Vienoje, ir aš išgelbėčiau ją nuo bet kokių baisenybių, kurių galėtų pridaryti mama.

Ponia Veinreb ir budelis

Ponia Veinreb, išnuomojusi man gražų, erdvų kambarį Haidgasėje, buvo žurnalisto, kuris mirė labai senas, našlė. Kur kas už jį jaunesnė, ji jau pergyveno jį daugybe metų. Visas butas buvo nukabinėtas seno pono geranoriška barzda nuotraukomis. Ponia buvo tamsaus veido, primenančio šuns snukį, apie sutuoktinį ji visada kalbėdavo atsidavusi, tarsi ir miręs jis visa galva pranoktų ją ir dvasiniu, ir moraliniu požiūriu, ir dalį šios pagarbos nukreipė į studentus. Juk kiekvienas iš jų ilgainiui gali prilygti ponui dr. Veinrebui, sutuoktinio ji niekada nevadino kitaip, tik ponu ir daktaru. Grupinėse kolegų nuotraukose, prie kurių turėjau stabtelėti ir valandėlę pastovėti, jis išsiskyrė ne tik barzda, bet ir padėtimi centre. Ponia, būdavo, retai sako „mano vyras“, net praėjus tiek metų po jo mirties vis dar prisimena, kokia garbė jai ši santuoka, ir jei kartais tokie žodžiai išsprūsta, ji išgąstingai nutyla, tarsi būtų jį apkalbėjusi, kiek padvejoja ir lyg apsvaigusi priduria pavardę sykiu su titulu „ponas dr. Veinrebas“. Matyt, ji ilgai vadino jį taip iki sutuoktuvių, galbūt ir paskui, jau susituokusi.

Apie šį kambarį sužinojau iš draugų šeimos, jų sūnus čia gyveno metus. Jam tai blogai baigėsi, vėliau paaiškės kodėl. Drovus, romumu garsėjantis jaunuolis pateko į nemalonią padėtį ir net atsidūrė teisme. Draugai mane įspėjo – ne dėl našlės, o dėl dviejų su ja gyvenančių moterų. Tikėjausi savotiškos ydų irštvos, bet norėjau gyventi šioje vietoje, ne per toli, bet ir ne prie pat Vecos, tad Haidgasė, šalutinė gatvelė nuo Taboro gatvės, tam

labai tiko, – ne prie pat Praterio gatvės, kurios aplinka anuomet buvo užvaldžiusi mano gyvenimą, bet greta. Kai atėjau apžiūrėti kambario, nustebino buto švara ir tvarka, buržuaziškesnis jis negalėjo būti, visur kabojo oraus seno pono nuotraukos ir priešais kiekvieną našlė liaupsino jį. Nebuvo nuo jo laisvas ir kambarys, kuriame ketinau apsigyventi, vis dėlto ant šių sienų jis kabojo rečiau, iš viso trys ar keturios nuotraukos. Išgirdau, kad studentai čia labiau pageidaujami nuomininkai. Mano pirmtakas buvęs banko tarnautojas, žinoma, jis jau pats užsidirbo ir buvo nepriklausomas nuo motinos, bet pajamos buvusios kuklios, o be studijų iš jo tikrai nelabai kas išeitų. Ponia Veinreb vengė daugiau apie jį kalbėti, paminėjo tik dėl to, kad anksčiau čia gyveno ir nuo to laiko kambarys buvo tuščias, bet ji nebuvo nei už, nei prieš jį. Jos sargė, teismo proceso kurstytoja, stovėjo netoliese virtuvėje. Visos durys buvo atviros, ir pradėjusi ką nors sakyti ponia Veinreb bemat nutildavo ir baimingai suklususi pasukdavo ausį į virtuvę.

Jau per šį pirmąjį apsilankymą netrukus pajutau, kad ji patiria slėgį ir niekas negali jos iš jo išvaduoti. Kas antras, o kartais ir kiekvienas sakinys buvo skirtas mirusiam vyrui, todėl pamaniau, kad šis slėgis susijęs su jos našlyste. Gal ji prižiūrėjo senąjį poną ne taip gerai, kaip jis norėjo. Tiesa, tai neatrodė labai tikėtina, joks kitas vyras jos gyvenime nevaidino jokio vaidmens, buvau tuo tikras. Tačiau ji nuolat klausėsi balso, kurio įsakymams turėjo paklusti, ir tai buvo ne mirusiojo balsas.

Drauge su ja gyvenanti ūkvedė atidarė man buto duris, perleido mane poniai ir bemat pradingo virtuvėje. Tai buvo stipri, masyvi vidutinių metų moteris, atrodanti taip, kaip anuomet įsivaizdavau budelį. Smarkiai išsišovusiais skruostikauliais, nuožmaus veido, kuris atrodė dar grėsmingesnis, nes šypsojosi. Nebūčiau nustebęs, jei ji būtų pasitikusi mane antausiu. Užuot

tai padariusi, ji nutaisė katės snukutį, atitinkamo dydžio, todėl kraupų. Tai dėl jos buvau įspėtas.

Ponia Veinreb, vaikščiojanti taip, tarsi kitą akimirką griūtų priekin, entuziastingai atvėrė man nuomojamo kambario duris, įėjusi po manęs įsitikino, kad durys už nugaros liko plačiai atvertos, ir, atrodė, visiškai beprasmiškai šūktelėjusi „tuoj, tuoj“, kaip kad tarnaitė šaukia poniai: „Tuoj ateinu!“, ėmė girti kambario privalumus ir ypač mirusio vyro nuotraukas. Po kiekvieno sakinio laukė pritarimo ar padrąsinimo.

Iš pradžių pamaniau, kad tikisi jo iš manęs, bet netrukus supratau, kad pritarimo jai reikia iš kitur; bute nebuvau matęs nieko kito, tad jos lūkestį susiejau su mane pasitikusia ne itin malonia moteriške ir per visą apžiūrą prieš savo valią neatsikračiau jos vaizdo. Tačiau ji liko virtuvėje ir į pokalbį nesikišo.

Svarsčiau, kur trečioji iš čia gyvenusių moterų, dėl kurios iš tikrųjų ir vyko mano pirmtako teismas. Tačiau ji nepasirodė, gal jau čia negyveno, gal buvo pašalinta kaip tik dėl skandalo, kilusio per ją ir trukdančio rasti naują nuomininką. Buvau girdėjęs daug kalbų, nors ir gana miglotų, apie jos kaimišką grožį, apie storas šviesias kasas – palaidi plaukai, sakyta, bemaž siekia grindis, – apie jos gundymo meną. Gerai įsiminiau gražų vardą, man patiko Bohemijos vardai, o ypač Ružena. Tikriausiai tikėjausi, kad duris man atvers ji, bet priešais pamačiau jos tetą, budelį, ir antausio iš jos laukiau už smalsumą, susijusį su Ružena. Galbūt nuožmus priėmimas reiškė įspėjimą. Toji istorija pateko į laikraščius ir galėjai tikėtis, kad atsiras žmonių, norinčių apžiūrėti visai ne kambarį, o Ruženą.

Tačiau dabar nudžiugau, kad Ruženos nebuvo nė pėdsako, galėjau nesibaiminti komplikacijų ir išsinuomoti man patinkantį kambarį. Ponia Veinreb buvo patenkinta, kad ketinu įsikraustyti tuoj pat, atrodė, jai palengvėjo, kad neprašiau laiko

apsigalvoti, ji dar pridūrė: „Gerai jausitės jo atmosferoje, jis buvo mokytas ponas.“ Dabar jau žinojau, ką turi omenyje, nors ir nepridūrė vardo. Išsivedusi mane iš kambario, ji šūktelėjo virtuvės link: „Jaunuolis tuoj ateis, tik atsineš daiktus!“ Pasirodė ūkvedė, kurios vardą pamiršau, nes nuo pat pradžių mintyse vadinau ją budeliu, ir pasakė šypsodamasi: „Jam nereikia baimintis, pas mus jam niekas nieko nenuką̨s.“ Ji stovėjo tokia aukšta ir masyvi, kad visiškai užpildė virtuvės tarpdurį, remdamasi abiem rankomis į durų staktą, tarsi ketintų pulti. Nebekreipiau į ją dėmesio, išėjau atsinešti daiktų.

Pirmąsias dienas, kurias praleidau naujajame kambaryje, bute buvo labai tylu. Anksti rytą, būdavo, išeinu į chemijos laboratoriją, per pietus pernelyg nenutolstu nuo universiteto, nes dažniausiai pietauju užeigoje „Regina“. Vakarais, kai laboratorija uždaroma, manęs pasitikti ateina Veca. Einame kartu pasivaikščioti arba einu pas ją ir vėlai, bene vienuoliktą valandą, grįžtu namo į Haidgasę. Visada randu savo lovą paklotą, bet nežinau, kas ją man paruošia miegui. Negalvoju apie tai, lyg ir savaime suprantama, kad tuo pasirūpina ūkvedė. Naktimis negirdžiu jokių garsų. Ponia Veinreb, gyvenanti ir mieganti gretimame kambaryje, vaikšto be garso į sispyrusi į veltines šlepetes, įsivaizduoju ją su šlepetėmis slystančią nuo vienos nuotraukos prie kitos ir atiduodančią pagarbą sutuoktiniui.

Vieną savaitgalio vakarą anksti grįžau namo, nes buvau pakviestas į teatrą ir norėjau persirengti. Pajutau, kad mano kambaryje kažkas yra, ir įėjęs sustingau. Prie mano lovos palinkusi valstietė putniomis baltomis rankomis kedendama daužė pūkinę antklodę. Regis, neišgirdo manęs įeinant, nes dar žemiau pasilenkė, atkišo bemaž milžinišką sėdynę ir taip smarkiai tebedaužė antklodę, lyg norėtų ją išpliekti. Į storas kasas supinti skaisčiai geltoni plaukai buvo apsukti aplink galvą, šitaip pasilenkus kaip

tik siekiančią aukštą pūkinę antklodę. Valstietiška buvo tai, kad klostytas sijonas siekė grindis. Niekaip negalėjau jo nepastebėti, jis buvo man panosėje. Ji dar keletą kartų tvojo antklodėn, lyg nenutuoktų, kad stoviu jai už nugaros. Nemačiau jos veido, todėl nenorėjau prabilti pirmas ir tyliai kostelėjau, ji nusprendė išgirsti šį kostelėjimą, atsitiesė ir skubiai atsigręžė taip plačiai sušvytavusi, kad bemaž palietė mane. Stovėjome visiškai arti vienas priešais kitą, popieriaus lapas tarp mudviejų gal dar būtų tilpęs, ne daugiau. Ji buvo aukštesnė už mane ir labai graži, lyg šiaurės madona, rankas ištiesusi taip, tarsi kitą akimirką vietoje antklodės apkabins mane, bet pamažu jas nuleido ir nuraudo. Jaučiau, kad sugeba nurausti tyčia. Nuo jos sklido kvapas, panašus į mielių. Puikiai jutau jos grožį, jei ji būtų buvusi tokia nuoga, kaip jos rankos, taip arti šalia jos būčiau pametęs galvą kaip ir bet kuris kitas, o dabar nekrustelėjau ir nieko nepasakiau. Pagaliau ji atvėrė mažulytę burną ir supiepsėjo: „Aš esu Ružena, maloningasis pone.“ Matyt, mane paveikė vardas, prieš valandėlę jau išniręs mintyse, ne šiaip sau buvo ir „maloningasis ponas“, nes man derėjo daugių daugiausia „jaunasis maloningasis pone“. Ji kreipėsi į mane kaip į patyrusį vyrą, kuriam paklūstama be jokio pasipriešinimo. Tačiau jos pasirodymo ir atsidavimo efektas nuėjo niekais, vos pasigirdo tas piepsintis balselis. Atrodė, lyg mėgintų kalbėti mažulytis viščiukas, ir visa, kas buvo anksčiau, – antklodę dorojančios stiprios baltos rankos, švytinčios kasos, aukštai iškilęs, kažkuo slėpiningas, nors visiškai neviliojantis sėdynės kalnas, – viskas išsisklaidė, virto apgailėtinais garsais, nebuvo net vardo, kadaise pripildžiusio mane lūkesčio, jis galėjo skambėti bet kaip. Ruženos kerai visiškai išnyko, tokiu balsu ji galėjo suvilioti nebent visai apgailėtiną būtybę.

Visa tai prabėgo man mintyse dar nespėjus atsakyti į jos sveikinimą, ir atsakymas buvo toks šaltas ir abejingas, jog ji,

šįsyk greičiau piepsėdama, atsiprašė, kad yra mano kambaryje. Ji nenorėjusi trukdyti, tik paruošusi man lovą, ji tai daranti kas vakarą ir nemaniusi, kad grįšiu taip anksti. Dariausi vis nepagarbesnis, kartojau tik „taip, taip", o kai ji, nors ir tokio svorio, gana mitriai pasišalino, dar kartą prisiminiau visą istoriją, kaip ji buvo aprašyta laikraštyje ir ką papildomai išgirdau.

Vieną vakarą jaunuolis (mano pirmtakas), grįžęs iš banko namo, užtiko ją prie lovos. Ji įtraukė jį į pokalbį ir bemat suviliojo. Jis buvo labai drovus ir nepatyręs, dar niekada – retas atvejis Vienoje – neturėjęs draugės. Teta suprato, koks jis bejėgis, ir padavė jį į teismą kaip sulaužiusį pažadą vesti Ruženą. Jis viską neigė, matydamas, koks jis yra, teismas būtų patikėjęs jo nekaltumu, bet Ružena buvo nėščia, todėl jam priteisė sumokėti kompensaciją. Jo bejėgystė padarė jį visuotinės pajuokos objektu, visi jį laikė nekaltu, bet kaip tik dėl to istorija sukėlė susidomėjimą. Komiška buvo, kad kaip suvedžiotojas ir pažado vesti laužytojas apskųstas ir nuteistas kaip tik šis žmogus.

Ružena mėgino pasinaudoti vakariniu lovos klojimu dar porą trejetą kartų. Vis dėlto suprato, koks beviltiškas šis reikalas, jos teta jau seniai žinojo, kad turiu draugę, kuri kartais vakarais mane išsiveda, o pamačiusi, kad draugė visada ta pati, ne itin daug tikėjosi iš Ruženos lovos klojimo. Tie keletas bandymų tebuvo rutina. Netrukus viską pamiršau ir tik po kelių savaičių, patyręs šiame bute labai mane išgąsdinusį įvykį, vėl susimąsčiau apie Ruženą.

Vieną popietę anksčiau parėjęs išgirdau iš virtuvės sklindantį triukšmą. Pliaukšt lyg per kūną, paskui piepsėjimas ir spiegimas, prašymai ir maldavimai, švilpesys ir pliaukš, pliaukšt, pliaukšt, o protarpiais ir žemas, labai griežtas balsas, kurio žodžius supratau tik atpažinęs jo savininką. Balsas buvo lyg vyro, bet kalbėjo teta: „Še tau! Še tau! Še! Še! Še!" Inkštimas ir piepsėjimas vis

aukštėjo ir netilo, veikiau stiprėjo, žemas balsas irgi vis garsiau ir dažniau grasino. Pamaniau, kad viskas netrukus baigsis, iš pradžių tūnojau tylutėliai, bet galo nebuvo, padėtis tik blogėjo. Puoliau į virtuvę, ten priešais stalą klūpojo Ružena apnuogintu torsu, šalia stovėjo teta su bizūnu rankoje, kaip tik jį pakėlė ir šėrė Ruženai per nugarą – pliaukšt!

Kompozicija buvo tokia, kad įeinantis puikiai matytų jas abi, neįmanoma buvo pražiūrėti nei Ruženos krūtų ir nugaros, nei įtūžusio budelio snukio, nei švilpiančio bizūno. Tik viskas atrodė ne taip baisiai, nei klausantis iš kambario, nes vos pamatęs, ne vien girdėdamas, jau netikėjau, viskas buvo kaip teatre, tik daug arčiau ir pernelyg gerai pastatyta, taigi mačiau viską. Taip pat supratau, kad dabar viskas bemat baigsis, nes nepaisant triukšmo sugebėjau atkreipti į save dėmesį. Užuot nuleidusi bizūną, teta dar kiek palaikė jį iškeltą, bet Ružena apsiriko ir vėl supiepsėjo, tarsi bizūnas būtų jai smogęs. Teta aprėkė ją: „Visai be gėdos! Nuoga!“ Paskui visu kūnu pasisuko į mane: „Blogas vaikas. Neklauso tetos. Reikia bausti.“

Vos Ruženai buvo įsakyta susigėsti, ši nustojo piepsėti, prispaudė abi rankas prie krūtų, kurios išpampo ir dar labiau išryškėjo, paskui kiek įmanoma lėčiau nušliaužė anapus stalo, tikra žemės pabaisa, ne mažiau masyvi už tetą, stovinčią tarsi įbesta priešais. Ši toliau barė ją lyg vaiką, barimas turėjo paaiškinti sceną: „Vaikas turi klausyti. *Žinoti turi tik tetą ir nieko visame pasaulyje.* Blogas vaikas. Pražuvęs be tetos. Bet teta žiūri! Teta saugo!“ Žodžiai buvo lėti, svarūs ir gremėzdiški, o bizūnas paslaugiai trūkčiojo po kiekvieno sakinio. Tačiau smogti nesmogė, anapus stalo tupinčio nusikaltusio vaiko nugara buvo per toli. Ta slėptuvė padarė apsinuoginimą dar labiau suvokiamą, žinoma, Ružena buvo gundančiai moteriška, bet tokiai apsčiai būtybei skirti vaikiški plepalai sumenkino ją iki idiotizmo. Scena

atskleidė jos atsidavimą, galbūt svarbiausią dalyką, kurį reikėjo parodyti ir kuriuo pasibjaurėjau ne mažiau nei budelišku tetos elgesiu. Išėjau iš virtuvės taip, tarsi būčiau *patikėjęs* scena: nepaklusnus vaikas atsiėmė bausmę. Dingau iš virtuvės ir grįžau į savo kambarį neišsidavęs, koks esu sutrikęs, tad dabar jau *aš* joms atrodžiau idiotas, ir šitaip išsigelbėjau nuo tolesnių kėslų.

Nuo šiol jos netrikdė man ramybės, daugiau nemačiau jų drauge, nemačiau ir vienos Ruženos. Tetą, būdavo, kartais išgirstu gretimame kambaryje kalbančią su ponia Veinreb. Jokių smūgių nėra, bet kaskart nustembu išgirdęs, kad ji kalba su ja tokiu pačiu tonu, kaip su vaiku. Vis dėlto labiau guodžiamai nei grėsmingai. Akivaizdu, kad ponia Veinreb padarė kažką, ko neturi daryti, bet negaliu sugalvoti, kas tai galėtų būti, ir kol kas apsiriboju tuo. Išgirsti budelio balsą tik per sieną nuo savęs ne itin malonu, esu visada pasirengęs nemaloniam išpuoliui. Tačiau negirdėti nei piepsėjimo, nei inkštimo, tik lyg kažkokie pažadai. Ponios Veinreb balsas žemas, sodrus, mielai dar valandėlę pasiklausyčiau jos, bemaž apgailestauju, kai ji nutyla.

Vieną naktį nubudęs pamačiau savo kambaryje žmogystą. Ponia Veinreb naminiu chalatu sustojo priešais sutuoktinio nuotrauką, atsargiai nukabino ją ir, tarsi kažko ieškodama, ėmė apžiūrinėti sieną anapus jos. Mačiau ją visiškai aiškiai, kambarį iš lauko apšvietė gatvės žibintas, užuolaidos buvo neužtrauktos. Spausdama nuotrauką abiem rankomis, nosimi ji šliuožė palei sieną atsargiai uostinėdama. Paskui taip pat lėtai apuostė kitą nuotraukos pusę. Kambaryje buvo taip tylu, kad girdėjai tą uostinėjimą. Jos veidas, kurio dabar nemačiau, nes ji atsuko man nugarą, visada priminė šuns snukį. Greitu judesiu pakabinusi nuotrauką atgal, ji nučiuožė prie kitos sienos, kitos nuotraukos. Ši buvo daug didesnė, su sunkiu rėmu, svarsčiau, ar jai pakaks jėgų ją išlaikyti. Vis dėlto nešokau iš lovos į talką, maniau, kad

ji miega, ir nenorėjau išgąsdinti. Nukabinusi ir šią nuotrauką, ji taip pat tvirtai laikė ją rankose, tik uostinėti sieną anapus nebuvo taip lengva, girdėjau ją iš įtampos šnopuojant ir kartais sudejuojant. Paskui ji kluptelėjo, atrodė, išmes nuotrauką, bet jai pavyko nepaleisti jos ir atremti apsuktą į grindis. Vėl atsitiesusi, pirštų galiukais iš viršaus prilaikydama nuotrauką, ji toliau uostinėjo jos vietą ant sienos. Baigusi pritūpė ant grindų ir ėmėsi kitos nuotraukos pusės. Maniau, kad vėl uostinėja, garsas, prie kurio per tą trumpą laiką jau pripratau, buvo toks pat. Tačiau dabar nustebęs pamačiau, kad ji laižo kitą nuotraukos pusę. Laižė stropiai, liežuvis karojo kaip šuns, ji virto šunimi ir atrodė patenkinta. Ilgokai užtruko, kol baigė, nuotrauka buvo didelė. Tada atsistojo, kiek įsirężusi ją pakėlė, pakabino ant vinies, nė nepamėginusi pamatyti ar paliesti iš priekio, ir skubiai be garso nuslydo prie kitos. Kambaryje kabojo keturios pono dr. Veinrebo nuotraukos, nė vienos ji nepraleido, visas įveikė. Kitos dvi, laimė, buvo tokio pat dydžio kaip pirmoji, tad ji galėjo atlikti savo pratimus stačia; jau nepritūpė ant grindų, todėl daugiau nebelaižė, pasitenkino apuosčiusi.

Galiausiai išėjo iš mano kambario. Prisiminiau daugybę mirusio vyro nuotraukų visame bute ir pamaniau, kad ši procedūra pareikalaus, ko gero, pusės nakties. Svarsčiau, ar tik ji jau nėra buvusi pas mane anksčiau, o aš nieko nepastebėjau tik dėl to, kad pernelyg kietai miegu. Nutariau pratintis miegoti ne taip kietai, kad tai nepasikartotų, norėjau būti budrus, kai ji ateina čia.

Bakenrotas

Prasidėjus trečiajam semestrui, iš senojo „prirūkyto" instituto Vėringo gatvės pradžioje persikėliau į naująjį Chemijos institutą ant Bolcmano gatvės kampo. Po kiekybinės pirmųjų dviejų semestrų analizės dabar sekė kokybinė, mums vadovavo profesorius Hermanas Frėjus. Tai buvo nedidukas geibus vyras, labai tvarkingas, bet savo tvarkingumu nekamuojantis kitų ir labai tinkantis kokybinei analizei. Jo judesiai buvo apdairūs, bemaž gracingi, jis mielai rodė, kaip ką nors atlikti ypač švariai, ir atrodė, kad sunaudoja šioms analizėms minimalius, bemaž besvorius, medžiagų kiekius. Jo dėkingumas už patirtą gėrį buvo didesnis nei šalies vidurkis. Jis nestebino studentų mokslo dėsniais, jo stiprybė buvo praktika, iš tikrųjų atliekama analizė, ir čia jis buvo mitrus, pasitikintis, greitas ir, nors švelnus, bet savaip ryžtingas.

Įspūdingiausi iš jo pasisakymų buvo nesyk kartojami ištikimybės pareiškimai. Kadaise jį globojo profesorius Lybenas, kurio asistentu jis buvo, todėl ir dabar kartais rėmėsi tuo profesoriumi, bet visada primygtinai ir išsamiai: „Kaip mėgdavo sakyti mano didžiai gerbiamas mokytojas profesorius dr. Adolfas Lybenas..." Šio geros reputacijos chemiko vardu buvo pavadinta draugija, kuri rūpinosi remti mokslą ir jo adeptus. Profesoriaus Frėjaus lūpose Lybenas tapo mitine figūra vien dėl to, kaip jis, būdavo, ištaria tą vardą, nors ir nedaug pasako. Tačiau viena praeities asmenybė, nors minima rečiau ir niekada nevadinama vardu, jam reiškia dar daugiau. Su ja jį sieja tam tikras sakinys, visada tas

pats, ir šis trapus žmogelis jį taria su tokiu įkarščiu, kad priverčia juo žavėtis, nors visame Chemijos institute nerasi nė vieno, kuris pritartų jo tikėjimui.

„Jei sugrįš mano imperatorius, keliais nušliaušiu iki Šėnbruno!" Jis vienintelis laukė ir troško, kad imperatorius sugrįžtų; vien pagalvojęs apie tai, kad prieš dešimtį metų senasis imperatorius tebebuvo gyvas, galėjai tik stebėtis, kad niekas, iš tikrųjų niekas net nesuprato tokio noro. Visiems, ir jo asistentams, ir studentams, toks tikėjimo išpažinimas atrodė paikystės ženklas, galbūt profesorius Frėjus išsakydavo jį taip aršiai ir ryžtingai, nes, nors ir labai ištikimas, nepuoselėjo jokių vilčių: karštai trokštantis, kad imperatorius sugrįžtų, jis buvo vienužis kaip pirštas. Svarsčiau, ką turi omenyje sakydamas „mano imperatorius": jaunąjį Karlą, su kuriuo nesiejau jokių aiškių vaizdinių, ar vis dėlto atgijusį imperatorių Pranciškų Juozapą.

Galbūt didžiai gerbiamas mokytojas profesorius dr. Adolfas Lybenas, kilęs iš įžymios bankininkų šeimos, nulėmė, kad profesorius Frėjus niekada neleido pajusti nė menkiausio priešiškumo žydams. Jis stengėsi būti teisingas, kiekvieną vertino pagal nuopelnus. Negana to, neišskyrė net ir Galicijos žydų, niekada netarė jų vardų kitaip nei likusių, nors kai kuriems asistentams tie vardai atrodė nepaprastai komiški. Jam nesant pasitaikydavo, kad kuris nors tokį vardą tęsia gardžiuodamasis, kol šis ištirpsta burnoje. Vienas studentas, tik pamanykite, buvo vardu Jozijas Kolbergas; klausiamai tęsiamas vardas niekada neišmušė iš vėžių šio linksmo ir vylingo jaunuolio, jis visada mitriai ir stropiai atliko savo darbą, niekam neįsiteikinėjo, prieš nieką nekeliaklupsčiavo ir nejautė nė menkiausio noro bendrauti su kuriuo nors asistentu kitaip nei vien profesiniais klausimais. Šalia besidarbuojantis slopaus balso, lėtų judesių Alteris Horovicas buvo jo melancholiškasis partneris. Kolbergą visada įsivaizdavau kaip

futbolininką, o Alterį Horovicą – palinkusį ties knyga, nors nė kartelio nemačiau jo su kokia nors knyga, skirta ne chemijai.

Juodu puikiai papildė vienas kitą, buvo neperskiriami, tarsi dvynių pora viską darė drauge ir galėjai pamanyti, kad nieko kito jiems nebereikia. Vis dėlto būtum apsirikęs, nes šalia darbavosi trečiasis, Bakenrotas, taip pat kilęs iš jų tėvynės Galicijos. Jo vardo arba niekada nežinojau, arba jį pamiršau. Tai buvo vienintelis *gražus* žmogus mūsų salėje, aukštas ir lieknas, labai skaisčių, švytinčių akių ir rausvų plaukų. Jis retai su kuo nors kalbėjo, nes bemaž nemokėjo vokiškai, ir retai žvelgė kam į akis. Tačiau jei, būdavo, taip nutinka, prisimeni jauną Jėzų, koks jis kartais vaizduojamas paveiksluose. Nieko apie jį nežinojau, jo akivaizdoje jaučiau drovumą. Jo balsą skyriau, su kraštiečiais jis kalbėjo jidiš arba lenkiškai, išgirdęs jį ką nors sakantį, nevalingai slinkausi artyn paklausyti to balso, kurio žodžių visiškai nesupratau. Balsas buvo minkštas, keistas, itin švelnus, tad svarsčiau, ar tik ne ulbuojantys lenkų kalbos garsai teikia jam tiek tariamo švelnumo. Tačiau ne kitaip balsas skambėjo ir jam prabilus jidiš kalba, tad taręs, kad ir ši kalba švelni, likdavau nieko nepešęs.

Pastebėjau, kad Kolbergas ir Horovicas kalbasi su juo kitaip nei tarp savęs. Horovicas, būdavo, nepanyra į liūdesį, jo žodžiai skamba dalykiškiau nei paprastai, Kolbergas nepokštauja, atrodo, tarsi jis dėmesingas stovėtų priešais Bakenrotą su futbolo kamuoliu rankose. Juodu akivaizdžiai laikė jį pranašesniu, bet niekada nedrįsau paklausti, kodėl taip gerbia ar tausoja. Jis buvo aukštesnis, bet sykiu skaistesnis ir jautresnis, atrodė, tarsi jiems reikėtų atskleisti jam tam tikras gyvenimo aplinkybes ir jį apsaugoti. Tačiau nuo jo sklindanti šviesa niekada nedingo. Susibičiuliavęs su vienu kolega, pakalbėjau apie tai, jis irgi jautė tą poveikį ir norėjo jo išvengti, todėl mėgino nuleisti juokais sakydamas, kad lyg saulės spinduliai veikia ne kas kita, tik plaukų spalva, nei

išties raudona, nei geltona, o kažkokia tarpinė. Beje, asistentai taip pat drovėjosi Bakenroto. Dėl kalbos barjero bendravo su juo daugiausia per Horovicą arba Kolbergą, ir buvo keista, kaip kitoniškai, kaip santūriai ir net droviai jų lūpose skamba jo vardas, o „Horovicas“ ir „Kolbergas“ jie tarė veikiau pašaipiai.

Buvo akivaizdu, kad abu, ypač Kolbergas, stengiasi apsaugoti Bakenrotą nuo įžeidinėjimų, nuo kurių *jie* gali apsiginti, prie kurių *jie* pripratę. Svarsčiau, ar to iš tikrųjų reikia. Man atrodė, kad jį saugo ne tik kalbos nemokėjimas, bet ir dar kažkas, ką šiek tiek nedrąsu pavadinti švytėjimu, nes anuomet nebuvau prielankus jokiai didenybei, nei pasaulietinei, nei religinei, veikiau stengiausi jas pakrapštinėti ir smulkmeniškai pakritikuoti. Tačiau visada įeidamas į laboratoriją pirmiausia įsitikindavau, kad Bakenrotas baltu chalatu stovi savo vietoje prie nelabai jam derančių kolbų ir degiklių. Triūsdamas laboratorijoje jis atrodė bemaž persirengėlis, netikėjau šiuo maskaradu ir laukiau, kada jo atsižadės ir pasirodys tikruoju pavidalu. Vis dėlto neįsivaizdavau to tikrojo pavidalo, tebuvo aišku, kad jam netinka ši labai triūsli, tirpdanti, verdanti, distiliuojanti ir sverianti chemikų aplinka. Jis buvo kristalas, bet ne koks nors kietas ir nejautrus, o jaučiantis kristalas, kurio nevalia paimti į rankas.

Nurimdavau pažvelgęs į jo vietą ir pamatęs, kad jis ten, bet tik laikinai, jau kitą dieną vėl nebuvau tikras ir baiminausi, kad jis neateis. Mano kaimynė Eva Reichman, rusė iš Kijevo, su kuria apie viską kalbėjausi, buvo vienintelė, kuriai galėjau papasakoti nuogąstavimus dėl Bakenroto. Šiek tiek su tomis baimėmis žaidžiau, nežiūrėjau į jas labai rimtai, o ji, visada kerinčiai rimta, – jai šventa buvo viskas, kas siejasi su žmonėmis, – nurodžiusi man tai pasakė: „Kalbate taip, tarsi jis būtų ligonis. Tačiau jis nėra ligonis. Jis tik gražus. Kodėl vyriškas grožis jums daro tokį įspūdį?“ – „Vyriškas? Vyriškas? Tai šventojo grožis. Nenumanau,

ko jis čia ieško. Ko gali ieškoti šventasis chemijos laboratorijoje? Jis staiga pradings."

Ilgokai svarstėme, kaipgi jis galėtų pradingti. Išnyks rausvose ūkanose pakeliui į saulę, iš kurios yra kilęs? Ar atsižadės chemijos ir pereis į kitą fakultetą? Į kokį? Eva mielai būtų regėjusi jį kaip naująjį Pitagorą. Jai atrodė, kad jam dera geometrijos sąsaja su žvaigždėmis ir sferų muzika. Ji mokėjo mintinai daugybę rusiškų eilėraščių, kuriuos, būdavo, mielai man deklamuoja ir nenorom išverčia. Buvo puiki studentė, lengviau nei bet kuriam kolegai vyrui jai sekėsi fizikinė chemija. „Tai lengviausias dalykas, – kalbėjo ji apie matematiką, – vos tik prasideda matematika, darosi vaikų žaidimas."

Eva buvo aukšta ir putli, ir nebuvo vaisiaus tokia gundančia oda kaip jos. Kai ji, būdavo, žavingai lengvai žeria matematines formules, tarsi šios būtų pokalbio dalis, – ne taip iškilmingai kaip eilėraščius, – pernelyg mielai paglostytum jai skruostus, o apie krūtinę, audringai besikilnojančią per mūsų žodinius susirėmimus, nedrįsti net pagalvoti. Turbūt buvome įsimylėję, bet viskas vyko ne šiame pasaulyje, o Dostojevskio romane, todėl niekada neprisipažinome ir tik šiandien, po penkiasdešimties metų, regiu visus požymius, kad abu, ir ji, ir aš, buvome įsimylėję. Mūsų žodžiai pynėsi kaip plaukai, valandų valandas tęsėsi žodžių glamonės, atlikdami nuobodžias chemines procedūras turėjome daug laiko; kaip įsimylėjėliai griebiasi aplinkinių žmonių vien kaip objektų, kad padidintų savo susijaudinimą, ir piktnaudžiauja įtraukdami juos į savo meilės pokalbį, taip mūsų mintys sukosi apie Bakenrotą. Nuolat susirūpinę kalbėjome, kad jį *prarasime,* šitaip išdildydami jam iš tikrųjų gresiantį pavojų.

Paklausiau Evos, ar nenorėtų su juo pasikalbėti. Ryžtingai papurčiusi galvą ji atsakė: „Kokia kalba?"

Ji buvo auklėjama kaip rusė. Jos šeima, viena turtingiausių Kijeve, paliko šį miestą, kai jai buvo dvylika metų. Černivciuose, į kuriuos persikraustė, Eva lankė vokiečių mokyklą, bet vokiškai kalbėjo minkštai kaip rusė. Jos šeima prarado didžiąją dalį turto, nors anaiptol ne viską, bet apie rusų revoliuciją ji nekalbėjo su neapykanta ir dažnai tvirtai įsitikinusi sakydavo: „Niekas negali būti *toks* turtingas"; nors kalba sukdavosi apie tam tikrus žmones, labai pasipelniusius iš infliacijos anuometinėje Austrijoje, jautei, kad galvoja apie buvusius savo pačios šeimos turtus. Namie ji niekada nekalbėjo jidiš. Man susidarė įspūdis, kad ši kalba jai tokia pat svetima kaip man, kad ji nelaiko jos kuo nors ypatinga ir nejaučia švelnumo, kurį jauti pasirengusiai išnykti kalbai. Jos lemtis buvo didžioji rusų literatūra, visiškai ją apsėdusi, ji galvojo ir jautė pasitelkdama rusų romanų personažus ir, nors vargiai būtum radęs žmogų, jaučiantį natūraliau ir spontaniškiau, viskas įgaudavo formas, artimas jai iš rusiškų knygų. Ji atkakliai priešinosi mano siūlymui pasikalbėti su Bakenrotu lenkiškai (maniau, kad šiek tiek geros valios turintis rusas galėtų suprasti lenkų kalbą), gal dėl to, kad iš tikrųjų nesuprato lenkiškai, o gal iš Dostojevskio, kuris buvo jai tarsi motinos pienas, perėmė ir jo prietarus dėl visko, kas lenkiška. Kad ir kaip primygtinai prašyčiau, ji, būdavo, atremia prašymą mano paties ginklu: „Ar norite, kad vograučiau su juo? Lenkai labai gerbia savo kalbą. Neišmanau jų literatūros. Tačiau jie ją turi. Rusai irgi." Paskutinė pastaba būdavo trumpa, nes iš esmės ji buvo prieš bet kokį šovinizmą, todėl nepasakydavo nieko daugiau, tik „Rusai irgi".

Ji atsisakė kalbėtis su Bakenrotu, nes tam nebuvo priemonių. Kaip ir aš, susikūrė tokį „aukštą" jo vaizdinį, kad kiek sutrikdavo, išgirdusi jį kalbant su Horovicu ar Kolbergu. Kolbergą ji niekino, nes jis atrodė kaip futbolininkas ir visą laiką švilpavo dainelę, Horovicas buvo neįdomus, nes atrodė „kaip kiekvienas žydas". Ji

rimtai vertino tuos žydus, kurie visiškai asimiliavosi per atitinkamos kalbos literatūrą ir sykiu nepasidarė nacionalistiniais patrakėliais; nuosekliai atsižadėjusi nacionalinio pobūdžio prietarų, ji pasiliko tik keletą nukreiptų prieš žydus, įstrigusius kelyje į šią laisvą mąstyseną. Ji anaiptol nebuvo tikra, kad Bakenrotas būtų taip toli pažengęs. „Gal jis tėra jaunas chasidų rebė, – pasakė kartą, apstulbindama mane, – tik dar nežino." Paaiškėjo, kad ji anaiptol nėra chasidų bičiulė. „Jie fanatikai. Atsidavę savo tikėjimui stebuklais, geria ir šokinėja. Jų kūnuose dar nėra nė kiek matematikos." Ji nepagalvojo, kad matematika yra *jos* tikėjimas stebuklais. Vis dėlto ji kurstė mudviejų pokalbius apie Bakenrotą. Šie buvo toji meilės kalba, kurią sau *leidome*. Mat aš priklausiau kitai moteriai, ji matydavo ją, ateinančią manęs. Eva buvo pernelyg išdidi, kad parodytų potraukį žmogui, leidusiam suprasti, jog jaučiasi susisaistęs. Mūsų potraukis liko neįvardytas, kol kalbėjomės apie Bakenrotą, ir baimė, kad šis staiga galėtų pradingti, virto baime, kad pradings potraukis.

Vieną rytą Bakenroto nebebuvo, jis nestovėjo savo vietoje. Pamaniau, kad vėluoja, ir nieko nesakiau. Paskui pastebėjau, kad sunerimusi Eva vengia mano žvilgsnių. „Nėra visų trijų, – pagaliau pasakė, – kažkas bus nutikę." Kolbergo ir Horovico vietos irgi buvo tuščios, aš į tai neatkreipiau dėmesio, ji matė jį ne tokį izoliuotą, visada kartu su jais, vieninteliais, su kuriais jis kalbėjo. Tai ją kiek ramino, ji nenorėjo visiškai pripažinti jo vienatvės, kuri baugino mane.

„Drauge dalyvauja religinėje šventėje", – pasakiau. Mėginau įžvelgti palankų ženklą, kad nėra jų visų, ne jo vieno. Tačiau atrodė, kad kaip tik tai ją trikdo. „Tai blogas ženklas, – pasakė ji. – Jam kažkas nutiko, ir jiedu dabar su juo." – „Manote, kad jis susirgo, – pasakiau kiek apmaudžiai, – juk dėl to jie nebūtų neatėję į laboratoriją abu." – „Gerai jau, gerai, – ji pamėgino

numaldyti mane, – jeigu jis serga, vienas prižiūrėtų, o kitas ateitų.“ – „Ne, – atsakiau, – juodu neišskiriami. Ar esate kada mačiusi, kad vienas ką nors darytų be kito?“ – „Todėl jie turbūt ir gyvena drauge. Ar jau buvote pas juos?“ – „Ne, bet žinau, kad juodu drauge nuomojasi kambarį. Jis gyvena visai šalia jų, per tris namus.“ – „Kiek daug jau sužinojote! Ar esate detektyvas?“ – „Kartą pasekiau juos, einančius iš laboratorijos namo. Kolbergas ir Horovicas palydėjo jį iki namų. Paskui, formaliai atsisveikinę tarsi su svetimu, grįžo keletą žingsnių prie savo namo. Manęs nepastebėjo.“ – „Kodėl taip pasielgėte?“ – „Norėjau sužinoti, ar jis gyvena vienas. Galbūt, pamaniau, pagaliau liks vienas, aš staiga tarsi atsitiktinai atsidursiu šalia jo ir pasisveikinsiu. Apsimesčiau nustebęs, kad tai tikrai jis, ir tikrai užmegztume pokalbį.“ – „Tačiau kokia kalba?“ – „Tai nesunku. Galiu susikalbėti su žmonėmis, nemokančiais nė žodžio vokiškai. Išmokau iš senelio.“ Ji nusijuokė: „Jūs kalbate rankomis. Tai negražu. Jums tai netinka.“ – „Paprastai to nedarau. Tačiau šitaip būtume pralaužę ledą. Žinote, kaip seniai trokštu su juo pasikalbėti!“ – „Galbūt man vis dėlto reikėtų pamėginti rusiškai. Nemaniau, kad jums taip svarbu.“

Taip ir toliau kalbėjome tik apie jį, o trys vietos tebebuvo tuščios. Praėjo priešpietė, jau stengėmės jį pamiršti. Nukreipiau kalbą, prabilau apie knygą, pradėtą skaityti išvakarėse, Edgaro Alano Po 59 apsakymus, ji jų nebuvo skaičiusi, perpasakojau jai vieną, įvariusį man tikrą siaubą, būtent „Išdavikę širdį“. Mėginau atsikratyti siaubo, perpasakodamas jai istoriją, bet vis žvilgčiojau į tuščią vietą ir jaučiau, kad baimė tolydžio auga, o panelė Reichman staiga pasakė: „Man iš baimės bloga.“

Šią akimirką salėje pasirodė profesorius Frėjus su savo palyda (paprastai ją sudarė du žmonės, dabar už nugaros stovėjo keturi), jis davė neaiškų ženklą, kad prisiartintume, palūkėjo, kol

dauguma sustojo priešais jį, ir pasakė: „Turiu liūdną naujieną. Reikia jums pasakyti. Šiąnakt ponas Bakenrotas nusinuodijo kalio cianidu.“ Jis dar kiek pastovėjo. Paskui papurtė galvą ir pridūrė: „Atrodo, buvo labai vienišas. Ar niekas iš jūsų nieko nepastebėjo?“ Atsakymo nebuvo, naujiena buvo pernelyg siaubinga, nebuvo salėje tokio, kuris nesijaustų kaltas, ir vis dėlto niekas jam nieko nepadarė. Tai ir buvo priežastis, niekas nė nepamėgino nieko daryti.

Vos profesorius su palyda išėjo iš salės, panelė Reichman visiškai prarado savitvardą ir pratrūko širdį veriančia rauda, tarsi būtų netekusi brolio. Brolio ji neturėjo, dabar jis tapo jai broliu. Supratau, kad dabar ir tarp mudviejų kažkas įvyko, bet tai buvo niekai palyginti su dvidešimt vienerių metų jaunuolio mirtimi. Žinojau – kaip ir ji – ir tai, kad per savo pokalbius piktnaudžiavome nepaprastu jaunuolio pasirodymu. Mėnesių mėnesius jis stovėjo šalia mūsų, jo grožis mus įkaitino, jis buvo mūsų paslaptis, kurią slėpėme nuo savęs, bet taip pat ir nuo jo. Mudu jo neužkalbinome, nei ji, nei aš, ir ko tik neprasimanėme, kaip neišsisukinėjome, kad pateisintume vienas kitam šį tylėjimą. Mūsų draugystė subyrėjo nuo kaltės, kurią abu jautėme. Niekada neatleidau sau, bet neatleidau ir jai. Kai dabar prisiminimuose vėl girdžiu jos žodžius, kerinčius keistu tonu, mane apima siutas ir žinau, kad pražiopsojau vienintelį dalyką, kuris būtų jį išgelbėjęs: užuot žaidus su ja, reikėjo įkalbėti ją jį pamilti.

Varžovai

Laboratorijoje buvo dar vienas bemaž niekada nekalbantis žmogus, tik šiuo atveju ne dėl kalbos nemokėjimo. Jis atvyko iš provincijos, regis, iš Aukštutinės Austrijos kaimo, atrodė drovus ir išbadėjęs. Vargani, vis tie patys drabužiai kadaravo ant jo, galbūt dovanoti kažkieno, kas pats jų jau nedėvėjo. Nors galbūt atsidūręs mieste jis labai sulyso, nes tikrai neturėjo ką valgyti. *Jo* plaukai nešvietė, buvo blausaus, blėsaus raudonio, derančio prie liguistai blyškaus veido. Jo pavardė buvo Hundas*, bet kas čia per šuo, jei niekad neatveria burnos, net į „labą rytą" neatsako; jeigu, būdavo, apskritai atkreipia dėmesį į sveikinimąsi, tai tik niūriai linkteli, o dažniausiai žvelgia į šalį. Niekada neprieina paprašyti pagalbos, niekada nieko nesiskolina ir neklausia. Tuoj susmuks, pagalvoju kas kartą pažvelgęs į jo pusę. Ne itin vikrus, jis ilgai triūsia prie savo analizių, bet tokiais šykščiais ir menkais judesiais, kad nė nepastebi, kaip sunkiai kamuojasi. Niekada pirma neįsibėgėja, tik kiek suima save į rankas, ir vos ko nors imasi, žiūrėk, ima ir pabaigia.

Kartą jis aptiko ant savo stalo supakuotą sumuštinį, kažkieno nemačiom padėtą. Įtariau jautrios širdies panelę Reichman. Jis išvyniojo paketėlį, pamatė, kas viduje, vėl supakavo ir patraukė su sumuštiniu per salę nuo vieno prie kito. Prieina, pakiša, piktai paklausia: „Ar ne jūsų?", ir eina prie kito. Nepraleido nė vieno, pirmą kartą pakalbino kiekvieną laboratorijoje, bet pasakė

* *Hund* – šuo (vok.).

ne daugiau nei tuos tris žodžius. Niekas neprisipažino. Priėjęs prie paskutiniojo ir išgirdęs paskutinį „ne“, jis iškėlė paketėlį ir grėsmingai sušuko: „Ar kas nors alkanas? Šitas keliauja į šiukšliadėžę!“ Niekas neatsiliepė jau vien dėl to, kad nebūtų palaikytas nenusisekusio veiksmo kaltininku. Hundas įsiutęs metė paketėlį – staiga pasirodė turįs jėgos perteklių; išgirdęs keletą balsų, išdrįsusių pasakyti „gaila“, jis sušnypštė: „Galite išsitraukti!“ Niekas nesitikėjo iš jo tokio pasisakymo, taip pat ir tokio ryžto. Taip Hundas išsikovojo pagarbą, ir švelni dovana nenuėjo niekais.

Po kelių dienų jis atėjo į salę su paketėliu ir pasidėjo jį šalia vietoje ano sumuštinio. Užsiėmęs keliais nereikalingais darbais, ilgokai jo neišvyniojo. Ne vien aš svarsčiau, kas tame paketėlyje. Netrukus atsisakiau prielaidos, kad pats susiveikęs sumuštinį dabar nori jį parodyti, nes paketėlis atrodė taip, tarsi jame būtų kampuotas daiktas. Galiausiai jis paėmė paketėlį, priėjo prie manęs, pamojavo panosėje ir pasakė: „Nuotraukos! Pažiūrėkite!“ Nuskambėjo kaip įsakymas ir aš paklusau. Visiems buvo netikėta, kad jis nori man kažką parodyti, ir kaip anksčiau visi pastebėjo, kad jis nedaro visiškai nieko, kas sietųsi su kitais, taip dabar išsyk suvokė, kad jis pateikė pasiūlymą, ir sugužėję prie mano vietos apstojo jį pusračiu. Ramiai, tarsi būtų įpratęs, jis laukė, kol susirinko visi, paskui išvyniojo paketėlį ir ėmė mums vieną po kitos rodyti puikias įvairiausių objektų – paukščių, kraštovaizdžių, medžių, žmonių ir daiktų – nuotraukas.

Šitaip išbadėjęs vargeta virto atsidavusiu fotografu, visus pinigus išleidžiančiu savo aistrai, *todėl* taip varganai besirengiančiu ir *todėl* badaujančiu. Pasigirdo pagyrų šūksniai, jis atsakinėjo į juos naujomis nuotraukomis, kurių turėjo dešimtis, šį pirmąjį kartą jų buvo penkiasdešimt šešiasdešimt, ir jos stulbino kontrastais, po kelių vienos rūšies netikėtai matei ką nors visiškai kita. Jis savaip mus užvaldė, ir kai viena kolegė nuoširdžiai pasa-

kė: „Pone Hundai, juk jūs – menininkas!“, jis nusišypsojo ir neprieštaravo, matei, kaip nurijo žodį „menininkas“, joks maistas ir gėrimas jam nebūtų buvęs toks gardus. Visi apgailestavo, kai jis baigė rodyti. Toji kolegė paklausė: „Ir kaipgi jūs, pone Hundai, atrandate savo motyvus?“ Ji klausė rimtai, taip pat rimtai, kaip ir stebėjosi, o jis atsakė oriai, bet trumpai: „Tai vis darbas!“; vienas posakių mėgėjas neiškentė neišdrožęs: „Darbas meistrą giria“, bet juoktis niekas nesijuokė.

Taigi Hundas buvo meistras, viską aukojantis savo menui. Jam nerūpėjo valgyti, kol galėjo fotografuoti, regis, ir studijos teikė mažai džiaugsmo. Praėjo vienas, antras mėnuo, paskui jis atėjo su nauju paketėliu. Bemat susirinko kolegos, visi mielai stebėjosi, viskas buvo taip pat permaininga kaip pirmąjį kartą, ir netrukus tapo aišku, kad Hundas ateina į laboratoriją tik tam, jog kartkartėmis apstulbintų mus, savo publiką, naujomis nuotraukomis.

Netrukus po antrojo Hundo pasirodymo dėmesį laboratorijoje patraukė naujokas, liliputas Francas Zyghartas. Jis buvo gerai sudėtas, subtilaus, veikiau trapaus stoto; užuot įsitaisęs prie jam per aukšto stalo, išsidėliojo prietaisus ant grindų. Savo vikriais piršteliais tvarkėsi greičiau už mus visus ir, ėmęs virti ir distiliuoti apačioje, įsakmiu, kiek gergždžiančiu balsu be perstojo nenuilstamai kalbėjo, stengėsi įtikinti mus, kad yra patyręs visko, kas įmanoma „dičkiams“, ir dar daugiau. Jis paskelbė mums apie brolio vizitą, tas esąs už mus visus didesnis, metro aštuoniasdešimt devynių, ginkluotųjų pajėgų kapitonas, juodu tokie panašūs, kad gali supainioti, jų neįmanoma atskirti, jei anas su uniforma ateitų čia, nežinotum, kuris chemikas ir kuris karininkas. Visi paprastai tikėjo Zyghartu, viską geriau žinančiu, jo šnekos turėjo pavydėtinos įtaigos, bet dėl brolio egzistavimo kilo abejonių.

„Jei būtų metro šešiasdešimt penkių, – pasakė panelė Reichman, – bet metro aštuoniasdešimt devynių! Netikiu. Ir kodėl jis turėtų ateiti pas mus su uniforma?“ Pasidarbavęs laboratorijoje ant grindų vos porą valandų, Zyghartas išsikovojo mūsų pripažinimą ir neilgai trukus nustebino asistentą pirmosios analizės rezultatais. Jis baigė ją greičiau, nei buvo įprasta atliekant nuobodoką darbą, tempas atitiko jo pirštų miklumą; vis dėlto anksti paskelbęs apie brolio atvykimą padarė klaidą. Apsilankymo teko laukti. Nors nė vienas nebuvo toks netaktiškas, kad jam primintų, bet jis, būdavo, tarsi atspėja kaimynų mintis, nes retkarčiais pats šį tą pasako apie brolį: „Šią savaitę jis negali ateiti. Jų griežta tarnyba. Nenutuokiate, kaip gerai gyvenate! Jis jau ne kartą pasigailėjo nuėjęs į ginkluotąsias pajėgas. Tik nesisako. Juk ką daugiau veiktų toks ilgšis!“ Įvairiai varijuodamas jis apkalbėjo keblumus, kuriuos brolis patiria dėl ūgio. Iš tikrųjų jam jo gaila, bet jis atrado ir pripažinimo žodžių, pagyrė brolį, tokį jauną prasimušusį į kapitonus.

Tačiau galiausiai tai pabodo ir niekas jo jau nesiklausė. Vos, būdavo, jis prabyla apie brolį, ausys užsiveria. Įpratęs, kad jį išklausytų, Zyghartas staiga pajuto aplink sieną ir greitai pakeitė savo didybės objektą. Mat buvo ne tik brolis, buvo ir merginų. Visos Zygharto pažįstamos merginos, kad ir ne tokio milžiniško stoto kaip brolis, buvo, šiaip ar taip, natūralaus ūgio. Vis dėlto svarbu buvo ne tiek jų ūgis, kiek įvairovė ir skaičius. Zyghartas nebuvo netaktiškas, neišpasakojo intymių jų išvaizdos detalių, jis, tobulas kavalierius, užstojo kiekvieną savo merginą. Nevadino jų vardais, bet kad atskirtų ir kad žinotum, apie kurią būtent dabar kalba, jas sunumeravo ir prieš ką nors pasakodamas visada pirma nurodydavo numerį: „Mano draugė nr. 3 šiandien man atsakė, ji turi ilgiau padirbėti biure. Paguodai einu į kiną su nr. 4.“

Jis turįs jų visų nuotraukas. Fotografuojąs kiekvieną. Jo merginoms labiausiai patinka, kai jis jas fotografuoja. Per kiekvieną pasimatymą jos pirmiausia klausiančios: „Ar šiandien padarysi porą mano nuotraukų?" Jis paprastai atsakąs: „Kantrybės, tik kantrybės. Viskam savas laikas. Kiekviena bus pakviesta." Ypač jos taikosi į aktų nuotraukas. Visos jo nuotraukos padorios. Tačiau jis galįs jas parodyti tik be veido. Jis nenusikalsiąs nediskretiškumu. Vieną kitą parodysiąs mums. Kada nors atsineš visą šūsnį. Vien savo merginų aktų nuotraukas. Tačiau jis neskubąs. Čia jau mes turėsią lukteléti. Kartą pradėjęs, jis paskui neatsiginsiąs: „Zyghartai, ar turite naujų aktų?" O jam nevalia galvoti tik apie tokius dalykus, jam galvoj ne tik merginos. Ir mes turį išmokti tramdyti nekantrą. Kai tai įvyks, jis paprašys koleges pasitraukti, tai ne jų nekaltoms akims. Tai tik vyrams. Tačiau prašom įsidėmėti: jis darąs tik padorias nuotraukas.

Zyghartas sugebėjo įtikinti ir visa salė dabar nesitvėrė smalsumu. Jis atsinešė į laboratoriją virvele apraišiotą batų dėžę ir iš pradžių užrakino savo spintoje. Paskui jam nepatiko jos padėtis, jis vėl ją ištraukė, dar kartą įkišo atgal, pagalvojęs pasakė: „Taip bus geriau", darsyk ištraukęs paaiškino: „Reikia būti apdairiam. Iš tikrųjų be reikalo jums pasakiau. Čia vien aktų nuotraukos. Juk tarp jūsų neatsiras vagies?" Vis iš naujo jis rasdavo dingstį mūsų akivaizdoje pastumdyti dėžę šen bei ten. „Kad be mano žinios niekas jos neatidengtų! Atsimenu, kaip ją apraišiojau. Tiksliai žinau. Jei ką nors pastebėsiu, pasiimsiu dėžę namo ir nieko nesulauksit! Ar visiems aišku?" Tai atrodė kaip grasinimas ir buvo grasinimas, nes dabar kiekvienas patikėjo dėžės turiniu. Drovioji panelė Reichman galėjo kartoti, kiek panorėjusi: „Žinote, pone Zyghartai, jūsų batų dėžė niekam neįdomi!" – „Oho!" – būdavo, atrėžia Zyghartas ir mirkteli kiekvienai vyriškai būtybei salėje, kai kas irgi mirkteli atsakydamas, ir kiekvienas žino, kodėl jį vilioja dėžės turinys.

Zyghartas privertė mus laukti daugybę savaičių. Jis buvo girdėjęs, kad tarp mūsų yra meistras fotografas, Hundas, ir nuodugniai iškamantinėjo, kokie jo siužetai. Paskui suraukęs nosį paaiškino: „Senamadiška! Visa tai senamadiška! Anksčiau buvo ir tokių fotografų. Prašom, aš irgi už gamtą. Tačiau šitai gali kiekvienas. Tereikia išeiti į lauką, spragt spragt spragt ir turi tuziną nuotraukų. Tai aš vadinu senamadiška. Pernelyg lengva! Savo mergaičių pirmiausia turiu gerai paieškoti. Jas pirma reikia susirasti! Paskui rėži sparną. Vasarą, per maudynes, prašom, tai nesunku. O žiemą pirma turi ją įkaitinti! Antraip ji tiesiog pasakys „ne" ir nieko nebus. Turiu patirties, jos man niekada neatsako. Kiekviena leidžiasi fotografuojama. Galbūt manote, jos laiko mane vaiku, nes aš mažas. Klystate! Toli gražu. Aš neslepiu nuo jų, kas gali bemat nutikti. Joms esu toks pat vyras kaip tas ar kitas. Iš pradžių jos triumfuoja priešais kamerą, – reikėtų jums tą išdidumą pamatyti!, – o paskui dar gauna nuotrauką! Kaskart vieną, ne daugiau, po kiekvieno fotografavimo *vieną*, jei ji pavykusi. Už tai nieko nereikalauju. Tačiau išlaidas irgi turiu apgalvoti. Jei kuri nori daugiau kopijų, už jas susimoka. Pasitaiko, kad nori savo draugams, ir aš neblogai uždirbu, pinigų nereikia niekinti."

Taip paaiškėjo, kodėl Zygharto draugysčių skaičius toks didelis. Jis buvo jų kūno fotografas, „draugystė" reiškė būtent tai, bet šia tema jis stengėsi nepasakyti nieko aiškesnio ir šiam tikslui turėjo originalų posakį: „Prašom, jokia siela nesužinos iš manęs nieko tikslesnio. Juk yra toks dalykas kaip diskretiškumas. Diskretiškumas man – garbės dalykas. Tai žino ir mano draugės. Jos pažįsta mane ne blogiau nei aš pats!"

Vieną rytą tarpduryje pasirodęs uniformuotas milžinas pasiteiravo Franco Zygharto. Belaukdami merginų nuotraukų, visiškai užmiršome brolį ir nustebome pamatę aukštą kapitoną su

mažulyte galva, iš priekio – tarsi kaukę – užsidėjusį Franco Zygharto, kurio teiravosi, veidą. Kažkas parodė jam mažylio vietos link, tas kaip tik klūpojo ant grindų, atsargiai kišdamas po alkoholio kolba prisuktą Bunzeno degiklį. Atpažinęs uniformuotas brolio kojas, pašoko ir pragydo: „Servus. Sveikas atvykęs. Tave sveikina chemija, kokybinės analizės laboratorija. Supažindinsiu su kolegomis. Pirmiausia damos, na, nesimaivyk, žinomas dalykas!“ Kapitonas išraudo. „Jis drovus, – paaiškino liliputas. – Medžioti aktų nuotraukas – ne jam!“

Tokia užgaulia užuomina visiškai įbaugino brolį. Šis kaip tik buvo besilenkiąs vienai iš mūsų damų, kai liliputas prašneko apie aktų nuotraukas, ir nespėjęs nusilenkti kapitonas atsitiesė labai išraudęs – mūsų liliputui šitaip niekada nebūtų nutikę, dabar jųdviejų veidai aiškiai skyrėsi. „Nebijok, – pasakė mažylis, – aš tave patausosiu. Jis labai mandagus, jūs nė įsivaizduoti negalite. Viskas turi eiti kaip per sviestą, lyg parade. Ten buvo graikų, o čia – rusų dama. O štai dabar dėl įvairovės vienietė, panelė Frėlich*. Ji daro garbę savo vardui, visada juokiasi net ir nekutenama. O rusų dama tokių juokų nemėgsta. Niekas nedrįsta pakutenti jai blauzdos, net ir aš, nors pagal ūgį kaip tik tikčiau.“ Panelė Reichman susiraukusi nusisuko. Nežymiai gūžtelėjęs pečiais, kapitonas išreiškė apgailestavimą dėl įžūlaus brolio elgesio, o šis bemat pastebėjo, kad kapitonui patiko panelės santūrumas: „Tai subtili dama. Labai išsilavinusi, iš puikiausios šeimos. Čia nieko nepeši. Tu ką manai! Kiekvienas norėtų užkibti. Vadinasi, reikia valdytis. Prašau, susiimk. Juk kaip karininkas esi įpratęs.“

Paskui atėjo *mūsų* eilė. Tačiau brolį jis tvirtai tebelaikė ant grandinės ir nė karto ilgėliau nepaleido. Kiekvieną iš mūsų supažindino su juo, kiekvienam atrado tinkamą satyrinę formulę.

* *Fröhlich* – linksmas (vok.).

Paaiškėjo, kad buvo atidžiai mus stebėjęs ir net jei pristatė veikiau kandžiai nei draugiškai, viskas vyko taip greitai, smūgis po smūgio, kad apskritai nesiliovei juoktis, atsilikai, nes dar juokeisi, o jis su savo pastabomis jau buvo per du žmones. Laimė, kad Hundo tą dieną nebuvo laboratorijoje. Nuo pat pradžių jis smaigstė Zyghartą atvirai priešiškais žvilgsniais, dar iki šiam prabylant apie aktų nuotraukas. Tarsi vos pamatęs liliputą būtų numanęs, kokia nelaime gresia jam stropišio veikla. Tiesa, Zyghartas niekada nesikreipė tiesiai į jį, nors pasidomėjo, kokio pobūdžio jo nuotraukos, ir visiškai neslėpė paniekos joms. Tačiau dabar jis būtų turėjęs pavadinti jį vardu ir ką nors apie jį pasakyti, nes supažindino brolį su kiekvienu, net su Vundeliu, mūsų žiopliu iš kaimo, kurio egzistencija buvo daugmaž pogrindinė. Tad neišvengiamai būtų išrėžęs ką nors ir apie Hundą, akivaizdžiai labai jautrų, ir pabaiga būtų buvusi prasta.

Iš tikrųjų visas pristatymas anaiptol netruko ilgai, atrodė, kad mes, kaip ir brolis, esame Zygharto valioje, jis tarsi traukė mus iš kišenės vieną po kito ir vos gavusius savo porciją dėjo į šalį. Tačiau jo broliui liūtis pamažu virto kruša, jam vienam teko tiek pašaipos kiek mums visiems. Ėmiau suprasti, kodėl jis uniformuotas. Gelbėdamasis nuo galios trokštančio ir amžinai besityčiojančio liliputo jis patraukė į ginkluotąsias pajėgas, mat ten bent jau galėjo tikėtis, kad viskas vyks pagal įsakymą ir nereikės baimintis netikėtų mažylio išpuolių. Svarsčiau, kodėl jis apskritai atėjo, juk turėjo žinoti, ko čia sulauks iš brolio. Atsakymą gavau iškart jam atsisveikinus.

„Pasakiau, kad ateitų ir pasižiūrėtų chemijos, jeigu jam pakaks drąsos. Čia viskas ne taip tvarkinga kaip ginkluotosiose pajėgose, čia dirbdamas dar gali šnekėti. O jis visada mano, kad dirbant turi viešpatauti ramybė. Kiekvienas turįs užčiaupti srėbtuvę lyg tarp rekrūtų. Kaip manote, kiek kartų įkalbinėjau jį at-

eiti! Esi bailys, taip, bailys, sakiau jam. Nepažįsti tikrojo gyvenimo. Jūs savo ginkluotosiose pajėgose esate paveldosaugos objektai. Ten niekam nieko negali nutikti. Karas baigėsi. Naujų karų daugiau niekada nebus. Kam dar reikia kariuomenės? Jos reikia bailiams, bijantiems gyvenimo. Metro aštuoniasdešimt devynių ūgio ir bijo chemijos! Rausta prieš kiekvieną moterį! Mūsų salėje penkios damos ir jis penkis kartus nuraudo. Su savo aštuoniais numeriais, kaip tik tiek jų dabar yra, aš apskritai visą laiką raudonuočiau. Beje, papasakojau jam apie mūsų damas. Ypač apie subtiliąją rusų damą. Ji tau būtų šis tas, pasakiau, nesidairo dešinėn, nesidairo kairėn, bet ne iš baimės, o dėl *išsilavinimo*. Jis ilgokai baiminosi, vis dėlto galiausiai atėjo, o jūs jį pamatėte, tą kerėplą, metras aštuoniasdešimt devyni, bemaž *gėdytis* tenka tokio ilgšio brolio. Ko jis baiminasi! Manęs! Vaikystėje apsižliumbdavo, taip manęs bijojo. Dabar jau mažiau išsiduoda. Bet tebebijo. Ar kas nors iš jūsų pastebėjo: jis manęs *bijo!* Štai toks bailys! Ponas kapitonas bijo! Nors sprok iš juoko! Aš nebijau. Jam dar yra ko iš manęs pasimokyti."

Triukšmingos Zygharto pagyros kartais įkyrėdavo, bet jo darbui nė kiek nekenkė. Guviai ir mitriai jis varėsi pirmyn, atlikinėjo savo analizes, bet suprato ir Vundelį, sukčių, atrodantį lyg kaimo kvailelį; šis, būdavo, atsargiai išsiviepęs sėlina per salę, sulenktoje rankoje stiklo dėžutė su substancija, kita ranka dešinėje chalato kišenėje. Kilpomis, ne iš eilės, kaip tikėtumeisi, tylutėliai juda nuo vieno prie kito, staiga atsiranda priešais, iš arti maldaujamai įsistebeilija į veidą ir sako: „Pone kolega, gal žinote šitą! Kvepia mišku." Pakiša panosėn atidengtą dėžutę, kolega giliai įkvepia, apžiūri substanciją ir atsako: „Taip, žinoma, šitą jau buvau gavęs." Arba: „Ne, šitos nežinau." Pirmuoju atveju Vundelis nori sužinoti, kaip ji gauta, ir prašo sąsiuvinio su svėrimo rezultatais ir apskaičiavimais, o kolega trumpam paskolina.

Šlapčia nusirašęs rezultatus, Vundelis kupinas pasitikėjimo imasi darbo, kurio rezultatus dabar jau žino iš anksto.

Visi suprato, kad jis sukčiauja, bet niekas neįskundė. Mat jis pasitvarkė taip, kad nė vienas nežinotų apie jį visko. Kai, būdavo, išdėlioja savo aparatūrą ir jo kolbos ima burbuliuoti, kai suspaudęs lūpas sveria tiglį, manai, kad atlieka darbą prisielgetavęs skaičių tik tam, kad pasitikrintų rezultatus. Juk jei būtume žinoję, kad visi šio darbo procesai nuo pradžios iki pabaigos apsimestiniai, kad jis neveikia nieko kito, tik pateikia darbo *regimybę*, būtume pabūgę ir nustoję atkakliai jį palaikyti. Jis niekada nėjo pas tą patį kolegą, jo kilpas lėmė tai, kad kartą jam jau pravertusiųjų vengė, ir nors kas porą savaičių matei jį slenkantį šen ar ten, jo diskrečių tyrinėjimų rezultatai ne visada buvo aiškūs. Vundelio talentas buvo mitrumas, su kuriuo jis leido save nuvertinti. Iš šio išsiviepusio karvojaus mažiausiai tikėtumeisi tokios sistemingos gudrybės. Kaip tik taip, ne kitaip, atrodė jo kaukė. Akys, visada nudelbtos žemyn tarsi grybautojo, ne itin derėjo su išsiviepimu ir aukštu tęsiamu balsu.

Vundelio veikla reikalavo tylos, todėl jis vengė Zygharto, kalbančio tik garsiai, bet neįstengė šiam sutrukdyti netrukus atpažinti ir pasveikinti jį kaip grybautoją. „Mes pažįstami, pone kolega! – skardžiai sušuko jis, o Vundelis išsigandęs krūptelėjo. – Ar žinote, iš kur pažįstami? Jau seniai! O dabar atspėkite, iš kur? Nepamenate? Aš viską įsidėmiu. Nieko nepamirštu.“ Vundelis beviltiškai rangėsi, tarsi ketintų išplaukti iš salės, bet tai nė kiek negelbėjo, Zyghartas tvirtai laikė jį už apatinės chalato sagos ir dar porą kartų paklausė: „Na, nejau dar nežinote? Žinoma, krembliavimas, kas gi daugiau! Miške visada matau jus krembliaujantį. Tik jūs visada žiūrite į žemę, nematote nieko, išskyrus kremblius. Taip taip, dėl to ir jūsų pintinė visada pilna kremblių. Ir mano pilna, ir mano, juk aš taip arti žemės. Net nežinau, kie-

no pintinėje, jūsų ar mano, kremblių daugiau. Tačiau aš, smalsus niekšas, mielai užmetu akį ir į žmones, tai vis dėl fotografavimo. Ką pasakytumėte, jei parodyčiau jūsų nuotrauką, kaip aš jus nutvėriau krembliaujantį?“ Žodis „nutvėriau“ Vundeliui buvo ne itin mielas, o draugiškos liliputo šnekos – tikra kančia. Paskui jis, būdavo, iš paskutiniųjų stengiasi jo išvengti, tinkamiau raityti savo kilpas, nors pavyksta ne visada. Zyghartas tiesiog negali juo atsidžiaugti. Žmogaus, kurį jam pavyko ypač puikiai apibūdinti, jis niekada nepaleidžia, o Vundelis, iš tikrųjų grybų žinovas, priklauso prie mylimiausių jo aukų.

Vis dėlto tai tebuvo mažutis pasišaudymas. Vundelis jam veikiau patiko, galbūt jis jautė šio gudrumą, nes bemat ryžtingai įsiterpdavo, kai kas nors niekinamai paminėdavo „kaimo kvailį“: „Tas? Jis ne kaimo kvailys. Žino, ko nori. Jis neprisidarys nemalonumų.“ Tačiau buvo žmogus salėje, į kurį Zyghartas kėsinosi, kurį norėjo sutriuškinti vien dėl to, kad tas buvo laikomas fotografu.

Daug žadanti batų dėžė jau ilgokai stovėjo spintoje. Nors jis, būdavo, retsykiais išima ją ir ilgokai sukioja, kartais net ima atrišinėti, nes ji buvo visaip apmazgyta, bet vos kolegos atkreipia dėmesį ir žengia žingsnį kitą dėžės link, liaujasi, tarsi jam būtų atėjusi netikėta mintis, ir sako: „Ne, šiandien nenoriu. Dar nenusipelnėte. Turėtumėte iš tikrųjų nusipelnyti!“ Jis nė neužsimena, koks turėtų būti tas nuopelnas. Kažko laukia, niekas nenutuokia ko, ir pasitenkina, kad salės kvailiai varvina seilę jam raišiojant dėžę. Netrukus ji vėl apmazgyta ir padėta į spintą, ir joks komentaras – „Aj, ta dėžė tuščia!“ ar koks panašus – neišmuša jo iš vėžių.

Paskui vieną dieną atėjo Hundas su savo paketu, šįsyk išties storu, ir tėškė jį šalia savęs ant stalo. Tai buvo jam visai nebūdinga, jis pasimokė iš daugeliui imponuojančio Zygharto, pagyrū-

niškos šio manieros atrado mėgdžiotojų. Hundas palūkėjo, bet ne taip ilgai, kaip anksčiau, ir garsiau nei įprastai pasakė: „Turiu nuotraukų! Kas nori pažiūrėti?" – „Ar *noriu* pažiūrėti? – pragydo mažylis, pirmasis nubėgęs prie Hundo ir atsistojęs šalia. – Aš laukiu", – pasakė reikliai, o kiti daug lėčiau grupavosi aplink Hundą. Šįsyk susirinko visi, atėjo, kas tik galėjo palikti darbą. „Užsiėmiau geriausią vietą", – pasakė mažylis, atrodytų, linksmai, bet nuskambėjo kandžiai, taip pat kandžiai atsikirto Hundas: „Tik stokite priekyje, juk taip nuaugęs nieko nepamatysite!"

„Svarbu ne kaip nuaugęs, o nuotraukos. Nekantriai laukiu. Paskui iš karto atidengsiu savo didžiulę dėžę. Vien jaunų damų aktai. Ar pagaliau nepakeitėte specializacijos, nesiėmėte ir aktų, pone kolega, man būtų labai gaila, – o gal vis dar liekate prie gamtos? Katytė lange, baltoji tuopa vėjyje? Pernykštės žiemos sniegas kalnuose? Norėčiau mielos kaimo bažnytėlės su kapinaitėmis aplink ir poros romių kryžių. Na taip, mirusieji nenori užmaršties, o gal turite net gaidį ant mėšlyno, tuo nesakau, pone kolega, kad norite parodyti mums mėšlą, tik nesupraskite manęs taip, turiu omeny tikrą gaidį ant tikro mėšlyno!"

„Jei nepasitrauksite, apskritai nieko nerodysiu! – pasakė Hundas. – Eikite šalin arba apskritai nieko nerodysiu." – „Jis apskritai nieko nerodys, kaipgi mes iškęsime? Man nelieka nieko kito, – jau šaukė liliputas, – kaip tik kompensuoti jaunųjų damų aktais! Pereikite pas mane, ponai, čia yra šis tas, kas atsipirks, ar ne!"

Zyghartas nutvėrė du kolegas už rankų ir stipriai gnybdamas nusitempė į savo vietą. Kiti nusekė iš paskos. Pagaliau atėjo taip ilgai laukta akimirka. Kam dabar rūpėjo besigrumiantys Hundo kikilių patinėliai. Vienintelis kolega dar pasiliko prie Hundo, kitas neryžtingai stabtelėjo pusiaukelėje ir atsigręžė į jį.

„Tik eikite! – pasakė Hundas, – dabar apskritai nieko nerodysiu. Šiandien turiu šį tą ypatinga, o jūs varykite žiūrėti jo mėšlo!"

Alkūne nustūmęs šalin tą vienintelį, galbūt iš gailesčio likusį jam ištikimą, jis nenurimo tol, kol liko stovėti savo vietoje kaip visada vienužis kaip pirštas. Nesiėmė jokių priemonių sutrukdyti Zyghartui. Niūrus ir tylus stovėjo priešais savo paketą, padėjęs ant jo dešinę ranką taip, tarsi saugotų nuo įžūlaus prisilietimo.

O Zyghartas jau atrišinėjo. Tiesiog žaibiškai, štai dėžė jau atidengta, štai jis jau ima šūsnį nuotraukų ir lyg niekur nieko paskleidžia ant stalo.

„Apsitarnaukite patys, mano ponai, damos kiekvieno skoniui, kiekvienas susiras damą. Tik prašom be apsimestinio kuklumo! Kiekvienas gali susikurti sau haremą. Taip, kas gi čia? Nė vienas nesiryžta griebti savo laimės? Ar reikės nukreipti ponų ranką? Tokie bailūs, mano ponai? Nesitikėjau. Dabar įsivaizduokite, kad visa tai buvo prieš mane *in natura!* Reikėjo stvertis darbo ir spragsėti, ką manote, jei nebūčiau greitai ir ryžtingai spragsėjęs – antrą kartą damos nebūtų išsirengusios, ką jos apie mane pagalvotų! O ką jaunosios damos dabar pagalvos apie jus, jei negriebsite!“

Jis paėmė arčiausiai stovinčio studento ranką ir kiek padrebindamas, tarsi išsigandusią jos laukiančių grožybių, nukreipė į šūsnį nuotraukų. Įbrukęs į ranką gerą tuziną nuotraukų sušuko: „Kitas ponas, prašom!“ Dabar kiti jau patys priėjo ir netrukus visi kvailai spoksojo į išsirengusias merginas, visai negundančiai, paprastai ir šelmiškai besisiūlančias žvilgsniams. Visiems žiūrovams atrodė, kad tai kiek rizikinga, kas būtų, jei staiga pasirodytų asistentas ar net profesorius su palyda? Tačiau vadinti šių nuotraukų nepadoriomis negalėjai, antraip kai kurie tikrai nebūtų ryžęsi imti jų į rankas kitų akivaizdoje. Buvo kiek nemalonu, kad atskirtos liko studentės merginos, ir kiekvienas jautėsi šiek tiek nusikaltęs panelei Reichman, kurios vieta buvo visai čia pat, – ji žvelgė priešais save, apsimesdama nieko negirdinti.

Hundą visi jau buvo pamiršę, jau net nenutuokė, ar jis apskritai tebėra salėje. Staiga atsiradęs čia, tarp studentų ir nuotraukų, jis nusispjovė ir sušuko: „Kekšės, tikros kekšės!“ Paskui dingo, bet atmosfera pasikeitė. Zyghartas įsižeidė dėl draugių. „Mano draugės to nenusipelnė, – pasakė jis ir greitai susirinko nuotraukas. – Jei būčiau žinojęs, nebūčiau atsinešęs. Jei mano draugės sužinos, tarp mūsų baigta. Prašau ponų didžiausio diskretiškumo. Kad nė žodelis nepasklistų už šios salės sienų. Antraip nepakaktų atsiprašyti, negelbėtų, net jei mes visi drauge nueitume pas damas ir choru paprašytume atleisti. Tik tyla. Juk galiu pasikliauti jūsų diskretiškumu, ponai? Aš čia nieko neišpakavau ir tam tikras įžeidus žodis nenuskambėjo. Aš taip pat tylėsiu. Nepasakosiu net didžiajam broliui.“

Raudonasis mormonas

1926 m. vasarą praleidau su broliais Sankt Agatoje, vietovėje tarp Goizerno ir Halštato ežero. Čia buvo senas gražus viešbutis, anksčiau kalvė, su erdvia smuklės troba. Tas viešbutis nelabai tiko apsistoti paaugliams berniukams, bet čia pat naujesniame namelyje pagyvenusi dama buvo įkūrusi pensioną „Agatos kalvė". Siauri kuklūs kambariai, valgomasis irgi panašaus dydžio, ne daugiau nei trys ar keturi stalai. Prie vieno sėdėjome mes su šeimininke, ši drūta dama atrodė griežtesnė, kol prakalbo, nes paaiškėjo, kad ji nė kiek nenusistačiusi prieš įsimylėjėlius.

Tikrieji svečiai greta mūsų buvo pora, vidutinio amžiaus režisierius, tamsiaplaukis, apžėlęs, kiek papurtęs pašaipūnas su liekna jaunute drauge, kur kas aukštesne už jį, pelenų spalvos plaukais, gana žavia; nepabaigiamos jo kalbos jai darė didžiulį įspūdį. Jis viską be paliovos aiškino, nebuvo nieko, ko jis nebūtų žinojęs geriau. Mielai leidosi į kalbas su manimi, nes aš jam atsakinėjau, būdavo, išklauso, ką sakau, net atrodo, kad pritaria. Tačiau netrukus pats prabyla, nušluoja viską, ką pasakiau, išjuokia, šaiposi, tyčiojasi, šnypščia, tarsi vaidintų įvairius vaidmenis teatre, o baigdamas visada valdingai nužvelgia savo draugę Afi. Jai atrodo savaime suprantama, kad jo žodis paskutinis, o aš taip nemanau. Ji niekada nemėgina ką nors pasakyti, o aš kartą kitą pabandau. Vos jis paguldo mane ant menčių, netikėtai pašoku ir paneigiu jo žodžius, paskui jis kandžiai paneigia manuosius. Vis dėlto ponas Bretšneideris nepiktas, vien dėl to, kad Afi nepaliaujamai priklausytų jam, pernelyg ilgai kalbėti jos akivaizdoje

nevalia nė vienai kitai vyriškai būtybei, net ir paaugliui. Ponia Banc, savininkė, klausosi tylėdama, nepalaiko nė vieno, nė menkiausiu veido virptelėjimu neišsiduoda, kam pritaria, ir vis dėlto žinai, kad atidžiai klausosi, kurlink pakryps pokalbis.

Ponas Bretšneideris ir Afi gyveno kambarėlyje šalia manęs, sienos buvo plonos, girdėjau kiekvieną garsą: švilpčiojimus, erzinimus, kikenimą ir neretai patenkintą kriuksėjimą. Tik tylu nebuvo niekada, galbūt ponas Bretšneideris kartais nutildavo miegodamas, jei taip kada ir nutiko, nepastebėjau, nes miegojau pats.

Nenuostabu, kad mūsų mintys sukosi apie nelygią porą, be mūsų, jie buvo vieninteliai svečiai. Vis dėlto anomis savaitėmis man kur kas labiau rūpėjo kitkas, būtent kregždės, begalės kregždžių, susisukusių lizdus prašmatnioje senoje kalvėje. Kai, būdavo, sėdžiu sode prie medinio stalo rašydamas į savo sąsiuvinius, jos šaudo visiškai arti. Valandų valandas žiūriu į jas, pakerėjusias mane. Kartais broliams susiruošus į kelią sakau: „Eikite, ateisiu vėliau, dar šį tą pabaigsiu“, bet rašau mažai, dažniausiai žiūriu į kregždes, nenoriu skirtis su jomis.

Ryškiausiai į atmintį įsirėžė dviejų dienų mugė Sankt Agatoje. Aikštėje priešais senąją kalvę aplink galingą liepą stovėjo kioskai, jų buvo ir prie pat mūsų namelio. Vienas jaunuolis pasistatė stalą tiesiog po mano langu ir suvertė ant jo didžiulę krūvą vyriškų marškinių. Greitais stipriais judesiais pardavėjas vartaliojo marškinius, pakėlęs tuos ar kitus, bet dažniausiai dvejus ar trejus išsyk, paleisdavo kristi į krūvą šaukdamas:

„Šiandien man nė motais,
Ar turiu banknotų!“

Jis šaukė įtaigiai, nervingas gestas tarsi liudijo, kad su tais marškiniais jis jau nenori turėti jokių reikalų, kad mielai viską išmestų.

Todėl prie jo stalo vis, būdavo, prieina valstietės, pageidaujančios nustverti kokią iš numestųjų dovanų. Kai kurios dvejodamos čiupinėja marškinius, lyg ką nors nutuoktų, jis išplėšia juos iš rankų ir vėl meta joms, tarsi dovanotų, ir nė viena iš palaikiusių marškinius nepraleidžia progos jų pasiimti, jie tarsi prilimpa joms prie rankų. Kai jos moka, atrodo, tarsi jis nė nematytų pinigų, meta ir juos į didelę dėžę, ši labai greitai pilnėja, marškinių šūsnis tirpsta akyse. Žiūrėjau pro langą tiesiai virš jo, tokio greičio niekada nebuvau matęs, vis iš naujo girdėjau jo šauksmą:

„Šiandien man nė motais,
Ar turiu banknotų!“

Pastebėjau, kad tariamas jo žodžių lengvabūdiškumas persidavė ir valstietėms, jos nešykštėjo pinigų, tarsi jie būtų niekis, – staiga marškinių neliko, kioskas buvo šluote išluotas, jis pakėlė dešinę ranką ir sušukęs: „Stop! Vieną akimirką!“ pradingo už kampo su pilna pinigų kartono dėže. Iš savo vietos nemačiau, kur nuėjo, pamaniau, kad prekyba baigta, ir atsitraukiau nuo lango, bet dar nespėjęs pasiekti kambarėlio durų vėl išgirdau šauksmą, gal net garsesnį nei anksčiau: „Šiandien man nė motais!..“ Ir vėl ant stalo gulėjo šūsnis marškinių, jis graudžia mina kilojo juos ir pašaipiai metė atgal. Iš visų pusių artinosi ant jo kabliuko užkibusios valstietės.

Toji metinė mugė nebuvo didelė, vaikštinėdamas apačioje tarp kioskų vis, būdavo, atsiduriu prie jo, niekas nesugebėjo prekiauti geriau. Jis puikiai mane matė, pastebėjo jau stovintį viršuje prie lango ir vieną iš retų akimirkų, kai prie savo stalo buvo vienas, paklausė, ar aš ne studentas. Nenustebau, jis pats atrodė kaip studentas ir iš tikrųjų išsitraukęs pakišo man panosėn Vienos universiteto studento pažymėjimą. Buvo ketvirto

kurso studentas teisininkas ir užsidirbo duoną metinėse mugėse. „Matote, kaip lengva, – pasakė, – galėčiau pardavinėti bet ką. Bet marškiniai geriausia. Šios kvailos bobos tiki, kad joms kažką dovanoji.“ Jis niekino savo aukas, po savaitės, sakė, marškiniai jau bus suplyšę, tokius apsivilksi keturis penkis kartus, o paskui... Jam, žinoma, nė motais, kai jos supras, jis jau būsiąs už devynių kalnų. „O kitąmet?“ – paklausiau. „Kitąmet! Kitąmet! – jis nesuprato tokio klausimo. – Kitąmet būsiu pakratęs kojas. Jei nebūsiu pakratęs kojų, būsiu kur nors kitur. Manote, atvyksiu čia? Pasisaugosiu. O gal jūs kitąmet čia atvyksite? Jūs irgi pasisaugosite. Jūs – dėl nuobodulio, o aš – dėl marškinių.“ Pagalvojau apie kregždes ir kad vėl dėl jų atvykčiau, bet neprasitariau ir jis liko teisus.

Per mugę galėjai pamatyti visokiausių dalykų, bet susidraugavau su vieninteliu žmogumi, raudonplaukiu vyru medine koja, jis sėdėjo ant laiptų priešais senąjį viešbutį, pasidėjęs lazdą šalia, o koją ištiesęs priešais save. Svarsčiau, ką jis čia veikia, man į galvą nebūtų atėję, kad elgetauja. Paskui pastebėjau, kad retkarčiais jam kas nors duoda monetą, o jis visai oriai atsako: „Dievas teatlygina!“ Mielai būčiau pasiteiravęs, iš kur jis, nes su milžiniškais raudonais ūsais, dar raudonesniais už plaukus, atrodė neįprastai, bet „Dievas teatlygina!“ tarė visai kaip vietinis. Varžiausi kreiptis į jį kaip į elgetą, apsimečiau nieko nepastebėjęs ir kol kas nieko nedaviau, pamaniau padarysiąs tai vėliau. Tikrai ne globėjiškai paklausiau, iš kur jis kilęs, bet jis nepasakė nei vietovės, nei šalies, tik didžiai mane nustebino pasakęs: „Aš mormonas.“

Nenumaniau, kad Europoje yra mormonų. O gal jis buvęs Amerikoje ir ten gyvenęs tarp mormonų? „Kiek laiko buvote Amerikoje?“ – „Niekada nebuvau!“ Jis žinojo, kad atsakymas mane priblokš, ir kiek luktelėjo prieš paaiškindamas, kad mormonų yra ir Europoje, ir net Austrijoje, be to, ne tiek ir mažai. Jie

susirenkantys, palaikantys ryšius tarpusavyje. Jis galįs parodyti man jų laikraštį. Pajutau, kad trukdau jam dirbti, juk jis turi stebėti į viešbutį įeinančius ir iš jo išeinančius žmones, tad palikau jį pasakęs, kad ateisiu vėliau. Tačiau paskui jis dingo, niekaip negalėjau suprasti, kaipgi nepamačiau jo nueinančio. Medinės kojos, lazdos ir ugnies raudonio neįmanoma buvo nepastebėti.

Patraukiau į sausakimšą smuklę ir staiga pamačiau jį didžiojoje salėje prie didelio stalo tarp daugybės žmonių, priešais vyno stiklinaitė, jo plaukų spalvos. Atrodė, kad jis vienas, kad niekas su juo nekalba ar gal jis nekalba su niekuo. Buvo keista, kad kaip niekur nieko įsimaišė tarp svečių toje smuklėje, priešais kurią ką tik elgetavo. Neatrodė, kad jam tai rūpėtų, sėdėjo ramus ir tiesus, gal tik abipus jo buvo kiek daugiau vietos nei tarp kitų. Ugningais plaukais ir ypač ūsais labai išsiskyrė, net jei nebūčiau su juo kalbėjęsis anksčiau, tik jis prie stalo būtų patraukęs mano dėmesį. Atrodė, kad yra mėgėjas pasiginčyti, bet niekas su juo nesiginčijo. Vos mane pamatęs draugiškai pamojo ir pakvietė prie stalo. Jam tereikėjo truputį pasislinkti, kad padarytų man vietos, netoliese atsirado net kėdė, nes kažkas atsistojęs išėjo. Galiausiai sėdėjome glaudžiai vienas šalia kito kaip seni bičiuliai ir jis primygtinai spyrėsi pavaišinti mane taure vyno.

Pasakė jaučiąs, kad domiuosi mormonais, išsyk prakalbo apie tai. Visi žmonės nusiteikę prieš mormonus. Tik dėl to niekas nenorįs turėti su juo nieko bendra. Visi maną, kad jis turi daug žmonų. Žmonės tiek težiną apie mormonus, jei išvis ką nors apie juos girdėję. Tai nesąmonė, jis apskritai neturįs žmonos, žmona nuo jo pabėgusi, kaip tik dėl to jis atėjęs pas mormonus. Tai geri žmonės, kiekvienas iš jų dirbąs; nė vienas tingiai nesivoliojąs, nė vienas negeriąs alkoholio, jo ten apskritai nesą, ne taip, kaip čia, jis piktai parodė į mano stiklinę – savąją jau buvo ištuštinęs arba pamiršęs – ir rankos judesiu aprėpė visas salės stiklines. Jis mielai

apie tai kalbąs, nuolat sakąs, kad mormonai geri. Tačiau žmonės tik pyksta, vos spėsi išsižioti, iškart išgirsi: „Užčiaupk srėbtuvę!“ arba „Keliauk Amerikon pas savo mormonus!“ Jis jau buvęs išvarytas iš smuklių vien dėl to, kad apie tai kalbėjo. Visi vien dėl to nusiteikę prieš jį. Juk jis nenorįs iš žmonių nieko, viduje nieko iš jų neimąs, tik lauke, ir tai ne jų reikalas, o gal jiems skauda? Bet jie nepakenčią, kad pasakai gerą žodį apie mormonus, laiką juos pagonimis ar eretikais, o kartą net paklausę jo, ar visi mormonai raudoni. Žmona visada jam sakiusi: „Nelįsk su savo raudonais plaukais. Tu girtas. Dvoki.“ Anuomet jis dar daug gėręs, pasitaikė supykti ant žmonos ir uždrožti jai kartą kitą lazda. Juk dėl to ji nuo jo pabėgo. Alkoholis kaltas, tada vienas žmogus jam pasakęs: mormonai atpratina žmones maukti, ten niekas negeria, nė vienas iš jų. Jis nuėjęs pas juos ir tai buvo tiesa, dabar neimąs į burną nė lašo, įniršęs jis vėl pažvelgė į mano stiklinę, o aš net nedrįsau iš jos gurkštelėti.

Jaučiau kitų, sėdinčių užstalėje, nepasitenkinimą. Nors jis nė karto nepažvelgė į jų stiklines, visi aiškiai jį girdėjo. Jis vis garsiau ir aršiau pamokslavo prieš alkoholį, savo stiklinę buvo seniai išgėręs ir daugiau nieko neužsisakė. Nedrįsau pasiūlyti jam vyno. Akimirkai išėjau ir paprašiau padavėjos atnešti jam naują stiklinę, bet ne tuoj pat, o kai jau būsiu valandėlę pasėdėjęs. Jaučiau jai ant liežuvio kirbantį klausimą, bet užbėgau už akių ir išsyk sumokėjau. Paskui staiga prieš jį atsirado pilna stiklinė, jis pasakė „Dievas teatlygina“, vienu mauku ją išgėrė, į sveikatą būtina išgerti, tai jau taip, net mormonai taip darą. Neįmanoma įsivaizduoti, kokie geri žmonės, kiekvienas ką nors duodąs, jie dar turį širdies vargšams, ten visas stalas vis užsako stiklą vyno vargetai ir tol geria į jo sveikatą, kol visi nusitašo, bet iš *gailesčio*, tai kas kita, iš *gailesčio* gerti leistina. Kodėl aš su juo nesusidaužiąs, jis iš gailesčio man užsakęs vyno, o dabar kažkas kitas iš gailesčio at-

siuntė vyno jam, mudu galime ramiai gerti, mormonai irgi taip darą, jie griežti, ir jei šie griežti žmonės leidžia, niekas negali prieštarauti.

Tačiau niekam nė į galvą neatėjo prieštarauti: niekas nejautė jam priešiškumo, vos jis ėmė gerti. Užstalės vyrų žvilgsniai pasidarė draugiškesni ir ne tokie grėsmingi – mačiau tarp jų ir porą stiprių vaikinų, kurie mielai būtų iškaršę jam kailį. Jis susidaužė su manimi už Ameriką. Pasakė, kad aš atvykęs iš ten jo aplankyti ir turįs ką nors pasakyti, kad anie pamatytų, kaip gerai moku kalbą. Labai sutrikęs pasakiau keletą angliškų frazių, aplinkiniai susidaužė su manimi, gal norėjo patikrinti, ar iš tikrųjų geriu, be abejo, susiejo mane su juo ir palaikė mormonų pasiuntiniu.

Grįžęs namo, pas ponią Veinreb į Haidgasę, būdavo, prieš savo norą klausausi piktų „budelio“ garsų virtuvėje, nes kitaip negaliu. Po naktinio ponios Veinreb apsilankymo miegu ne taip kietai, laukiu naujų panašių įvykių. Ypač ramybės neduoda karštligiškas ponios santykis su visur iškabinėtomis vyro nuotraukomis. Jų tiek daug, nors jos skiriasi bemaž tik dydžiu ir įrėminimu, bet kiekviena reikšminga, kiekviena savaip veikia. Ponia Veinreb cikliškai pagarbina jas, bet negaliu nustatyti dažnio, nes per dienų dienas nebūnu namie. Jaučiu, kad kasdien lankosi mano kambaryje, kaipgi galėtų apleisti čia kabančias nuotraukas.

Aną naktį ji atėjo apimta savotiško transo, o kaip dienomis, kai budelis nemiega, seka ir kontroliuoja kiekvieną jos žingsnį? Galbūt ji visada būdavo transo būsenos, galbūt šią būseną lėmė nuolat jai prieš akis ant kiekvienos sienos esančios nuotraukos. Vieną akių porą keitė kita, žvelgė vis tos pačios akys, visada nukreiptos į ją. Visose nuotraukose ponas Veinrebas buvo senas, atrodė, tarsi nebūtų išlikę jokių jo jaunystės nuotraukų, turbūt ji nepažinojo jo be barzdos ir net jei rado jaunystės nuotraukų jam mirus, atmetė jas kaip svetimo žmogaus nuotraukas. Jis anaiptol nežvelgė griežtai, žvilgsnis buvo malonus ir švelnus, visada toks pat. Net tarp kolegų jis neatrodė grėsmingas, buvo tarsi numaldantis taikdarys, tarpininkas, derintojas. Tad juolab nesupratau ponios Veinreb nerimo. Kas ginė ją nuo vienos nuotraukos prie kitos, kokį įsakymą jis paliko, kas laikė ją ant kojų ir kaip „daugybinė“ hipnozė atsinaujino prieš kiekvieną jo akių porą?

Kai sutikęs ją prieškambaryje, būdavo, persimetu keliais žodžiais, turiu valdytis, kad nepaklausčiau apie pono Veinrebo savijautą. Tačiau ji kaskart užtikrina, koks mielas, geras, puikus, koks išsilavinęs buvo ponas dr. Veinrebas. Kartą apgailestaudamas pasakiau: „Kaip gaila, kad jis jau taip seniai miręs", o ji išsigandusi atsiliepė: „Ne taip seniai." – „O kiek laiko?" – paklausiau, mėgindamas atrodyti toks pat draugiškas kaip jis, bet be barzdos man nepavyko. „Negaliu pasakyti, – ištarė ji, – nebežinau", ir greitai pradingo savo kambaryje. Vos įėjusį į butą, mane kaip ir ją apimdavo nerimas, bet to nerodžiau ir stengiausi nežiūrėti į nuotraukas, kurioms jaučiau antipatiją. Dulkės nuo rėmų visada buvo nušluostytos, o stiklas ką tik nuplautas. Žvelgiau į jas taip, tarsi čia būtų tik rėmas ir stiklas. Turbūt tikėjausi baisios atomazgos, katastrofos, kuri sunaikins nuotraukas.

Vieną kartą sapnavau, kad mano kambaryje budelis, Ruženos teta, iš tikrųjų čia niekada neužsukanti, eina išsišiepusi nuo vienos pono Veinrebo nuotraukos prie kitos ir didžiuliu liepsnojančiu degtuku kuo ramiausiai jas padega. Ranka, plaštaka ir degtukas visą laiką tame pačiame aukštyje, ji veikiau slysta, nei eina. Nematau jos kojų, jas slepia ilgas sijonas iki grindų. Nuotraukos bemat užsiliepsnoja, bet visiškai tyliai, tarsi žvakės. Kambarys virsta bažnyčia, bet aš žinau, kad čia mano lova, kad guliu joje; pabudau apimtas siaubo, kad šventvagiškai išsidrėbęs guliu bažnyčioje.

Papasakojau šį sapną Vecai, ji rimtai vertino sapnus, bet nelėkštino jų nuvalkiotais aiškinimais. Ji pastebėjo, kokia kraupi man buvo ponios Veinreb tarnystė nuotraukoms. „Galbūt, – pasakė ji, – šį kultą skatina budelis. Ji viską žino ir per šias nuotraukas laiko ponią priklausomą. Tai šėtono bažnyčia, o tu ten gyveni ir miegi ir jau niekada nesijausi ramus, kol ten pasiliksi." Jaučiau, kad keliais žodžiais ji išvertė sapną į mums artimesnę kalbą, nė kiek nesuveldama subtilesnių jo sąryšių.

Žinojau turįs išsikelti iš šio kambario, šio buto, šios gatvės, šio rajono. Vis dėlto nuo čia tebuvo dešimt minučių kelio iki Ferdinando gatvės, kur gyveno Veca, ir kaip tik dėl šios priežasties išsinuomojau tą kambarį. Galėjau netikėtai pasirodyti gatvėje priešais Vecos kambarį ir švilptelėti jai, taigi toks neramus, koks tada buvau, savaip ją kontroliuoti. Žinau, būdavo, ne tik tai, namie ji ar išėjusi, viena ar turi svečių, – bet kada, kai teikiuosi pasirodyti, turi pakviesti mane užeiti, net jei ką nors skaito ar studijuoja. Ji niekada neleidžia man pajusti, kad trukdau, gal iš tikrųjų niekada netrukdau, šiaip ar taip, tai prievarta – ir jai, nes niekada negali būti tikra, kad staiga nepasirodysiu, ir man, nes turiu ir nevertų paskatų, mane traukia ten taip pat ir noras tiksliai žinoti, ką ji veikia.

Mane ir šiaip būtų ten traukę, nes būti pas ją, ja žavėtis ir šitaip besižavint pasakoti, ką pagalvojai ar padarei, buvo gražiausias dalykas pasaulyje. Ji, būdavo, klausosi, nieko nepraleidžia ir saugo kiekvieną žodį, bet sprendimą pasilaiko sau ir niekas jo negali pakeisti. Tai, kas jai atrodo protinga, per pokalbį ir vėl išnyra, nes ji įsidėmi. Aptarti dvasinius dalykus čia nereiškia dykinėti, nėra ir pasipūtimas, tiesiog visiškai savaime suprantama. Kai kurios kitų mintys atliepia tarsi aidas ir stiprina tave. Ji žino jas, atverčia Hebelio dienoraščius ir parodo, kas būtent jau pasakyta, ir nesigėdiji, nes pats nebuvai skaitęs. Jos citatos niekada neparalyžiuoja, pasigirsta tik tada, kai jos gaivinančios. Paskatinta tos jai artimos gausos, ji ir pati ką nors pasako. Kaip tik per ją anuomet į mano gyvenimą atėjo Lichtenbergas. Kai kam priešinausi, pavyzdžiui, jos savotiškam šovinizmui, susijusiam su viskuo, kas moteriška. Moterų garbintojams ji pasiduodavo be pasipriešinimo, Peterį Altenbergą, kurį dažnai matydavo – dar mergaitė kartais sutikdavo miesto parke, – ji dievino taip, kaip jis pats dievino moteris ir mergaites. Man tai buvo juokinga, ne-

sidrovėdamas rėžiau, ką galvoju. Gerai, kad kai kurie dalykai padėjo kiek atsiriboti nuo jos, antraip ilgainiui jos apsiskaitymas būtų mane palaužęs. Jos Altenbergą priešpriešinau saviesiems šveicarams – Gothelfo „Juodajam vorui“ ir Kelerio „Trims teisingiesiems šukadirbiams“.

Mudu turėjome svarbias priešybių poras: ji mylėjo Floberą, aš – Stendalį. Užsimaniusi pasikivirčyti, papiktinta mano nepasitikėjimo arba beribio pavydo (kurį mažomis dozėmis mėgo), ji siutino mane Tolstojumi. Ana Karenina jai apskritai buvo mieliausias iš visų moteriškų personažų ir vos kalba, būdavo, pasisuka apie ją, Veca pasidaro tokia arši, kad drįsta paskelbti karą Gogoliui, didžiajam *mano* rusui. Reikalauja, kad atšaukčiau nepagarbą Anai Kareninai, kuri man nuobodi, nes apskritai neturi nieko bendra su Veca; niekada nenusileidžiu – tokiuose dalykuose esu nepalaužiamas lyg kankinys ir veikiau leisčiausi sudraskomas į gabalus, nei aukočiau netikrai deivei, – todėl ji nedvejodama griebiasi savų kankinimų įnagių ir vietoj manęs užsipuola Gogolį. Žino jo silpnybes, tad bemat atakuoja „Tarasą Bulbą“, kazoką, kuris jai labai primena Valterį Skotą.

Nesiimu ginti „Taraso Bulbos“, bet pamėginus nukreipti kalbą į didžiuosius, nepaprastus Gogolio kūrinius – „Milinę“ ar „Mirusias sielas“, – ji veidmainiškai apgailestauja, kad taip mažai išliko iš antrosios šio romano dalies. Galbūt po pirmųjų skyrių ji būtų geresnė, o ką aš apskritai manąs apie tuos Gogolio metus Rusijoje, kai grįžęs tėvynėn jis išsigando savo paties įtakos ir bet kokia kaina įrodinėjo esąs dievobaimingas ir nuolankus valdžiai, rašė apgailėtinus „Laiškus draugams“, o tikrąją savo kūrybą sumetė į krosnį.

Visoje pasaulio literatūros istorijoje nesą nieko baisesnio už paskutinius Gogolio metus, o mirė jis vos keturiasdešimt trejų. Argi įmanoma gerbti jį, įsikūnijusią baimę, net jei tai pragaro

ugnies baimė? Palyginti su tuo, ko verta vėlesnė Tolstojaus raida, juk jis nugyveno dvigubai tiek, o ir pabaigęs „Aną Kareniną", apie kurią aš visiškai nieko nenutuokiąs, nuveikė įvairiausių dalykų, kuriuos net aš kaip užkietėjęs moterų priešas turėčiau gerbti. Tačiau svarbiausia, kad iki paskutinių gyvenimo valandų jis išliko atkaklus, drąsus, net neprilygstamai didžiadvasis, anglai vadina tai *spirit*. Ji negalinti rimtai žiūrėti į žmogų, iškeliantį Gogolį aukščiau Tolstojaus.

Buvau sutriuškintas, bet ir sutriuškintas nepasidaviau. Paklausiau jos, o kas gi *nutiko* Tolstojui, grafui ir šitokiam drąsuoliui? Ar jis kada atsidūrė kalėjime, ar patyrė teismo procesą? Ar buvo priverstas palikti savo dvarą? Ar mirė tremtyje?

Jam nutiko žmona, pasakė ji, ir jis paliko savo dvarą, taigi mirė tremtyje.

Pamėginau apginti ir Gogolio garbę. Jis ir toliau drįsęs žengti pirmyn. Svarbieji jo kūriniai liudiją, kad jis buvo drąsesnis už bet kurį kitą. Tik nenutuokęs apie savo drąsą ir staiga su ja susidūręs mirtinai išsigando pats savęs. Palaikė save visu tuo, ką anksčiau užsipuolė, ozelotai, apsupę jį sugrįžusį, grasino jam pragaru, būtent pragaro bausme už visus jo personažus. Baisus jo galas įrodęs personažų galią ir sykiu naujumą. Ji galinti iš jo šaipytis, betgi šaiposi iš jo tikėjimo. O ką, jei ne tikėjimą, ji garbinanti senojo Tolstojaus atveju?

Vecai visai nepatiko, kad baisų zelotiškąjį ortodoksų vyskupų, paveikusių Gogolį, tikėjimą vienu moju sugretinau su paties Tolstojaus įgytu tikėjimu, kurį šis nepaliaujamai tikrino sąžine. Tai esą visiškai nelygintini dalykai. Nuožmus, ilgai užsitęsęs mudviejų kivirčas baigėsi savotišku kompromisu, atitinkančiu literatūrinę temą, ir savo ruožtu literatūros kūriniu, bet tokiu, kuriuo žavėjomės abu: Gorkio užrašais apie senąjį Tolstojų, kuriuos buvau davęs jai paskaityti. Tai geriausia iš viso, ką Gorkis kada

nors parašė, paskiri užrašai, ilgai pragulėję, iki jis juos paskelbė nesugadinęs, nesuteikęs apgaulingos išorinės vienovės.

Šis senojo Tolstojaus paveikslas labai sujaudino Vecą. Tai esanti gražiausia dovana, kurią jai kada nors esu padovanojęs. Atsidūrę *jo* artumoje, abu žinojome, kad blogiausia jau praeityje. Tada ji galėjo pasakyti man širdį draskančius žodžius: „Labiausiai pasaulyje norėčiau, kad tu kada nors taip rašytum."

Tokio tikslo negali išsikelti. Jis būtų ne tik nepasiekiamas. Daug kas nepasiekiama, bet gali pamėginti buriuoti ta kryptimi. Tačiau dar labiau nei autorius šių užrašų didybę lėmė jų objektas. Argi šiandien pasaulyje yra Tolstojus? O jei yra, iš kur žinosi, kad tai jis? Ir net jei nutiktų, kad nusipelnytum sužinoti, ar sutiktum jį? Jos noras buvo įžūlus, galbūt ji neturėjo teisės jo išsakyti. Vis dėlto, nors visada prisiminęs šį sakinį pajusdavau tą patį aštrų skausmą kaip anuomet, manau, kad teisinga išsakyti tai, kas nepasiekiama. Tada jau nebegali nusipiginti ir tai lieka nepasiekiama.

Keista buvo tai, kad šiais pokalbiais mudu, būdavo, visiškai nepaveikiame vienas kito. Ji pasilieka prie to, ką pati atrado. Kai kas padaro jai tokį įspūdį, kokio pageidauju, bet ji priima tai tik atradusi savyje. Vyksta kovos, bet niekada nėra nugalėtojo. Kovos trunka mėnesių mėnesius ir, kaip paaiškės vėliau, metų metus; bet niekada neįvyksta kapituliacija. Kito nuomonė *laukiama*, bet jai neužbėgama už akių. Jei tai, ką reikia pasakyti, pasigirstų iš kitų lūpų, uždustų užuomazgoje. Kaip tik to slaptu rūpesčiu, švelnia globa stengėsi išvengti Veca, bet tai nebuvo motinos globa, nes mudu buvome lygūs. Kad ir kokie aršūs buvo jos žodžiai, ji niekada nevaidino pranašesnės. Antra vertus, ji niekada nepakluso ir nebūtų sau atleidusi, jei dėl šventos ramybės ar iš silpnumo būtų nutylėjusi savo nuomonę. Galbūt mūsų disputams apibūdinti netinka žodis „kova", nes sykiu svarbu buvo visiškai pažinti kitą, o ne vien įvertinti jo nuovokumą ir jėgą. Ji nė už ką

nebūtų įžeidusi manęs iš blogų paskatų. Aš nė už ką pasaulyje nenorėjau jos įskaudinti. Tačiau buvo neįveikiamas dvasinio teisingumo poreikis, ne silpnesnis už tą, kurį jaučiau kadaise.

Ir čia neatsikračiau paveldėtosios nepakantumo dalies. Tačiau išmokau artimai bendrauti su *mąstančiu* žmogumi, kai svarbu ne tik girdėti kiekvieną žodį, bet ir mėginti jį suprasti ir parodyti, kad supranti, nes prieštarauji tiksliai ir be iškraipymų. Pagarba žmonėms prasideda tuo, kad nustoji nesiskaityti su jų žodžiais. Pavadinčiau tai *tyliuoju* šio laikotarpio mokymu, nesvarbu, kad jis vyko vartojant daugybę žodžių, nes kitas, priešingas, mokymas, kurio paskaitas netrukus pradėjau lankyti, buvo garsus ir triukšmingas.

Kad su kito žodžiais gali padaryti bet ką, sužinojau iš Krauso. Kvapą, būdavo, gniaužia, kaip jis elgiasi su savo skaitiniais. Tikras meistras pateikti žmonėms ieškinį jų pačių žodžiais. Tai nereiškia, kad paskui jis neapkaltins kategoriškais *savo paties* žodžiais. Pateikęs ir viena, ir kita, jis sugniuždo kiekvieną. Mėgaujiesi jo spektakliu, nes pripažįsti šiuos žodžius diktuojantį įstatymą; mėgaujiesi ir dėl to, kad esi drauge su daugybe kitų ir junti milžinišką rezonansą, kuris vadinasi masė ir kur jau nenusibrozdini į savo paties ribas. Nenorėtum prarasti nė vieno iš tų išgyvenimų, niekada nė vieno nepraleidi. Į šias paskaitas eini ir sirgdamas, ir karščiuodamas. Šitaip tave pavergia ir apskritai nuo pat pradžių stiprus polinkis į nepakantumą, kuris dabar išauga bemaž neįsivaizduojamai ir, gali sakyti, teisėtai.

Daug svarbiau buvo tai, kad sykiu mokeisi *klausyti*. Viskas, apie ką buvo kalbama, visur, visada, bet kieno lūpomis, siūlėsi būti išklausoma; iki tol nė nenutuokei apie šį pasaulio matmenį, bene reikšmingiausią, šiaip ar taip, turtingiausią, nes tai buvo kalbos ir žmonių ryšys visais įmanomais variantais. Negalėjai šitaip klausyti neatsižadėjęs savų paskatų. Vos, būdavo, išjudini ką nors,

kas leidžiasi klausomas, bemat atsitrauki ir tik priimi, ir niekas negali sutrukdyti, joks sprendimas, joks pasipiktinimas ar susižavėjimas. Svarbu nesuklastotas, grynas personažas, svarbu, kad nė viena iš šių akustinių kaukių (taip jas vėliau pavadinau) nesusimaišytų su kita. Ilgą laiką net apskritai nesuvokei, kokio dydžio atsargas renki. Tik godžiai troškai kalbėsenos pavyzdžių, kurie aiškiai ir tiksliai skirtųsi, kuriuos galėtum paimti kaip daiktą ir kurie staiga šautų į galvą be jokio ryšio su kuo nors taip, kad turėtum juos sau garsiai ištarti; šiek tiek stebėdamasis, kad jie tokie nugludinti ir tokie iš tikrųjų akli, nes paneigia viską, ką apskritai dar galima pasakyti pasaulyje, didžiąją daugumą, išties viską, nes jie patys teturi vienintelę savybę, jiems reikia nuolat kartotis.

Regis, tokių kaukių poreikį, galima sakyti, jų savarankiškumą (neskaitant girdėtų iš Krauso „Paskutinių žmonijos dienų" ir dabar jau mintinai žinomų) pirmą kartą pajutau Sankt Agatoje 1926 m. vasarą, kai valandų valandas žiūrėjau į greitai, lengvai šaudančias kregždes ir girdėjau jų skleidžiamus vis tuos pačius garsus. Šie garsai, nors nuolat kartojosi, niekada manęs nevargino, kaip ir nuostabūs kregždžių skrydžiai. Galbūt paskui jas būčiau pamiršęs, bet atėjo mugės diena su marškinių pardavėju po langu ir vis tuo pačiu šūksniu: „Šiandien man nė motais, ar turiu banknotų!" Nuo vaikystės mielai klausiausi prekeivių, garsiai siūlančių savo prekes, vis norėjau, kad jie pasiliktų netoliese, ne taip greitai nueitų. Pastarasis pasiliko toje pačioje vietoje dvi dienas, visą laiką po mano langu. Tačiau kaip tik dėl šio triukšmo pasišalinęs į sodelį, prie medinio stalo, kur paprastai rašydavau, vėl atradau kregždes, kurioms metų mugės šurmulys nė kiek netrukdė, jos tebešaudė, tebeskleidė tuos pačius garsus. *Vienas* pakartojimas nesiskyrė nuo kito, viskas buvo pakartojimas, garsus, iš kurių neištrūkai, sudarė pakartojimai, ir nors marškinių pardavėjo kaukė buvo *netikra*, nors per mudviejų pokalbį jis

atsiskleidė esąs studentas teisininkas, puikiai žinantis, ko nori ir ką sako, vis dėlto atkakliai naudojama ši kaukė sykiu su vis tais pačiais, bet natūraliais kregždžių garsais padarė man tokį įspūdį, kad paskui vėl atsidūręs Vienoje patraukiau į nenuilstamas naktines vaikštynes po Leopoldštato gatves ir kavines, ieškodamas kalbėsenos pavyzdžių.

Jau baigiantis metams šis rajonas pasidarė man per ankštas. Užsimaniau ilgesnių gatvių, tolesnių kelių, kitų žmonių. Viena buvo labai didelė, bet trumpas buvo kelias iš Haidgasės į Ferdinando gatvę, o Praterio gatvė, kurioje keletą mėnesių gyvenau su broliu, atrodė išsemta. Keliai čia buvo pasidarę rutina. Haidgasėje kasnakt laukiau katastrofos. Galbūt ir dėl to mane, būdavo, dažnai apninka piktos mintys ir aš bėgu prie Vecos lango Ferdinando gatvėje, kad nurimčiau pamatęs šviesą jos kambaryje. Jei jis tamsus, ji išėjusi, pykstu ant jos, nors ji pati mane iš anksto įspėjo. Tarsi kažkas manyje tikisi, jog visada, kad ir kokių turėtų įsipareigojimų, ji bus čia.

Pamažu suvokiau, kad galimybė kontroliuoti, netolimas kelias iki jos, pagunda paklusti kiekvienam tokiam impulsui didina mano nepasitikėjimą ir tampa grėsme mudviem abiem. Reikėjo, kad tarp mūsų atsirastų atstumas, reikėjo kraustytis iš Haidgasės, ir būtų geriausia, jei mudu atskirtų visa Viena, kad bet kuris kelias pas ją ir iš jos teiktų man galimybę pažinti visas miesto gatves, vartus, langus, kavines, išgirsti visus jų balsus, nė vieno neišsigąsti, visiems pasiduoti, visus įimti ir vis dėlto likti atviram vis naujiems. Norėjau rasti ir susikurti sau prieglobstį kitame miesto gale, o ji bent kartais ten mane aplankys laisva nuo tironijos, nuo sutramdyto pikto senio, kurio visada turėjo viena ausimi klausytis, nes kas žino, ar nešaus jam į galvą pasitraukti nuo ugnies ir iš savo pragaro įsiveržti į šventybės sritį.

Moterų prasimanymas

Per 1927 m. Velykas nuvažiavau į Paryžių pas mamą ir brolius. Jie gyveno ten jau bemaž metai ir visai neblogai įsikūrė. Broliai apsiprato naujosiose mokyklose, jiems nebuvo jokių keblumų dėl kalbos, kurią kadaise kur kas jaunesni per dvejus metus išmoko Lozanos berniukų pensione. Jie čia gerai jautėsi, ypač jaunėlio Georgo, dabar vadinamo Žoržu, raida buvo tokia, kokios norėjau. Tai buvo aukštas tamsiaakis iškalbus jaunuolis, ypač pasižymintis per filosofijos pamokas. Jo polinkis į logines disjunkcijas, kuris mane apstulbino ir prie kurio tikrai nebuvau prisidėjęs, teikė šešiolikmečiui savotiškos nepriklausomybės, kurią jis sėkmingai pagrindė ilgais laiškais, o dabar ir pokalbiais. Jis buvo subtilus ir sumanus, mokykloje tikėtasi, kad visiškai atsidės filosofijai. Prancūzų kalba jam buvo tokia svarbi kaip man vokiečių, ir vis dėlto nė vienam iš mudviejų tai nebuvo pirmosios kalbos. Tačiau tarp savęs kalbėjome vokiškai, jis buvo ištikimas „Fakelo“, kurį privalėjau jam siųsti iš Vienos, skaitytojas, ir viena iš gerbtinų jo savybių buvo ta, kad kiekviena išmoktąja kalba – jų ilgainiui susidarė nemažai – jis kalbėjo ne blogiau už tuos, kuriems ji buvo gimtoji, o dažniausiai ir geriau.

Įžvalgaus ir aiškaus mąstymo jaunuolis sykiu buvo švelnus žmogus ir nenuilstamai rūpinosi mama. Jis atstojo jai tai, ką ji per mane prarado, ir vengė bet kokio konflikto su ja. Suprato, kaip giliai ją įskaudinau. Ne pagal amžių brandžios sielos, jis suvokė, kas nutiko tarp mūsų, ir visada į tai atsižvelgė. Būdavo,

kantriai išklauso jos nuožmius kaltinimus man ir neprieštarauja, bet ir nepripažįsta, jog ji tokia teisi, kad susitaikyti būtų visiškai neįmanoma. Jis tarsi perėmė mano ankstesnę meilę jai ir praturtino, pagražino ją švelnumu, kurio man trūko. Tikra laimė šeimai, kad aš buvau atskirtas, ir tikra laimė man. Tačiau kad toji laimė būtų visiška ir jai, ir man, turėjau ištraukti iš širdies didžiausią dyglį, ir šis dyglys turėjo vardą.

Prieš jai išsikraustant supratau, kad sumažinti mamos kankynę ir, kas man dar labiau rūpėjo, apsaugoti Vecą nuo jos neapykantos gali vienintelė priemonė, prasimanytos moterys. Pradžią padariau laiškais, netrukus įjunkau kurti permainingas istorijas. Man reikėjo *kelių* moterų, nes kiekviena, į kurią žiūrėčiau pernelyg rimtai, kiekviena, kuri įsitvirtintų, ją išgąsdintų ir pažadintų neapykantą. Ji būgštautų dėl jos įtakos man, paverstų ją šėtoniška būtybe, ši neleistų jai užmigti, taigi permaina bet kuriuo atveju buvo pageidaujama. Po šiokios tokios patirties radau laimingiausią sprendimą: reikėjo dviejų labai skirtingų moterų, tarp kurių aš svyruočiau, viena jų gyventų ne Vienoje, kita irgi ne per arti, kad dėl tokio užimtumo nenukentėtų studijos, ir sykiu nė viena neįveiktų kitos, antraip vėl atsirastų pavojinga persvara; aš būčiau prieš ją bejėgis, rašė ji. Prasimaniau šias istorijas be jokios sąžinės graužaties, nejaučiau, kad jos būtų melas įprasta žodžio reikšme, viską, kuo ši situacija buvo nemaloni, man padėjo įveikti visada pavyzdžiu išlikęs Odisėjas. Gerai prasimanyta istorija nebuvo melas, o jos poveikis netrukus parodė, koks geras, net labdaringas buvo šios veiklos tikslas.

Kebliausia buvo tai, kad reikėjo informuoti Vecą. Be jos žinios ir sutikimo negalėjau tų istorijų nei prasimanyti, nei toliau regzti, tad neišvengiamai reikėjo pamažu, mažytėmis dozėmis, kuo gailestingiau pasakyti jai visą tiesą apie didžiulį mamos priešiškumą. Laimė, ji buvo užtektinai skaičiusi gerų romanų,

kad suprastų, kas nutiko. Buvau pradėjęs šią veiklą dar jai nieko nežinant, todėl ji jau ir nebūtų galėjusi panaikinti to, kas įvyko. Ji būgštavo, kad mama sužinos tiesą iš kitų žmonių, o tai tik pablogins padėtį. Prieštaravau sakydamas, kaip gerai yra *išlošti laiko*. Kada nors, kai ji apsiprasianti su mano savarankišku gyvenimu, kai galbūt net parašysiu, jos požiūriu, vertą knygą, ji kur kas mažiau užsigaus, sužinojusi tikrąją padėtį. Man pavyko Vecą įtikinti, ji jautė, kaip bijau, kad neįvyktų smurtinis mamos pavydo aktas prieš ją, nors apie tai jai net neprasitariau.

Tiesa, neapgalvojau vieno dalyko, būtent kaip gaivinančiai paveiks mamos vaizduotę dar net nelabai išplėtotos mano istorijos. Kai Velykoms atvykau į Paryžių, iš laiškų ji žinojo apie „Mariją“ Zalcburge ir smuikininkę „Eriką“, gyvenančią Rodaune, ir kad Vecos bemaž nematau ir ji man jau net nepatinkanti. Tebestovėjau Paryžiaus buto prieškambaryje, dar nieko nepamatęs, tik probėgšmais pasisveikinęs, o mama jau paklausė apie Eriką, ir tik kai akimirką likome vieni, be brolių, pasakė: „Berniukams neužsiminiau apie Mariją, bet ką ji veikia? Atvykai tiesiai iš Vienos ar stabtelėjai Zalcburge?“ Jai atrodė, kad broliams nederėtų žinoti apie šią dvigubą meilę, tai juos demoralizuotų. Apie Eriką ji jiems papasakojusi, juk nieko blogo, šitaip visi šeimos nariai atsikratė šiurpios Vecos šmėklos ir pernelyg nesirūpindami gali galvoti apie mane Vienoje.

Tad dabar buvo šitaip, turėjau patenkinti mamos, kuri apibėrė mane klausimais, smalsumą. Ji norėjo žinoti viską, bet klausimai skyrėsi, nelygu, šalia buvo broliai ar ne. Jai buvo be galo malonu, kad turi su manimi bendrą paslaptį, zalcburgietę Mariją. Ji patarė neužsiminti apie tai niekam iš giminaičių, nes galėtų nukentėti mano reputacija. Juk tai atrodytų šioks toks pasileidimas, o ji pati turinti pasakyti, kad niekada nesitikėjo iš manęs tokios išminties praktiniu gyvenimo klausimu. Nors

galbūt taip tiesiog nutiko ir apskritai nereikia manęs girti už tai, kas tebuvo atsitiktinumas.

Po kelių dienų išėjau su Georgu į pirmąjį didelį pasivaikščiojimą – jis norėjo parodyti man šį tą, ko dar nebuvau matęs per ankstesnius apsilankymus Paryžiuje, – ir kai pakalbėjome apie kitus, „tikrus", būtent dvasinius dalykus, jis pasakė, kad mamai dabar kur kas geriau. Žinia, kad istorija su Veca baigta, ją paveikusi tiesiog stebuklingai. Paskui jis labai rimtai pažvelgė į mane ir lyg sudvejojo, tarsi nenorėtų man sakyti. Raginau jį kalbėti, nors nujaučiau, ką išgirsiu. „Neklausk, ką *aš* apie tai manau, – pasakė jis. – Tikiuosi, tu daugiau nežaisi su žmonėmis taip, kaip su Veca." Jis vėl sudvejojo. „Ar apskritai žinai, kaip jai sekasi? Ar nesibaimini, kad ji sau ką pasidarys?"

Visada jį labai mylėjau, o dabar mylėjau dar labiau. Ketinau jam pirmam pasakyti tiesą. Dabar dar buvo per anksti. Mane labai slėgė, kad turiu palikti jį manantį, jog tokio artimo žmogaus likimas man rūpi mažiau nei jam, bemaž jos nepažįstančiam. Apie šį kvailos melo istorijos aspektą net nebuvau pagalvojęs, gerai, kad dabar susidūriau su juo.

Kai būdavome vieni, Georgas visada apie tai galvojo. Jis buvo įsitikinęs, kad taip niekšiškai paliktam nelaimėje žmogui gresia pavojus ir jam reikia ypatingo rūpesčio. Kaip jis rūpinosi mamos gyvenimu Paryžiuje ir įsijautė į jį, taip mintyse jam rūpėjo ir Vecos gyvenimas Vienoje. Nekalbėdamas apie ją, juolab nedalindamas patarimų, jis stengėsi, kad pajusčiau jai šilumą. Kartais mudu drauge eidavome į Luvrą, sykį jis sustojo priešais Leonardo „Šventąją Oną su Marija ir kūdikėliu Jėzumi", ilgai žiūrėjo į Oną, o paskui į mane. Jos šypsena jam primenanti Vecos šypseną, jis taip ją gerai prisiminė, buvo matęs, bet nė žodeliu nepersimetęs. Paklausė manęs, tarsi dabar kalbėtume tik apie tapybą ir nieką kitą, ar man patinka Leonardas. Kai kuriems žmonėms atrodo,

kad Leonardo tapytų veidų šypsenos saldžios, jis taip nemanąs. Tai priklauso nuo to, pasakiau, ar pažįsti žmogų, kuris galėtų taip šypsotis neturėdamas gyvenime saldžios dingsties. Jis buvo patenkintas. Jaučiau, kad nori sužinoti mano tikrąją nuomonę apie Vecą, su kuria aš, jo manymu, taip negerai pasielgiau; bet jam rūpėjo ir būti teisingam, juk namie girdėjo apie ją bjauriausių dalykų ir tylėjo, nors manė geriau žinąs.

Priėjome prie Žeriko „Medūzos plausto“, šis sužavėjo mus abu. Stebėjausi, kad jis, šešiolikmetis, negali nuo jo atsitraukti. „Žinai, kodėl šios galvos tokios tikros, – paklausė, o paskui papasakojo, kad rengdamasis tapyti „Plausto“ figūras, Žeriko piešė žmonių, kuriems buvo įvykdyta mirties bausmė, galvas. „Niekada šitaip negalėčiau“, – pasakiau, tai man buvo naujiena. „Todėl ir netapai gydytoju. Neįstengtum atlikti autopsijos.“ Taip sužinojau, kad jis neatsisakė minties studijuoti mediciną, ir buvau labai laimingas, kad neapsiribos filosofija, dabar jam svarbiausia. Jo atjauta, skausmo pažinimas, gebėjimas pakęsti mirties reginį ir jam nepasiduoti, jo kantrybė, bet taip pat ir teisingumas, pripažįstantis kiekvienam savą dėmesio dalį, – visa tai liudijo, kad jis pašauktas gydytojo profesijai ir kad ištvers toje srityje, kuriai aš buvau nepajėgus, nors ir jaučiau didžiulę pagarbą.

Mudu varžėmės tarp savęs nuodugnumu, buvo kiek komiška, kad abu užtrunkame prie paveikslų, kuriems abejingi, nors mus traukia prie kitų, gerai pažįstamų, nes ypač patinkančių. Jam užteko mandagumo pasiteirauti, ar nenorėčiau aplankyti Babilono senienų, tai buvo užuomina į mano aistrą Gilgamešui. Nepamiršo ir jos, jis nepamiršo nieko, Radeckio gatvės sumaištis neišdildė nieko, kas buvo anksčiau. Kai atsisakiau babiloniečių, kurie jam buvo nuobodūs, mainais jis nusivedė mane prie „Keturių luošių“, labai gražaus nediduko Breigelio paveikslo. „Kad mus vėl aplankytum, – pasakė. – Manai, nežinau, kodėl

neišvyksti iš Vienos? Dėl Breigelių, Karlo Krauso ir..." Paskutinio vardo, jau anksčiau paminėto, jis neištarė.

Buvome artimi kaip niekad, man palengvėjo, kad jis rūpinasi svarbiausiu žmogumi, kuriam nusidėjau. Nors puikiai žinojau esąs nekaltas, juk kitaip ir negalėjo susiklostyti, vis dėlto jaučiausi kaltas; tik būdamas vienas su mama ir matydamas, kaip ji pražysta apipylusi mane klausimais apie „Mariją", nes aš išsamiai atsakinėju, jausdavausi laisvas nuo kaltės. Ją domino tik Marija, ne smuikininkė, jau koncertuojanti ir atkreipusi į save kritikų dėmesį. Jai buvo gaila Marijos, nes ši turėjo gyventi taip toli nuo manęs, Zalcburge, vis dėlto kaip tik šis nuotolis jai patiko. Jos grožis padarė jai įspūdį, ji laikė mane laimingu ir pernelyg nesistebėjo, kad aš, iš tikrųjų ne itin patrauklus, palyginti su mūsų gražuoliu jaunėliu, patikau Marijai. „Tu esi poetas, – staiga pasakė ji, man toliau kuriant šią istoriją. – Gali ką nors prasimanyti. Nesi nuoboda, kaip daugybė jaunuolių. Tokiame mieste kaip Zalcburgas žmonės pagaulūs poetams. Ji mato tave ne kaip chemiką. Tai tavo laimė."

Tris savaites praleidau Paryžiuje, bute Koperniko gatvėje, ir nebuvo dienos, kad ji iš manęs neišviliotų ko nors nauja apie Mariją. Nepajėgiau atsispirti savotiškam jos klausinėjimo būdui. Nenutylėjau ir kai kurių abejotinų dalykų, pavyzdžiui, kad Marija kenčia dėl pasibjaurėtino motinos šykštumo. „Geriausiose šeimose pasitaiko, – išgirdau atsakymą, – tik pagalvok apie Vecos patėvį!" Jau tai liudijo nuotaikos pokytį. Vadinasi, retsykiais ji pagalvoja ir apie tai, kokį siaubingą spaudimą namie patiria Veca. O atsisveikinant, pusvalandis prieš iškviečiant man taksi į geležinkelio stotį, ji prakalbo taip kilniadvasiškai, kaip kalbėdavo anksčiau. „Nebūk jai negailestingas, mano sūnau! – ji turėjo omenyje Vecą. – Dabar parblokšta ji guli ant žemės. Nieko jai nepasakok. Ji neturi žinoti, kokios gražios tavo abi meilės.

Nepamiršk, dabar ji turi toliau gyventi viena. Po tokio pralaimėjimo moteriai sunku išsaugoti savigarbą. Sunkiausia moteriai gyventi vienai. Ji tau nepadarė nieko blogo, nes ištrūkai iš jos tinklų. Kito tokio kaip tu, kuris pakliūtų į jos tinklus, ji nesuras, nes nė vienas nėra toks nekaltas, koks tu buvai anuomet. Aš išauklėjau jus tyrus, ji tai bemat pastebėjo. Tai, kad *tu*, mano sūnau, patraukei jos dėmesį, byloja jos naudai. Retsykiais aplankyk ją, ne per dažnai, antraip penėsi jos skausmą. Pasakyk, kad negali ateiti, nes studijos reikalauja daugiau laiko nei anksčiau, – dabar tu rengiesi gyvenimui, darosi rimta, negali švaistyti laiko."

Ši mamos kalba sukosi man galvoje, kai su ja atsisveikinau. Džiaugiausi, kad Pilies teatras joje dar ne visai mirė. Tačiau dar labiau džiaugiausi, kad neapykantą staiga pakeitė gailestis. Ji taip įsijautė į mano pasakojimą, kad nedvejodama suteikė pirmenybę vienai iš moterų. Anaiptol nebuvo aišku, kuri iš jųdviejų mielesnė *man*, bet sveriant jos svarstyklėmis visiškai nusvėrė Marija. Visada geriau esą galvoti apie ką nors tolybėje. Artumoje žmonės skausmingai užkabina vienas kitą ir viskas išsivadi, be to, šiokio tokio netikrumo prideda santykiams ir smuikas. Juk galiausiai myli žmogų, o ne jo instrumentą, antraip užtektų koncertų. Tačiau nereikėtų manyti, kad ji norinti susipažinti su Marija. Jai atrodo, kad iki studijų pabaigos, taigi dar dvejus metus, aš tvirtai laikysiuosi Marijos kaip tik dėl to, kad ji Zalcburge, o ne Vienoje. Jai jau smalsu ją pamatyti, žinoma, aš esąs pagyrų puodas ir galbūt ji pasirodytų jai visai ne tokia graži kaip man. Vis dėlto susipažinusi su mama ji įgytų nederamo svorio savo pačios akyse. Tik jokiu būdu nesusisaistyti, prieš mane atsiveria gyvenimas, tik kvailys šiais laikais susisaisto dvidešimt dvejų metų.

Žvilgsnis į Šteinhofą

Kolmare visą dieną stovėjau priešais altorių, nežinojau, nei kada atėjau, nei kada išėjau. Muziejų uždarant norėjau būti nematomas, kad galėčiau pasilikti čia per naktį. Mačiau Kristaus kūną be graudulio, siaubinga šio kūno būsena man atrodė tikra, priešais šią tikrovę supratau, kuo mane glumino nukryžiavimo vaizdai: grožiu, atsimainymu. Atsimainymas derėjo angelų koncerte, bęt ne ant kryžiaus. Tai, nuo ko tikrovėje būtum su siaubu nusigręžęs, paveiksle dar galėjai suvokti, būtent to klaiko, kurį žmonės padaro vieni kitiems, prisiminimą. Karas ir mirtis nuo dujų anuomet, 1927 m. pavasarį, buvo dar gana arti, kad šis paveikslas įtikintų. Galbūt pernelyg dažnai užmirštamas būtiniausias meno uždavinys: ne nuskaistinti, ne paguosti, ne valdyti viską taip, tarsi viskas baigtųsi gerai, nes gerai nesibaigia. Maras, pūlinys, kančia ir siaubas – o vietoj įveikto maro išrandame dar baisesnį siaubą. Ko vertos guodžiančios apgaulės prieš šią tiesą, visada tokią pačią ir turinčią likti mums prieš akis. Čia numanomos visos būsimos baisenybės. Tai kraupiai rodo Jono pirštas: šitai yra ir šitai vėl bus. O ką šiame kraštovaizdyje reiškia avinėlis? Ar šis ant kryžiaus pūvantis žmogus buvo avinėlis? Ar užaugo ir tapo žmogumi tam, kad būtų prikaltas prie kryžiaus ir pavadintas avinėliu?

Kai buvau ten, priešais altorių stovėjo Griunevaldą kopijuojantis dailininkas. Jis neatrodė prislėgtas ar sutrikęs, ilgai apgalvojo kiekvieną potėpį. Norėjau, kad jo nebūtų, daugiau ten nebebuvo nieko, pamaniau, kad jis užmegs su manimi pokalbį, bet jis neprakalbo, pats norėjo ramybės, krito į akis tik tai, kad

nekreipia į kitą jokio dėmesio. Stengiausi jo kopiją išdildyti. Atsistojau taip, kad jos nematyčiau. Tačiau neįmanoma buvo apie ją negalvoti. Be to, drovėjausi, kad užsibuvau taip ilgai. Nieko neveikdamas visą laiką stovėjau čia kaip ir jis, jis irgi nėsyk nepasitraukė, bet laikė rankoje teptuką ir stengėsi. Tai buvo tvirtas vyras, vidutinio amžiaus, veidas be jokios išraiškos ir nepaženklintas skausmo, sunku buvo patikėti, kad štai šis veidas yra šalia ano veido paveiksle, kad jis yra tuo pačiu metu, toje pačioje vietoje ir kaip amatininkas užsiėmęs neaprėpiamybe, kurios nė akimirkai neišleidžia iš akių.

Kopijuotojo gėdijausi taip, kad kartkartėmis, būdavo, pradingstu už altoriaus, tarsi apžiūrinėčiau kitas jo dalis. Būtinai reikėjo pabėgti nuo kopijos, taip pat ir nuo paties nukryžiavimo, o dailininkas turėjo manyti, kad atsižvelgiu į jį. Galbūt vienas jis pasikeisdavo, gal nutaisydavo grimasą, kad ištvertų šį susidūrimą. Kai vėl, būdavo, išeinu iš už altoriaus, atrodo, kad jam palengvėję, jis lyg ir šypsosi. Stebėjau jį, kaip ir jis mane. Argi keista, kad tokio buvimo akivaizdoje pastebi tikrą žmogų? Jo reikia dėl to, kad jis nekabo ant kryžiaus. Kol triūsia prie kopijos, jam nieko neatsitiks. Ši mintis mane labiausiai apstulbino. Apsisaugojai nuo to, ką matei, tik jei niekada nenusukai akių. Išsigelbėti tolygu *nenusukti* galvos. Tai ne bailus išsigelbėjimas. Ne klastotė. Tačiau ar kopijuotojas tokiu atveju yra tobulas išsigelbėjimas? Ne, nes jam reikia žiūrėti *skaidant*. Jis gelbstisi tapydamas dalis, o jų priklausymą visumai atideda. Kol jis jas tapo, jos nepriklauso visumai. Ilgainiui vėl priklausys. Tačiau kai kada jis apskritai negali matyti visumos, nes užsiėmęs detale, kurią svarbu tiksliai perteikti. Kopijuotojas yra regimybė. Jis nėra kaip Jono pirštas. Jo pirštas nerodo, jis juda ir atlieka. Objektyviausia čia tai, *kaip* jis mato, būtent pats nesikeisdamas. Jei pasikeistų, neįstengtų padaryti kopijos.

Kopijuotoją pamiršau tik po kelerių metų, kai pavyko rasti didžiules fototipijas, jas pakabinau savo kambaryje. Grįžęs iš Kolmaro, pirmiausia turėjau susirasti kambarį, kuriame kabos fototipijos. Radau jį greitai, galima sakyti, pirmu bandymu, ir nenumaniau, kam jis man iš tikrųjų pravers.

Norėjau medžių, daugybės medžių, o seniausi iš man žinomų medžių Vienos apylinkėse buvo Lainco Tyrgartene. Pirmasis į rankas pakliuvęs skelbimas minėjo Tyrgarteną netoliese. Nuvažiavau į Hakingą, iki galutinės tramvajaus stotelės, kirtau varganą upės vagą – ji vadinosi Viena, buvau girdėjęs neįtikėtinų istorijų apie grėsmingą jos praeitį, – užlipęs skardžiu aukštyn, perėjau Ercbišofgasę (ji man visada patiko, nuo čia palei sieną ėjo iki Ober Sankt Feito) ir įsukau į Hagenbergasę. Čia pat įkalnėje, dešinėje pusėje, antrame name buvo nuomojamas kambarys.

Namų šeimininkė nusivedė mane į antrą aukštą, kuriame tebuvo šis vienas kambarys, ir atvėrė langą. Vos pažvelgęs laukan apsisprendžiau: čia reikia gyventi, čia ilgai gyvenčiau. Žvilgsnis, nuslydęs atviru stadionu ir Ercbišofgase, pasiekė medžius, daugybę didžiulių medžių, tariau, kad jie priklauso arkivyskupo sodui. Tačiau virš jų kitoje Vienos slėnio pusėje, ant kalvos priešais, pamačiau pamišėlių miestą Šteinhofą, jį supo ilga siena, ankstesniais laikais anapus jos būtų užtekę vietos tikram miestui. Ten buvo sava katedra, iki manęs atsklido atšvaita nuo Oto Vagnerio bažnyčios kupolo, miestą sudarė daugybė paviljonų, iš tolo atrodančių lyg vilos. Nuo to laiko, kai buvau Vienoje, girdėjau kalbas apie Šteinhofą, šiame pamišėlių mieste gyveno šeši tūkstančiai žmonių. Iš tikrųjų jis buvo tolokai, bet mačiau jį labai aiškiai, pamėginau įsivaizduoti, kad galėčiau pro langus pažvelgti vidun į sales.

Apie šešiasdešimties metų namų šeimininkė grindis siekiančiu sijonu, veikiausiai klaidingai išsiaiškinusi mano žvilgsnį pro

langą, trumpai drūtai išrėžė, ką mano apie šiuolaikinį jaunimą ir bulves, kainuojančias jau dvigubai. Išklausiau jos nė karto nepertraukęs, turbūt jaučiau, kad tokių kalbų dar dažnai girdėsiu; kad nekiltų jokių nesusipratimų, vos jai baigus pareiškiau, kad man svarbu, jog galėčiau priimti apsilankančią draugę. Ji bemat pavadino ją „panele sužadėtine" ir primygtinai pareikalavo, kad ji būtų vienintelė panelė sužadėtinė. Pasakiau, kad atsivešiu ir knygų, turiu daug knygų. Regis, jai tai patiko, ponui studentui taip ir dera. Keblumų kilo dėl paveikslų, kuriuos ketinau pakabinti ant sienų, nenorėjau skirtis su Siksto koplyčios reprodukcijomis, kurios supo mane nuo „Jaltos" vilos Ciuriche laikų. „Ar tai bus smeigtukai?" – paklausė ji, bet nusileido, su nuomos kaina, kuri buvo nedidelė, išsyk sutikau, o knygomis įkvėpiau jai pasitikėjimo, nes nuomininkus ji keitė nenorom, o tas, kuris atsigabena daug knygų, ketina pasilikti.

Taigi atvykau su Siksto koplyčios paveikslais, bet niekada nepamiršau tikrojo ketinimo, būtent susirasti Izenheimo altoriaus fototipijas ir prismeigti jas prie sienos su visomis detalėmis, kokias tik įstengsiu įsigyti. Ilgai truko, kol suradau, ko ieškojau. Šiame kambaryje gyvenau šešetą metų, čia, vos tik aplink kabojo Griunevaldo reprodukcijos, pradėjau rašyti „Apakinimą".

Namų šeimininkę, gyvenančią pirmame aukšte su vyru ir suaugusiais vaikais, mačiau nedažnai, kartą per mėnesį, įteikdamas nuompinigius, o ji netrukus atnešdavo man į kambarį išrašytą kvitą. Tačiau kartais, būdavo, kas nors manęs ieško, kai esu išėjęs; tada ji tykoja manęs grįžtančio apačioje prie namo durų ir tenka išklausyti išsamų pranešimą apie lankytojo išvaizdą, manieras ir pageidavimus. Ji nepasitiki kiekvienu, kas ateina; ypač jei pasitaiko atsitiktinis pažįstamas iš apylinkės, norintis ko nors paskaityti, ji mane primygtinai įspėja dėl žmonių, turinčių blogų ketinimų ir ateinančių tik pašniukštinėti, ką čia pavogus.

Kad ir ką namų šeimininkė man sakytų, viskas baigiasi kalba apie šiuolaikinį jaunimą.

Žemiausiai, rūsyje, gyveno lyg namo prižiūrėtoja, girininko našlė, didesnę gyvenimo dalį su vyru praleidusi pačiame Tyrgartene. Ji turėjo pakloti mano lovą ir sutvarkyti kambarį. Tomis dienomis, kai, būdavo, neinu į laboratoriją ir rytais lieku namie, matau ją ir ji pasakoja apie laikus Lainco Tyrgartene. Ponia Šicho, draugiška žilaplaukė senutė, labai stora, raudono veido, apsipila prakaitu nuo menkiausios pastangos, bet kokio judesio, ir kai pasitaiko, tiesa, gana retai, kad esu namie jai tvarkant kambarį, šį netrukus užlieja stiprus kvapas, nors langai ir durys atidaryti ir traukia skersvėjis, turįs išvėdinti kambarį. Kvapas nėra atstumiančiai aštrus, tarsi ne visai šviežio, bet dar neapkartusio sviesto. Išeičiau vien tam, kad išvengčiau šio kvapo, bet negaliu atsispirti savotiškai ponios Šicho pasakojimo manierai. Ji kalba ne apie mišką ir girininko namą jame, nebent pasiteiraučiau apie šernus ar pelėdas, apie juos pasakoja noriai, bet be jaudulio. Jos mintys mieliau grįžta prie aukštųjų svečių, atlydėjusių imperatorių į Tyrgarteną. Išdidžiai, bet ne iškilmingai ji kalba apie Trijų imperatorių dieną, kai prie girininko namo sustojo rusų ir vokiečių imperatoriai ant žirgų šalia imperatoriaus Pranciško Juozapo, o ji juos pasveikino atvykusius, paduodama gėrimo taures. Visus tris ji tebemato priešais save, tarsi jie stovėtų čia, vaizduoja jų pliumažą, uniformas, veidus, tebežino, kokiais žirgais atjojo ir kokiais žodžiais padėkojo už gėrimą. Jos pasakojimas skamba ne vergiškai nuolankiai, veikiau taip, tarsi viskas tebebūtų, ir tiesdama rankas aukštyn, kad parodytų man, kaip įteikia kiekvienam imperatoriui gėrimą, ji atrodo kiek nustebusi, kad niekas neketina paimti iš jos taurės. Viskas pradingo, kurgi tie imperatoriai, kaipgi nutiko, kad nieko nebeliko, ir nors ji niekada neprasitaria ir neišsiduoda apgailestaujanti, jaučiu, kad jai

tai ne mažesnė mįslė nei man ir kad ši mįslė verčia ją taip ryškiai ir vaizdžiai pasakoti.

Šiame kambaryje nepusryčiauju, nelaikau čia net vaisių ar duonos. Visada norėjau vietos, kur nebūtų maisto, kur netrukdytų niekas, ką laikau nereikšmingu ar varginančiu. Pusiau juokais vadinau tai „kambario švarumu", o apsilankiusi Veca mane suprato ir niekada nebandė, kaip moterims įprasta, įrengti pas mane namų ūkio. Savaip, originaliai ir įteikliai, ji paaiškino mano norą laikyti savo kambarį švarų nuo tokių dalykų: tai mano pagarba pranašams ir sibilėms, tebekabantiems ant sienų, ir galbūt pagarba Mikelandželui, kuris galėjo labai ilgai darbuotis negalvodamas apie maistą.

Tai anaiptol nereiškė, kad man ko nors stinga, juolab kad turiu badauti. Auhofštrasėje, penkios minutės nuokalnėn, buvo pieninė, ten galėjai gauti jogurto, duonos, sviesto ir ramiai suvalgyti čia pat parduotuvėje, atsisėdęs ant vienintelės kėdės prie vienintelio stalelio. Ten, būdavo, pusryčiauju prieš važiuodamas į laboratoriją. Jei lieku namie, nueinu ir vėliau, mielai tenkinuosi jogurtu ir duona, nes visa, ką galiu sutaupyti, lieka knygoms.

Šiame pieninės filiale besidarbuojanti ponia Fontana niekuo nepriminė ponios Šicho. Jos liežuvis buvo toks pat smailas kaip ir nosis, kurią ji kišo visur. Valgydamas, būdavo, sužinau smulkmenų apie kiekvieną iš parduotuvės išėjusį ir kiekvieną, tikėtina, pasirodysiantį pirkėją. Išsekus šioms temoms, o tai nutinka tikrai negreitai, ateina eilė jos santuokai, nuo pat pradžių įtartinai. Pirmasis ponios Fontanos vyras pateko į rusų nelaisvę ir atsidūrė Sibire, ten po kelerių metų galiausiai susirgęs mirė. Vienas jo draugas paskui sugrįžo iš ten su paskutiniais jo sveikinimo žodžiais, vestuviniu žiedu ir grupine nuotrauka, kurioje buvo matyti mirusysis, jo draugas ir kiti belaisviai, brangia nuotrauka, su kuria jos savininkas niekada nesiskyrė, nors mielai ją rodė. Visi

ten buvo užsiželdinę barzdas, nė vieno negalėjai pažinti. Parodęs vieną barzdą, antrąją apačioje iš dešinės, nuotraukos savininkas, būdavo, sako: „Čia aš! Neatpažįstat? Taip, buvo laikai!" Paskui iškilminga mina baksteli į kitą barzdą, antrą apačioje iš kairės, ir paaiškina: „O čia mano draugas ir pirmtakas, ramiai galite vadinti pirmuoju ponu Fontana, žinoma, jo pavardė buvo kitokia. Paklauskite geriau ponios. Ji jums pagiedos apie jį."

Mat apie antrąjį vyrą ponia Fontana tikrai nepagiedotų. Ji, būdavo, keliasi pro patamsius, nes parduotuvę atidaro anksti; jis pramiega visą priešpietę, grįžta iš savo nuolatinės kavinės mieste gūdžią naktį paskutiniu tramvajumi, kartais net ir vėliau pėsčiomis, žmona jau seniai miega ir jis jos nemato. Po pietų, kai ji parduotuvėje, jis atsikelia ir vėl išvažiuoja į miestą pas savo sėbrus.

Ji lengvai pratrūksta bartis, o jis vengia jos kiek įmanydamas. Tačiau kartais ankstyvą popietę, prieš išvažiuodamas į miestą, vis dėlto pavaduoja ją parduotuvėje. Šitaip su juo susipažinau ir jis papasakojo man apie Sibirą. Po dvejų metų įtampa tarp jųdviejų taip išaugo, kad ji iškrapštė jį iš buto. Tai apskritai ne santuoka, jiedviem nesą ką veikti drauge. Jam jos butas – tik nakvynės vieta. Apskritai net nekalbąs su ja. Kai ji budraujanti, jis visada miega, o vos ji užmieganti, pabunda jis.

Galiausiai jis išėjo, ir kitą rytą ji man tai pranešė patenkinta ir sykiu įsiutusi. Jis bemaž nieko neatsinešęs, juk nieko neturėjęs, bet viską ir vėl pasiėmęs, net porą surūdijusių vinių. „Įsivaizduojate, net surūdijusias vinis pasiėmė, net vinies man nepaliko." Atrodė, tarsi ji mielai būtų pasilaikiusi surūdijusią vinį – atminimui? apmaudui? – o jis nesiteikė palikti jai net vinies. Kad bent būtų buvusios naujos, kur tau, senos, surūdijusios vinys.

Ponas Fontana buvo mažutis, vaikščiojo sulinkęs ir pasviręs į priekį, lyg nuo sunkios išvaržos. Neturėjo nė plaukelio, atrodė perkaręs ir išsekęs, akys tarsi pasiruošusios kitą akimirką

apsiašaroti, bet iš tikrųjų neašarojo. Kartais, būdavo, kai jis parduotuvėje, ateina prašmatni apkūni grafienė, gyvenanti čia pat netoliese su šeima, aukšta, stipri moteris, mokanti jodinėti ir medžioti, – nors niekada nemačiau jos ant žirgo ar medžioklėje, – ji kalba garsiai ir apsiperka taip, tarsi pieno parduotuvė būtų tik dėl jos. Tačiau perka ne tiek ir daug, nes niekada neturi užtektinai pinigų. Kartais atsiveda trejetą savo mažų vaikų, tada išsyk neišvengiamai pagalvoji apie jos galingą biustą, o ponui Fontanai akys virsta iš pavargusių akiduobių. Paslaugiai ir palankiai jis aptarnauja grafienę, nors šiaip dirbant jį piktina kiekvienas, kas užeina. Vos jai išėjus pro duris, jis susižavėjęs atsisuka į mane ir dabar jau išties ašarodamas sako: „Mirtis, kokia kumelė! Mirtis, kokia kumelė!“

Manau, jis ateina tik tam, kad šiuo metu pamatytų ją parduotuvėje, antraip ilgiau pamiegotų, o ji, tarsi susitarusi, pasirodo visada tuo pačiu metu ir leidžiasi tik jo aptarnaujama. Kartais ant prekystalio priešais ją atsiranda viskas, ko pareikalauja, paskui ji pradeda skaičiuoti – ji labai prastai skaičiuoja. Ponas Fontana, mielai ją sulaikantis, kad galėtų ilgiau apžiūrinėti, padeda jai skaičiuoti. Visada pinigų kur kas mažiau nei reikia, bet, nepaisant grožėjimosi, ji niekada negauna skolon ir pareikalautos prekės viena po kitos dingsta nuo prekystalio. Ji visai nesigėdija, tai, kad nemoka skaičiuoti, irgi nėra gėdinga, užtat ji nusimano apie arklius. Nerodydama nepasitenkinimo ji grąžina vieną daiktą po kito, ponas Fontana leidžia sau švelniai spustelėjęs atgniaužti jos plaštaką, akimirksniu įvertinti, kiek pinigų yra, kaip tik jis paskui staiga sustabdo prekių grąžinimą ir ištaria: „Dabar užtenka! Turite kaip tik tiek!“

Grafienė apgailestavo, kai jis išėjo, nes dabar ją aptarnavo ponia Fontana, kuri ne taip supratingai reagavo į jos nemokėjimą skaičiuoti ir slapta įtarinėjo ketinimu apgauti. Ji turėjo savų

posakių, išėjus damai su vaikais iš parduotuvės, išrėždavo: „Toji nelankė mokyklos. Nemoka skaičiuoti, rašyti irgi nemoka. Įsivaizduokite tokią vadovaujančią mano parduotuvei!“ Grafienė, negalėjusi nepajusti tokio priešiškumo, sakydavo lauke *man:* „Gaila, nebėra to puikaus žmogaus! Puikus žmogus *buvo!*“ Akivaizdu, kad apie surūdijusias vinis ji nieko negirdėjo.

Ir aš pasigedau pono Fontanos, ypač pokalbių apie Sibirą. Iš tikrųjų jis vis dar gyveno ten. Jo nuolatinės kavinės sėbrai mielai klausėsi pasakojimų apie Sibirą. Jis *turįs* kasdien būti ten, pasakė man, jie jo laukią, norį, kad toliau pasakotų. Jis dar ilgai nebaigsiąs, tiek daug dar visko. Galėtų parašyti apie Sibirą knygą. Tik jam lengviau pasakoti žodžiu. Žmona bemat užmigusi jau pirmą kartą, vos jis prasižiojęs apie Sibirą. Jai terūpėjęs vestuvinis žiedas. Draugas, jos pirmasis vyras, jam pasakęs: dėl Dievo meilės, grąžink jai vestuvinį žiedą, antraip ji neturėsianti nė valandėlės ramybės! Jai tai vertybė. Jis juk galėjęs tą žiedą pasilikti sau. Tačiau išpildęs, ką pažadėjęs mirusiam draugui. Ir net jei būtų buvęs milijonas, jis būtų atidavęs mainais į radybas. O ko sulaukęs už savo nuoširdumą? Vietoj grafienės pienininkė ant sprando.

Prabėgo metai po to, kai jis išėjo, ir toje vietovėje vėl išniro Sibiras.

Tarp pomirtinių kaukių

Ibi Gordon traukė mane savo dvasia ir linksmybe, jos mintys visada buvo netikėtos. Niekada iš jos neišgirdau sakinio, kurio tikėjausi, visada pasigirsdavo kitas. Ji buvo vengrė, bet gebėjo stulbinti ir tuo, taigi kiekviena klaida virsdavo netikėta mintimi. Kai kuriuos žodžius pirmą kartą suvokei tik per ją; jei, būdavo, jai itin patinka vokiškas žodis, ji nuslepia jį, jis išnyra tik per naujadarus, primenančius, kad jis pradingęs, ir vis kitokiais būdais grąžinančius prie prašapėlio. Ji kalba negreitai, nepražūva niekas iš to, ką sako, kiekvienas skiemuo turi savą toną. Nė vienas žodis nesileidžia, kad kitas jį engtų ir išstumtų, bet ji *galvoja* greitai, todėl daug kas laukia savo eilės ir dar neregimas jau siunčia džiaugsmo dėl savęs atspindį. Daugybė džiaugsmų, visai naujų, šliejasi greta vienas kito, šitaip atsiranda niekada nesibaigianti linksmybė, kurioje nėra vietos išgąsčiui, sielvartui, apmaudui ar baimei. Būdamas su ja netiki, kad kur nors esama sielvarto, nes liūdniausias dalykas, vos atsidūręs jos akivaizdoje ar jai papasakotas, pasikeičia, netenka sunkio ir įgyja sparnus; ji nesiskundžia niekuo, kas nutinka jai pačiai, todėl ne taip pyksti, kai šaiposi iš kitų baimių.

Ji atrodė kaip viena iš Majolio skulptūrų, klasikinė valstietiška figūra, o veidas tarsi vaisius, prinokęs taip, kad, regis, tuoj ims spindėti. Ji sėmėsi peno iš visko, kas aplink buvo nedarnu ir groteskiška. Galėjai palaikyti ją negailestinga, bet tokia ji buvo ir sau. Stebėjaisi, kad išmoninga ir įdomi jos pašaipa išeina jai į naudą. Ši, atrodytų, laimingiausia sveikata trykštanti būtybė dažnai, būdavo, neturi ką valgyti, bet nė žodeliu neprasitaria,

nebent turi papasakoti kokią istoriją: kokia nusipenėjusi ji atrodo vyrams, negalintiems atsižiūrėti į jos prašmatnius pečius.

Visa, kas siejasi su kilme, tvarka, kasdienio gyvenimo rutina, nuslysta nuo jos be pėdsakų. Apie praeitį ji pasakoja taip abejingai, tarsi jos niekada nebūtų buvę. Įsidėmėjau, kad ji kilusi iš Marmaroš Sigeto Rytų Vengrijoje, Karpatų papėdėje, nes pavadinimas man priminė marmurą, iš kurio ją iškalė Majolis. Juokingas atrodė jos vardas Ibolija, vengriškai „žibutė", laimė, apie jį niekada negalvojai, vadinai tiesiog Ibi. Jos mergautinė pavardė Feldmeser man patiko labiau, ji jos drovėjosi, galbūt dėl savo šeimos, apie kurią nieko nežinojau. Kaip poetė pasirinko pseudonimą Gordon, buvo prisirišusi prie jo, atrodė, vienintelio su ja susijusio dalyko, kuris ją griebia už širdies.

Budapešte ji sutiko Frydrichą Karintį, garsų Vengrijoje satyriką; nebuvau jo skaitęs, iš pasakojimų atrodė, kad jo kūriniai primena Sviftą. Ibi tapo jo drauge, rašė eilėraščius, kurie jam patiko, tai yra jį pakerėjo jie ir jos grožis. Jo žmona Aranka, ūmi moteris, pasak Ibi, tamsaus čigoniško grožio, iš pavydo šoko iš ketvirto aukšto į gatvę ir per stebuklą liko gyva, nors ir sunkiai susižeidė. Šis nevilties aktas padarė Karinčiui tokį įspūdį, kad jis bemat nusprendė su Ibi išsiskirti; kad išgelbėtų žmonos gyvybę, jis *ištrėmė* Ibi iš Budapešto ir iš Vengrijos.

Jo paprašytas vienas bičiulis per sieną pervežė ją į Vieną, ji atvyko čia be menkiausio bagažo, tik su dantų šepetėliu, kurį mielai parodė. Tai buvo rūstus likimas, bet ji kalbėjo nesiskųsdama. Jos gailestis Arankai buvo toks pat menkas, kaip ir sau pačiai, ji tejautė savo padėties komizmą. Garsusis rašytojas paskyrė jos sargybiniu patikimą bičiulį. Šis prižiūrėjo, kad ji per sieną neprasmuktų atgal į Vengriją. Išnuomojo jai kambarį Štrocigasėje, kas dieną ji turėjo pasirodyti jam vienoje kavinėje. Tada, būdavo, jis eina tiesiai prie telefono ir skambina Karinčiui: „Ibi Vienoje. Nie-

kur nedingo.“ O ji gauna pavalgyti. Už nuomą sumokama, ji pati neturi nieko, kad nesumanytų nusipirkti bilieto į Budapeštą. Jei Ibi nepasirodo, bičiulis užeina patikrinti į Štrocigasę, bet tada ji negauna valgyti. Tokia ji stovėjo priešais mane, kai pamačiau pirmą kartą: deivė Pomona, rankoje dantų šepetukas vietoj obuolio.

Po kelių savaičių Ibi atsidūrė tarp auksinio Vienos jaunimo kaip dviejų brolių ginčo objektas. Ten apie ją rėžė sparną kiekvienas, vyrų buvo daugybė ir visi tuo pat metu siekė jos, todėl jai labai gudriai pavyko supriešinti juos tarpusavyje ir atsiginti nuo visų antpuolių. Didžiausias keblumas buvo tiedu broliai, abu rimtai nusiteikę. Ji praleido Vienoje bemaž metus, mačiau ją dažnai, būdavo, susitinkame kavinėje, kur ji man įprastine ramia ir abejinga maniera pasakoja viską, kas vyksta aplink ją, šaltai, atvirai ir nuostabiai komiškai. Man *reikia* tai išklausyti, bet ir jai reikia išsipasakoti. Ji dėkinga, kad nemėginu išpešti naudos pats sau. Su manimi ji pailsinti nuo savo nekalto grožio, jaučianti, kad man, kaip ir jai, šis grožis yra našta, prieš kurią esi bejėgis.

Vienas iš brolių turėjo didžiulį knygyną, kurį perėmė po tėvo mirties, o kitas, laikomas protingesniu ir sumanesniu, studijavo įvairiausius dalykus ir mielai juos keitė, o dabar kaip tik apsistojo ties filosofija. Knygyno savininkas Rudolfas, vos įžiūrimas, liesas ir neišvaizdus, stengėsi padaryti įspūdį rūpestinga apranga ir retučių plaukų šukuosena. Toks pat priklausomas nuo Ibi kaip ir jo brolis, jis buvo sausas ir neturėjo vaizduotės, todėl ją sudominti jam sekėsi kur kas sunkiau nei broliui, kuris, būdavo, mielai išklauso žmones, o paskui kiek mikčiodamas, bet nepaliaujamai jiems patarinėja. Rudolfui pačiam reikia patarimų, kitiems jis jų niekada nedalija, todėl turi kliautis knygyne prieinamomis knygomis, ypač apie meną, kuriomis apstulbina ir sudomina Ibi. Kartą jis atnešė jai „Amžinąjį veidą“, neseniai išleistą pomirtinių kaukių rinkinį. Ji kaip tik ruošėsi jį atsiversti, kai priėjau,

kaukės mus bemat, po kelių puslapių, patraukė. Nutiko iki tol mudviem neįmanomas dalykas, abu nutilome. Susėdome šalia, Rudolfas, neapsikentęs sutartinio tylėjimo, paliko mums knygą ir pradingo.

Niekada nebuvau matęs pomirtinių kaukių, man tai buvo visiška naujiena. Jaučiausi prisiartinęs prie tos akimirkos, apie kurią žinau mažiausiai.

Knygos su kaukėmis pavadinimą „Amžinasis veidas" priėmiau nė kiek apie jį negalvodamas. Visada žavėjausi žmonių įvairybe, bet nesitikėjau, kad ši įvairybė didėja iki pat mirties akimirkos. Stebino ir tai, kad tiek daug galima išsaugoti. Mirusiųjų išnykimas mane kankino nuo mažumės. Neužteko, kad išlieka vardas ir darbai. Man rūpėjo ir jų kūniškumas, kiekvienas veido bruožas, kiekvienas jo virptelėjimas. Kai, būdavo, išgirstu tą balsą, kurį visam laikui išsaugojo mano ausis, veltui ieškau veido; jis pasirodo sapne, kai netrokštu, kad ateitų, bet prisišaukti jį tyčia negaliu. Net jei – gana retai – jį pamatau, jis būna pasikeitęs pagal savo paties irimo dėsnius. O dabar tuos, kurių mintimis ir kūriniais gyvenau, kuriuos mylėjau dėl darbų, kurių nekenčiau dėl piktadarybių, pamačiau priešais save sustingusius užmerktomis akimis – atrodė, tarsi jos dar gali atsiverti, tarsi nieko negrįžtamo dar nebūtų nutikę, – ar jie *tebepriklausė* sau, ar tebegirdėjo, kas sakoma tik jiems? Puldinėjau nuo vieno prie kito, tarsi reikėtų stverti ir laikyti kiekvieną atskirai. Nesuvokiau, kad dabar šioje knygoje jie yra šalia vienas kito. Būgštavau, kad pasileidę įvairiausiomis kryptimis išsilakstys. Nedaugelį atpažinau neperskaitęs vardo. Be vardų jie buvo bejėgiai. Tačiau vos susieti su savo vardais jautėsi apsaugoti nuo irimo. Sklaidžiau lapus, variausi pirmyn, paskui netikėtai atgal, o jie tebebuvo, kiekvienas pasiliko, nė vienas nepasišalino, nė vieno nepiktino jų išdėstymo tvarka, atsitiktinumas, suraišiojęs šios knygos lankus, buvo jų vertas.

Pabaiga prieš pat suyrant: tarsi žmogus dar kartą prisiimtų viską, kuo gali būti, ir sutiktų su šia paskutine prezentacija. Tačiau ne visos kaukės *sutinka:* yra tokių, kurios tave žeidžia, demaskuojančių kaukių. Jų prasmė – toji siaubinga tiesa, kurią jos atskleidžia, būtent kas užvaldė šio konkretaus gyvenimo baigtį: Valterio Skoto našta, kandi senojo Svifto silpnaprotybė, siaubinga, alinanti Žeriko liga. Kiekvienoje kaukėje galima įžvelgti vien baisybę, mirties baisybę. Tokiu atveju matytum žmogžudystės kaukę. Vis dėlto tai būtų klastotė: čia esama kažko daugiau nei vien mirties žmogžudystė.

Tai sulaikytas alsavimas, bet sulaikytas taip, tarsi išliktų. Alsavimas – brangiausias žmogui dalykas, pats brangiausias pabaigoje, ir kaukė išsaugo šį paskutinį alsavimą kaip vaizdą.

Tačiau kaip alsavimas gali tapti vaizdu? Atsiverčiau vieną kaukę ir paskui vis jos ieškojau, vis iš naujo atradau, tai buvo Paskalio kaukė.

Skausmas čia pasiekė tobulybę, atrado ilgai ieškotą savo prasmę. Skausmas, turintis išlikti mintimi, neįstengia daugiau nieko kito. Jei esama mirimo be skundo, kaip tik su juo čia susiduri. Palaipsnis artėjimas prie mirties, nenusakomai mažais, mažulyčiais žingsniais, skatinamas noro peržengti jos slenkstį, kad laimėtum anapus nežinomybę. Gali prisiskaityti apie tikinčiuosius ir kankinius, norinčius išsivaduoti iš šiapusinio pasaulio dėl anapusinio, o čia priešais tave vieno iš jų vaizdas tą akimirką, kai jis tai pasiekia, – žmogaus, kuris, tiesa, sugebėjo pliekti save, bet neprilygstamai daugiau mąstė, nei save pliekė. Todėl jo mąstymas atspindėjo visa, ko jis ėmėsi prieš gyvenimą. *Jo* veidą galima vadinti amžinuoju, nes jis išreiškia kaip tik tą jam rūpėjusią amžinybę. Jis *ilsisi* savo skausme, kurio nenori palikti. Jis nori tiek skausmo, kiek pasirengusi priimti amžinybė, ir pasiekęs visą skausmą, kurį ji jam leidžia, jis įteikia jį amžinybei ir įžengia į ją.

Liepos 15-oji

Praėjus keliems mėnesiams po to, kai įsikrausčiau į naująjį kambarį, nutiko įvykis, padaręs didžiausią įtaką mano tolesniam gyvenimui. Tai buvo vienas iš nedažnų viešųjų įvykių, kurie taip sukrečia visą miestą, kad jis jau niekada nebūna toks, koks buvęs.

Kitaip nei įprasta, 1927 m. liepos 15 d. rytą buvau ne Chemijos institute Vėringo gatvėje, o namie. Ober Sankt Feito kavinėje skaičiau rytinį laikraštį. Tebejaučiu pasipiktinimą, užplūdusį, kai paėmiau į rankas „Reichspost", ten milžiniška antraštė skelbė: „Teisingas nuosprendis". Per apšaudymą Burgenlande buvo nužudyti darbininkai. Teismas išteisino žudikus. Valdančiosios partijos laikraštis šį išteisinimą apibūdino, tiksliau, ištrimitavo kaip „teisingą nuosprendį". Kaip tik toks pasityčiojimas iš bet kokio teisingumo jausmo labiau nei pats išteisinimas sukrėtė Vienos darbininkiją. Iš visų Vienos rajonų darbininkai vieningomis kolonomis traukė prie Teisingumo rūmų, jau vien pavadinimu jiems įkūnijančių ne teisingumą. Tai buvo visiškai spontaniška reakcija, aš ir pats ją pajutau. Kuo greičiausiai dviračiu nulėkiau į miestą ir prisijungiau prie vienos iš tokių kolonų.

Tą dieną darbininkija, apskritai labai disciplinuota, pasitikinti savo vadovais socialdemokratais ir patenkinta, kad jie pavyzdingai administruoja Vieną, veikė *be* savo vadovų. Kai buvo padegti Teisingumo rūmai, darbininkams kelią pastojo burmistras Zaicas ant gaisrinės mašinos, aukštai iškėlęs dešinę ranką. Jo gestas nepadarė jokio įspūdžio, Teisingumo rūmai *degė*. Policijai buvo įsakyta šaudyti, žuvo devyniasdešimt žmonių.

Praėjo penkiasdešimt penkeri metai, bet ir šiandien tebejaučiu tos dienos jaudulį. Tai revoliucijai artimiausias įvykis, kurį patyriau savo kailiu. Nuo tada tiksliai žinau, kaip vyko Bastilijos šturmas, man nebūtina buvo apie jį skaityti. Pasidariau masės dalimi, visiškai ištirpau joje, nejaučiau nė menkiausio pasipriešinimo tam, ką ji daro. Mane stebina, kad tokios būsenos sugebėjau suvokti visas konkrečias scenas, vykstančias mano akivaizdoje. Vieną iš jų noriu paminėti.

Šalutinėje gatvėje netoliese degančių Teisingumo rūmų, bet būtent nuošalyje, stovėjo labai iš masės išsiskiriantis vyras, aukštai iškėlęs rankas jis beviltiškai plojo delnais virš galvos ir aimanuodamas šaukė: „Aktai dega! Ištisi aktai!“ – „Geriau jie nei žmonės!“ – pasakiau jam, bet tai jo nedomino, jam terūpėjo aktai, pamaniau, gal pats susijęs su tais aktais, tiesiog nepaguodžiamas archyvo tarnautojas, net ir šiomis aplinkybėmis jis atrodė komiškas. Vis dėlto ir pasipiktinau. „Ten žmones nušovė! – pasakiau piktai, – o jūs kalbate apie aktus!“ Jis pažvelgė taip, tarsi manęs nė nebūtų, ir pakartojo aimanuodamas: „Aktai dega! Ištisi aktai!“ Nors stovėjo nuošaliai, bet tai buvo pavojinga, jo aimanos negalėjai neišgirsti, juk ir aš ją išgirdau.

Tomis didžiausio sielvarto dienomis ir naktimis išsyk po to, kai negalėjai galvoti apie nieką kita, kai ištisas naktis, įskaitant miegą, persekiojo vis prieš akis išnyrantys įvykiai, kurių liudininkas buvai, atsirado dar *vienas* teisėtas ryšys su literatūra, ir tai buvo Krausas. Anuomet jį labiausiai dievinau. Buvau dėkingas už visiškai konkretų viešą veiksmą, kažin ar kam nors kada nors esu buvęs dėkingesnis. Po tos dienos skerdynių visa Viena buvo nukabinėta plakatais su Krauso reikalavimu, kad „atsistatydintų“ policijos viršininkas Johanas Šoberis, atsakingas už įsakymą šaudyti ir devyniasdešimt žuvusiųjų. Krausas vienintelis taip pasielgė, jis buvo vienintelis tai padaręs viešas asmuo; kitos

garsenybės, kurių Vienoje niekada netrūko, nerizikavo ar galbūt nenorėjo pasirodyti juokingos, pasipiktinti drįso tik jis. Mane tomis dienomis palaikė tik jo plakatai. Ėjau nuo vieno prie kito, prie kiekvieno sustodavau ir atrodė, kad visas šios žemės teisingumas susitelkė į jo vardo raides.

Šį pasakojimą apie Liepos 15-ąją ir jos padarinius užrašiau jau anksčiau. Cituoju jį čia pažodžiui, galbūt kaip tik savo trumpumu jis padės geriau įsivaizduoti visą tų įvykių svarbą.

Nuo tol dažnai mėginau prisiartinti prie šios dienos, po tėvo mirties man bene lemtingiausios; sakau „prisiartinti", nes prieiti prie jos labai sunku, tai diena, išdrikusi per visą didžiulį miestą, judėjimo diena taip pat ir man, važinėjančiam po ją skersai ir išilgai. Visi mano pojūčiai tą dieną buvo nukreipti *viena linkme.* Tai *aiškiausia* diena mano prisiminimuose, bet aiški tik dėl to, kad jaučiau ją kaip nekeičiančią krypties.

Nežinau, *kas* šioms didžiulėms kolonoms iš visų miesto rajonų nurodė tikslą, Teisingumo rūmus. Nors nelabai įmanoma, norėčiau manyti, kad tai atsitiko savaime. Turėjo atsirasti kažkas, kas pirmas šūktelėjo „prie Teisingumo rūmų". Tačiau nebūtina žinoti, kas tai padarė, nes žodžiai persidavė kiekvienam juos išgirdusiam, buvo priimti nedvejojant, nesvarstant, negalvojant, nedelsiant, neatidėliojant ir kiekvieną pastūmėjo ta pačia kryptimi.

Galbūt Liepos 15-osios substancija visiškai įėjo į mano veikalą „Masė ir galia". Tokiu atveju būtų neįmanoma sugrįžti prie pirminio išgyvenimo, atkurti bent kiek tikslią tos dienos juslinių elementų visumą.

Buvo ilgas kelias dviračiu į miestą. To kelio neprisimenu. Nežinau, kur pirmiausia susidūriau su žmonėmis. Negaliu savęs tą dieną *matyti* tiksliai, bet vis dar *jaučiu* jaudulį, lėkimą pirmyn, apsilenkimą, judėjimo tėkmę. Viską užvaldė žodis „ugnis", o paskui ir ji pati.

Tvinksniai galvoje. Galbūt atsitiktinumas, kad pats nemačiau nė vieno puolamo policininko. Tačiau patyriau, kaip šaudoma į minią ir kaip krinta žmonės. Šūviai lyg botago kirčiai. Žmonės nubėga šalutinėmis gatvelėmis ir bemat vėl pasirodę sudaro masę. Mačiau krintančius žmones ir negyvėlius ant žemės, bet ne prie pat savęs. Siaubinga baimė, ypač šių mirusiųjų. Artinausi prie jų, bet vos priartėjęs *traukiausi*. Iš susijaudinimo atrodė, tarsi jie būtų *padidėję*. Kol, būdavo, atėję Šucbundo žmonės jų neišneša, tol plotas aplink juos tuščias lyg tikintis, kad kaip tik čia vėl prapliups šūviai.

Ypač baisų įspūdį padarė raiteliai, galbūt dėl to, kad jie bijojo patys.

Vyras priešais mane nusispjovė ir dešinės rankos nykščiu parodė įkypai atgal. „Vienas jau kabo! Jam numovė kelnes!" Dėl ko jis nusispjovė? Dėl mirusiojo? Ar dėl mirties? Nemačiau, ką jis rodė. Moteris priešais mane šaižiai suriko: „Pepi! Pepi!" Užsimerkusi susvyravo. Visi pasileido bėgti. Moteris nugriuvo. Tačiau ji nebuvo pašauta. Išgirdau arklių kanopų taukšėjimą. Nenuėjau prie moters, gulinčios ant žemės. Nubėgau su kitais. Jaučiau, kad turiu bėgti su jais. Norėjau pasislėpti už vieno namo vartų, bet negalėjau atsiskirti nuo bėgančiųjų. Labai aukštas stiprus vyras, bėgantis šalia manęs, daužė kumščiu krūtinę ir riaumojo: „Ten šaudo! Ten! Ten!" Staiga jis dingo. Griūti nepargriuvo. Kur jis?

Turbūt kaip tik tai buvo siaubingiausia: matei ir girdėjai žmones, jų smarkius, visa kita nustelbiančius gestus, o paskui kaip tik jie, būdavo, tarsi išnyksta nuo žemės paviršiaus. Viskas pasiduoda, visur veriasi neregimos angos. Tačiau visumos ryšys nenutrūksta; net jei staiga kur nors atsiduri vienas, jauti, kaip tave traukia ir plėšia. Mat visur ką nors *girdi*, ore tvyro kažkoks ritmas, nelaba muzika. Tai galima vadinti muzika, jautiesi jos pakylėtas. Neatrodo, kad eini savo kojomis. Aplink tarsi

skambantis vėjas. Raudona galva išnyra priešais vienur ir kitur, kyla ir leidžiasi, aukštyn žemyn, aukštyn žemyn, lyg plauktų vandeniu, dairausi jos akimis, tarsi reikėtų vykdyti jos nurodymus, atrodo, tai raudoni plaukai, paskui matau, kad raudona skarelė, daugiau jos nesidairau.

Nieko iš sutiktųjų nepažįstu, kad ir ką užkalbinu, tai vis nepažįstami. O ir kalbu tik su vienu kitu. Daug girdžiu, ore vis kas nors girdėti, ypač šaižūs pasipiktinimo šūksniai, kai į minią prapliumpa šūviai ir žmonės krinta. Tada tie šūksniai nuožmūs, ypač moterų, šiuos aiškiai atskiri. Atrodo, tarsi pasipiktinimo šūksniai sukeltų salves. Tačiau akivaizdu, kad tai netiesa, nes salvės tebepoška, kai jokių šūksnių jau negirdėti. Šūviai visur, ir gana toli, vis iš naujo botago kirčiai.

Masė atkakli, vos išvaikyta ji vėl akimirksniu srūva iš šalutinių gatvelių. Ugnis nepaleidžia žmonių, Teisingumo rūmai pleška valandų valandas, ir didžiausio jaudulio laikas, kol jie dega. Diena labai karšta ir ten, kur nematai pačios ugnies, raudonuoja dangus ir tvyro sudegusio popieriaus, begalės aktų, kvapas.

Visur Šucbundo žmonės, juos atpažįsti iš sportinių striukių ir raiščių ant rankovių, nuo policijos jie skiriasi tuo, kad yra beginkliai. Jų ginklai – neštuvai, jie išneša sužeistuosius ir žuvusiuosius. Krenta į akis jų pastangos padėti, jie kaip kontrastas pasipiktinimo šūksniams, tarsi nepriklausytų masei. Jie visur, pasirodę dažnai signalizuoja auką dar iki pamatai ją pačią.

Pats nemačiau, kaip buvo padegti Teisingumo rūmai, bet dar nepamatęs liepsnos supratau tai iš pasikeitusio masės tono. Žmonės šaukė vienas kitam, kas nutiko, iš pradžių nesupratau žodžių, girdėjau džiugesį, ne šaižumą, ne godumą, o išlaisvėjimą.

Ugnis reiškė susitelkimą. Jautei ugnį, jautei neįveikiamą jos buvimą, turėjai ją omenyje ir ten, kur jos nematei, ugnies trauka sutapo su masės trauka. Policijos salves lydėjo pasipiktinimo

šūksniai, o šiuos – naujos salvės; tačiau kad ir kur atsidūrei veikiamas salvių, kad ir kur tariamai pabėgai, atviras arba slaptas – nelygu vieta – ryšys su kitais išliko, jis aplinkkeliais, nes kitaip buvo neįmanoma, traukė kiekvieną atgal, ten, kur viešpatavo ugnis.

Ši vieningo jausmo persmelkta diena – vienintelė milžiniška banga, užgriuvusi ir paskandinusi miestą, o kai ji atslūgo, negalėjai patikėti, kad miestas tebėra, – ši diena susidėjo iš daugybės smulkmenų, kurių kiekviena įsirėžė, kurių nepamiršai. Kiekviena buvo savaime, ją aiškiai atsiminei ir atpažinai, ir sykiu kiekviena buvo neatsiejama nuo milžiniškos bangos, be kurios viskas atrodo tuščia ir beprasmiška. Suvokti reikėtų ne šias smulkmenas, o bangą, ir aš dažnai, ištisus metus, o ir vėliau mėginau vis iš naujo, bet man niekada nepavyko. Ir negalėjo pavykti, nes nėra nieko, kas būtų paslaptingiau ir nesuprantamiau už masę. Jei būčiau ją visiškai supratęs, nebūčiau daugiau nei trisdešimt metų stengęsis jos įminti, pavaizduoti kuo išsamiau ir suprasti taip, kaip kitus žmogiškuosius fenomenus.

Net jei visas konkrečias smulkmenas, iš kurių man susidėjo ši diena, – nuožmias, nepagražintas, nesumenkintas ir neperdėtas – sudėliočiau iš eilės, neįvertinčiau jos deramai, nes buvo kažkas daugiau. Visą laiką girdėjai šniokščiant bangą, išmetančią šias smulkmenas į paviršių, ir tik įstengęs perskaityti ir pavaizduoti šią bangą, galėtum sakyti: išties, niekas nesumenkinta.

Antra vertus, užuot priartėjęs prie paskirų smulkmenų, galėčiau kalbėti apie šios dienos poveikį tolesniam mano mąstymui. Jai esu dėkingas už kai kurias svarbiausias įžvalgas knygoje apie masę. Visa, ko ieškojau labiausiai nutolusiuose šaltiniuose, ką radau, tikrinau, išsirašiau, skaičiau, o paskui tarsi pro laiko lupą skaičiau ir vėl, galėjau priešpriešinti šiam esminio įvykio prisiminimui, kuris nė kiek neblėso, kad ir kas vėliau būtų nutikę

pasaulyje didesniu mastu, įtraukę daugiau žmonių ir sukėlę daugiau padarinių. Dėl Liepos 15-osios izoliacijos, jos apsiribojimo Viena, ši diena vėlesniais metais, kai susijaudinimas ir pasipiktinimas kiek nuslūgo, tapo tarsi pavyzdžiu tolesniam tyrimui: tai buvo erdvėje ir laike apribotas įvykis, paskatintas neginčijamos dingsties ir turėjęs aiškią ir neabejotiną pabaigą.

Kartą visiems laikams čia išgyvenau tai, ką vėliau pavadinau *atvira* mase, šios susidarymą iš visų miesto dalių suplūstant ilgoms, nepalenkiamoms, nesulaikomoms žmonių kolonoms, kurių kryptį lėmė pastatas, pavadintas teisingumo vardu ir po neteisingo nuosprendžio įkūnijantis neteisingumą. Patyriau, kad masė turi suirti ir kaip ji bijo suirimo; kad bet kokia kaina ji stengiasi nesuirti; kad savo uždegtoje ugnyje ji regi pati save ir nesuyra tol, kol ši ugnis liepsnoja. Ji priešinasi bet kokiam mėginimui gesinti, jos pačios gyvenimo trukmė priklauso nuo to, kaip ilgai gyvens ugnis. Puolama ji leidžiasi bėgti, suskyla ir išsibarsto, bet, nors pašautieji, mirę ir sužeisti, guli gatvėje visų akivaizdoje, o pati neturi jokio ginklo, ji vėl susirenka, nes ugnis tebedega nutvieksdama dangų virš aikščių ir gatvių. Mačiau, kad masė gali bėgti ir nepatirti panikos; kad masės bėgimas ir panika aiškiai atsiskiria. Kol bėganti ji nesuyra į paskirus žmones, kuriems rūpi tik jie patys, jų tikroji asmenybė, masė tebėra, išlieka net ir bėgdama, o bėgimui pasibaigus, gali vėl apsisukti ir pulti.

Sužinojau, jog kitaip nei teigia visos ligšiolinės teorijos, tam, kad masė susidarytų, nereikia jokio *vado*. Visą dieną man prieš akis buvo masė, atsiradusi *be vado*. Šen bei ten, labai retai, pasitaikė kalbėtojų, žmonių, pasisakančių savo nuožiūra. Jų reikšmė buvo minimali, jie buvo anonimai, visiškai neprisidėję sukurstant masę. Bet koks mėginimas priskirti jiems pagrindinį vaidmenį klastoja įvykius. Jei kas nors reikšmingai prisidėjo kurstydamas minią, tai tik degančių Teisingumo rūmų vaizdas.

Policijos salvės ją ne išvaikė, o botagų kirčiais suginė draugėn. Bėgančių žmonių vaizdas gatvėje tebuvo regimybė: mat ir bėgdami jie puikiai suprato, kad kai kurie krinta ir jau nebepakyla. Šie ne mažiau už ugnį kurstė masės pyktį.

Tą skaisčiai nutviekstą siaubingą dieną man atsiskleidė tikrasis šio reiškinio, mūsų šimtmetį pripildančios masės, paveikslas. Atsiskleidė taip ryškiai, kad ir būtinybės verčiamas, ir laisva valia grįžau prie jos tyrimo. Vis iš naujo buvau ten ir žiūrėjau į ją, o ir šiandien jaučiu, kaip sunku man nuo jos atsiplėšti, nes pavyko tik mažmožis iš to, ką ketinau, būtent ją pažinti.

Laiškai medyje

Šis įvykis mane visiškai užvaldė ištisiems metams. Visos mintys iki 1928 m. vasaros sukosi tik apie tai. Labiau nei kada nors anksčiau buvau pasiryžęs išsiaiškinti, kas iš tikrųjų yra toji masė, nugalėjusi mane iš vidaus ir išorės. Lyg ir tęsiau chemijos studijas, pradėjau dirbti ties disertacija, bet tema buvo tokia neįdomi, kad bemaž nepalytėjo mano dvasios. Kiekvieną laisvą akimirką studijavau man išties svarbius dalykus. Įvairiausiais, atrodytų, labai tolimais, keliais stengiausi priartėti prie to, ką patyriau kaip masę. Ieškojau jos istorijoje, *visų* kultūrų istorijoje. Vis labiau žavėjausi Kinijos istorija ir ankstyvąja filosofija. Graikais susidomėjau daug anksčiau, dar mokydamasis Frankfurte. Dabar gilinausi į antikos istorikus, ypač Tukididą. Žinoma, studijavau revoliucijas, anglų, prancūzų, rusų, bet pradėjo ryškėti ir masių reikšmė religijoms, anuomet pajutau troškimą pažinti visas religijas, niekada manęs nepalikusį. Skaičiau Darviną, tikėdamasis atrasti ką nors apie gyvūnų masių susidarymą, ir ypač išsamiai knygas apie vabzdžių valstybes. Turbūt mažai miegojau, nes skaičiau ištisas naktis. Kai ką užsirašiau ir pamėginau pats parašyti keletą straipsnių. Tai buvo apgraibomis atliekami parengiamieji darbai knygai apie masę, dar vargiai turėję kokios nors reikšmės, nes pagrįsti menkomis žiniomis.

Iš tikrųjų prasidėjo nauja plėtra susyk daugybe krypčių ir gerai, kad niekuo neapsiribojau. Turbūt siekiau kažko konkretaus, norėjau visose gyvenimo srityse atrasti masės buvimo ir poveikio liudijimų, bet mažai kas buvo atkreipęs į tai dėmesį, todėl

liudijimai buvo negausūs, tad galiausiai sužinojau visokiausių dalykų, apskritai neturinčių nieko bendra su mase. Susipažinau su garsiais kinų, o netrukus ir su japonų vardais, ėmiau laisvai nardyti tarp jų kaip mokyklos laikais tarp graikų. Skaitydamas kinų klasikų vertimus, susidūriau su Džuangdzi, jis man pasidarė artimiausias iš visų filosofų, jo paveiktas anuomet pradėjau rašyti straipsnį apie dao. Norėjau pats sau pasiteisinti nuklydęs nuo pagrindinės temos taip toli, mėginau save įtikinti, kad niekada nesuprasiu masės nesužinojęs, kas yra kraštutinė *izoliacija*. Nors anuomet nepripažinau, bet iš tikrųjų ši originaliausia kinų filosofijos kryptis sužavėjo mane tuo, kokią reikšmę joje turi *virsmai*. Dabar matau, koks geras instinktas ginė mane prie virsmų, atsidėjęs jiems visada likau sąvokų pasaulio paribyje ir apsisaugojau nuo šio įtakos.

Keista, kaip mitriai, kitaip nepavadinsi, išvengiau abstrakčiosios filosofijos. Anuomet filosofijoje neradau nė pėdsako to, ko ieškojau kaip masės – ir konkretaus, ir potencialaus fenomeno. Tik kur kas vėliau supratau, kaip persirengusi masė vis dėlto išnyra kai kurių filosofų raštuose.

Nemanau, kad kas nors iš to, ką sužinojau tokiu veržliu ir audringu būdu, liko tik paviršiuje, viskas išleido šaknis ir išplito į gretimas sritis. Labiausiai nutolusius dalykus susiejo požeminiai ryšiai. Šie ilgai man liko neregimi, ir tai gerai, nes ilgainiui juo smarkiau ir tikriau atsiskleidė. Nemanau, kad pavojinga per plačiai aprėpti. Gyvenimas, šiaip ar taip, atneša suvaržymų, ir net jei kokio nors suvaržymo neįmanoma visiškai išvengti, galima jį pristabdyti ir jam pasipriešinti įsikuriant kuo plačiau.

Šešias ar septynias savaites po Liepos 15-osios, iki rugsėjo pradžios, truko neviltis, savotiškas siaubo sukeltas paralyžius, kartais, būdavo, apimantis mane tiesiog dirbantį ir sužlugdantis tolesnį darbą. Apie tą laiką iškabinėti Krauso plakatai su kėlė

katarsį, išvadavo iš šio paralyžiaus. Tačiau mano ausis liko jautri-masės balsui. Aną dieną užvaldė tūžmingi pasipiktinimo šūksniai. Tie šūksniai buvo mirtini, į juos pasipylė šūviai, šūksniai stiprėjo pašautiems žmonėms krintant ant žemės. Kai kuriose gatvėse jie nuaidėję tilo, kitose stiprėjo, labiausiai neišdildomi buvo gaisro artumoje.

Neilgai trukus šūksniai persikėlė į Hagenbergasės artumą. Bene penkiolikos minučių atstumu nuo mano kambario, kitoje slėnio pusėje Hiuteldorfe buvo stadionas „Rapid", kuriame vykdavo futbolo varžybos. Švenčių dienomis ten, būdavo, plūsta didžiulės žmonių minios, nenorinčios praleisti šios garsios komandos rungtynių. Man tai ne itin rūpėjo, futbolas manęs nedomino. Tačiau po Liepos 15-osios vieną sekmadienį, tokią pat karštą dieną kaip anuomet, laukiau vizito, langai buvo atviri ir staiga išgirdau masės šauksmą. Pamaniau, kad tai pasipiktinimo šūksniai, vis dar kupinas tos siaubingos dienos išgyvenimų akimirką sutrikau ir pradėjau dairytis ją nušvietusios ugnies. Tačiau ugnies nebuvo, tik saulėje švytėjo auksinis Šteinhofo bažnyčios kupolas. Atsitokėjęs pamaniau, kad veikiausiai šūksniai sklinda iš stadiono. Netrukus pasikartoję garsai tai patvirtino, įsiklausiau be galo įsitempęs, tai buvo ne pasipiktinimo šūksniai, bet vis dėlto masės šauksmas.

Gyvenau čia jau tris mėnesius ir niekada neatkreipiau į jį dėmesio. Be abejo, jau daugybę kartų anksčiau jis taip pat stipriai ir keistai atsklido iki manęs, bet buvau tam kurčias ir tik Liepos 15-oji atvėrė man ausis. Dabar nepajudėjęs iš vietos išklausiau visas rungtynes. Triumfo šūksniai buvo skirti įvarčiui ir sklido iš pergalingosios pusės. Galėjai išgirsti ir nusivylimo šūksnį, jis skambėjo kitaip. Pro langą nieko neįžiūrėjau, mus skyrė medžiai ir namai, atstumas buvo per didelis, bet girdėjau masę ir tik ją taip, tarsi viskas vyktų čia pat. Nežinojau, kuri iš dviejų pusių

šaukia. Nenutuokiau, kas tądien rungtyniauja. Man nerūpėjo komandų pavadinimai ir neketinau jų sužinoti. Vengiau perskaityti ką nors apie tas rungtynes laikraštyje ir visą savaitę nesileidau į kalbas apie jas.

Tačiau tuos šešerius metus, kuriuos pragyvenau šiame kambaryje, nepraleidau progos pasiklausyti rungtynių garsų. Žmonių antplūdį, būdavo, pamatau apačioje prie tramvajaus stotelės. Jei tuo metu jis atrodo didesnis nei paprastai, žinau, kad vyks rungtynės, ir įsitaisau prie kambario lango. Sunku aprašyti, su kokia įtampa iš tolo seku neregimas rungtynes. Nesu sirgalius, nes nežinau, kokios komandos žaidžia. Težinau, kad tai dvi masės, abi vienodai jaudrios ir kalbančios ta pačia kalba. Tai, ką vėliau suvokiau ir mėginau pavaizduoti kaip dvigubą masę, pajutau anuomet, atskirtas nuo tos masės atsiradimo vietos, neblaškomas šimtų aplinkybių ir smulkmenų. Kartais labai užsiėmęs, būdavo, sėdžiu per rungtynes prie stalo kambario viduryje ir rašau. Tačiau kad ir ką rašyčiau, nepraleidžiu garsų iš „Rapid" stadiono. Niekada prie jų nepripratau, mane veikė kiekvienas paskiras masės garsas. Išsaugotuose anų dienų rankraščiuose, regis, ir šiandien atpažįstu kiekvieną tokio garso vietą, tarsi ji būtų pažymėta slaptomis natomis.

Akivaizdu, šioje vietovėje mano tikrasis ketinimas išliko budrus ir tada, kai ėmiausi kitų dalykų. Šitaip ne itin retai gaudavau tikrojo peno. Atsiskyrimas miesto pakraštyje, kurio apdairiai ieškojau ir kuriam esu dėkingas už tuos mažmožius, kuriuos įstengiau nuveikti Vienos metais, vis dėlto susiejo mane su tuo primygtiniausiu, neišaiškinamu, paslaptingu fenomenu, net jei to ir nenorėjau. Šis, būdavo, tam tikru laiku, kurio pats nė už ką nebūčiau pasirinkęs, įkalbinėja mane ir vėl nukreipia prie to ketinimo, nuo kurio turbūt būčiau sprukęs prie lengvesnio uždavinio.

Rudenį vėl kasdien ėjau į chemijos laboratoriją darbuotis prie disertacijos, nė trupučio manęs nedominančios. Tai buvo lyg pašalinis užsiėmimas, kurio ėmiausi tik dėl to, kad jau buvau pradėjęs. Nepaaiškinamas mano prigimties principas buvo kada nors pabaigti viską, ką pradėjau, net ir chemijos, kurią anuomet tvirtinau niekinąs, nebūčiau galėjęs mesti, nes buvau jau taip toli pažengęs. Iš tikrųjų slapta ją gerbiau, nors niekada neprisipažinau, dėl žinių apie nuodus. Po Bakenroto mirties visada turėjau tai omenyje, kaskart įžengęs į laboratoriją pagalvodavau, kaip lengva kiekvienam iš mūsų susiveikti kalio cianido.

Kai kurie laboratorijoje ne visai atvirai, bet akivaizdžiai laikėsi požiūrio, jog karai neišvengiami. Tarp jų anaiptol ne tik simpatizuojantys nacionalistams. Pastarųjų jau buvo nemažai, bet iš pažįstamų artimesnėje aplinkoje, laboratorijoje, nejautei agresijos ar priešiškumo. Šioje kasdienėje darbinėje aplinkoje jie bemaž niekada neišsakė savo įsitikinimų. Aš asmeniškai, būdavo, pajuntu daugių daugiausia tam tikrą santūrumą, kartais virstantį nuoširdumu pastebėjus, kad bjauriuosi bet kokia vergyste Mamonai. Tarp mūsų studentų buvo ypač taupių kaimiečių, kurie kitaip apskritai nebūtų galėję studijuoti ir kurie nesitvėrė džiaugsmu, kai perleidęs jiems kokį daiktą nenorėjai užmokesčio. Buvo smagu pamatyti, kaip apstulbsta koks vaikinas iš kaimo, kuris manęs bemaž nepažįsta ir tikisi – nepaisant visų išorinių požymių – užsimaskavusio prekeivio galvijais.

Tačiau susipažinau ir su tokiais studentais, kurių atvirumą ir tyrumą dar ir šiandien prisimenu su nuostaba. Per vieną paskaitą sutikau jaunuolį, atkreipusį mano dėmesį švytinčiu žvilgsniu ir smarkia, bet apdairia eisena spūstyje. Mudu pasikalbėjome ir paskui dar kartais susitikdavome. Jis buvo teisėjo sūnus ir, kaip pats man sakė, kitaip nei tėvas, pasitikėjo Hitleriu. Turėjo savų priežasčių šiam tikėjimui, kuriam visiškai atvirai, net, sakyčiau,

žaviai atstovavo: karo daugiau niekada neturi būti, karas esąs blogiausias dalykas, galintis ištikti žmoniją, ir vienintelis žmogus, apsaugosiantis pasaulį nuo karo, esąs Hitleris. Kai, būdavo, išsakau jam savo priešingą įsitikinimą, jis primygtinai tvirtina girdėjęs jo kalbą ir *taip pasakęs pats Hitleris.* Todėl jis esąs už Hitlerį ir niekas niekada neįstengsiąs jo perkalbėti. Jis taip mane suglumino, kad kaip tik dėl to susitikęs su juo dar keletą kartų kalbėjausi ta pačia tema. Jis kartojo tuos pačius sakinius apie taiką arba pridurdavo dar gražesnių. Matau jį priešais save, liepsningą taikos apaštalo veidą, ir linkiu, kad už šį tikėjimą nebūtų sumokėjęs savo gyvybe.

Gyvenau taip šalia chemijos, kad pagalvojęs apie šį laiką neišvengiamai prisimenu veidus ir pokalbius, neturinčius su ja nieko bendra. Galbūt, būdavo, kaip tik dėl to pasirodau laboratorijoje tiksliai laiku ir reguliariai lankau atitinkamas paskaitas, kad sutinku čia tiek daug jaunų žmonių, kurių nereikia tamtyč ieškoti, kurie savaime yra čia. Šitaip tarp kitko ir savaime sužinojau visas anuometines nuostatas, nepaversdamas jų žinių kalnu. Apskritai anuomet niekas iš tikrųjų negalvojo apie karą, o jei ir galvojo, tai tik apie buvusį. Siaubas apima prisiminus, kaip anuomet, 1928-aisiais, toli atrodė bet koks naujas karas. Kad jis staiga vėl atsirado čia, būtent kaip *tikėjimas*, buvo susiję su masės prigimtimi, ir anaiptol ne klaidingas instinktas ginė mane demaskuoti šią prigimtį. Anuomet nesuvokiau, kiek aš pats laboratorijoje išmokau iš, atrodytų, beprasmiškų ar nesvarbių pokalbių. Susidūriau su žmonėmis, įkūnijančiais visokiausias pažiūras, anuomet veikiančias pasaulį, ir jeigu jau būčiau buvęs toks atviras bet kokioms konkretybėms, kaip maniausi, iš šių tariamai beverčių pokalbių būčiau sužinojęs daug svarbių dalykų. Tačiau dar pernelyg gerbiau knygą, tik pradėjau žengti link tikrosios knygos – kiekvieno paskiro, savyje įrišto žmogaus.

Kelias pas Vecą dabar buvo ilgas, nuo to laiko, kai apsigyvenau Hagenbergasėje, tarp mudviejų plytėjo visa Viena, nusidriekusi didžiausiu įmanomu atstumu. Sekmadieniais ji, būdavo, atvyksta pas mane ankstyvą popietę ir mudu einame į Lainco Tyrgarteną. Mūsų pokalbių tonas nepakitęs, aš vis dar atiduodu jai kiekvieną naują eilėraštį, ji juos visus rūpestingai saugo mažoje pintoje rankinėje, per savaitę parašo man apie kiekvieną gražių laiškų, kuriuos saugau ne mažiau rūpestingai. Tarp mudviejų daug erdvės, o Tyrgartene – tiesiog medžių kultas. Žinovų minomis susirandame ten kokį prašmatnų egzempliorų ir įsikuriame po juo.

Vienas iš šių medžių suvaidino nekasdienį vaidmenį. Per Ibi Gordon, linksmiausią iš visų žmonių, susipažinau su pomirtinėmis kaukėmis. Jos man taip rūpėjo, kad padovanojau knygą Vecai. Nepagalvojau, kad tai didžiulis netaktas, nes visa, kas susiję su mirtimi, priklausė Vecos karalystei. Kai įteikiau jai knygą, apie kurią buvau pasakojęs, ji pikto varno veidu įniršusi metė ją ant grindų. Pakėliau, ji vėl numetė, atsisakė ją atsiversti. Knyga priklausanti ne jai, o tai kitai, kuri apsimeta poete ir visą laiką išsišiepusi, juk per ją susipažinau su šiomis pomirtinėmis kaukėmis. Iš tikrųjų pasakė „išsišiepusi“, ji nepažinojo Ibi, bet buvau pasakojęs, kokia ši linksma, o Vecai labiausiai stigo kaip tik to, todėl ji pamanė, kad vien dėl šios priežasties, dėl linksmybės, laikau aną poete, ir nepakentė jos, dabar dar įsiveržusios pas ją su tomis pomirtinėmis kaukėmis.

Vėl išsinešiau knygą, nes ji grasino išmesianti ją per langą ir būtų taip padariusi. Man patiko jos pavydas, dar niekada nebuvau jo patyręs. Pasakojau jai viską, buvau su ja visiškai atviras, ji žinojo ir tikėjo, kad mudviejų su Ibi nesieja niekas, tik pokalbiai. Tačiau per šiuos pokalbius Ibi, būdavo, padeklamuoja man savo eilėraščių vengriškai. Vieną dieną atėjau pas Vecą susižavėjęs ir

prapliupau apie vengrų kalbos grožybes, nors anksčiau tos kalbos skambesio nemėgau. Pasakiau, be abejo, tai esanti viena iš gražiausių kalbų, paskui papasakojau apie Ibi mėginimus išversti eilėraščius į savąją komišką vokiečių kalbą. Aš ištaisęs tą baisią, pilną klaidų vokiečių kalbą, o Ibi užsirašiusi pataisytus variantus. Tai esą labai šmaikštūs eilėraščiai, visai ne tokie pašėlę ir aistringi kaip maniškiai, jie visada šalti ir sąmojingi, parašyti tam tikro, kaskart kito lyrinio herojaus vardu. Veca įdėmiai išklausė iki galo, ir nors paaiškinau, kad tų darinių apskritai nelaikau eilėraščiais – anuomet iš tikrųjų taip maniau, – buvo matyti, kad mielai klausausi Ibi ir kad man patinka ją taisyti.

Šitai tęsėsi tol, kol įvyko skandalas su pomirtinėmis kaukėmis, ir sunku pasakoti, kas nutiko vėliau. Turėčiau atskleisti, kaip kartą atėjusi į Hagenbergasę Veca užlipo į mano kambarį – nebuvau namie, – kaip pasiėmė savo laiškus, nes žinojo, kur juos laikau, ir su jais nuėjo į Lainco Tyrgarteną. Eiti teko gana toli, kol surado tvoroje apgadintą vietą ir galėjo perlipti be didelių pastangų. Tada susirado medį, besišakojantį daugmaž jos akių aukštyje, ir į jo dubumą sukišo savo laiškų ryšulį. Kai grįžo į Hagenbergasę, aš jau buvau namie. Pastebėjau, kad labai susijaudinusi, ir netrukus ją iškvočiau: laiškai buvo dingę, ji prisipažino juos išsinešusi ir pasakė išmetusi miške. Mane apėmė panika, užsipuoliau ją reikalaudamas parodyti vietą, ten tikrai dar niekas nebus atėjęs, Tyrgartenas tą dieną buvo uždarytas, tikrai rasime ir išgelbėsime jos laiškus. Mano panika ją nudžiugino, buvo akivaizdu, kokie svarbūs man jos laiškai, tad atlyžusi ji tuoj pat, nes labai skubinau, nuvedė mane gana ilgu keliu atgal į Tyrgarteną. Perlipome per tvorą, ji surado medį, kurį buvo gerai įsidėmėjusi, pasakė man, kad turiu pasiekti dubumą, taip padariau ir mano pirštai palietė popierių. Iškart žinojau, kad tai jos laiškai, ištraukiau juos, apglėbiau ir išbučiavau. Šokau su

jais visą kelią grįždamas per tvorą į Hagenbergasę. Pati Veca ėjo drauge, bet nekreipiau į ją dėmesio, susitelkęs į atgautus laiškus laikiau ryšulį rankose kaip vaiką, nušuoliavau laiptais aukštyn į savo kambarį ir padėjau laiškus į stalčių, kur buvo jų vieta. Visa procedūra labai sujaudino Vecą, jos pavydas išgaravo, ji patikėjo, kad labai ją myliu.

Galbūt Ibi po to mačiau rečiau, bet vis dėlto mačiau ir kai, būdavo, susitinkame kavinėje, pasiteirauju apie naujus eilėraščius. Ji mielai juos deklamuoja, visada noriu pirma išgirsti vengriškai, o paskui, kai mane jau pakeri jų skambesys, mudu drauge stengiamės išversti. „Savižudžius ant tilto" arba „Sergantį kanibalų·virėją", „Bambukų lopšį", „Pamelą", „Emigrantą prie Žiedo", „Miesto tarnautoją", „Déjàvu", „Mergaitę su veidrodžiu". Ilgainiui susidarė šiokios tokios vokiškų vertimų atsargos, bet kol Ibi buvo Vienoje, nieko neįvyko, mudu vieninteliai iš to patyrėme malonumą. Turbūt tie eilėraščiai man būtų visiškai nieko nereiškę, jei pirma nebūčiau išgirdęs jų ta kalba, kurios nė žodžio nesupratau. Vis dėlto man patiko, kad jie nerūpestingi, neturi jokių aukštesnių ar gilesnių pretenzijų, tėra *parlando* su lengvais, visada netikėtais posūkiais, jų anksčiau niekada nebūčiau siejęs su eilėraščiais. Nesiryžau jai parodyti kokį nors savo eilėraštį. Iš mūsų pokalbių, išmoningų ir margų, ji nusprendė, kad tai turėtų būti negirdėti dalykai, kurių ji nelabai verta. Manė, kad atsižvelgiu į ją, pasigailiu jos. Ji buvo dėkinga, kad nenoriu jos sugėdinti, ir linksmino mane istorijomis apie kvailus vyrus, rėžiančius sparną ir veltui neduodančius jai ramybės.

Tai truko iki naujųjų metų pavasario. Paskui jai jau visko buvo per daug. Tarp abiejų brolių įsiplieskė ypač rimta kova dėl jos. Šitai jai įkyrėjo, nes buvo nuobodu, vieną dieną ji staiga dingo iš Vienos. Bemaž du mėnesius nieko apie ją negirdėjau. Paskui,

kai jau bemaž nesitikėjau ką nors išgirsti, atėjo laiškas iš Berlyno. Jai viskas gerai, anie eilėraščių vertimai atnešę laimę. Nežinau, kas ją rekomendavo į Berlyną, ji ir vėliau niekada apie tai neprasitarė, bet staiga atsidūrė ten tarp itin įdomių žmonių, pažinojo Brechtą ir Dėbliną, Beną ir Georgą Grosą, jos eilėraščius priėmė „Querschnitt" ir „Die Literarische Welt" ir jie netrukus turėjo pasirodyti. Paskui vėl parašiusi ji labai įkalbinėjo mane atvykti į Berlyną bent per vasaros atostogas. Juk nuo liepos iki spalio turįs laiko, ištisus tris mėnesius. Vienas jos bičiulis, leidėjas, mielai mane pasikviestų,' jam reikia žmogaus, kuris padėtų sudėlioti medžiagą knygai. Man tai būsią vieni niekai, o ji turinti tiek daug papasakoti, kad net ir trijų mėnesių nepakaktų.

Vasarai artėjant laiškai darėsi dažnesni ir primygtinesni. Ar aš visada privaląs važiuoti į kalnus? Juk juos jau turėčiau pažinoti, ar yra kas nuobodesnio už kalnus? Kalnai turį baisią savybę niekada nesikeisti, taigi nuo manęs nepabėgsią. Ir didelis klausimas, ar Berlynas dar ilgai būsiąs toks įdomus, koks yra kaip tik dabar. O ką jai reikėsią daryti, kai eilėraščių nebeliks? Niekas nesugebąs geriau už mane, tai net ne darbas, mudu tiesiog esame kartu ir staiga atsiranda eilėraščiai. Ar mano širdis iš tikrųjų leisianti jai čia nusibadauti, kai pagaliau pasitaikė galimybė gyventi iš eilėraščių?

Galbūt ji išties galvojo ir apie eilėraščių vertimą, bet turbūt dar svarbesni jai buvo mūsų pokalbiai, jai rūpėjo viską man papasakoti, šaipytis, kiek širdis geidžia, ir nesusipykti su tenykščiais draugais. Kaipgi ji įstengtų tylėti apie tokią daugybę dalykų. Vieną kartą parašė, kad jei aš tuoj pat neatvažiuosiąs, netrukus laikraštyje perskaitysiąs siaubingą naujieną apie vieną nebylią poetę, susprogusią Berlyne.

Jos laiškai buvo tokie dozuoti, kad akivaizdžiai kažką nutylėdavo: tai, ko negalinti parašyti, ji papasakosianti man Berlyne.

Čia esą neįtikėtinai jaudinančių ir keistų dalykų, matai savo akimis ir negali patikėti.

Kiekvienas laiškas didino mano smalsumą. Ji minėjo tik tokius žmones, kurie buvo kuo nors įžymūs. Bemaž nebuvau skaitęs jos minimų poetų, bet, kaip ir kiekvienas, žinojau juos. Svarbiau nei visi poetai man buvo Georgas Grosas. Įsivaizdavęs, kad pamatysiu jį, apsisprendžiau.

1928 m. liepos 15 d. baigėsi semestras ir aš išvažiavau vasarai į Berlyną.

IV dalis

Įžymybių grūstis

Berlynas 1928 m.

Broliai

Vylandas Hercfeldė turėjo butą Kurfiurstendamo bulvare, 76-o namo palėpėje. Aplink namą šurmuliavo didmiestis, bet ten, aukštai, buvo ramu, apie triukšmą bemaž negalvojai. Vasarą Vylandas su šeima gyveno užmiestyje, Nikolaszėje, dalį buto mieste išnuomojęs, kitą dalį užleido man darbui. Turėjau mažą miegamąjį, o šalimais darbo kambarį su gražiu apskritu stalu. Ant jo kūpėjo viskas, ko reikia darbui. Tad niekas man netrukdė, ir tai buvo labai miela. Nereikėjo vaikščioti į leidyklą, kur buvo ankšta ir triukšminga. Iš leidyklos Vylandas užsukdavo porai valandų pas mane aptarti planų. Jis puoselėjo mintį apie Eptono Sinklerio, anuomet šventusio savo penkiasdešimtmetį, biografiją. Leidykla „Malik" pagarsėjo išleidusi Georgo Groso piešinius. Tačiau ją domino ir naujoji rusų literatūra, ir ne tik naujoji. Greta viso Gorkio raštų rinkinio ji išleido tokį pat Tolstojaus raštų rinkinį, o paskui pirmiausia rinkosi autorius, pagarsėjusius tik po revoliucijos. Iš jų svarbiausias man buvo Isaakas Babelis, sužavėjęs mane ne mažiau nei Georgas Grosas.

Tačiau leidykla „Malik" ne tik turėjo gerą vardą, ji patyrė ir komercinę sėkmę, už kurią buvo dėkinga savo pagrindiniam autoriui Eptonui Sinkleriui. Šis Čikagos skerdyklas demaskavęs rašytojas pasidarė vienas skaitomiausių Amerikoje. Jis rašė labai daug, stengėsi atrasti vis naujų pliektinų objektų. Tokių netrūko, ir jis, darbštus ir drąsus, kasmet išleisdavo po naują knygą, vis storesnę už ankstesnę. Apie Sinklerį buvo kalbama pagarbiai, ypač Europoje. Iki penkiasdešimtmečio jis jau buvo parašęs tiek

knygų, kiek kitam rašytojui pakaktų visam gyvenimui. Be to, paaiškėjo, kad knyga apie Čikagos skerdyklas paskatino panaikinti kai kurias tenykštes negeroves. Žinoma, Sinklerio reputacijai ne mažiau svarbu buvo tai, kad modernioji amerikiečių literatūra, ilgainiui užkariausianti pasaulį, anuomet dar tik radosi. Jo šlovė buvo „medžiaginė", ją lėmė Amerikos medžiaga; reikšminga ir tai, kad kaip tik jis, puolantis bemaž viską, tikrasis Amerikos *muck-raker**, pažadino plačiausią susidomėjimą savo šalimi, netgi labiausiai prisidėjo prie anuomet Berlyne siautėjusios Amerikos mados, kuriai duoklę atidavė Brechtas, Georgas Grosas ir kiti. Kur kas aukštesnio rango rašytojų – Dos Pasoso, Hemingvėjaus, Folknerio – įtaka pasireiškė vėliau.

Tada, 1928 m. vasarą, Vylandui Hercfeldei negalėjai priekaištauti dėl to, kad jis rimtai vertina Eptoną Sinklerį ir net ketina rašyti jo biografiją. Labai užimtas leidykloje, šiam darbui jis ieškojo pagalbininko ir pagal Ibi rekomendaciją pasikvietė mane vasaros mėnesiams į Berlyną.

Ir štai aš Berlyne, kur žingsnio nežengsi nesusidūręs su kokia įžymybe. Vylandas pažinojo kiekvieną ir, būdavo, bemat supažindina mane. Buvau čia niekas ir puikiai tai suvokiau, dvidešimt trejų metų nebuvau nieko nuveikęs, neturėjau nieko, išskyrus pasitikėjimą savo jėgomis. Tačiau kitų elgesys mane pribloškė: jaučiau ne panieką, ir ypač ne pasmerkimą, o smalsumą. Aš pats, jau ketvertą metų veikiamas Krauso, buvau persmelktas jo paniekos ir prakeiksmų, nepripažinau nieko, kas susiję su savimeile, godumu ir lengvabūdiškumu. Krausas buvo nurodęs visus smerktinus objektus. Į juos nederėjo net žvilgtelėti, jis jau buvo tuo pasirūpinęs ir nusprendęs už tave. Štai toks *sterilizuotas* dvasinis gyvenimas buvo Vienoje, ypatingo pobūdžio higiena,

* Demaskuotojas (angl.).

draudžianti bet kokias pašalines įtakas. Pakakdavo kam nors išpopuliarėti, patekti į laikraščius, kad tai būtų paskelbta už įstatymo ribų ir uždrausta.

Ir staiga visiška priešingybė Berlyne, kur tikrasis gyvenimo turinys buvo kaip tik įvairiausi nepaliaujami kontaktai. Matyt, tokio pobūdžio smalsumas, man pačiam nenutuokiant, atitiko mano prigimtį, pasidaviau jam visiškai naiviai ir kupinas geriausių paskatų; kaip kadaise atvykęs į Vieną netrukus atsidūriau tironijos glėbyje, puikiai saugančiame mane nuo bet kokių pagundų, taip dabar·Berlyne visiškai beginklis patekau keletui savaičių į nuodėmių Babelį. Vis dėlto nebuvau vienišas, turėjau du vedlius – Ibi ir Vylandą, – tokius skirtingus, kad jie tapo man dvejopa pagalba.

Vylandas pažinojo visus, nes buvo čia jau seniai. Į Berlyną jis atvyko septyniolikos metų, dar prieš karą, jam pavyko susibičiuliauti su Elze Lasker-Šiuler. Per ją jis susipažino su daugumа rašytojų ir dailininkų, ypač su tais, kurie būrėsi apie žurnalą „Der Sturm". Negana to, kaip tik jai jis turėjo būti dėkingas už leidyklos, kurią įkūrė dvidešimt vienerių metų kartu su Grosu ir savo broliu, pavadinimą; egzotiškas pavadinimas „Malik", ne tik mano nuomone, padėjo leidyklai išgarsėti. Visų nuostabai, Vylandas atsiskleidė kaip puikus verslininkas. Išmaningumas buvo toks kontrastas jo berniokiškam žvalumui, kad atrodė kiek neįtikimas. Iš tikrųjų Vylandas nebuvo nuotykių ieškotojas, bet daugelį traukė jam priskiriamu nuotykių troškimu. Greitai kaip vaikas suartėjęs su žmonėmis, jis, būdavo, netampa nuo jų priklausomas ir vėl lengvai išsiskiria. Niekada nejunti, kad būtų visiškai kam nors atsidavęs. Atrodo galįs bet kada pašokti ir išeiti. Laikai jį nepriklausomu ir svarstai, iš kur semiasi jėgų. Mat jis visada skuba, judrus ir greitas, neprisikimšęs nereikalingų žinių, jaučiantis antipatiją įprastiniam švietimui, besisemiantis

informacijos savo puikia uosle, o ne stropiu skaitymu, bet kai prireikia ką nors nuveikti, darosi stulbinamai tikslus, staiga užsispiria lyg senis. Abidvi elgsenos – ir vaiko, ir patyrusio senio – puikiai sugyvena ir įsikiša, kai atrodo jam deramos.

Vienas žmogus buvo Vylandui daugiau nei giminaitis. Juos jungusi bambagyslė turbūt nebuvo tokia slapta, bet jos ilgai nepastebėjai, nes jis ir penkeriais metais vyresnis brolis Džonas Hartfyldas skyrėsi taip, tarsi būtų kilę iš skirtingų planetų. Vylandui patiko būti švelniam ir susigraudinusiam, jį galėjai palaikyti sentimentaliu, bet toks jis būdavo tik trumpam. Iš įvairiausių tempų, jam visiškai natūralių, lėtas tebuvo vienas, būtent susigraudinimo tempas. Hartfyldas visada buvo greitas, o jo reakcijos – tokios spontaniškos, kad, būdavo, priveikia jį patį, liesas ir labai mažas, jis pašoka aukštyn, vos kas nors jam šauna į galvą. Kalba įnirtingai, tarsi šuoliu puola ant pašnekovo, paskui piktai zvimbia aplink tarsi vapsva. Pirmą kartą tai patyriau tiesiog Kurfiurstendamo vidury: nieko neįtardamas žingsniavau tarp jo ir Vylando, atsakydamas į šio klausimą mėginau paaiškinti šį tą apie termitus: „Jie visiškai akli, – pasakiau, – juda tik požemio urvais“; staiga šalimais šoktelėjo Džonas ir sušnypštė ant manęs, tarsi aš būčiau kaltas, jog termitai akli, ar galbūt prikišćiau jiems aklumą: „Tu termitas, tu! Pats termitas!“, ir nuo to laiko mane tik taip ir vadino. Tąsyk išsigandau, pamaniau, kad būsiu jį įžeidęs, nors nežinojau kuo, juk ne jį pavadinau termitu. Prireikė kažkiek laiko, kol supratau, kad šitaip jis reaguoja į bet kokią naujovę. Tai buvo jo mokymosi būdas, jis mokėsi tik per tokius agresyvius išpuolius, tikriausiai įmanoma parodyti, kad čia glūdi ir jo fotomontažų paslaptis. Jis artino, gretino tai, kas pirma privertė jį pašokti, ir fotomontažai išsaugojo šių šuolių įtampą.

Manau, kad Džonas buvo lengvabūdiškiausias iš visų žmonių. Tiesiog suaustas iš spontaniškų niršių akimirkų. Susimąsty-

davo tik triūsdamas prie kokio nors fotomontažo. Nebūdamas nuolat paniręs į kokius nors išskaičiavimus kaip kiti žmonės, jis visada išliko žvalus ir choleriškas. Jo reakcijos, šiaip ar taip, liudijo savotišką pyktį, bet tas pyktis nebuvo savanaudiškas. Mokėsi jis tik iš to, ką jautė kaip puolimą, ir sužinoti ką nors nauja įstengė tik laikydamas tai puolimu. Kiti naujybę praleidžia pro ausis arba nuryja kaip sirupą. Džonui reikėjo ją stverti su įsiūčiu, kad ji išliktų atmintyje neišsivadėjusi.

Tik ilgainiui man paaiškėjo, kaip šiems broliams reikia vienam kito. Vylandas niekada nekritikavo Džono. Nesistengė pateisinti, nemėgino ir paaiškinti jo neįprasto elgesio. Šis jam buvo savaime suprantamas; tik tada, kai jis prabilo apie savo vaikystę, suvokiau, kas juos sieja. Jie, keturi našlaičiai, du broliai ir dvi seserys, atsidūrė pas globėjus Aigene prie Zalcburgo. Vylandas su globėjais sutarė, vyresnėliui Helmutui (toks buvo jo vardas iki pasirenkant angliškąjį) sekėsi sunkiau. Jie niekada nepamiršo neturį tikrųjų tėvų ir labai prisirišo vienas prie kito. Tikroji Vylando stiprybė buvo jo ryšys su broliu. Drauge juodu įsikūrė Berlyne. Protestuodamas prieš karą, Helmutas oficialiai pakeitė vardą ir pavardę, tapo Džonu Hartfyldu. Karas dar vyko ir tam reikėjo drąsos. Anuomet jie susipažino su Georgu Grosu, šis tapo artimu jųdviejų draugu. Savaime suprantama, kad įkūrus leidyklą „Malik“ Džonas Hartfyldas pradėjo kurti eskizus knygų viršeliams. Juodu gyveno atskirai su savo šeimomis, nevaržė ir neribojo vienas kito, bet buvo drauge, neišskiriami audringame, neregėtai aktyviame Berlyno gyvenime.

Brechtas

Brechtas pirmiausia patraukė dėmesį savo maskaradu. Per pietus Ibi, būdavo, nusiveda mane į „Šlichterio" restoraną, kuriame lankosi visas intelektualusis Berlynas. Ypač daug ateina aktorių, tą ar kitą ji man parodo, juos, per iliustruotus žurnalus virtusius viešojo gyvenimo dalimi, bemat atpažįsti. Vis dėlto reikia pasakyti, kad jie atrodė, sveikinosi ir užsisakinėjo, kramtė, rijo ir atsiskaitinėjo ne pernelyg teatrališkai. Paveikslas buvo margas, bet anaiptol ne scenos margumynas. Tarp visų mano *dėmesį patraukė* vienintelis Brechtas, ir būtent proletarišku maskaradu. Jis buvo perkaręs, dėl kepurės su snapeliu alkanas veidas atrodė tarsi nusklembtas, kalba buvo nesklandi, kapotinė, jo akivaizdoje jauteisi tariama brangenybe, kurią vertina lupikautojas dygiomis juodomis akimis. Jis kalbėjo mažai, vertinimo išvadų nesužinodavai. Buvo neįtikėtina, kad jam tik trisdešimt metų, jis atrodė ne anksti susenęs, o visada buvęs toks senas.

Ištisas savaites neįstengiau atsikratyti seno lupikautojo vaizdinio. Jis persekiojo mane jau vien dėl to, kad atrodė visiškai absurdiškas. Peno jam teikė tai, kad Brechtas labiau už viską vertino naudą ir visaip rodė didžiausią panieką „aukštiems" įsitikinimams. Omenyje turėjo praktinę, apčiuopiamą naudą, tai priminė anglosaksišką požiūrį, amerikietišką jo variantą. Anuomet suvešėjo visko, kas amerikietiška, kultas, ypač tarp kairiųjų menininkų. Berlynas švytinčiomis reklamomis ir automobiliais mėgdžiojo Niujorką. Niekam Brechtas nebuvo toks švelnus, kaip savo automobiliui. Negeroves atskleidžiančių Eptono Sinklerio

knygų poveikis buvo prieštaringas. Nors daug kas pritarė šias negeroves pliekiančiai nuostatai, bet lygia greta įsisavino amerikietiškąjį gyvenimo substratą, iš kurio tos negerovės ir buvo kilusios, ir siejo viltis su jo plėtra ir augimu. Be to, Čaplinas tada buvo Holivude, ir net anuometinėje atmosferoje galėjai švaria sąžine ploti jo sėkmei.

Brechto išvaizda buvo prieštaringa, mat jis atrodė ir kažkuo asketiškas. Alkį galėjai palaikyti ir pasninku, tarsi jis tyčia susilaikytų nuo savo troškimo objektų. Jis nesimėgavo malonumu, akimirka jo netenkino, jis joje neišsiskleisdavo. Kad ir ką paimtų (o ėmė jis iš kairės ir dešinės, iš apačios ir viršaus viską, kas galėtų praversti), bemat turėjo panaudoti, tai buvo jo žaliava, nuolat naudojama gamybai. Jis visą laiką ką nors gamino, ir ši gamyba buvo esminis jo siekis.

Šnekos, kuriomis nervinau Brechtą, ypač reikalavimas rašyti tik iš įsitikinimo ir jokiu būdu ne dėl pinigų, anų dienų Berlyne turėjo atrodyti tiesiog juokingos. Jis puikiai žinojo, ko nori, kokio nors sumanymo užvaldytam jam buvo nesvarbu, ar už tai ima ir pinigus. Ir priešingai, gavęs pinigų po materialinių sunkumų laikotarpio, laikė tai sėkme. Jis puikiai mokėjo vertinti pinigus, svarbu buvo tik tai, *kas* juos gauna, o ne iš kur jie. Buvo tikras, kad niekas neprivers jo išsižadėti savo sumanymų. Tas, kuris jam pagelbėjo, šliejosi prie jo (arba kenkė pats sau). Berlyne knibždėte knibždėjo mecenatų, jie buvo scenovaizdžio dalis. Brechtas jais naudojosi, bet vengė priklausomybės.

Šiame kontekste mano šnekos, kuriomis jam įkyrėjau, nebuvo vertos nė sudilusio skatiko. Bemaž niekada nemačiau jo vieno. Šalia visada buvo Ibi, jos pokštus, kaip jam ir dera, jis laikė ciniškais. Brechtas pastebėjo, kad ji elgiasi su manimi pagarbiai ir niekada nestoja jo pusėn; jam knietėjo mane išgąsdinti arba pasišaipyti, kai jo akivaizdoje ji ko nors, būdavo, manęs

paklausia. Kartais jis apsirinka dėl kokio mažmožio, bet ji nesileidžia suklaidinama ir priima mano pataisą kaip galutinę, nė nemirktelėjusi remiasi ja tolesniame pokalbyje, tiesa, be pašaipos, kuri dabar nukryptų į jį. Ji nesišaipė iš Brechto jam girdint, tai liudijo, kad jai patinka su juo bendrauti. Ji savaip pasidavė ryškiai avangardo atmosferai, tvyrančiai aplink jį.

Brechtas buvo nekokios nuomonės apie žmones, bet pakentė juos, gerbė tuos, kurie buvo jam ypač naudingi, į kitus atkreipdavo dėmesį, jei tik jie palaikė kiek monotonišką jo pasaulio sampratą. Kaip tik ši samprata vis labiau lėmė jo dramų pobūdį, bet eilėraščiai nuo pat pradžių buvo tokie gyvi kaip nė vieno kito amžininko, o vėliau, kinų padedamas, jis pasiekė savotiškos išminties, bet dabar apie tai dar anksti kalbėti.

Bus netikėta, kai pasakysiu, kad nepaisant to priešiškumo, kurį jaučiau Brechtui, esu jam labai dėkingas. Anuomet, kai bemaž kasdien trumpam su juo susiremdavau, skaičiau jo „Namų postiles“. Šie eilėraščiai pakerėjo mane; priėmiau juos išsyk apie jį negalvodamas. Tarp jų buvo mane sukrėtusių, kaip antai „Legenda apie negyvą kareivį“ arba „Prieš pagundą“, buvo ir kitokių: „Marijos A. prisiminimas“, „Apie vargšą B. B.“. Daug kas, bemaž viskas mane stulbino. Plėnimis nuėjo viskas, ką pats buvau parašęs. Perdėčiau sakydamas, kad gėdijausi tos rašliavos, jos tiesiog neliko, nebebuvo nieko, net gėdos.

Trejus metus eilėraščiai, kuriuos rašiau, penėjo mano pasitikėjimą savimi. Nerodau jų, būdavo, niekam, išskyrus Vecą, bet jai parodau bemaž kiekvieną. Rimtai vertinu jos padrąsinimą, pasitikiu jos nuomone. Kai kurie eilėraščiai mane užplūsta taip, kad pasijuntu platus kaip visata. Rašinėju įvairiausius dalykus, ne tik eilėraščius, bet tik šie reikšmingi greta ketinimo parašyti knygą apie masę. Tačiau kol kas tai buvo tik ketinimas, nežinia, kiek metų jam prireiks, šiaip ar taip, kol kas neturėjau bemaž

nieko, vien keletą pastabų ir parengiamųjų darbų, šį tą sužinojau, atsižvelgdamas į būsimą darbą, bet tai nebuvo mano paties mintys, visa dar tik turėjo rastis. Išties savais laikiau daugybę užbaigtų tekstų – trumpų ir ilgų eilėraščių, – o dabar viskas vienu smūgiu buvo sunaikinta. Nė kiek neapgailestavau, viską, šiukšles ir dulkes, nušlaviau be menkiausio gailesčio; nesižavėjau tuo vyru, parašiusiu tikrų eilėraščių, bjaurėjausi viskuo, pradedant maskarado poreikiu, baigiant nesklandžia kalba, bet jo eilėraščiai mane pakerėjo, mėgau juos.

Mano antipatija Brechto asmeniui buvo tokia stipri, kad jam pačiam apie tuos eilėraščius niekada neužsiminiau. Įnirštu, būdavo, kaskart vos jį pamatęs, o ypač išgirdęs, ką jis kalba. Savo įniršį slepiu taip pat, kaip ir susižavėjimą „Namų postilėmis“. Vos jis ištaria kokią cinišką frazę, atsikertu griežta, labai moralia. Kartą pareiškiau, jog tam, kad ką nors nuveiktų, poetas turi *atsiskirti*, – anuometiniame Berlyne tai turėjo nuskambėti juokingai. Poetas turįs pramainiui būti pasaulyje ir atsiskirti nuo jo, jam reikalingas didžiausias kontrastas. Brechtas atšovė, kad ant jo stalo visada stovi telefonas ir jam neišeina rašyti, jei telefonas dažnai nečirškia. Ant sienos priešpriešiais kabo didžiulis pasaulio žemėlapis, į kurį jis vis žvilgčioja, kad neprarastų ryšio su pasauliu. Nenusileidau, jau sugniuždytas suvokimo, kokie beverčiai ir apgailėtini mano eilėraščiai, priešgyniavau vyrui, rašančiam puikiausius. Moralė – viena, konkretus reikalas – kas kita, ir šalia jo, vertinusio tik konkretų reikalą, man buvo svarbi tik moralė. Piktinausi reklamomis, tikru užkratu Berlyne. Jam jos netrukdančios, priešingai, reklama turinti privalumų. Jis parašęs eilėraštį apie šteirą ir už tai gavęs automobilį. Pamaniau, kad tik šėtono lūpos gali ištarti tokius žodžius. Šiuo prisipažinimu, kurį išrėžė itin pagyrūniškai, jis mane parbloškė ir nutildė. Vos mudu su Ibi jį palikome, ši pasakė: „Jis mėgsta važinėti automobiliu“,

tarsi tai būtų grynas niekas. Man, pernelyg susijaudinusiam, jis atrodė žudikas, – mintyse tebeskambėjo „Legenda apie negyvą kareivį“, o jis dalyvavo eilėraščių apie šteirą konkurse! „Jis ir dabar meilikauja savo automobiliui, – pasakė Ibi, – šneka apie jį kaip apie mylimąją. Tad kodėl gi nepameilikauti *pirma*, kad jį gautų?“

Brechtui patiko Ibi, jos sąmojinga, nesentimentali elgsena, tikras kontrastas žydinčios kaimo merginos išvaizdai. Ji nekėlė jam nerimo jokiomis pretenzijomis, su niekuo nesivaržė, tarsi Pomona išnirusi Berlyne ji bet kurią akimirką galėjo išnykti. Visai kas kita aš, atvykęs iš Vienos kupinas pretenzijų, kaip niekad ištikimas Krauso tyrumui ir griežtumui, ypač po pernykščio Liepos 15-osios plakato. Be to, nepasilaikiau sau jo pompastiškumo, man būtinai *reikėjo* pasisakyti. Vos prieš dvejus trejus metus pabėgau nuo šnekų apie pinigus namuose, bet jų poveikis anaiptol dar nebuvo išblėsęs: nebuvo nė vieno susitikimo su Brechtu, per kurį neišsakyčiau paniekos pinigams. *Privalėjau* laikyti savo vėliavą iškeltą ir viešai išsakyti įsitikinimus: rašyti reikia ne laikraščiams, ne dėl pinigų, už kiekvieną parašytą žodį atsakai visa savo asmenybe. Tai erzino Brechtą dėl kelių priežasčių: dar nieko nebuvau paskelbęs, jis nieko niekada apie mane negirdėjo, jam, labai vertinusiam realius dalykus, anapus mano žodžių nebuvo nieko. Nebuvau sulaukęs jokių pasiūlymų, todėl nereikėjo nieko atsisakyti. Nė vienas laikraštis nesiūlė man rašyti, todėl ir neprireikė nė vienam atsispirti. „Aš rašau tik dėl pinigų, – pasakė Brechtas sausai ir kandžiai. – Parašiau eilėraštį apie šteirą, gavau šteiro automobilį.“ Ir vėl tas pat, tokios kalbos buvo dažnos, savo šteiru jis didžiavosi, kol jį visiškai nuvažinėjo. Galiausiai po avarijos panašiu reklaminiu triuku sugebėjo gauti naują.

Vis dėlto mano padėtis buvo dar keblesnė, nei atrodytų iš ligšiolinio pasakojimo, nes tas vyras, kuris įkūnijo mano tikėji-

mą ir principus, kurį gerbiau labiausiai iš visų žmonių pasaulyje, be kurio pykčio ir aistros negalėjau įsivaizduoti savo gyvenimo ir prie kurio niekada nedrįsau prisiartinti (vienintelį kartą, po Liepos 15-osios, kreipiausi į jį ne su prašymu, o su malda, dėkingumo malda, net nesitikėdamas, kad jis galėtų išgirsti), – taigi Krausas kaip tik buvo Berlyne ir bičiuliavosi su Brechtu, dažnai su juo susitikdavo ir per Brechtą kelios savaitės prieš „Operos už tris skatikus“ premjerą su juo susipažinau aš. Nemačiau jo vieno, visada jis buvo Brechto ir kitų, susidomėjusių šia premjera, draugijoje. Nesikreipiau į jį nė žodeliu būgštaudamas, kad jis pastebės, kiek daug man reiškia. Nuo 1924 m. pavasario, kai atvykau į Vieną, nepraleidau nė vienos Krauso paskaitos. Tačiau jis to nežinojo, ir net jei Brechtas, kuris tikrai pajuto, kas man darosi, tarstelėjo jam kokią pašaipią pastabą (tai ne itin tikėtina), jis niekuo neišsidavė. Į aną pakilų padėkos laišką nebuvo atkreipęs dėmesio, mano pavardė jam nieko nesakė, veikiausiai buvo gavęs ir išmetęs begalę panašių laiškų.

Buvo kur kas maloniau, kad jis nieko apie mane nežino. Draugijoje tylut tylutėlis sėdėjau šalia Ibi. Slėgė mintis, kad sėdžiu prie dievo stalo. Jaučiausi nejaukiai, tarsi įsigavęs čia be leidimo. Krausas buvo visai ne toks, kokį pažinojau per paskaitas. Nesvaidė žaibų, negriaudėjo prakeiksmais. Iš visų dešimties ar dvylikos žmonių užstalėje jis buvo mandagiausias. Su kiekvienu elgėsi taip, lyg šis būtų nepaprasta būtybė, balse girdėjai rūpestį, tarsi ypatingo palankumo ženklą. Jautei, kad dėmesiu neaplenkia nė vieno, bet nepraranda nė kruopelės jam priskiriamos visažinystės. Tik tyčia pasitraukė į antrą planą, lyg norėtų būti lygus tarp lygių, taikus, paisantis kitų įžeidumo. Krausas šypsojosi taip nevaržomai, jog atrodė, kad apsimetinėja. Buvau išklausęs begalę jo vaidmenų, taigi žinojau, kaip lengvai jis gali apsimesti, bet dabartinis vaidmuo man buvo visiškai netikėtas,

ir jis ištvėrė šį vaidmenį, tą patį visą valandą ar net ilgiau. Tikėjausi iš jo ko nors kraupaus, o jis žarstė mandagybes. Buvo švelnus kiekvienam užstalėje, bet meile tarsi sūnui spinduliavo Brechtui, jaunajam genijui, – savo *išrinktajam* sūnui.

Pokalbis sukosi apie „Operą už tris skatikus“, ji dar nebuvo šitaip pavadinta, draugija kaip tik aptarinėjo pavadinimą. Pylėsi pasiūlymai, Brechtas ramiai klausėsi, tarsi būtų kalbama ne apie jo pjesę, ir per visą pokalbį bemaž nepastebėjai, kad paskutinis žodis priklauso kaip tik jam. Pasiūlymų buvo tiek daug, kad jau neprisimenu, ką kas siūlė. Krausas irgi turėjo pasiūlymą ir išsakė jį visai neįsakmiai, klausiamu tonu, pateikė diskusijai lyg abejodamas. Jį bemat išstūmė kitas, geresnis, bet ir šis nebuvo priimtas. Nežinau, kas pasiūlė galutinį pavadinimą, jį išsakė pats Brechtas, bet galbūt perdavė čia nesančio žmogaus pasiūlymą norėdamas išgirsti, ką apie jį mano kiti. Nuostabu, koks laisvas jis buvo nuo ribų ir riboženklių, kai dirbdavo.

„Ecce Homo“

„Dabar eisime pas Grosą“, – pasakė Vylandas. Ne visai patikėjau, kad galima taip paprastai ten nueiti. Vylandas ketino kažką pasiimti iš jo leidyklai ir sykiu norėjo padaryti man įspūdį, mat suvokė, kad su *vienu* žmogumi Berlyne nekantrauju susipažinti. Jam buvo malonu pateikti man viską, ką gali pasiūlyti Berlynas. Mano nepatyrimas jam patiko. Matyt, priminė jo paties patyrimo stoką, kai jis pirmą kartą atsidūrė čia. Vylandas netroško valdžios kaip Brechtas, kurį visada supo gerbėjai. Brechtas norėjo, kad būtų laikomas užkietėjusiu besarmačiu, ir turbūt anksti ėmė to siekti. Kad tik atrodytų vyresnis, nei yra, net apskritai ne jaunas; tyrumą jis tiesiog niekino, jo nekentė, tapatino su kvailumu. Nenorėjo būti niekieno auka, ankstyvą brandą demonstravo ir tada, kai jau niekam nieko nereikėjo įrodinėti, tarsi mokinys, užsirūkęs pirmąją cigaretę ir subūręs aplink save kitus, kad ir juos padrąsintų. O Vylandas mylėjo savo tyrą vaikystę, laikė ją idile. Jis sugebėjo įsitvirtinti ciniškame Berlyne. Anaiptol nebuvo beginklis, turėjo užtektinai savigynos priemonių, buvo sumanus vadinamojoje gyvenimo kovoje, kuriai reikia tvirtybės, bet dar labiau abejingumo. Tačiau įsitvirtinti įstengė tik remdamasis tyro našlaičio, kuriuo kadaise buvo, prisiminimu. Apie jį kalbėjo taip, tarsi juo tebebūtų. Kartais dirbdami mudu, būdavo, užmezgame tokį pokalbį ir, kad ir koks išties bruzdus žmogaus gyvenimas Berlyne, prie apskrito stalo jo bute palėpėje dažnai nukrypstame nuo mūsų darbo objekto, Eptono Sinklerio, prie jaunesnio Vylando. Nors ir dabartiniam

dar tik trisdešimt dveji, bet didžiulis atstumas skiria jį ir Vylandą prieš penkiolika metų.

Viską, tai yra žmones, kuriuos galėjai pamatyti Berlyne, jis man rodė taip, tarsi pats būtų ką tik čia atvykęs, ir džiaugėsi mano nuostaba, ne itin į ją gilindamasis, nes jam labiau rūpėjau ne aš, o jis pats mano metų. Pravertė tai, kad niekur manęs nežemino, visur pristatinėjo kaip „draugą ir bendradarbį". O aš pažinojau jį vos keletą dienų ir dar apskritai nepradėjau dirbti. Jis nereikalavo iš manęs jokių įrodymų, neketino skaityti mano tekstų, galbūt nenorėjo vargintis juos skaitydamas (keista pagalvojus, kad leidėjas, su kuriuo mane siejo geriausi ir artimiausi ryšiai, nei tada, nei vėliau netapo mano paties kūrinių leidėju). Jam pakako mudviejų pokalbių. Šį tą sužinojo iš Ibi, šį tą papasakojau pats, svarbiausia jam buvo *savo* Berlyne pasakoti man apie savo tyrumą, meilę savo jaunystei ir tai, kad aš jo klausausi. Laimėjau jį klausydamasis ir net negalėčiau sakyti, kad tai buvo gudrybė, mielai jo klausiausi, visada mielai klausausi žmonių pasakojimų apie save; šis iš pirmo žvilgsnio ramus, pasyvus polinkis toks galingas, kad sudaro tikrąją mano gyvenimo esmę. Negyvas būsiu tada, kai jau nebegirdėsiu, ką žmogus pasakoja man apie save.

Kodėl tiek daug tikėjausi iš Groso? Ką jis man reiškė? Nuo tada, kai pamačiau jo knygas jaunimo knygyno vitrinoje Frankfurte, taigi jau šešerius metus, žavėjausi jo piešiniais, įsirėžusiais man į atmintį, o šešeri jaunystės metai – ilgas laikas. Iš pirmo žvilgsnio įsiminiau tuos piešinius. Taip, kaip tik taip buvau nusiteikęs anuomet, po visko, ką mačiau siaučiant infliacijai, po pono Hungerbacho apsilankymo, po mamos, atsisakančios suvokti, kas vyksta aplinkui, kurtumo. Man patiko, kad šie piešiniai kupini jėgos ir beatodairiški, negailestingi ir baisūs. Jie vaizdavo kraštutinumus, todėl laikiau juos tiesa. Tiesa, kuri sutaiko,

švelnina, aiškina ir atleidžia, man nebuvo tiesa. Žinojau, kad tokių žmonių, kokius jis vaizduoja, yra, žinojau nuo vaikystės dienų Mančesteryje, kai prie savo priešų priskyriau žmogėdrą, visam laikui ir likusį tokį. Netrukus Vienoje lygiai taip pat mane paveikė Krauso paskaitos. Skirtumas tik tas, kad būdamas žodžio žmogus ėmiau jį mėgdžioti, ypač mokiausi klausytis, taip pat šiek tiek kaltinimo retorikos (ne be vidinio pasipriešinimo). Groso nė nemėginau mėgdžioti, piešimas man visada buvo neįkandamas. Tiesa, dairiausi jo personažų tikrovėje ir juos rasdavau, bet jo ir mano vaizdavimo priemonių praraja visada išliko. Jo gebėjimai buvo man nepasiekiami: jis kalbėjo kita kalba, nors ją supratau, niekada nebūčiau įstengęs išmokti ir panaudoti savo reikmėms. Taigi jis niekada netapo man pavyzdžiu, liko didžiausio sužavėjimo objektas, bet ne pavyzdys.

Kai atėjau pas jį pirmą sykį, Vylandas, kaip įprasta, pristatė mane kaip „draugą ir bendradarbį“. Tai pagelbėjo, neatrodžiau pats sau *pernelyg* menkas. Nesumečiau, kad Grosas puikiai pažįsta visus Vylando draugus ir jau vien dėl to žino, kad nesu vienas iš jų. Atsiradau Berlyne netikėtai, nebuvo jokių kalbų apie mane, Ibi pranešė, kad netrukus atvykstu iš Vienos, ir tiek. Tačiau netrukus mano nepasitikėjimas savimi išsisklaidė, nes Grosas ėmė rodyti mudviem piešinius. Stovėjau prie ką tik atsiradusių darbų. Grosas buvo įpratęs rodyti darbus Vylandui, kuris juos leisdamas išgarsino. Juodu drauge juos atrinkdavo, o Vylandas sugalvodavo pavadinimą. Ir dabar, tarsi iš įpratimo, pasipylė pavadinimai. Vylandas mėgo greitosiomis pažerti keletą. Diskusijų nekilo, Grosas dažniausiai priimdavo Vylando pavadinimus, juk jie atnešė jam sėkmę.

Jis vilkėjo tvido kostiumą, kitaip nei Vylandas, buvo stiprus, nudegęs ir rūkė pypkę. Atrodė tarsi jaunas kapitonas – ne anglų, nes pernelyg šnekus, veikiau amerikiečių. Buvo labai atviras ir

nuoširdus, todėl nepalaikiau jo aprangos maskaradu. Nesivaržiau ir nesistengiau valdytis, viskas, ką jis parodė, mane sužavėjo. Jis tuo džiaugėsi, tarsi jam būtų svarbus mano susižavėjimas, kartais, kai pasakydavau savo nuomonę apie vieną ar kitą piešinį, jis pritariamai mirktelėdavo Vylandui. Jaučiau, kad pataikau; šalia Brechto vos pravėręs burną sulaukdavau pajuokos, o Grosui sukėliau domesį ir simpatiją. Jis paklausė, ar esu matęs jo aplanką „Ecce Homo“, atsakiau, kad ne, juk jis uždraustas. Nuėjęs prie skrynios, jis ją atvožė, išėmė vieną aplanką ir lyg niekur nieko padavė man. Pamaniau, kad pažiūrėti, ir atsiverčiau aplanką, bet tuoj pat paaiškėjo, kad apsirikau: aš galėsiąs pasklaidyti aplanką namie, tai dovana. „Ne kiekvienas gauna tokią dovaną“, – tarstelėjo Vylandas, pažinojęs impulsyvią draugo prigimtį, bet galėjo ir nesakyti, visada pastebėdavau menkiausią kilniaširdiškumo aktą, o šis mane tiesiog pribloškė.

Padėjau aplanką, kad iš laimės neimčiau komiškai skėtriotis su juo; dar nespėjus man užbaigti savo padėkos, pasirodė naujas lankytojas, kurio dabar mažiausiai pageidavau ir tikėjausi, būtent Brechtas. Jis visaip rodė pagarbą, priėjo kiek palinkęs, atnešė Grosui dovanų pieštuką, oriai ir svariai padėjo ant darbo stalo paprasčiausią pieštuką. Grosas priėmė kuklų pagarbos ženklą ir jį kiek sureikšmino. Pasakė: „Tokio pieštuko man trūko. Pravers.“ Šis vizitas mane sutrikdė, bet buvo malonu matyti Brechtą kitokį. Štai koks jis, kai išreiškia pritarimą, šitoks santūrus ir taupus būdas dar įspūdingesnis. Svarsčiau, koks Groso santykis su juo, ar jis jam patinka. Brechtas ilgai neužsibuvo, vos jam išėjus, Grosas lyg tarp kitko tarstelėjo Vylandui taip, tarsi tai būtų skirta ne mano ausims: „Europietiškasis ragu neturi laiko.“ Nuskambėjo atlaidžiai, ne priešiškai, veikiau kaip dvejonė, tarsi jis būtų susidaręs apie Brechtą keletą nuomonių, kurios viena kitai prieštarauja.

Išėjus mudviejų keliai išsiskyrė, Vylandas patraukė į leidyklą, aš – į butą palėpėje, kur ant apskritojo stalo manęs laukė Sinklerio gyvenimo medžiaga. Jo paties gyvenimas atrodė nuobodus, palyginti su tuo, ką jis atskleidė kaip *muck-raker*, ramybės drumstėjas. Nuobodulį kėlė ne jo *gyvenimo aplinkybės* – jis buvo patyręs daug sunkumų, – o tiesmukos pažiūros. Sinkleris buvo tikras puritonas, ir nors aš buvau toks pat, taigi turėjau jaustis jam artimas, nors visa širdimi pritariau jo antpuoliams, nukreiptiems prieš visuomenės negeroves, prieš pažeminimą ir neteisybę, bet toms atakoms stigo satyros žaižaravimo. Nenuostabu, kad, užuot ėmęsis darbo, atsiverčiau „Ecce Homo" aplanką: čia buvo viskas, ko trūko Sinkleriui.

Aplankas buvo uždraustas kaip nešvankus. Nenuneigsi, kai kas galėjo atrodyti kaip nešvankybė. Vartant jį manyje keistai sumišo siaubas ir pritarimas. Prieš akis stojo bjaurūs naktinio Berlyno gyvenimo padarai, bet atsirado jie, maniau, dėl to, kad buvo suvokiami kaip bjaurūs. Pasišlykštėjimą, kurį jie man sukėlė, priskyriau ir dailininkui. Dar mažai ką nutuokiau, Berlyne buvau tik savaitę, Grosą aplankėme vieną pirmųjų. „Šlichterio" restorane Ibi supažindino mane su Brechtu, mat laikė jį labiausiai man siūlintina Berlyno įdomybe vien dėl to, kad jis – poetas. Mudu kasdien ten ėjome, ji jam patiko, bet visada tempėsi ir mane, gal dar ir dėl to pasidariau jo pajuokos taikiniu. O Vylandas buvo dosnus, suvokė, kad Grosas man daug svarbesnis, ir bene šeštą dieną man atvykus apsilankėme pas jį.

Tačiau dabar, kai parsinešiau „Ecce Homo" aplanką, šis nugulė tarp manęs ir Berlyno ir nuo šiol savaip nuspalvino daugumą dalykų, ypač viską, ką mačiau naktimis. Jei ne jis, gal būtų prireikę daugiau laiko, kad visa tai prasiskverbtų į mane. Vis dar ne itin domėjausi seksualine laisve. Dabar šie neregėtai nuožmūs ir negailestingi vaizdai įtraukė mane į savo pasaulį, laikiau juos

tikrove, man neatėjo į galvą jais abejoti, – kaip į kai kuriuos kraštovaizdžius žvelgi tik tam tikro dailininko akimis, taip Berlyną pamačiau Groso akimis.

Vartydamas aplanką pirmą kartą taip susižavėjau ir sykiu išsigandau, kad nepanorau nuo jo atsitraukti ir tada, kai atėjo Ibi ir pamatė paskleistus ant stalo paskirus aplanko lapus, spalvingas akvareles. Dar niekada nemačiusi pas mane nieko panašaus, ji ėmė traukti per dantį: „Greitai pasidarei berlynietis, Vienoje kvaišai dėl pomirtinių kaukių, o čia...“ – ji ištiesė ranką virš akvarelių taip, tarsi būčiau tyčia ir apgalvotai išdėliojęs jas ant stalo. „Žinai, – pasakė, – Grosui tai patinka. Pasigėręs bemat pradeda taukšti apie „kumpius“. Turi omenyje moteris ir žiūri štai šitaip. Apsimetu nieko nesuprantanti. O jis gieda liaupses „kumpiams“.“ Pasipiktinęs sušukau: „Netiesa! Jis šito nekenčia! Todėl jo darbai tokie geri. Antraip, manai, juos žiūrinėčiau?“ – „Žinau, žinau, – atkirto ji, – *tau* tai nepatinka. Todėl man nereikia nieko nuo tavęs slėpti. O jam patinka! Palauk, pamatysi jį girtą ir jis užtrauks giesmę apie „kumpius“.“

Ibi kalbėjo apie tai lyg niekur nieko. Žodį „kumpiai“ ištarė šiame kontekste ir buvo akivaizdu, ką norėjo pasakyti: girtas Grosas baudėsi su ja suartėti ir traukė liaupses jos kūnui, dėl kurių kitos jos tipo moterys turbūt būtų įsižeidusios ar bent pasipiktinusios. Šis žodis buvo skirtas jai, ji jį pakartojo, bet atrodė, tarsi jis neturėtų su ja nieko bendra. Jis atšoko nuo jos, tarsi Grosas nė nebūtų priekabiavęs, ir jai terūpėjo vienintelis dalykas – tiesiai šviesiai papasakoti man apie tai.

Kaip tik tam jai reikėjo manęs Berlyne: kad galėtų viską papasakoti. Vyrai ją tiesiog persekiojo, vos, būdavo, ji kur nors pasirodo, pasipila dviprasmiškos užuominos. Pristoja išsyk trys keturi vildamiesi, gal kuriam pavyks. Kai nepavyksta nė vienam, Ibi virsta galvosūkiu. Atsiranda pinkliausių hipotezių: gal ji apskri-

tai ne moteris, tik atrodo tokia, tikriausiai apsigimusi, aklinai suaugusi. Vienas ypač įtarus vyras iš Brechto kompanijos, Borchardtas, paskelbė ją šnipe. „Iš kur ji čia išdygo? Staiga atsirado. Kas ji tokia? Visur landžioja ir visų klausosi.“ Nė kiek nesusierzinusi, ji tik nusijuokė. Buvo juokinga, bet kol Berlyne buvo viena, ji turėjo tylėti, nes šie žmonės, manantys, kad jiems viskas leistina, buvo be galo rimti sekso klausimais, ir Ibi pašaipa – o jai neliko nieko kito – būtų juos įsiutinusi. Be pašaipos ji negalėjo gyventi, sąmojinga ir netikėta pašaipa buvo *jos* būtinybė, *jos* instinktas, todėl ji nenurimo, kol neatsiviliojo manęs į Berlyną.

Mus abu tiesiog nepasotinamai domino *bet kokio* tipo žmonės. Jos domesys buvo neatsiejamas nuo sąmojo, o man patiko, kai ji vaišindavo mane savo pasakojimais. Tačiau iš tikrųjų jie man neatrodė juokingi. Tokia įvairiopa žmonių prigimtis kėlė nerimą. Kiekvienas visaip spurda stengdamasis, kad kiti jį suprastų. Ir vis dėlto vienas kito nesupranta. Kiekvienas yra pats sau, bet nenuilstamai tebespurda, nors lieka vienas, nepaisant visų iliuzijų. Prisiklausiau Ibi pasakojimų apie baisius nesusipratimus. Su daugybe susidūriau pats, bet jos liudijimai buvo ypatingi, kaip vyras jų nebūčiau patyręs. Ji, tokia graži ir supama gerbėjų, būdavo, sulaukia absurdiškiausių kėsinimųsi, tarsi jos pačios pasaulyje apskritai nebūtų, tarsi ji tebūtų gyva statula, kuriai adresuojami pasiūlymai. O jos atsakymų apskritai niekas negirdi, jos žodžiai nepasiekia pareiškėjų ausų, jiems terūpi pasisakyti patiems ir galbūt gauti tai, ko geidė. Tačiau jie nenutuokia, kodėl galiausiai nepavyko, nes net neįstengtų suvokti atsakymo. Jiems neateina į galvą pasidomėti varžovais; nors atrodo, kad visų tikslas tas pats, tokia mintis jiems pasirodytų svetima ir nesuprantama. Kad ir kaip tiksliai ir neišdildomai Ibi prisimena visus jų siūlymus ir mėginimus, tam, kad *suprastų* kitą, kiekvienas turėtų atsižadėti savęs, o šito nenori nė vienas.

Isaakas Babelis

Svarbią vietą mano Berlyno laikų prisiminimuose užima Isaakas Babelis. Jis ten negalėjo užsibūti, bet atrodo, tarsi būčiau jį matęs kasdien ištisas savaites, valandų valandas, bet anaiptol ne visada daug kalbėjome. Jis man taip patiko – labiau už bet kurį iš begalės anuomet sutiktų žmonių, – kad atmintis mielai paskirtų jam visas devyniasdešimt mano dienų Berlyne.

Babelis atvyko iš Paryžiaus, kur jo žmona, dailininkė, mokėsi tapybos pas André Lotą. Apsilankė įvairiose Prancūzijos vietose. Prancūzų literatūra buvo jo pažadėtoji žemė, tikruoju savo mokytoju jis laikė Mopasaną. Babelį atrado ir globojo Gorkis; jo patarimai buvę tokie išmintingi ir perspektyvūs, kad geresnių negali norėti: jis įžvelgė Babelio galimybes ir kritikavo be savimeilės, galvodamas apie *jį*, o ne apie save, rimtai ir be pašaipos, puikiai suprasdamas, kaip lengva sunaikinti jaunesnį, silpnesnį, nežymų, dar nespėjusį sužinoti, ką sugeba.

Ilgėliau pabuvęs užsienyje, Babelis keliavo atgal į Rusiją ir kiek užtruko Berlyne. Regis, atvyko rugsėjo pabaigoje ir iš tikrųjų čia buvo ne ilgiau nei dvi savaites. Leidykla „Malik“ išleido abi jį išgarsinusias knygas, „Raitelių armiją“ ir „Odesos istorijas“, pastarąją skaičiau ne vieną kartą. Babeliu galėjau žavėtis, nesijausdamas jam pernelyg tolimas. Dar vaikas klausiausi kalbų apie Odesą, šis pavadinimas siekė ankstyviausią mano gyvenimo laikotarpį. Juodąją jūrą laikiau sava, nors buvau matęs ją vos kelias savaites Varnoje. Atrodė, tarsi mano paties vaikystės prisiminimai prisidėtų prie spalvingų Babelio istorijų aršumo ir

jėgos; pats nenumanydamas jo istorijose atradau natūralią anos mažesnės vietovės Dunojaus žemupyje sostinę, Odesą, kuriai derėjo atsidurti prie Dunojaus žiočių. Šitaip vaikystės svajones žadinusi didžioji kelionė Dunojumi žemyn ir aukštyn siektų nuo Vienos iki Odesos ir nuo Odesos iki Vienos, o gana toli žemupyje esantis Rusčiukas užimtų tarp jų savo tikrąją vietą.

Babelis žadino mano smalsumą, tarsi būtų kilęs iš to regiono, kurį ne itin noriai pripažinau gimtine. Man buvo mielos tik tokios vietos, kurios atsiveria pasauliui. Odesa buvo tokia vieta. Kaip tik taip ją ir joje vykstančias istorijas suvokė Babelis. Mano vaikystės namuose visi langai žvelgė į Vieną. Dabar vienoje iki šiol aklinoje pusėje atsivėrė langas į Odesą.

Babelis buvo mažas ir kresnas, labai apvalaus veido, pirmiausia į akis krito stori akinių stiklai. Galbūt dėl jų ir akys, visada plačiai atmerktos, atrodė ypač apskritos ir išsprogusios. Vos jam pasirodžius jauteisi matomas ir tarsi atsilygindamas už tokį dėmesingumą svarstei, kada kinių įspūdis apgaulingas, Babelis anaiptol ne silpnuolis, atrodo plačiapetis ir stiprus.

Susitikome „Švanekės“ restorane, kuris man atrodė prabangus, galbūt dėl to, kad ten visi eidavo naktį po teatro spektaklio, jame knibždėte knibždėjo įžymių teatralų. Vos pamatysi vieną, pro šalį jau eina kitas, dar labiau vertas dėmesio, anais teatro klestėjimo laikais jų buvo tiek daug, kad netrukus toli gražu ne į kiekvieną kreipei dėmesį. Be to, ateidavo rašytojų, dailininkų ir mecenatų, kritikų ir garsių žurnalistų, ir Vylandas, su kuriuo ten lankiausi, visada labai dėmesingai aiškino man, kas yra tie žmonės. Visus pažinojo taip seniai, kad jie nedarė jam jokio įspūdžio, jų vardus jis tarė be pompastikos, veikiau taip, tarsi ginčytų jų teisę į šlovę, tarsi jie būtų pervertinti ir netrukus vėl išnyks iš akiračio. Jis turėjo savų numylėtinių, statė už tuos, kuriuos atrado pats, kurių knygas leido, į kuriuos stengėsi atkreipti visuomenės

dėmesį ir, savaime suprantama, mieliau išsamiai pasakojo apie juos. Naktimis „Švanekės“ restorane jis, būdavo, nesėda prie atskiro stalo su savo numylėtiniais, neatsiriboja nuo kitų, mielai prisijungia prie didesnės draugijos, kur pramaišiui sėdi draugas ir priešas, ir susiranda auką. Susikauna dėl savo reikalų, puola, o ne ginasi, bet dažniausiai neužsibūna, nes jau mato kitą draugiją, kurioje kas nors masina jį atakai. Netrukus supratau, kad taip agresyviai bendrauti linkęs ne jis vienas. Tačiau buvo ir tokių, kurie dėmesį traukė skundais, ir net tokių, kurie ateidavo į šį visuotinį erzelį patylėti, – mažuma, bet labai krintanti į akis: nebylios, sustingusios veidų salos burgančiame kraštovaizdyje, vėžliai kiaute, nusimanantys apie gėrimą, patys į jokius klausimus nereaguojantys, apie juos reikėjo teirautis kitų.

Tą vakarą, kai Babelis pasirodė pirmą kartą, „Švanekės“ restorano pirmoje salėje prie ilgo stalo sėdėjo didelė draugija. Atėjęs vėlai, droviai prisėdau pačioje galustalėje prie pat durų ant kėdės kampo, lyg pasiruošęs nuo jo nuslysti ir dingti. Užstalės žvaigždė buvo Leonhardas Frankas: įsimintinas gilių raukšlių išvagotas veidas tarsi liudijo visas įveiktas viršūnes ir prarajas, mielai visiems rodydamas jų paliktus ženklus; liekna, raumeninga figūra elegantišku kostiumu, puikiai sudėta ir pasirengusi šuoliui; žodis, ir jis kaip pantera peršoks visą ilgą stalą, o kostiumas jam skriejant niekur nė truputėlio nesusigarankščiuos. Nepaisant gilių raukšlių, Frankas anaiptol neatrodė senas, tiesiog vyras pačiame jėgų žydėjime. Sklido pagarbios kalbos, kad jaunystėje jis buvęs kalviu (ir kiek mažiau poetiškos, kad šaltkalviu), ir tai nestebino, matant jo jėgą ir vikrumą. Įsivaizdavau jį šalia priekalo, tik ne šiuo kostiumu, kuris mane trikdė, bet negalėjai paneigti, kad čia, pas Švanekę, jis jaučiasi kuo puikiausiai.

Tą patį galėjai pasakyti ir apie čia sėdinčius rusų rašytojus. Anuomet jie daug keliavo ir mielai atvykdavo į Berlyną, audrin-

gas ir beatodairiškas čionykštis gyvenimas atitiko jų temperamentą. Jie gerai pažinojo savo leidėją Hercfeldę, jų knygos domino ne vien jį, bet jis nuveikė daugiausia. Jo išleistas autorius nelikdavo nepastebėtas jau vien dėl viršelių, kurių eskizus kūrė brolis, Džonas Hartfyldas. Čia sėdėjo Ania Arkus, pradedančioji poetė, gražiausia iš visų kada nors mano matytų moterų, nors sunku tuo patikėti, nes ji buvo lūšies veido. Daugiau niekada nieko apie ją negirdėjau, galbūt ji rašė kitu vardu, o gal anksti mirė.

Turėčiau papasakoti apie kitus, anuomet sėdėjusius ten, ypač tuos, kurie šiandien užmiršti ir kurių veidus, bet ne vardus, galbūt prisimenu tik aš. Tačiau dabar ne laikas, nes anas vakaras buvo reikšmingas tuo, prieš ką nublanko visa kita: tą vakarą pirmą kartą pasirodė Babelis, žmogus, visiškai nepanašus į įprastinę „Švanekės" publiką: jis atėjo ne kaip save patį vaidinantis aktorius; nors jį ir traukė Berlynas, jis nebuvo „berlynietis" kaip kiti, veikiau buvo „paryžietis". Įžymybių gyvenimas jį domino ne labiau nei kitų žmonių, gal net mažiau. Tarp garsenybių jis jautėsi nejaukiai, mėgino jų išvengti, todėl kreipėsi į vienintelį jam nepažįstamą prie stalo, apskritai nepriklausantį šiai draugijai. Tas vienintelis buvau aš, ir tai, kad jis iš pirmo žvilgsnio tuo įsitikino, byloja apie jo įžvalgumą ir nesudrumsčiamai skaidrų patyrimą.

Nebeprisimenu jo pirmųjų žodžių. Pasiūliau jam savo vietą, jis liko stovėti. Lyg dvejojo, ar pasilikti. Tačiau šitaip stovėdamas atrodė nepajudinamas, tarsi savo kūnu užstotų jam vienam žinomą begalinį plyšį. Galbūt toks įspūdis kilo dėl to, kad plačiais pečiais jis dabar užstojo man įėjimą. Nebemačiau, kas įeina, mačiau tik jį. Jis susiraukė, pasakė prie stalo sėdintiems rusams keletą man nesuprantamų frazių, bet jos įkvėpė man pasitikėjimo. Buvau tikras, kad kalba apie restoraną, kuris jam nepatinka kaip ir man, bet jis *turėjo teisę* tai pasakyti. Galbūt savo antipatiją aš pats suvokiau tik per jį. Mat netoliese sėdinčios poetės lūšies veidu

grožis atpirko visa kita. Man rūpėjo, kad jis pasiliktų, ir savo viltis susiejau su ja. Juk kas nebūtų pasilikęs dėl jos! Ji jam pamojo, ženklais parodė padarysianti vietos šalia savęs, jis papurtė galvą ir pirštu parodė į mane. Tai tegalėjo reikšti, kad jau pasiūliau savo vietą, toks mandagumas mane sužavėjo ir suglumino. *Aš pats*, nors ir labiausiai sutrikęs, be jokių dvejonių būčiau atsisėdęs šalia jos. O jis nenorėjo užgauti manęs ir atsisakė. Priverčiau jį atsisėsti ir nuėjau ieškoti laisvos kėdės. Niekur neradau, apėjau visus stalus, kažkiek laiko veltui blaškiausi po restoraną, kol galiausiai grįžau tuščiomis rankomis, o Babelis buvo dingęs. Poetė paaiškino, kad jis išėjo, nes nenorėjo palikti mane be vietos.

Šis pirmasis jo poelgis, kurio dingstis buvau aš, atrodytų, smulkmena, man padarė didžiulį įspūdį. Šitaip stovėdamas jis, tvirtas ir kresnas, priminė man „Raitelių armiją“, nuostabius ir kraupius įvykius, kuriuos išgyveno tarp kazokų per rusų ir lenkų karą. Prie to derėjo ir nepasitenkinimas restoranu, kurį maniausi pastebėjęs, ir tas pats žmogus, patyręs tokių šiurkščių ir nuožmių dalykų, buvo toks švelnus ir taktiškas visai žaliam jaunuoliui, kurio nepažinojo ir kurį nuo tos akimirkos savo dėmesiu išskyrė iš kitų.

Jis buvo labai smalsus, Berlyne norėjo pamatyti viską, bet „viskas“ jam buvo žmonės, būtent visokiausi žmonės, o ne menininkų užeigų ir prašmatnių restoranų lankytojai. Labiausiai jam patiko „Ašingerio“ aludės, ten greta stovėdami mudu, būdavo, labai lėtai srebiame žirnienę. Apskritomis akimis pro storiausius akinių stiklus jis stebi žmones salėje, kiekvieną atskirai ir visus drauge, ir negali atsižiūrėti. Jam apmaudu, kad sriuba baigiasi, reikėtų neišsemiamos lėkštės, nes jis tenori žiūrėti toliau, žmonės čia greitai keičiasi ir yra ką pažiūrėti. Niekada nemačiau žmogaus, žiūrinčio taip aistringai, ir sykiu jis visiškai ramus, tik žaismas aplink akis nuolat keičia jų išraišką. Jis pastebi viską ir į viską žiū-

ri taip pat rimtai, jam svarbu ir kasdieniškiausi, ir neįprasčiausi dalykai. Nuobodūs jam tik „Švanekės“ ir „Šlichterio“ švaistūnai. Kai sėdžiu ten, jis įėjęs žvilgsniu susiranda mane ir atsisėda netoliese. Tačiau neužsibūna, netrukus sako: „Eime į „Ašingerį“!; ir nesvarbu, tarp kokių žmonių sėdėčiau, jo pakvietimas man reiškia didžiausią įmanomą garbę Berlyne, tad atsistoju ir išeinu.

Vis dėlto tardamas žodį „Ašingeris“ jis peikė ne šių prašmatnių restoranų švaistūniškumą. Atgrasūs jam buvo poviškai besipuikuojantys menininkai. Kiekvienas stengėsi išsiskirti, kiekvienas vaidino save, bedvasė tuščiagarbystė tiesiog tvyrojo ore. Jis pats buvo kilniaširdis, kad greičiau atsidurtų „Ašingeryje“, būdavo, pagauna taksi, nors atstumas visai nedidelis, o kai reikia mokėti, žaibiškai prisėda prie vairuotojo, o man labai mandagiai paaiškina, kodėl jis *turi* sumokėti. Kaip tik gavęs daug pinigų, negalįs jų pasiimti, turįs išleisti Berlyne, ir nors instinktas man kužda, kad tai negali būti tiesa, jo kilnumas mane pakeri ir prisiverčiu patikėti. Jis niekada neužsimena, ką galvoja apie mano padėtį: turbūt esu studentas ir vargu ar ką uždirbu. Prisipažinau jam, kad dar nesu nieko paskelbęs. „Nieko tokio, suspėsi“, – atsakė jis taip, tarsi būti jau publikuotam veikiau gėdinga. Manau, jis rūpinosi manimi, nes jautė kaip savą mano sutrikimą, aplink gaudžiant vien šlovės trimitams. Nedaug su juo kalbėjau, kur kas mažiau nei su kitais. Jis irgi nebuvo pernelyg kalbus, mieliau stebėjo žmones, mano akivaizdoje įsišnekėdavo tik kalbai pasisukus apie prancūzų literatūrą. Labiausiai žavėjosi Mopasanu ir Stendaliu.

Tikėjausi daug išgirsiąs apie didžiuosius rusų rašytojus, bet turbūt jie buvo jam savaime suprantamas dalykas, o gal, kad neatrodytų pagyrūnas, jis nenorėjo leistis į ilgas kalbas apie kraštiečius. Antra vertus, galėjo būti ir rimtesnė priežastis, galbūt jį atbaidė neišvengiamas tokio pokalbio paviršutiniškumas: jis pats rašė kalba, kuria buvo sukurti didieji tos literatūros kūriniai,

aš su jais geriausiu atveju susipažinau per kokius nors vertimus. Būtume kalbėję ne apie tą patį. Jam, taip rimtai žiūrinčiam į literatūrą, turėjo būti nepakenčiami bet kokie postringavimai užuolankomis. Tačiau ne mažesnis buvo ir mano drovumas, neišdrįsau jam nė prasitarti apie „Raitelių armiją“ ir „Odesos istorijas“.

Vis dėlto per mūsų pokalbius apie prancūzų rašytojus, apie Stendalį, Floberą ir Mopasaną, jis galėjo pajusti, kiek daug man reiškia jo apsakymai. Kad ir ko jį, būdavo, paklausiu, kiekvienas klausimas slapčia siejasi su kokiu nors jo kūriniu. Jis bemat atpažįsta neišsakytą sąsają ir atsako paprastai ir tiksliai. Mato mano pasitenkinimą, galbūt jam patinka ir tai, kad nepuolu klausinėti toliau. Jis papasakojo apie Paryžių, kur jau metus gyveno jo žmona dailininkė. Matyt, visai neseniai buvo su ja susitikęs ir vėl ilgėjosi Paryžiaus. Mopasaną jis vertino labiau nei Čechovą, bet ištaręs Gogolio pavardę – jį mylėjau labiausiai pasaulyje, – su džiugia nuostaba išgirdau: „Prancūzai Gogolio neturi, jo prancūzams trūksta.“ Paskui kiek pagalvojęs pridūrė, kad atsvertų tai, ką galėjai palaikyti pagyrūniškumu: „Argi rusai turi Stendalį?“

Matau, kad ne ką konkretaus galiu pasakyti apie Babelį, vis dėlto jis man reiškė daugiau už bet kurį kitą anuomet sutiktą žmogų. Neskyriau rašytojo nuo jo kūrinių, kuriuos buvau skaitęs, – nedaug, bet tokių koncentruotų, kad jų atšvaitas nutvieskė kiekvieną akimirką. Be to, mačiau, kaip jis sugeria į save viską, kas aplink, svetimame jam mieste, kalbančia mene jo kalba. Jis nesišvaistė skambiais žodžiais ir stengėsi nekristi į akis. Kai galėjo pasislėpti, *matė* geriausiai. Pakentė visus ir viską, nepraleido ir jam atgrasių dalykų, į tai, kas labiausiai slėgė, įsižiūrėjo ypač atidžiai. Žinojau tai iš „Raitelių armijos“, kurios kruvinam spindesiui negali atsispirti, bet ir neapgirsti nuo kraujo. Mačiau, kaip čia, susidūręs su Berlyno spindesiu, jis liko visiškai abejingas ten, kur kiti tuščiagarbiškai taukšdami jautėsi lyg žuvys vandenyje.

Nepatenkintas, būdavo, praeina pro tuščią spindesį, užtat godžiai stebi daugybę srebiančių žirnienę. Jautei, kad jam nelengvai klojosi, nors jis niekada apie tai neužsiminė. Literatūra jam buvo šventa, jis netausojo savęs ir niekada nebūtų įstengęs ko nors *pagražinti*. Cinizmas jam, labai rimtai suvokusiam literatūrą, buvo svetimas. Tuo, ką joje vertino, jis niekada nebūtų galėjęs *pasinaudoti* taip, kaip kiti, prisišniukštinėjantys, o paskui laikantys save visko, kas buvo anksčiau, viršūne. Jis nesijautė pranašesnis už kitus, nes žinojo, kas yra literatūra. Buvo apsėstas jos, o ne garbės ar naudos, kurią ji teikia. Nemanau, kad Babelis buvo kitoks, nei aš jį mačiau, nes jis su manimi kalbėjo. Žinau, jei nebūčiau jo sutikęs, Berlynas būtų mane suėdęs kaip aštrus šarmas.

Ludvigo Hardto virsmai

Vieną sekmadienį patekau į Ludvigo Hardto rytmetį: šį skaitovą labai vertino visi rašytojai ir ypač avangardistai. Niekas nesiraukė apie jį prakalbus, ir Brechtas nesitaškė gremėzdiškais nuosprendžiais, kaip buvo įpratęs. Hardtas garsėjo kaip vienintelis, taip pat meistriškai skaitantis ir klasikinę, ir šiuolaikinę literatūrą. Visi gyrė jo gebėjimą persikūnyti, iš tikrųjų jis esąs ne skaitovas, o dramos aktorius, bet neįtikėtinai sumanus aktorius. Programas sudarąs labai subtiliai. Dar niekada niekas nėra nuobodžiavęs jo klausydamas, – o tai didelė pagyra Berlyne, kur kiekvienas bando laimę. Man rūpėjo dar viena aplinkybė, ji siejosi su anuometine vergiška mano priklausomybe: kadaise Hardtas bičiuliavosi su Krausu, anuomet jis paskaitydavo ištraukų ir iš „Paskutinių žmonijos dienų". Paskui juodu dėl to nesutarė ir šis ryšys nutrūko. Hardto programos dabar apėmė visus reikšmingus moderniosios literatūros autorius, išskyrus vienintelį jam uždraustą, būtent Krausą.

Rytmetys, į kurį nuėjau su Vylandu, buvo skirtas Tolstojui. Hardtas ketino skaityti ištraukas iš leidyklos „Malik" išleistų Tolstojaus kūrinių, antraip Vylandas nebūtų ėjęs. Niekada nesižavėjęs aktoriais, jis užsukdavo į jų pasirodymus tik esant būtinybei. Taip gynėsi nuo perteklinės Berlyno pasiūlos. Aiškino man, kad Berlynas labai greitai išspaudžia iš žmogaus viską. Jei nesugebėjai įsitaisyti, prapuolei. Smalsumą būtina tausoti tik tam, kas svarbu tavo paties darbui. Juk galiausiai nesame turistai, išvyksiantys po poros savaičių, reikia susitaikyti su tuo, kad

gyvensi čia metų metus, ir užsiauginti storą odą. Net pasiklausyti Hardto, kuriuo visi žavėjosi, jis ėjo tik dėl savojo Tolstojaus leidimo, bet įkalbėjo nueiti ir mane.

Nuėjau ir nesigailėjau. Niekada nepamiršau, ką jis tą dieną skaitė; paskui per pasibuvimą vieno berlyniečio mecenato namuose patyriau gėdą, pamokančią labiau nei bet koks įžeidimas. Po aštuonerių metų Vienoje mudu tapome draugais.

Jis buvo labai mažo ūgio, tokio mažo, kad net aš nustebau. Siauro, tamsaus, pietietiško veido, kuris, būdavo, akimirksniu pasikeičia, taip greitai ir sykiu taip neįtikėtinai, kad darosi neatpažįstamas. Kai skaito, atrodo, tarsi jį krėstų žaibai, bet tai jis *iškalba* tuos žaibus, literatūrinius veikėjus ir eilėraščius, kuriuos moka mintinai, taip, tarsi jie būtų jam įgimti. Nenustygsta nė akimirkos, nebent reikėtų tapti nerangiu lėtapėdžiu veikėju, ir tokį jį, Tolstojaus „Kazokų“ dėdę Jerošką, pamačiau pirmiausia. Jo veidas visai suapvalėjo, jis pats pasidarė kresnas šiurkštuolis. Sugebėjo sukti ūsus tol, kol juos tiesiog matei, galėjau prisiekti, kad prisiklijavo juos (kai vėliau tvirtino niekada neturėjęs ūsų nei panosėje, nei juolab kišenėje, nepatikėjau). Iš visų Tolstojaus veikėjų šis *jo* pavaizduotas kazokas man išliko gyviausias. Tikras stebuklas buvo matyti, kaip mažas, gležnas Hardtas čia pat virsta dideliu, stambiu, dramblotu kazoku, – nors tebesėdi ant kėdės prie stalo, nė kartelio nepašoka, neparemia persikūnijimo atitinkamais judesiais. Jis skaitė gana ilgą ištrauką, bet tolyn labyn ji atrodė trumpa, vis baiminausi, kad tuoj baigsis. Tada paskaitė kelis liaudiškus apsakymus, tarp jų „Kiek žmogui žemės reikia?“, jie mane taip sukrėtė, kad buvau tikras, jog šie apsakymai – esmingiausia ir geriausia Tolstojaus kūrybos dalis. Kad ir kokį Tolstojaus kūrinį vėliau skaičiau, jis man neatrodė toks gyvas, nes negirdėjau Hardto balso. Skaitovas iš dalies sugadino man Tolstojų. Jo Jeroška iš „Kazokų“ liko man artimu žmogumi.

Manau, kad nuo tada, 1928-ųjų, gerai jį pažįstu, geriau net už tuos, kurie tapo artimais bičiuliais.

Tačiau Hardto poveikis maniškiam Tolstojaus suvokimui tuo nesibaigė. Kai po karo vėl perskaičiau apsakymą „Ivano Iljičiaus mirtis“, jis sukrėtė mane taip pat, kaip liaudiški apsakymai anuomet, 1928-aisiais. Pasijutau atsidūręs kažkur kitur, iš pradžių pamaniau esąs mirštančio Ivano Iljičiaus kambaryje, paskui nustebęs suvokiau, kad girdžiu apsakymo žodžius, tariamus Hardto balsu. Buvau potamsėje teatro salėje, kur jis anuomet skaitė, jo jau nebebuvo tarp gyvųjų, o programa prasiplėtė ir liaudiškus apsakymus, kuriuos tada girdėjau, papildė daug ilgesnė „Ivano Iljičiaus mirtis“.

Šis ano rytmečio ataidėjimas vėlesniais laikais buvo stipriausias su juo susijęs įspūdis; kad mano žodžiai neatrodytų tokie neįtikimi, pridursiu, jog vėliau dar daugybę kartų klausiausi skaitančio Hardto. Kai Vienoje susibičiuliavome, jis, būdavo, ateina pas mus ir skaito valandų valandas, kol nepavargstame. Jis išleido knygą, į kurią sudėjo visas savo programas, ir iš tenykščių nuostabių dalykų neliko bemaž nieko, ko nebūtų mums skaitęs. Susipažinau su beribėmis jo balso galimybėmis, dažnai kalbėjomės apie persikūnijimą, man vis labiau rūpintį. Jo virsmas senuoju Jeroška aną rytmetį Berlyne tapo man pirmąja sąmoninga paskata šia linkme. Po karo, sužinojęs apie jo mirtį, paėmiau į rankas „Ivano Iljičiaus mirtį“ ir išgirdau jį skaitantį tai, ko niekada nebuvau girdėjęs jam esant gyvam, – manau, tai buvo savotiškos gedulingos pamaldos už jį.

Vis dėlto grįšiu prie pirmojo susitikimo, apie kurį dar ne viską papasakojau. Nutylėjau satyrinę dramą, kurios kantria auka galiausiai tapau. Po rytmečio vienas Berlyno advokatas pasikvietė skaitovą kartu su didoka draugija į namus, kur visi gausiai vaišinosi ir taip gerai jautėsi, kad pasiliko bemaž iki vakaro. Vis-

kas buvo kaip reikiant, ne tik vaišės. Ant sienų kabojo diskusijas keliančių dailininkų paveikslai, ant stalelių gulėjo išdėliotos naujausios skaitytojų dėmesio, draugiško ar priešiško, sulaukusios knygos. Netrūko nieko, tereikėjo apie ką nors užsiminti, ir namų šeimininkas, būdavo, jau stropiai neša, kiša panosėn, atverčia, imk ir vartok. Kiekvieną stengiasi apsaugoti nuo bet kokių pastangų, aplink sėdi, kramto ir raugėja garsūs žmonės. Vis dėlto, nepaisant jo uolumo, užsimezga protingi arba jaudinantys pokalbiai. Geriausiai jaučiasi pats Hardtas. Jis vienintelis veiklumu pranoksta šeimininką, dar ir judresnis už jį, rėžia užšokęs ant kokio žemesnio stalo įžymias kalbas – tai Mirabo, tai Žano Polio. Nė kiek nepavargęs tebevaidina ir, keisčiausia, domisi nepažįstamais žmonėmis, tarp savo šuolių įtraukia juos į pokalbį. Nenurimsta, kol neišsiaiškina pašnekovo nuostatų. Taip jis atsidūrė ir šalia manęs; užkrėstas jo veržlumo, nesidrovėdamas išsakiau jam savo susižavėjimą.

Jis atsidėkojo savaip, papasakojo įdomybių apie savo kilmę. Buvo kilęs iš Fryzijos ir jaunystėje nuolat duodavosi su žirgais, nes tėvas buvo žirgininkas. Toks mažas ir lengvas, jis priminė žokėją. Man paaiškėjo, kodėl buvo toks judrus ir šoklus, ir šią mintį pagarbiai jam išsakiau. Į kiekvieną malonią frazę jis atsakinėjo su subtiliu mandagumu. Beribe vaizduote ir keistenybėmis priminė Ernstą Teodorą Amadėjų Hofmaną. Šį ryšį, nepaneigiantį ir kitų, Hardtas puikiai suvokė. Kad ir ką cituotų, jis būtinai turėjo būti *panašus* į šių žodžių autorių. Mano sugėdinimas – apie jį dabar kalbėsiu – prasidėjo tokiu posūkiu: nuo Hofmano Hardtas perėjo prie Heinės ir išsyk taip pagyvėjo, kad buvo akivaizdu: Heinė jam yra vienas svarbiausių poetų. Matyt, supratęs tai kiek užsikirtau, laisvas pokalbio srautas sulėtėjo, žaibiškai suvokęs, kas nutiko, jis staiga ėmė rėžti viską, kas pasakyta *prieš* Heinę, – būtent Krauso žodžius, pernelyg gerai man žinomus.

Įėjo į vaidmenį, kalbėjo labai įtikinamai. Užkibau, vietomis kuo tiksliausiai jį papildžiau nepastebėdamas, kad jis mane išjuokia. Viskas ilgokai užsitęsė, pasijutau, tarsi laikyčiau egzaminą apie „Fakelą"; tik kai jis staiga stabtelėjo ir perėjo prie kitos „Fakelo" medžiagos, pradėjo žerti liaupses Klaudijui, Nestrojui, Vedekindui, man atsivėrė akys, supratau, kad mirtinai mane apkvailino. Savaip atsiprašydamas ištariau: „Jūs kitos nuomonės apie Heinę." – „Žinoma!", – atšovė jis, ir didingu antausiu man tapo nuostabi kelių Heinės eilėraščių, priklausančių jo repertuaro branduoliui, deklamacija.

Ko gero, tada pirmą kartą susvyravo mano tikėjimas Krausu. Mat Hardtas rungėsi su juo srityje, sava pačiam Krausui, kaip skaitovas ir atsilaikė. Skaitydamas „Pilkąsias žiurkes" ir „Silezijos audėjus", jėga ir niršuliu nė kiek nenusileido Krausui. Taip įsiveržė pasmerktasis, o mano jausena, nepaisant draudimų, grasinimų ir prakeiksmų, buvo pernelyg sveika, kad nepriimtų tremtinio. Juo labiau paveikė eilėraščiai po to, ką Hardtas ką tik pacitavo prieš Heinę: viskas subyrėjo ir išsisklaidė. Pajutau, kad kažkas manyje palūžo ir kad tai man dar atsirūgs. Mat Krauso suręstos užtvankos buvo mano apsauga nuo Berlyno. Jaučiausi silpnesnis nei anksčiau, sumaištis vis didėjo. Priešas užklupo išsyk iš dviejų pusių. Mano dievybė sėdėjo šalia Brechto, rašinėjančio reklaminius eilėraščius automobiliui, ir keitėsi liaupsėmis su juo, o Hardtas, su kuriuo Krausas kadaise sutarė, kuris buvo jo draugas, pramušė manyje spragą, į kurią pasruvo Heinė.

Kvietimas į tuštumą

Berlyne viskas buvo šalia, buvo leistinos bet kokios įtakos; pasireikšti galėjo kiekvienas, nesibaiminantis įdėti daug pastangų. Mat lengva nebuvo, aplink didžiulis triukšmas, ir visada, nepaisant triukšmo ir grūsties, suvokei, kad čia yra vertų išgirsti ir pamatyti dalykų. Be to, čia viskas buvo leistina, draudimai, kurių netrūksta niekur, juolab Vokietijoje, čia neteko galios. Nesvarbu, kad atvykai iš tokios senos sostinės kaip Viena, čia jauteisi esąs provincialas ir sproginai akis tol, kol jos įprato likti atvertos. Pati atmosfera buvo kupina kažko aitraus ir gailaus, kas jaudino ir gaivino. Be atodairos puolei prie visko. Groso piešiniai toli gražu neperdėjo siaubingos kamšaties ir šurmulio, tai buvo natūrali būsena, tarsi nauja prigimtis, kuri darosi nepamainoma, prie kurios pripranti. Bet koks mėginimas atsiskirti reiškė šiokį tokį iškrypimą ir sykiu tik jį vienintelį jutai kaip iškrypimą; net jei, būdavo, toks mėginimas trumpam pavyksta, netrukus kailis panyžta ir vėl puoli sūkurin. Viskas buvo *perregima,* jei ir pasitaikė intymumo, tai tik ne savaiminio, o parodomojo, siekiančio pranokti kitų intymumą.

Instinktai ir intelektas, apnuoginti ir iki kraštutinumo išryškinti, veikė pramainiui, kaip savotiška kintamoji srovė. Tas, kuris atvyko su jau nubudusiais instinktais, čia turėjo juos gerai pakutrinti, kad atsilaikytų prieš kitų instinktus, ir netrukus išsekdavo, nebent buvo labai stiprus. O tam, kuris liko ištikimas intelektui ir dar nepasidavė instinktų antplūdžiams, grėsė pavojus tapti gausios dvasinės pasiūlos auka. Toji pasiūla, įvairi ir

prieštaringa, smūgiavo beatodairos, neliko laiko ką nors suprasti, nepatyrei nieko, tik smūgius, dar nespėjus nuskaudėti vakarykščiams jau pylėsi kiti. Vaikštinėjai po Berlyną lyg mėsos muštinis, dar negana apdaužytas, ir laukei naujų smūgių.

Tačiau labiausiai pribloškė tai, kaip *nesuderinama* buvo visa, kas užgriuvo mane, ir ši neįmanomybė suderinti lėmė tolesnį mano gyvenimą iki pat šių dienų. Kiekvienas, nors šį tą reiškiantis, o šį tą reiškė daugybė, mesdavosi ant kitų. Nesvarbu, supranta jie jį ar ne, jis veržėsi būti išklausytas ir jo netrikdė, kad kiti savaip siekia to paties. Vos išgirstas jis darėsi reikšmingas ir nuo tos akimirkos tiesiog turėjo puldinėti kitus, kad neprarastų visuomenės dėmesio. Pasvarstyti, kas iš to išeina, niekas neturėjo laiko. Šiaip ar taip, aiškaus gyvenimo tikrai neišėjo, bet niekas jo ir nesiekė, išėjo knygos, paveikslai, teatro pjesės, ir viskas kaktomušais, pramaišiui.

Niekada nevaikštinėjau po Berlyną vienas, buvau tai su Vylandu, tai su Ibi, – ne itin geras būdas pažinti miestą, bet anuometiniam Berlynui, ko gero, tinkamas. Visi čia gyveno grupėmis, klikomis, turbūt kitaip nebuvo įmanoma nuožmios egzistencijos sąlygomis. Visą laiką girdėjai kokius nors vardus, dažniausiai žinomus: kas nors buvo laukiamas arba jau atėjo. Kas *yra* spindesio metas? Tai metas, kai daugybė didžių vardų gyvuoja greta ir, nors grumiasi tarp savęs, bet vienas kito neslopina. Svarbu, kad jie kasdien, nuolat susiliestų, susidurtų, spindesys tai pakenčia, negęsta. Svarbu tam tikra nejautra šiems smūgiams, savotiškas jų troškimas, noras jiems atsiduoti.

Vardai *trynėsi* vienas į kitą, jiems to reikėjo, paslaptingu osmosu vienas vardas stengėsi nuliežti nuo kito kuo daugiau spindesio, paskui paknopstom sprukdavo ieškoti dar kito, ir vėl viskas kartojosi. Abipusis čiuopimas ar liežimas buvo kiek skubotas, bet vardai susidurdavo atsitiktinai, smagu buvo kaip tik tai, kad

niekada negalėjai žinoti, koks bus kitas vardas. Tai priklausė nuo atsitiktinumų; sėkmės ieškantys vardai plūdo iš visur, todėl viskas atrodė įmanoma.

Netikėtumų arba baisybių troškimas sukeldavo lengvo girtumo būseną. Kad nuo visko nepalūžtų, kartą visiems laikams nesutriktų ir nesustabarėtų, senbuviai berlyniečiai įprato nieko nevertinti rimtai, ir ypač jokio vardo. Neretai susitikdavau su žmogumi, kuris pirmasis akivaizdžiai parodė man cinišką santykį su vardais. Pirmiausia jis nepalankiai atsiliepdavo apie kiekvieną, kuo nors išsiskiriantį. Galėjo atrodyti, kad išsako politinį požiūrį, bet iš tikrųjų tai buvo savotiška egzistencinė kova. Jei pripažinai tik mažumą ir neigei visa kita, pats šį tą reiškei. Jei neįstengei neigti visko aplinkui, buvai pražuvęs ir galėjai traukti savais keliais, Berlyne tau nebuvo kas veikti.

Labai svarbu buvo nuolat žmonėtis, dienų dienas, savaites ir mėnesius. Žinoma, lankytis „Romaniškoje kavinėje" (juolab „Šlichterio" ir „Švanekės" restoranuose) buvo ir pramoga, bet ne vien ji. Lankytis ten vertė būtinybė pasirodyti, ir niekas nuo jos neišsisukinėjo. Jei nenorėjai, kad tave pamirštų, turėjai būti matomas. Tai galiojo bet kokio rango ir bet kokio sluoksnio žmonėms, taip pat ir kaulytojams, slankiojantiems „Romaniškoje kavinėje" nuo vieno stalo prie kito ir visada ką nors gaunantiems, jei tik kaip reikiant atlieka vaidmenį, nė kiek nuo jo nenukrypsta.

Esminis reiškinys anuometinio Berlyno gyvenime buvo mecenatai. Daugybė jų visur dykinėjo dairydamiesi klientų. Vieni nuolat gyveno Berlyne, kiti, būdavo, atvyksta laikinai, kai kurie čia dažnai užsuka iš Paryžiaus. Su pirmuoju iš pastarųjų susipažinau „Romaniškoje kavinėje", tai buvo ūsuotas apskritaveidis vyras, kurio lūpos liudijo gerą virtuvę. Sėdėjau su Ibi, kavinė buvo pilna, prie mūsų stalo atsilaisvino viena vieta, ponas su ūsais ir minėtomis lūpomis prisėdo prie mūsų ir laikėsi tylutėliai.

Kalbėjomės apie Ibi, vėl gavusios užsakymą, eilėraščius, ji keletą perskaitė, mudu svarstėme, kuriuos pateikti spaudai. Ponas klausėsi mūsų ir vis pakrizendamas šypsojosi, lyg mus suprastų. O pats atrodė tarsi meniu, kuriame vien prancūziški pavadinimai. Porą kartų pliaukštelėjo liežuviu, tarsi norėtų kažką sakyti, ir vėl pritilo. Galbūt ieškojo tinkamų žodžių. Galiausiai padedamas vizitinės kortelės tokius žodžius atrado. Tai buvo cigarečių fabrikantas, gyvenantis Paryžiuje, netoli Bulonės miško: ten, pasakė jis, kiekvieno darbininko mintis matai kaip ant lėkštės. Žodžiai apie lėkštę ir jos tikrąjį turinį skambėjo dagiai ir grėsmingai, mudu abu išsigandome, o jis itin oriai ir nuoširdžiai pakvietė mus papietauti. Atsisakėme, mudu turį daug ką aptarti. Jis primygtinai spyrėsi, sakė irgi turįs šį tą su mumis aptarti. Buvo toks atkaklus, kad pasidarė smalsu ir patraukėme su juo papietauti.

Jis nusivedė mus į brangų restoraną, kuriame nebuvome lankęsi, pažėrė keletą banalybių apie prancūzų virtuvę, paminėjo Baden Badeną, iš kur buvo kilęs, paskui labai kukliai pasiteiravo manęs, ar negalėtų pasiūlyti jaunajai poetei stipendiją, metams, 200 markių kas mėnesį. Tai menkutė suma, tiesiog niekis, bet iš visos širdies. Apie eilėraščius, kuriuos buvo girdėjęs, jis neužsiminė nė žodeliu. Jam pakako to, kad jų nesuprato. Ibi jis pamatė prieš valandą, pirmą kartą gyvenime. Be abejo, ji buvo graži, o kai skaitė eilėraščius, jos vokiečių kalba su vengrišku akcentu skambėjo gundančiai. Vis dėlto abejoju, ar būtų sugebėjęs tai pajusti. Kai veikiau neigiamai nusistatęs perklausiau jos, Ibi atsakė pasirengusi priimti pasiūlymą ir jis dėkingas teleido sau pabučiuoti jai ranką. O buvo vyras pačiame žydėjime, nusimanantis ne tik apie meniu. Tačiau šiuo atveju jam rūpėjo mecenatystė, kaip tik tai jis norėjo su mumis aptarti. Ir laikėsi savo žodžio; kadangi gyveno ne Berlyne, niekada nemėgino primesti Ibi savo draugijos.

Mecenatus skirsčiau į triukšmingus ir tylius, šis buvo iš tyliųjų. Jų balso garsumas priklausė nuo gebėjimo dalyvauti pokalbyje, o tam reikėjo išmanyti remiamos srities žargoną. Groso ir leidyklai „Malik“ artimų žmonių draugijoje dažnai sukinėjosi jaunuolis, kurio vardo neprisimenu. Turtingas ir triukšmingas, jis norėjo, kad būtų vertinamas rimtai. Vėlėsi į pokalbius, ką nors įrodinėjo, gal šį tą ir nutuokė, bet pirmiausia iš jo išgirdau stiklinės vandens teoriją. Ši teorija anuomet buvo plačiai paplitusi, nebuvo nieko banalesnio visame Berlyne, bet kalbėdamas apie ją jis iš tikrųjų paėmė tuščią stiklinę, pakėlęs prie lūpų apsimetė geriąs, paskui paniekinamai pastatė ant stalo: „Meilė? Stiklinė vandens, išgėrei – baigta!“ Jo šviesūs ūsai iš pasididžiavimo net pasišiaušė: jie šiaušėsi kaskart jam išsišokus su savo teorija. Šis jaunuolis buvo iš dosnesniųjų rėmėjų, galbūt padėjo išlaikyti ir leidyklą „Malik“, šiaip ar taip, rėmė Grosą.

Išties tylus mecenatas, kuris nekalbėjo, nes puikiai nusimanė apie savo paties reikalus ir nenorėjo kvailai lįsti į svetimus, buvo apyjaunis vyras pavarde Štarkas, kažkaip susijęs su „Osramo“ kaitrinėmis lempomis. Jis, būdavo, prisijungia prie mūsų, atidžiai klausosi nieko nesakydamas ir prireikus pagelbsti, bet patylomis ir visada su saiku. Jam ar jo bendrovei miesto centre priklausė namas, kuriame buvo laisvas butas, trys gražūs kambariai pagrečiui. Jis pasiūlė juos Ibi, porai mėnesių, paskui jie būsią užimti. Kilimais iškloti kambariai buvo visai tušti. Jis tik pastatydino sofą, kad ji turėtų kur miegoti, ir viskas. Visa kita buvo palikta jos nuožiūrai.

Ibi kilo smagi mintis neįsigyti nė vieno baldo, nieko, palikti butą tuščią ir į šią tuštumą sukviesti svečius. „Tegul *įsivaizduoja* baldus, – pasakė ji, – aš noriu išradingų svečių.“ Kad paskatintų jų išradingumą, ant žalio kilimo viduriniame kambaryje ganėsi porcelianinis asiliukas. Jis buvo labai gražus, pamačiusi jį

antikvarinės parduotuvės vitrinoje, Ibi užėjo ir pasisiūlė mainais už šį asiliuką parašyti eilėraštį apie jį. „Brechtui automobilis, man asilas. Kas tau labiau patinka?“ – paklausė ji, puikiai žinodama mano atsakymą. Parduotuvės savininkė su tokiu sandėriu sutiko, Berlyne buvo ir tokių žmonių; priblokšta Ibi parašė, anot jos, geriausią eilėraštį, kuris neišliko.

Įkurtuvėms ji sukvietė didžiulę draugiją, iš pradžių kiekvieną svečią supažindino su asiliuku, paskui ragino įsitaisyti, kur panorėsiąs. Bute nebuvo nė vienos kėdės, visi stovėjo arba sėdėjo ant grindų. Gėrimais buvo pasirūpinta, mecenatų ir tam netrūko. Atėjo visi, kas tik nugirdo apie tuščią butą, niekas nenorėjo praleisti progos jį pamatyti, keista buvo tik tai, kad visi ir pasiliko, nė vienas neišėjo. Ibi paprašė, kad neišleisčiau iš akių Groso, būgštavo, kad girtas ims priekabiauti ir pliaukšti nešvankybes, kurių iš jo tikrai nesitikėjau. Jis atėjo ir buvo žavingas, elgėsi kaip tikras dendis, kartu atsivedė kažką, apsikrovusį buteliais, skirtais Ibi. „Gaila, kad niekada neįsimyliu, – pasakė man Ibi. – Šiandien pradžia jaudinanti, bet palūkėk!“

Lūkėti teko neilgai. Grosas buvo girtas jau tada, kai atėjo ir dar vaidino subtilų. Dabar jis sėdėjo ant sofos, Ibi – netoliese ant grindų. Siekdamas jos jis ištiesė rankas, Ibi atšlijo, jam nepavyko. Štai tada Grosas pratrūko ir jau niekas negalėjo jo sustabdyti: „Nė vieno neprisileidžiate! Atsirado neliečiamoji! Ką tai reiškia?“ Ir toliau viskas tuo pačiu stiliumi ir dar kur kas blogiau. Galiausiai jis pakeitė plokštelę ir užgiedojo liaupses kumpiams: „Kumpiai, kumpiai, jūs mano paguoda!“ Šitai ji išpranašavo man dar tada, kai pirmąsyk apsilankęs pas jį grįžau su dovanotu „Ecce Homo“ aplanku, kupinas susižavėjimo, pagarbos įžvalgiai akiai ir nuožmumui, su kuriuo jis pliekė Berlyno visuomenės ydas. O dabar štai jis sėdi čia raudonas kaip vėžys, girtutėlis, susierzinęs ir nesivaldantis, kad Ibi išsisuko, begėdiškai keikiasi visų susirin-

kusiųjų akivaizdoje, tik šie anaiptol neatrodo šokiruoti, – staiga pamačiau prieš save vieną iš jo paties personažų.

Neištvėriau, mane apėmė neviltis, niršau ant Ibi, kuri įstūmė jį į tokią padėtį, nors puikiai žinojo, kas nutiks. Buvau vienintelis svečias, kuris čia jautėsi prastai, nusprendžiau išeiti, nuslinkau prie išėjimo, bet ištrūkti nepavyko: Ibi neišleido manęs iš akių, jau stovėjo priešais buto duris, užstojusi man kelią. Ji bijojo. Išprovokavo visa tai, kad įrodytų man, jog Grosas iš tikrųjų elgiasi taip, kaip ji pasakojo. Tačiau įniršio priepuolis buvo toks stiprus ir truko taip ilgai, kad išgąsdino ją. Ji, niekad nieko nebijojusi, išsisukusi iš begalės kebliausių situacijų – visas buvo man papasakojusi, apie visas žinojau, – dabar nesiryžo būti žmonių pilname bute, jei aš neliksiąs jos saugoti. Nekenčiau jos, kad negaliu palikti vienos. Teko likti ir žiūrėti, kaip vienas iš nedaugelio tų, kuriais Berlyne žavėjausi, žmogus, buvęs man kilniaširdis ir elgęsis taip, kaip, vis dar tikiuosi, turi elgtis žmonės, visiškai prarado žmogiškąjį orumą, ir man reikėjo rūpintis, kad Ibi nepasipainiotų jam po akių ir atsitiktinai nepakliūtų į rankas, – verčiau ji būtų su juo išėjusi, taip siaubinga buvo klausytis jo šėlsmo. Niekas tuo nesistebėjo, bet niekas ir nesijuokė, visi buvo pripratę prie tokių scenų, jos buvo kasdienio gyvenimo dalis. Norėjau dingti, tik dingti, negalėjau dingti iš buto, todėl troškau dingti iš Berlyno.

Pabėgimas

Tai įvyko vėlų rugsėjį. Rugpjūčio pabaigoje žiūrėjau su Ibi „Operos už tris skatikus“ premjerą. Išpuoselėtą, šaltai iki smulkmenų apskaičiuotą atlikimą. Jis kuo tiksliausiai išreiškė anuometinio Berlyno esmę. Žmonės džiūgaudami pagerbė *save,* jie patys buvo scenoje ir sau patiko. Tai *jiems* pirmiausia rūpėjo ėdalas, paskui – moralė, nė vienas iš jų nebūtų įstengęs to nusakyti geriau, jie priėmė Brechto žodžius tiesiogiai. Dabar, juos ištarus, nė viena kiaulė nejautė didesnės palaimos. Pasirūpinta ir bausmės atšaukimu, tai paskelbė pasiuntinys, atjojęs tikru žirgu. Spektaklis skleidė tokį šaižų ir atvirą pasitenkinimą savimi, kad nematęs pats savo akimis nebūčiau tuo patikėjęs.

Satyros uždavinys yra pliekti žmones už neteisingus poelgius, už niekšybes, vis didėjančias, virstančias plėšrūnais ir toliau besidauginančias, o čia, priešingai, buvo išliaupsinti visi šiaip gėdingai slepiami dalykai, o didžiausios ir paveikiausios pašaipos susilaukė atjauta. Žinoma, visa buvo vieni skoliniai, užkulti keletu naujų šiurkščių išpuolių, bet kaip tik šie sudarė tikrąją esmę. Tai buvo ne opera ir net ne operos parodija, kaip iš pradžių, o tikrų tikriausia operetė. Saldokai Vienos operetei, kurioje kiekvienas lengvai rasdavo visko, ko trokšta, buvo priešpriešinta kita, Berlyno, operetė, kupina žiaurybių, niekšybių ir banalių pasiteisinimų, kurių visi troško ne mažiau, galbūt net labiau nei anų saldybių.

Mano palydovė liko visiškai abejinga, ją, kaip ir mane, nemaloniai nustebino šėlstantys žiūrovai, susigrūdę prie rampos ir iš susižavėjimo pasiruošę į šipulius sudaužyti viską aplink. „Nu-

sikaltėlių romantika, – pasakė ji, – viskas netikra“, ir nors buvau jai dėkingas, nes pats buvau nusiteikęs panašiai ir pavartojau tą patį žodį „netikra“, vis dėlto omenyje mudu turėjome skirtingus dalykus. Jos mintis buvo originalesnė už pačią pjesę: kiekvienas mielai būtų vienu iš tų netikrų elgetautojų, tik per bailus pasirodyti toks. Ji įžvelgė ten sėkmingus pataikavimo būdus, pravarčią gailiaširdystę, ribotą ir pasitelkiamą prireikus, ir viskas pakluso viršesnei kontrolei, taigi teikė žmogui malonumą, bet panaikino jo atsakomybę. Man viskas atrodė daug paprasčiau: kiekvienas slapta žinojo esąs Mekis Peilis, pagaliau atskleista paslaptis sulaukė pritarimo ir susižavėjimo. Mūsų požiūriai išsiskyrė, bet neturėdami sąlyčio taškų vienas kitam netrukdė ir sustiprino kiekvieno iš mudviejų gynybą.

Tą vakarą pajutau, kad Ibi man artima kaip niekad. Niekas negalėjo jos nustebinti. Šėlstančios publikos ji tiesiog nematė. Ji niekada nesijautė masės dalimi. Viešosios nuomonės net nesvarstė, tarsi nė nebūtų girdėjusi. Berlyno reklamų jūrai ji buvo visiškai abejinga, neįsiminė nė vienos „prekės“ pavadinimo, ko nors prireikus namų apyvokoje, nežinojo, kaip tai vadinasi ir kur ieškoti, ir viena, ir kita ne be nuotykių aiškindavosi universalinėje parduotuvėje. Jos nei traukė, nei stūmė prošal žygiuojanti šimtatūkstantinė demonstracija, tuoj po jos ji kalbėjo lyg niekur nieko. Buvo labai pastabi, įžvelgė kur kas daugiau mažmožių nei kiti, bet niekas nesusijungė ir nevirto viena kryptimi, viena valia, viena būtinybe. Aršių politinių kovų kupiname Berlyne iš jos nė žodžio negirdėjau apie politiką. Galbūt dėl to, kad ji niekada nekartojo, ką sako kiti. Laikraščių neskaitė, neskaitė ir žurnalų. Pamatęs kokį jos rankose žinojau, kad ten išspausdintas jos eilėraštis ir ji nori parodyti man. Visada taip ir buvo; jei, būdavo, pasiteirauju, kas dar tame numeryje, ji papurto galvą nežinanti. Pasijutęs nemaloniai, apkaltinu ją perdėta savimeile. Juk ji elgiasi

taip, tarsi būtų vienintelė pasaulyje. Iš tikrųjų buvau jai neteisingas, nes pažvelgusi į žmogų – kad ir kas jis būtų – Ibi pastebėdavo daugiau nei bet kuris kitas. Tai, kad jos nepakeri jokia masė, buvo man mįslė, bet per „Operos už tris skatikus" premjerą ši savybė, dėl kurios jai ne sykį priekaištavau, man patiko.

Daugybė Berlyne pamatytų dalykų mane apstulbino ir suglumino. Perkeisti, nukelti į kitas vietas ir tik man atpažįstami, jie vėliau įėjo į mano kūrinius. Tai, kas dabar egzistuoja savaip, atgrasu susiaurinti suvedant į priežastį. Todėl iš šių trijų Berlyno mėnesių išgriebiau labai nedaug, pirmiausia tai, kas išlaikė atpažįstamas apybrėžas, nespėjo pranykti painiuose užkaboriuose, iš kurių pirma reikėtų viską ištraukti ir suteikti naują pavidalą. Kitaip nei daugelis, ypač tie, kuriuos pakirto daugžodžiaujanti psichologija, nemanau, kad atmintį reikia spausti, kamuoti, engti ar veikti gerai apskaičiuotomis vilionėmis, aš lenkiuosi atminčiai, kiekvieno žmogaus atminčiai. Noriu, kad ji liktų nesužalota, kaip dera žmogui, egzistuojančiam dėl savo laisvės, ir neslepiu pasidygėjimo tais, kurie leidžia sau tol daryti chirurgines intervencijas, kol ji supanašėja su visų kitų atmintimi. Teoperuoja jie kiek užsigeidę – nosis, lūpas, ausis, odą, plaukus, teįstato prireikus kitos spalvos akis ar svetimas širdis, paplaksiančias dar metelius kitus, tegul čiupinėja, ramsto, gludina, lygina, bet atmintį tepalieka ramybėje.

Išsakęs šį tikėjimo išpažinimą noriu pakalbėti apie tai, kas vis dar aiškiai stovi man prieš akis, ir toliau neieškoti jokios prieblandos.

Kai „Operoje už tris skatikus" atsiskleidė esminis epochos bruožas, kai visus užvaldė prieštaringas jėgas suvienijęs šūkis „Pirma ėdalas, paskui moralė", ėmė bręsti mano pasipriešinimas. Iki tol pagunda likti Berlyne tik didėjo. Nors čia klaidžiojai po

chaosą, bet jis atrodė neaprėpiamas. Kasdien kas nors nauja užgriūdavo sena, vos prieš tris dienas dar irgi nauja. Daiktai plūduriavo chaose tarsi lavonai, užtat žmonės virto daiktais. Tai vadinosi naujuoju daiktiškumu. Kitaip ir negalėjo būti po ilgai trukusių ekspresionizmo pagalbos šauksmų. Sykiu supratai, ar dar šauki, ar jau pasidarei geru gyvenimu besirūpinantis daiktas. Jei, būdavo, naujasis atvykėlis po kelių savaičių neišsiduoda sutrikęs ir demonstruoja aiškų protą, jis laikomas tinkamu ir gauna gerų pasiūlymų, gundančių pasilikti. Visi naujokai patinka jau vien dėl to, kad neilgai liks tokie. Priimami išskėstomis rankomis, sykiu jau dairantis kitų naujokų, nes šio savaip didingo meto egzistencija ir klestėjimas priklauso nuo nepaliaujamo naujovių srauto. Esi dar niekas ir vis dėlto reikalingas, sukiojiesi daugiausia tarp tų, kurie neseniai irgi buvo naujokai.

Kaip senbuviai buvo suvokiami turintys „garbingą“ profesiją, o garbingiausia – ne tik mano nuomone – visada buvo gydytojo profesija. Nei Dėblinas, nei Benas nebuvo visų amatų meistrai. Darbas išvadavo juos iš nepaliaujamos savireklamos rutinos. Abu juos mačiau retsykiais ir probėgšmais, tad nieko rimta negalėčiau pasakyti. Juo labiau atkreipiau dėmesį į tai, kaip apie juos buvo kalbama. Nieko nepripažįstantis Brechtas Dėblino vardą tardavo su didžiausia pagarba. Keletą kartų jis sutrikęs ištarė: „Reikia apie tai pasikalbėti su Dėblinu“ – taip, tarsi anas būtų jam patarinėjantis išminčius. Benas, simpatizavęs Ibi, buvo vienintelis, kuris prie jos nesikabinėjo. Ji padovanojo man jo naujametinį atviruką. Benas linkėjo jai Naujaisiais metais visko, ko gali panorėti jauna graži mergina, ir visa tai išvardijo. Tarp palinkėjimų nebuvo nieko, apie ką Ibi būtų kada nors pagalvojusi. Jis sprendė pagal išvaizdą ir šis įspūdis viską nusvėrė. Atrodė, kad atviruką, apskritai neturintį su ja nieko bendra, parašė savimi pasitikintis, kupinas neišeikvotų jėgų autorius.

Kaip „naujokas“ galėjau pasilikti ir išorinė sėkmė man tikrai būtų buvusi užtikrinta. Šioje terpėje būta tam tikro kilniaširdiškumo. Be to, nebuvo lengva pasakyti „ne“ taip nuoširdžiai ir primygtinai raginamam pasilikti. Mano padėtis buvo kebli: man ne tik buvo atviri keliai prie kiekvieno, iš Ibi pasakojimų žinojau apie žmones tokių dalykų, apie kuriuos kiti apskritai nenutuokė. Ji matė juokingiausius jų bruožus, jos pastabumas buvo ne tik negailestingas, bet ir tikslus, pasakojimai niekada nebuvo melagingi ar apytiksliai, jai neegzistavo tai, ko ji nematė savo akimis, negirdėjo savo ausimis. Ji buvo *trokštamas* liudininkas, galintis pasakyti daugiau nei kiti, nes būti nepriklausomai jai buvo natūralu.

Kelias savaites po premjeros, kai pradėjo ryškėti būtinybė gelbėtis iš šio pasaulio, laikiausi jos. Sakiau, kad turiu grįžti į Vieną, pirma išlaikyti egzaminus, paskui pavasarį apsiginti disertaciją. Taip planuota nuo pat pradžių. O kitų metų vasarą galėčiau grįžti į Berlyną ir pagal aplinkybes apsispręsti, kaip elgtis toliau. Ji nebuvo sentimentali: „Tu niekada neįsipareigosi. Tiesiog negali įsipareigoti. Čia tau kaip man su meile.“ Ji norėjo pasakyti, kad dar niekam nepavyko susukti jai galvos, užvaldyti vilionėmis ar prievarta. Egzaminai prieš akis, jos manymu, buvo gera gudrybė: „Menininkai tave supras! Ketverius metus plūktis laboratorijoje ir netapti daktaru būtų tikra beprotybė. Tik ne tai!“

Eilėraščiais Ibi puikiai aprūpinau daugiau nei metams, ištisas jų atsargas išverčiau jai į vokiečių kalbą. Cigarečių fabrikantas, klausęsis mudviejų aptariant eilėraščius, skyrė jai stipendiją metams, pinigai jau dusyk atėjo sykiu su mandagiu ir pagarbiu atviruku.

Kaip ir tikėjausi, ji mane lengvai paleido. Nebuvome įsimylėjėliai, niekada net nepasibučiavome, bet mus siejo gyvi žmonės, visi tie, apie kuriuos kalbėjome, ištisas miškas, kuris toliau augo, negalėjo mirti nei jai, nei man. Nei ji, nei aš nemėgome rašyti

laiškų, žinoma, ji, būdavo, parašo, kartais ir aš, bet tai buvo taip blanku, kai jos nematei ir negirdėjai pasakojant.

Paskui, trys savaitės po premjeros, tuščiame bute susirinko draugija ir tas man šoku tapęs vakarėlis sunaikino jos istorijų kerus.

Pradėjau gėdytis visko, ką ji pasakoja man apie kitus žmones. Supratau, kad dažnai provokuoja vyrus vien tam, kad būtų apie ką papasakoti. Kai pagaliau suvokiau, kad jos „pranešimai" tokie gyvi, originalūs ir tikslūs, nes ji suvilioja vyrus elgtis taip juokingai, kaip reikia jos pasakojimui, kad diriguoja chorui balsų, kurių negaliu iki soties atsiklausyti, – kai pagaliau prisipažinau sau niekada, tiesiog nė sykio neišgirdęs iš jos apie nieką *gero* žodžio vien dėl to, kad tai skambėtų nuobodžiai, staiga pajutau jai antipatiją ir pašaipias jos šnekas išmainiau į Babelio tylėjimą.

Dvi paskutines savaites Berlyne mačiau jį kasdien. Mačiau vieną, tad jaučiausi laisviau, turbūt ir jam taip labiau patiko. Iš jo sužinojau, kad galima labai ilgai stebėti nieko nežinant, kad tik kur kas vėliau paaiškėja, ar žinai ką nors apie žmogų, būtent tik tada, kai išleidi jį iš akių; kad dar nieko nežinodamas, vis dėlto gali gerai įsidėmėti, ką matai ir girdi, ir visa glūdės tavyje nelytėta ir nesugadinta tol, kol nepiktnaudžiausi tuo kitų pramogai. Išmokau dar šio to, gal net svarbesnio po „Fakelo" mokyklos, kurią taip ilgai lankiau, būtent kokie apgailėtini yra nuosprendžiai ir prakeiksmai, jei jie savitiksliai. Patyriau, kaip stebi žmones jis: ilgai, kol šie dingsta iš akių, ir nė menkiausiu žodeliu neprasitaria apie tai, ką pamatė; patyriau lėtumą, santūrumą, nebylumą, to, kas pasisiūlė žvilgsniui, sureikšminimą, mat stebėjo jis nenuilstamai godžiai, tik čia buvo godus – kaip ir aš, tik mano godulys buvo dar neįgudęs ir ne visai tikras, jog yra teisėtas.

Galbūt mus siejo žodis, kurio niekada neištarėme ir kuris dabar visada ateina į galvą, kai prisimenu Babelį. Tai žodis *mokytis*.

Jis, kaip ir aš, buvo apimtas troškimo mokytis. Ir jo, ir mano dvasią pažadino ankstyvas mokymasis, gili pagarba jam. Tačiau jo pažinimo aistra jau buvo visiškai nukrypusi į žmones, žmonėms pažinti jam nereikėjo jokios dingsties, nereikėjo teisintis nei žinijos plėtimu, nei nauda, nei kokiu nors tikslu ar ketinimu. Kaip tik tada ir aš atsigręžiau veidu į žmones ir nuo to laiko didžiausią gyvenimo dalį stengiausi juos suprasti. Anuomet dar turėjau įtikinėti save siekiąs vienokio ar kitokio pažinimo. Tačiau kai visos kitos dingstys virto dulkėmis, liko vienintelė – *lūkesčio* – dingstis, man rūpėjo, kad žmonės, taip pat ir aš, pasidarytų *geresni*, todėl kiekvieną iš jų reikėjo kuo nuodugniau pažinti. Babelis, nors tik vienuolika metų vyresnis, turėjo milžinišką gyvenimo patirtį ir šį tašką jau seniai buvo praėjęs: jo noras, kad žmonės būtų geresni, jam nebuvo dingstis juos pažinti. Jaučiau, kad šis jo noras toks pat nepasotinamas kaip ir manasis, bet niekada nevirsta saviapgaule. Nesvarbu, džiugino, kankino ar slėgė jį tai, ką sužinojo: jis privalėjo pažinti žmones.

V dalis

Ugnies vaisius

Viena 1929–1931

Pamišėlių paviljonas

1929 m. rugsėjį, kai grįžau į Vieną po antrojo apsilankymo Berlyne, pagaliau prasidėjo tai, ką pavadinau „būtinuoju" gyvenimu, tai yra gyvenimas, kurį lemia vidinė jo paties būtinybė. Chemija baigėsi, birželio mėnesį apgynęs disertaciją baigiau studijas, kurios man tereiškė atidėliojimą ir nieko daugiau.

Pragyvenimo klausimas buvo išspręstas: gavau užsakymą išversti dvi knygas iš anglų kalbos amerikietiškojo varianto. Kad spėčiau iki nustatyto termino, galėjau dirbti keturias penkias valandas per dieną. Išgirdau ir naujų vertimų pažadą. Honoraras už darbą buvo geras, Hagenbergasėje gyvenau labai kukliai, todėl prieš akis buvo dveji treji laisvės metai. Į vertimą, pelnantį man duoną, žiūrėjau rimtai, versti sekėsi lengvai, bet verčiamų knygų turinys, būdavo, vos palyti mano paviršių, kartais dirbdamas suvokiu galvojąs apie visiškai kitus, savus, dalykus.

Mat ryžtingai atsižadėjęs Berlyno susikūriau išorinę ramybę, bet grįžau anaiptol ne į idilę. Buvau kupinas klausimų ir chimerų, abejonių, nelabų nuojautų, katastrofos baimių, bet taip pat ir didžiulio noro susiorientuoti, viską išnarstyti, nustatyti kryptį ir apžvelgti. Nepavyko nustumti šalin nieko, ką mačiau dusyk lankydamasis Berlyne. Dieną ir naktį, būdavo, viskas išnyra be jokios tvarkos, be prasmės, kaip jungas, daugybe pavidalų, tarsi Griunevaldo velniai nuo altoriaus, dabar kabančio ant mano kambario sienų su visomis detalėmis. Paaiškėjo, kad buvau persiėmęs labiau, nei pats norėjau pripažinti. Atrodė, kad madingas žodis „išstumti" sukurtas ne man. *Niekas* nebuvo išstumta,

viskas buvo čia, visada, drauge ir taip aiškiai, kad, regis, galėtum pastverti rankomis. Kažkokie potvyniai ir atoslūgiai, kuriems neturėjau jokios galios, lėmė, kas išnyra priešais mane ant bangos ir ką kita bangą nuneša šalin. Nuolat jutai, kokia plati ir kupina ši jūra, burganti pabaisomis, kurias visas *atpažįsti*. Baisiausia, kad viskas turėjo savo *veidą*, kuris, būdavo, pažvelgia, atveria burną, ką nors sako arba nori pasakyti. Jis persekioja tave apskaičiuotais iškraipymais, šie turi savų ketinimų, kankina savimi, jiems *reikia* tavęs, jautiesi priverstas priimti iššūkį. Tačiau vos atrandi jėgų, juos nustumia į šalį kiti, turintys ne mažesnių pretenzijų. Tai tęsiasi, viskas vėl sugrįžta, niekas neužsibūna užtektinai ilgai, kad galėtum sugriebti ir išspręsti. Veltui tiesi rankas, visko per daug ir viskas visur, nieko neįstengi įveikti ir visiškai pasiklysti.

Tai, kad anų Berlyno savaičių potyriai neseko, kad viskas išliko, apskritai nebūtų buvusi nelaimė. Būčiau galėjęs viską užrašyti, pateikti spalvingą ir galbūt įdomų pasakojimą. Net ir dabar galėčiau jį parašyti, taip ilgai viskas išliko. Tačiau pasakojimas neužčiuoptų esminio dalyko, būtent visame tame slypinčios grėsmės ir traukos priešingomis kryptimis. Mat tas vienas, vieningas žmogus, viską suvokiantis ir dabar tariamai saugantis savyje, tebuvo fantazijos darinys. Tai, ką jis išsaugojo, keitėsi, nes buvo saugoma sykiu su kitkuo. Tikroji tendencija buvo *išcentrinė*, viskas stengėsi išsilakstyti, didžiausiu greičiu atitolti vienas nuo kito. Tikrovė buvo ne centre, iš kurio tarsi vadžiomis viską laikytų, tikrovių buvo daugybė ir visos jos buvo išorėje. Labai nutolusios viena nuo kitos, niekaip nesusijusios, o mėginantis suderinti jas tik klastojo. Labai toli išorėje ant apskritimo, bemaž pasaulio pakraštyje, tarsi kieti kristalai stūksojo naujos tikrovės, kurių link ėjau. Jas kaip prožektorius reikėjo atsukti į mūsų pasaulį ir jį nušviesti.

Šie prožektoriai buvo tikrosios pažinimo priemonės, jais galėjai persmelkti chaosą, kurio buvai kupinas. Jei jų atsirado pakankamai, jei jie buvo teisingai pramanyti, chaosą galėjai *išnarstyti*. Nevalia buvo nieko praleisti, nieko atmesti, pasibjaurėjimą kėlė visi įprastiniai harmonizavimo triukai. Nebent tebetikėjai esąs geriausiame iš pasaulių, taigi galėjai likti užsimerkęs ir tenkintis aklu žavėjimusi, tokiu atveju nereikėjo ir žinoti, kas mūsų laukia.

Visa, ką mačiau, buvo įmanoma *drauge*, todėl turėjau rasti formą, kuri tai išlaikytų ir nesumenkintų. Sumenkinti reikštų parodyti žmones ir jų elgseną taip, kaip juos matei, sykiu nepateikiant, kuo jie pasidarys. Kaip tik tiksliais laikomi aprašymai visiškai neatspindėjo daiktų potencialumo, kuris visada atliepia rezonansu susidūrus su naujove, visada lieka neišsakytas, nors junti jį kuo stipriausiai. Iš tikrųjų viskas įgijo vieną kryptį ir viskas kerojo, pagrindinė žmonių ir daiktų savybė buvo *ekspansija*, norėdamas ką nors suprasti turėjai viską išnarstyti. Tarsi atsidurtum pirmykštėje girioje, kur viskas susiraizgę, ir reikėtų atskirti kiekvieną augalą nepažeidžiant ir nesunaikinant, apžiūrėti visus vieną po kito ir leisti kiekvienam toliau augti jau nebeišleidžiant jo iš akių.

Sugrįžus į aplinką, kurios pagrindinis požymis buvo ramybė ir santūrumas, visa, ką čia atsinešei, visi buvę išgyvenimai pasidarė neatidėliotini. Kad ir kaip stengeisi sulėtėti ir apsiriboti, tie išgyvenimai nepaliko ramybėje. Išmėginau ilgus pasivaikščiojimus, per kuriuos nieko ypatinga nepamatysi. Einu, būdavo, ilga Auhofo gatve nuo Hakingo iki Hytcingo ir atgal, prisiverčiu pernelyg neskubėti. Šitaip tikiuosi priprasiąs prie kitokio ritmo. Čia niekas neprišoka prie manęs ant kiekvieno gatvės kampo, einu palei žemus dviaukščius namus tarsi praėjusio šimtmečio priemiesčiu. Pradedu iš lėto, nieko neketinu, negalvoju apie užeigą, kurioje galėčiau prisėsti, kad ir vien dėl rašymo. Tai turi būti ėjimas, neverčiantis staiga sukioti galvos nei dešinėn, nei kairėn,

ne šventojo Vito šokis, ne čaižus stūgsmas, – noriu būti vaikščiojanti priešistorės būtybė, padaras, kuris nuo nieko nebėga, niekur neatbėga, neišsisukinėja, neklupinėja, nesusidaužia, nespaudžia, neprivalo niekur būti, turi niekam laiko ir ypač kratosi laikrodžio. Tačiau kuo tobulesnę tuštumą sau pasiruošiu, kuo nerūpestingiau ir laisviau pradedu, tuo labiau neišvengiamas antpuolis: smūgis į akį, akmuo į galvą, neišvengiami, nes iš vidaus. Mane sulaiko personažas iš laikų, nuo kurių mėginu pabėgti, nepažįstamas personažas. Kaip tik atsiradęs, ir nors žinau, iš kur jis ateina, nes paženklintas skubotumo, nors be gailesčio pasiglemžia viską, iš ko susidedu, bet man visiškai naujas. Dar niekada nebuvau jo sutikęs, jis nemaloniai nustebina ir išgąsdina, prišoka, užsikaria ant pečių, sukryžiuoja kojas man ant krūtinės, gena, kur jam patinka, taip greitai, kaip užsigeidžia. Uždusęs lekiu Auhofo gatve, kurią pasirinkau kaip ramią ir apytuštę, apsėstas, lyg bandyčiau pabėgti, ant pečių grėsmė, kurios stengiausi išvengti. Apimtas baimės ir sykiu suvokiantis, kad tik tai, kas dabar vyksta, gali išgelbėti mane iš chaoso, kurį parsigabenau su savimi.

Buvo gelbstinti aplinkybė, vienas personažas, turėjęs apybrėžas, plėtęsis, surinkęs viską, kas buvo beprasmiškai išbarstyta, ir suteikęs tam kūną. Tas kūnas buvo baisus, bet gyveno. Grasino man, bet turėjo kryptį. Mačiau, ko jis siekia, niekada visiškai neatsikračiau jo sukelto siaubo, bet jis ir žadino mano smalsumą. Ką jis sugeba? Kur atsiduria? Kiek laiko užtrunka? Ar nusibaigs? Vos atpažįsti pirmąsias personažo apybrėžas, santykis apsiverčia ir jau ne taip aišku, kas kieno apsėstas ir kas ką gena.

Kiek laiko tokios būklės, būdavo, lakstau pirmyn ir atgal, vis aršiau nulekiu tą patį kelią, galiausiai atsisėdu kur nors užeigoje, ten, kur mane kaip tik užnešė. Bemat išsitraukiu sąsiuvinį ir pieštuką, pradedu užrašinėti, parašytais žodžiais virsta visa, kas nutiko vaikščiojant.

Kaip pavaizduoti tą nuolatinio užrašinėjimo būseną? Iš pradžių dar nebuvo jokių sąryšių. Tik tūkstanteriopa įvairovė. Skirstymas, kurį pavadinčiau naujos tvarkos pradžia, prasidėjo padalijimu į personažus. Veikla, kuriai didžia dalimi atsidaviau, buvo niršus bandymas atsisakyti savęs, ir būtent per virsmą. Apmečiau personažus, matančius savaip, jau nesidairančius kaip pakliuvo, jaučiančius ir galvojančius tik tam tikrais savais kanalais; kai kurie iš šių personažų, būdavo, sugrįžta dažniau, kiti pradingsta po pirmųjų užuomazgų. Vengiau suteikti jiems vardus, jie nebuvo tokie individai kaip tas ar anas pažįstamas, kiekvienas buvo išrastas atsižvelgiant į jo pagrindinį troškimą, būtent tą, kuris jį gena vis tolyn ir šalin nuo kitų. Jam reikėjo visiškai savito požiūrio, neprilygstamai užvaldančio visą jo gyvenimą. Svarbu viską ištverti jo prasme. Bene svarbiausia, kaip griežtai nuo jo pasaulio atskirta visa kita. Tai buvo linija, išgauta iš maišaties, ją norėjau išlaikyti gryną ir nepamirštamą. Personažas turėjo įsiminti taip, kaip Don Kichotas. Galvoti ir sakyti tai, ko negalėtų pagalvoti ir pasakyti niekas kitas. Išreikšti tam tikrą pasaulio aspektą taip, kad pasaulis be jo būtų skurdesnis – ne tik skurdesnis, bet ir melagingesnis.

Tarp jų buvo tiesos žmogus, iki mažmožių išragavęs tiesos laimę ir nelaimę, bet visi jie savaip atstovavo tam tikrai tiesos rūšiai, būtent santarvės su savimi tiesai. Kai kurie, nedaugelis, išnyko, gyventi liko aštuoni, prikaustę ir nedavę ramybės ištisus metus. Kiekvieną paženklinau viena didžiąja raide, būtent pirmąja jo troškimo arba jį užvaldžiusios savybės raide. T., *tiesos žmogų*, jau minėjau. F. buvo *fantastas*, trokštantis nuo žemės ištrūkti į visatą, visos jo mintys sukosi apie tai, kaip palikti žemę, ryžtingą jo atradimų siekį buvo persmelkusi antipatija viskam, kas jį supa. Naujovių ir negirdėtų dalykų troškimą penėjo pasibjaurėjimas „čionykščiais dalykais“. Dar buvo R., *religinis fanatikas*, S.,

kolekcijos savininkas. Buvo *švaistūnas* ir *mirties priešas*. Buvo A., *aktorius*, gyvenantis tik greitais virsmais, ir K., *knygų žmogus*.

Vos, būdavo, puslapio viršuje atsiranda tokia pirmoji raidė, pasijuntu apribotas ir įniršęs šaunu ta vienintele kryptimi. Begalė dalykų, kurių buvau kupinas, rūšiuojasi ir dėliojasi. Man rūpėjo kristalai – šį žodį jau vartojau, – turintys išsiskirti iš šios pašėlusios maišalynės. Nieko, visiškai nieko iš to, kas nuo Berlyno laikų pripildė mane siaubo ir baisių nuojautų, nebuvau įveikęs. Kuo tai galėjo baigtis, jei ne siaubingu gaisru? Jutau, koks negailestingas šis gyvenimas: visi bėga vienas kitam pro šalį, niekas iš tikrųjų nesiaiškina su kitu. To negali nematyti, ne tik niekas nesupranta kito, bet niekas ir *nenori* suprasti.

Pamėginau pagelbėti sau sukurdamas keletą linijų, paskirų bruožų, susietų su atskirais žmonėmis, šitaip begalė išgyvenimų pamažu darėsi aprėpiama. Ėmiausi tai vieno, tai kito personažo, be regimų taisyklių, priklausomai nuo to, kuris mane patraukia, kartais ir dviejų linijų tą pačią dieną, bet visada griežtai laikiausi, niekada neperžengiau jų ribų.

Personažų linijiškumas, jų apsiribojimas savimi, paskata, genanti juos *viena* kryptimi tarsi gyvą žmogų-raketą, jų nuolatinės reakcijos į aplinkos pokyčius, kalba, kurios nesupainiosi su jokia kita, – suprantama, bet tokia, kaip niekieno kito, ir tai, kad juos sudaro riba, o šios ribos viduje drąsios, stulbinančios mintys kaip tik ta kalba, – kad ir kaip mėginčiau juos apibendrinti, jų įsivaizduoti neišvengiamai nepavyks. Ištisus metus lipdžiau šio aštuoneto apmatus, tai buvo turtingiausi, švaistūniškiausi mano metai. Atrodė, tarsi puoselėčiau *Comédie Humaine** su personažais, sutirštintais iki kraštutinumo ir vienas nuo kito izoliuotais, todėl pavadinau ją *Comédie Humaine* per pamišėlius.

* „Žmogiškoji komedija".

Kai, būdavo, rašau namie (nes rašau ne tik pakeliui), prieš akis man driekiasi Šteinhofas, pamišėlių paviljonai. Galvoju apie jų gyventojus, susieju juos su savo personažais. Tvora aplink Šteinhofą tapo ir mano sumanymo tvora. Nustačiau, kurį paviljoną matau aiškiausiai, ir įsivaizdavau ten ligonių salę, kurioje mano personažai galiausiai susitinka. Nė vienam iš jų nenumačiau mirties kaip pabaigos. Mano pagarba jiems, nutolusiems nuo kitų taip, kad buvo laikomi pamišėliais, per tuos apmatų metus išaugo, ir širdis neleido nužudyti bent vieno personažo. Nė vienas dar nebuvo išplėtotas tiek, kad būčiau įstengęs išvysti jo pabaigą. Tačiau mirties kaip pabaigos atsisakiau išsyk, mačiau juos drauge paviljono salėje, kurią buvau jiems paskyręs. Jų patyrimą laikiau vertingu ir unikaliu, jį reikėjo saugoti ten. Kaip pabaigą įsivaizdavau jų pokalbį. Iš savo vienumos jie atrastų vienas kitam žodžius, tokius keistus, kad šie įgautų milžinišką *prasmę*. Mintį apie pasveikimą laikiau pažeminimu. Nė vienas neturėjo grįžti į kokį nors nereikšmingą kasdienį gyvenimą. Prisitaikymas prie mūsų prilygtų jų sumenkinimui, tam su savo unikaliu patyrimu jie buvo man pernelyg brangūs. Tačiau didžiulę, neišmatuojamą vertę įgytų tai, kaip jie reaguoja vienas į kitą. Jei šių vienetinių kalbų įkūnytojai sugebėtų vienas kitam pasakyti ką nors, kas jiems būtų prasminga, ir mes, paprasti žmonės, kuriems stinga pamišėlių orumo, galėtume turėti vilties.

Tai buvo utopinis mano sumanymo aspektas, galima sakyti, kūniškai nuolat buvęs man prieš akis Šteinhofo mieste, bet laiko požiūriu labai tolimas. Personažai dar tik radosi, jų likimai buvo tokie įvairiopi, kad viskas dar buvo įmanoma, galėjai tikėtis bet kokio posūkio. Tačiau neatšaukiamos jų pabaigos atsisakiau, taigi atrodė, tarsi vienam iš jų, *mirties priešui*, labiausiai neatidėliotinam, būčiau suteikęs galią kitų egzistencijai. Kad ir kas iš jų išeitų, jie vis tiek išliktų. Pro langą žiūrėčiau į jų paviljoną, tai vienas, tai kitas pasirodytų prie savo grotuoto lango ir duotų man ženklą.

Sutramdymas

Vis lankiausi kavinukėje apačioje, Hakinge, prie pat perkėlos per Vienos upę, ji būdavo labai ilgai atidaryta. Kartą gana vėlai naktį ten atkreipiau dėmesį į jaunuolį, sėdintį su grupe žmonių, ne itin prie jo derančių. Tai buvo aukštas, puikiai nusiteikęs spindinčių akių žmogus. Jis mielai gėrė ir šnekučiavosi, šioks toks smurtnumas, staigūs protrūkiai ir keiksmai, sklido nuo jo stalo, bet jie jo nejaudino. Prisiminęs nuotrauką atpažinau vienos Berlyno leidyklos autorių Albertą Zėlą, buvusį rusų karo belaisvių stovykloje ir parašiusį knygą, kurios nebuvau skaitęs, atmintyje išliko tik jos pavadinimas su žodžiu „Sibiras“. Sėdėjau prie gretimo stalo ir be ceremonijų paklausiau, ar jis – Albertas Zėlas, o jis, vis taip pat puikiai nusiteikęs, bet ir kiek sutrikęs, patvirtino. Pakvietęs mane prie savo stalo, supažindino su draugais. Prisimenu vardus Mandis ir Poldis, kiti išgaravo iš galvos. Apsiskelbiau studentu, nors juo jau nebuvau, ir vertėju, o Zėlo bendrai skardžiai nusikvatojo.

Jie stebėjo mane taip, tarsi turėtų didelių ketinimų ir tyrinėtų, ar aš tinkamas, – dar niekada nebuvau patyręs nieko panašaus. Nebuvo intelektualai, kalbėjo primityvia, šiurkščia, aršia kalba ir kas sakinį teisinosi, tarsi būčiau juos kritikavęs. Apskritai jų nepažinojau, neturėjau supratimo, kas jie tokie, pasitikėjimo man įkvėpė rašytojas, kuris net nebuvo garsus, nuo to laiko, kai prieš keletą mėnesių grįžau į Vieną, nebuvau sutikęs jokio rašytojo. Nejaučiau nepasitikėjimo ar baimės, bet pastebėjau jų dvejones dėl manęs ir stebėjausi, kaip jie vertina savo fizinę jėgą.

Zėlas užgulė priešais stovintį vyną ir netrukus jau nereagavo į mano mėginimus užmegzti literatūrinį pokalbį.

„Viskam savas laikas, – pasakė kaip įkyrias muses nubraukdamas mano klausimus. – Būdamas su draugais, noriu pramogauti.“ Galbūt literatūrinio pokalbio, kurio draugai būtų neįstengę suprasti, jį skatino vengti savotiškas taktas. Tad netrukus tenkinausi klausydamasis kitų ir bemat supratau, kad kalba sukasi apie „didvyriškus darbus“, kurių pobūdis man liko neaiškus. Ypač Poldis, didžiausias ir stipriausias, mielai rodė, kaip parbloškė tą ar aną,milžiniška ranka. Niekas jam neprilygo. Mažėlis Mandis buvo beždžionės veido, atrodė nepaprastai judrus, lankstus ir labai vaizdingai pasakojo, kaip neseniai jam pavyko įsiutinti vienos vilos šunis. Nesupratau, kam reikėjo juos siutinti, ir klausiausi naivus tarsi kūdikis, tik staiga Poldis smogė man letena į krūtinę ir paklausė, ar aš žinąs tą vilą, į kurią jie norį patekti, – paaiškėjo, kad tai buvo grafienės, „mirtinos kumelės“ iš pieno parduotuvės, namas. Pokštaudamas įsitraukiau į pokalbį taip, tarsi būtų kalbama apie įsilaužimą. Jie nusižiūrėję ne tą namą, iš grafų apskritai nieko nepaimsi. Sulaukiau antro, dar stipresnio smūgio į krūtinę, Poldis grėsmingai ir pašaipiai pasakė: ką aš sau manąs, jie juk nesilaušią pas tokius žmones! Hakinge, kur juos kiekvienas pažįsta, jie ne tokie kvailiai, tas Mandis tikras tauškalius.

Pastebėjau pokštu pasakęs kažką netinkama, bet nesupratau, kodėl Poldis sureagavo taip apmaudžiai, ir nutilau. Pokalbis tęsėsi, darėsi vis aršesnis ir garsesnis. Šis stalas, be manęs ne daugiau penki šeši žmonės, buvo visoje užeigoje triukšmingiausias, šiaip čia buvo tylu ir tuščia: keletas pensininkų, kelios įsimylėjėlių poros, jokių didesnių grupių. Tačiau šįsyk atrodė ypač tylu, tarsi triukšmu niekas nedrįstų varžytis su mūsų stalu. Ponas Byberis už baro, kavinės savininkas, kurį iš savo vietos puikiai mačiau,

atrodė susinervinęs. Šiaip jis, būdavo, visada užsiėmęs ir darbuojasi, bet šiandien buvo nepalenkiamai tiesmukas ir visą laiką žiūrėjo į mane, net atrodė, kad taktiškai man pamojo, bet nebuvau tuo tikras. Prie mūsų stalo darėsi vis grėsmingiau. Poldis ir Mandis susikivirčijo ir keikė vienas kitą tokiais žodžiais, kurie net čia išsiskyrė nešvankumu. Zėlas nejudėjo, vis taip pat puikiai nusiteikęs pamėgino tarpininkauti ir parodė į mane taip, tarsi dėl šio kivirčo galiu susidaryti prastą nuomonę apie kompaniją. Tai paveikė, abu kivirčo dalyviai susitaikė, užtat ėmė piktais žvilgsniais dėbčioti į mane. Zėlas pasakė, kad metas eiti namo, užeiga uždaroma. Tačiau jo draugai nepakilo, užtat atsistojau aš, veikiausiai kaip tik to jis siekė, norėjo apsaugoti mane nuo vis labiau nirštančių bendrų. Tad atsistojęs atsisveikinau, matyt, dalis nuostabos dėl man visiškai naujos padermės žmonių atsisveikinant virto nuoširdumu, nes Poldis pasakė: „Mes visada čia.“ Mandis, kuris atrodė daug klastingesnis, pridūrė: „Tik ateikit! Studento mums gali prireikti!“

Nuėjau prie baro mokėti, ir ponas Byberis pasitiko mane slopiu balsu iš kapo, dar niekada nebuvau girdėjęs jo tokio niūraus, o šnabždančio apskritai nepažinojau. „Dėl Dievo meilės, pone daktare, atsargiai su šitais, tai labai pavojingi. Neikite prie jų stalo!“ Jis baiminosi, kad įspėjimas nesukeltų anų įtarumo, todėl šnabždėdamas išsišiepė iki ausų. Perėmęs jo toną sukuždėjau: „Bet juk ten rašytojas, žinau vieną jo knygą.“ Jis tarsi nukrito iš debesų. „Joks jis ne rašytojas, – pasakė, – visada su jais ateina, jis jiems talkina.“ Jo balse jautei drebulį, jis tikrai bijojo dėl manęs, taip pat ir dėl savęs, nes kitą rytą, kai buvau užeigoje vienas ir išsamiai su juo pasikalbėjau, paaiškėjo, kad mano naujieji pažįstami – pagarsėjusi įsilaužėlių gauja. Kiekvienas jau daug kartų sėdėjęs. Tarsi katė laipiojantis Mandis kaip tik išėjo į laisvę; iš pradžių jiedu sėdėję drauge su Poldžiu, bet paskui buvo

išskirti. Visi jie čionykščiai, ponas Byberis mielai neįsileistų jų į užeigą, bet pernelyg rizikinga. Kai paklausiau, ką gi jie galėtų man padaryti, juk aš ne namas, iš manęs, be knygų, nėra ką paimti, jis pažiūrėjo į mane kaip į beprotį: „Argi nesuprantate, pone daktare, jie nori jus iškvosti, iš jūsų sužinoti, kur yra ką paimti. Argi dar nieko jums nesakė?" – „Juk aš nežinau, kur yra ką paimti. Nieko čia nepažįstu." – „Bet gyvenate viršuje, ten, kur vilos, Hagenbergasėje. Atsargiai! Kitą kartą vienas iš jų eis su jumis aukštyn, iki jūsų namo durų ir klausinės apie kiekvieną namą. Kas gyvena ten? O čia? Nieko nesakykite, pone daktare, dėl Dievo meilės, nieko nesakykite, antraip būsite kaltas, jei kas nors atsitiks!"

Vis dar ne visai juo patikėjau ir netrukus vieną vakarą atėjęs į užeigą atsisėdau prie kito pažįstamo, seno dailininko; apsimečiau apskritai nepastebėjęs „nusikaltėlių gaujos", sėdinčios gana toli kitame kampe. Šįsyk jie atėjo be Zėlo, Mandžio irgi nebuvo, atkreipiau dėmesį tik į Poldį, jis pakėlė ranką ir kažką parodė. Tačiau buvo akivaizdu, kad kažkas nutiko, jie netriukšmavo, kalbėjosi pusbalsiu, pamaniau, kad buvau teisus prieštaraudamas kranksinčiam ponui Byberiui, niekas nekreipė į mane dėmesio, nesisveikino su manimi, juolab nekvietė prie savo stalo. Atnešęs man kavos, ponas Byberis pasakė: „Šiandien nelikite iki uždarymo valandos, pone daktare, šiandien išeikite anksčiau." Skambėjo taip, tarsi jis žinotų, kad vėlai naktį dar turiu kažkokių ypatingų ketinimų. Jo priežiūra buvo kiek įkyri, bet dėl šventos ramybės iš tikrųjų greitai išėjau.

Vos spėjęs nueiti nuo kavinės keletą žingsnių, pajutau ant peties galingą ranką. „Man pakeliui", – pasakė mane atsivijęs Poldis. „Jūs irgi gyvenate ten viršuje?" – „Ne, bet man reikia eiti šiuo keliu." Daugiau niekaip šio „reikia" nepaaiškino, buvo nejauku eiti su juo vieninteliu tamsiu stačiu takeliu, vedančiu

į Hagenbergasę. Vis dėlto niekuo neišsidaviau, tik paklausiau: „Šiandien nebuvo Zėlo? Ir Mandžio?“ Tačiau šitaip užviriau košę. Pasigirdo siaubinga keiksmų kanonada, skirta Mandžiui, ir pasipylė srautas istorijų apie šį „visanaudišką“ žmogų (Poldis turėjo omenyje „savanaudišką“). Tenedrįsta jis daugiau pasirodyti jam akyse, jis niekada su juo nesutaręs, net Zėlas jam mielesnis, nors dėl šito nieko nesusigaudysi. Kas per knyga, ką jis parašė? Apie nelaisvę, pasakiau, apie žmones, kuriuos jis pažinojo Sibire, būdamas karo belaisvis. „Sibire? – pasigirdo pašaipus juokas, ir Poldis vožė man per petį. – Juk jis niekada nebuvo Sibire. Jau buvo įkalintas. Bet ne Sibire.“ – „Taip, tai buvo anksčiau, kai jis dar buvo visai jaunas.“ – „Visai mažas vaikas, sakote?“ Trumpai drūtai, jis nenorėjo pripažinti, kad Zėlas buvo įkalintas ne kaip kriminalinis nusikaltėlis, o kaip karo belaisvis, ir paaiškino man, kad Zėlas visada meluoja. Jie visi netikį nė vienu jo žodžiu, jis visada ką nors išgalvojąs, bet kad yra jo paties parašyta knyga, jiems niekada nesakęs. Tikriausiai saugojasi, antraip jie ten aptiktų naujų melagysčių. Kaip man atrodo žmogus, kuris būtinai turi visą laiką meluoti? Jis taip negalėtų, jis visada sakąs tiesą.

Dabar laukiau išsipildant pono Byberio pranašystės: kad jis pradės manęs klausinėti apie vilas, prie kurių artėjome, bet įnikęs į Zėlo melagystes ir savo paties meilę tiesai jis apskritai nieko neklausinėjo. Turbūt mano laimė, nes net ir panorėjęs nebūčiau jam nieko pasakęs apie jį dominančius vilų savininkus. Daugumos net vardų nežinojau, o jei iš bėdos į galvą ir būtų atėję kas nors neužgaulaus, jam tai būtų atrodžiusi beprasmybė arba primintų Zėlo melą.

Pasiekėme Ercbišofgasę, akimirkai jis nustojo įtikinėti savo meile tiesai. Pasinaudojęs pauze parodžiau į dešinę: „Ar pažįstate Mareką, ten, Ercbišofgasės 70-ame name, tą vežimėlyje, kurį visur stumdo mama?“ Jis nepažinojo, nustebau, nes jaunąjį Mare-

ką vežimėlyje matei visur, jei mama, būdavo, jo nevežioja, jis guli saulėkaitoje priešais namą. Vienas ar ne, visada guli, nes negali vaikščioti, nepajudina rankų nei kojų, galva pakreipta įkypai ir kiek aukštėliau, ant pagalvės greta atversta knyga; kartą eidamas pro šalį mačiau, kaip iš burnos išlindęs liežuvis pervertė knygos lapą. *Nepatikėjau*, nors aiškiai mačiau, liežuvis buvo ilgas, smailas ir labai raudonas. Tad tarsi atsitiktinai praėjau pro šalį dar kartą, taip lėtai, kad jis būtų spėjęs išmokti mintinai visą puslapį, ir išties, atsidūręs visai prie pat jo pamačiau, kaip iššovęs liežuvis pervertė lapą.

Jaunuolį pastebėjau jau prieš dvejus trejus metus atsikėlęs į Hagenbergasę; mama, būdavo, stumia jo vežimėlį pro šalį, aš abiem mandagiai linkteliu ir sumurmu: „Laba diena", bet jis niekada neatsako. Manau, kad galbūt jam sunku ir kalbėti, ne tik judėti, todėl užkalbinti nedrįstu. Pailgo tamsaus veido, tankių plaukų, dideles rudas akis jis visada nukreipia į priešpriešiais ateinantį ir dar ilgai jas jauti praėjęs pro šalį. Kartais guli saulėkaitoje užsimerkęs, neskaito. Tada labai gražu matyti, kaip išgirdęs šlamesį atveria akis. Atrodo esąs labai jautrus žingsniams, net ir jam snaudžiant niekada nepavyksta praeiti pro šalį taip, kad jis neatvertų akių. Stenkis nesistengęs eiti kuo tyliau, kad jo nepažadintum, žingsnius žvirgždu jis visada išgirsta ir ilgu žvilgsniu palydi praeivį.

Žinojau, kad kada nors su juo pasikalbėsiu, tikėjausi gyventi čia ilgai, tad turėjau kantrybės. Nebuvo žmogaus aplinkui, labiau mane dominančio. Kiekvieno klausinėjau, ar ko nors nežinąs apie jį, ir išgirdau tai, kuo iš tikrųjų nepatikėjau. Kad jis studijuojąs, būtent filosofiją, dėl to ant pagalvės visada gulinčios tos storos knygos. Jis esąs toks gabus, kad Vienos universiteto profesoriai patys atvažiuoja į Hakingą skaityti jam privačių paskaitų. Laikiau tai gryna nesąmone, kol vieną saulėtą popietę pamačiau

prie jo vežimėlio sėdintį profesorių Gompercą, aukštą, barzdotą vyrą, atrodantį taip, kaip įsivaizdavau graikų kinikus. Kadaise klausiausi jo paskaitų apie ikisokratikus, jo kalbėjimo maniera nebuvo tokia įkvepianti kaip pats objektas, bet šis atpirko viską. Pamatęs, kad jis išties sėdi priešais jaunąjį Mareką ir kalba, palydėdamas savo žodžius dideliais lėtais gestais, taip išsigandau, jog apsigręžęs nuėjau aplinkkeliu, kad nereikėtų prisiartinti ir pasisveikinti. Nors tai būtų buvusi geriausia ir garbingiausia dingstis pagaliau susipažinti su paralyžiuotuoju.

Dabar jau buvo po vidurnakčio, labai tamsi naktis, nuo stataus tako viršaus ištiesiau ranką jo namo link ir paklausiau netašyto, visa galva už mane aukštesnio palydovo, ar jis pažįstąs paralyžiuotąjį. Poldį nustebino mano rodoma kryptis, į dešinę nuo takelio. Kad įsitikintų, jog turiu omenyje būtent ją, jis lėtai, kaip jam įprasta, ištiesė savo leteną ta pačia kryptimi. „Ten nieko nėra, – pasakė, – nėra jokio namo.“ Vis dėlto namas buvo, vienintelis, 70-as numeris, tiesa, žemas, vienaukštis, labai neišvaizdus, anaiptol ne vila; vilos, kurios domino Poldį ir vienintelės jam egzistavo, kopė aukštyn į kalvą kairėje, sudarydamos tą pačią Hagenbergasę, kurioje gyvenau.

Jis pasiteiravo, kas paralyžiuotajam nutiko, ir aš papasakojau apie jį. Pasakojau viską, ką buvau sužinojęs. Vos pradėjęs netrukus suvokiau, kad iš veido juodu labai panašūs, tik Mareko veidas daug siauresnis ir atrodo tarsi asketo, o Poldžio – išpurtęs, galbūt panašumą suvokiau tik dėl to, kad dabar tamsoje apskritai prastai mačiau. Tačiau Poldį labai aiškiai prisiminiau iš ano naktinio pokalbio kavinėje, dėmesį jis patraukė kaip tik kerinčiomis tamsiomis akimis, taip nederančiomis prie gremėzdiškų letenų.

„Jūs panašūs, – pasakiau, – bet tik iš veido. Jis visiškai paralyžiuotas. Nepajudina rankų ir kojų. Bet nemanykite, kad jis liūdnas. Jis labai drąsus, tiesiog neįtikėtinai. Negali judėti, bet

studijuoja. Profesoriai patys ateina pas jį į Ercbišofgasę dėstyti. Jam nereikia už tai mokėti. Jis ir negalėtų mokėti. Neturi pinigų." – „Ir jis panašus į mane?" – paklausė Poldis. „Taip, tokios pačios akys. Lygiai tokios akys. Jei kada nors ateisite jo pažiūrėti, pamanysite, kad žiūrite į veidrodį." – „Bet juk jis luošys!" – atrėžė jis dabar jau piktokai, jutau, kad palyginimas jį supykdė. „Bet ne galva! Galva jis protingesnis už mus visus! Niekur negali pajudėti, bet studijuoja! Profesoriai atvažiuoja pas jį, kad jis galėtų studijuoti. To dar niekada nebuvo. Šiaip jie nevažiuotų, jis turi šį tą galvoje. Žinote ką! Aš labai jį gerbiu! Žaviuosi juo!" Tai buvo pirmas kartas, kai įsikarščiavęs kalbėjau apie Tomą Mareką. Iš tikrųjų jo dar nepažinojau. Vėliau, kai tapau jo draugu, būčiau neįstengęs kalbėti apie jį labiau susižavėjęs.

Mudu stovėjome. Nuo tos akimirkos, kai parodžiau to namo link, nežengėme pirmyn nė žingsnio. Poldis pamažu suvokė fizinę Tomo Mareko būseną. Porą kartų paklausė, ar jis iš tikrųjų negali pats pajudėti. „Visiškai ne. Negali žengti nė žingsnio. Negali pats paimti į burną nė kąsnelio duonos. Pakelti prie lūpų stiklinės." – „Bet gerti gali? Ir kramtyti? Ar gali nuryti, nuryti savo maistą?" – „Taip, taip, gali. Jis gali ir žiūrėti! Kad žinotumėte, kaip gražu, kai jis atveria akis!" – „Ir jis panašus į *mane?*"

„Taip, bet tik iš veido! Jis būtų patenkintas, turėdamas jūsų letenas! Kad žinotumėte, kaip mielai jis ką nors palydėtų, kaip jūs dabar mane! Bet jis negali, niekada negalės! Negalėjo jau vaikystėje." – „Ir jis jums taip patinka! Toks luošys!" Dabar supykau aš, po viso to, ką pasakiau, jam nevalia buvo ištarti tokio žodžio. „Man jis joks luošys, – pasakiau. – Man jis nuostabus! Jei jūs to nesuprantate, labai gaila. Maniau, suprasite." Taip supykau, kad pamiršęs, su kuo kalbu, įsikarščiavau. Toliau giedojau liaupses, niekaip nenustojau, negalėjau nustoti. Kai jau nebežinojau daugiau nieko konkretaus, pradėjau išradinėti įvairias smulkmenas,

bet tikėjau jomis, taip tikėjau, kad jis vis dar klausėsi ir tik retsykiais, būdavo, įterpia vis tą patį sakinį: „Ir jis atrodo kaip aš?“ – „Sakiau, kad iš veido, iš veido jis atrodo lygiai taip pat, kaip jūs.“

Ir vėl užsivedžiau pasakoti. Iš toliausiai ateinančios moterys vien tam, kad į jį pažiūrėtų. „Jos stovi prie vežimėlio ir žiūri į jį. Mama išneša kėdę atsisėsti. Galiu prisiekti, kad jos įsimylėjusios. Laukia, kad jis į jas pažvelgtų. Jis negali jų paglostyti, nieko negali padaryti. Tačiau akimis gali į jas pažiūrėti.“ Viskas, ką sakiau, buvo tiesa, nors aną naktį tai išgalvojau. Kai netrukus susidraugavau su Mareku, savo akimis mačiau pas jį ateinančias moteris ir merginas, o tai, ko nemačiau, papasakojo jis.

Tačiau tąnakt aš ir mano palydovas drauge nežengėme toliau nė žingsnio. Jis darėsi vis tylesnis, daugiau nėsyk neištarė „luošys“, pamiršo ketinęs palydėti iki mano namo sodo pinučių ir, kaip jam įprasta, pasižvalgyti. Jis užmiršo vilas. Jo galvoje buvo jaunuolis, panašus į jį, bet negalintis nei stovėti, nei vaikščioti. Ištiesiau jam ranką, bet tik tada, kai liaupsės išseko. Jis paspaudė ją veikiau santūriai, netraiškė, kaip buvo pratęs. Nusigręžė ir nuėjo žemyn takeliu, kuriuo kartu užkopėme. Nė trupučio jo nebebijojau.

Duonpelnys

Tą naktį nustojau drovėtis Mareko. Tiek daug apie jį prišnekėjęs jau nebevengiau jo. Liaupsės mane su juo suartino. Taip pat pastebėjau, kad aistringai pasakodamas apie jį sutramdžiau galiūną vaikiną, po vidurnakčio plumpinusį su manimi aukštyn į Ercbišofgasę. Nuo to laiko susidomėjimas juo ir jo bendrais išblėso. Atėjęs į kavinę, būdavo, bemaž nekreipiu į juos dėmesio, iš tolo vieni kitiems linktelime, jie irgi daugiau nerodo smalsumo. Nežinau, kaip Poldis nupasakojo jiems mano elgseną tąnakt. Kad ir kaip jie ją vertino, išgauti ką nors iš susidedančių su šiais vargšais buvo neįmanoma. Tačiau jų pirminis susidomėjimas nevirto panieka ar neapykanta, jie manęs nelietė, paliko ramybėje taip, kad jutau lyg ir šiokią tokią simpatiją, nors ir visiškai nerodomą, vos pastebimą, bet vis dėlto pakankamą, kad pažadintų kavinės savininko nepasitikėjimą.

Jam pro akis neprasprūdo, kad stipriausias ir nesukalbamiausias vaikinas nusekė man pavymui, ir jis panoro sužinoti, kas tą naktį nutiko. Nieko, atsakiau, o jis nusivylė. „Juk palydėjo jus iki namo durų?“ – paklausė, ir tai skambėjo jau bemaž kaip grasinimas. „Ne, iki Ercbišofgasės.“ – „O paskui?“ – „Paskui jis apsisuko.“ – „Ir nieko neklausinėjo?“ – „Visiškai nieko.“ – „Jei tai būtumėte ne jūs, pone daktare, niekas jumis nepatikėtų.“ Jis buvo įsitikinęs, kad kažką slepiu, ir buvo teisus, nes apie tikrąjį pokalbio objektą neužsiminiau nė žodeliu, kvočiantis kavinės savininkas tam netiko. Galbūt nenorėjau iš jo – ypač iš jo – išgirsti kokių neigiamų pastabų apie žmones, kurie nepajėgia nei stovėti, nei vaikš-

čioti, galiausiai tik tampa našta mokesčių mokėtojams. „Jis ėjo šalia jūsų visai nebylus? Nepanašu į jį.“ – „Nesakau, kad jis tylėjo, bet iš manęs nieko nekvotė. Juk ir nežinau nieko.“ Galbūt kaip tik šis sakinys sukėlė dar didesnį nepasitikėjimą. Kurgi ne, nieko nežinau! Gyvenu čia dvejus trejus metus. Juk visko prisiklausau. Šiaip ar taip, aiškindamas, kad tas vaikinas nieko manęs neklausinėjo, taigi neišreiškė jokių kriminalinių ketinimų, aš jį užstoju.

Pastebėjau, kad ponas Byberis dabar stebi, kada ateinu į kavinę. Kada jie ateina? Kada aš ateinu? Kada jie neateina, nors aš esu čia? Kodėl jie daugiau niekada su manimi nekalba? Kodėl aš niekada nekalbu su jais? Kažkas nutikę. Kadangi neliko jokio viešo ryšio, jis nusprendė, kad esama slapto, o jei jis toks nuodugniai slaptas, tai turi kažką reikšti. Jis buvo tikras užėjęs kažkokius pėdsakus ir laukė skandalo, per kurį viskas atsiskleistų. Rytais, būdavo, labai retai pasirodau užeigoje, bet vieną kartą, kai vis dėlto užsukau tokį ankstyvą metą, kaip visada greitai priėjęs jis pasakė: „Vis dėlto nepasisekė!“ – „Kas nepasisekė?“ – „Na, turėjote apie tai girdėti! Jie visi pagauti! Pirma juos įsileido į namą, o paskui spąstai užsitrenkė. Tie keturi jau sėdi. Gaus metelių! Na taip, sunkus ankstesnis teistumas! Blogai jiems baigsis. Zėlas taip pat ieškomas. Tas pradingo, rašytojas!“ Pastarąjį žodį jis ištarė išties pašaipiai, gal pašaipa buvo skirta man, nes jis dažnai matė mane rašantį, o gal buvo susijusi su mano pastaba apie Zėlo parašytą knygą. Pastebėjęs, kad žinia mane pribloškė, jis užbaigė pranešimą rūpestingais žodžiais: „Matote, kaip gerai, kad jus įspėjau. Antraip ir jums dabar būtų nemalonumų.“

Įsivaizdavau jėga trykštantį anos nakties palydovą ankštoje kameroje, ir tik dabar supratau, kodėl mano pasakojimas apie paralyžiuotąjį jį sukrėtė taip, kad jis pamiršo ką ketinęs ir nieko nepešęs pasuko atgal. Juk iš tikrųjų nieko manęs neklausinėjo, nė vienu sakiniu, apskritai net nepradėjo, nes įsipainiojo į istori-

ją, kurią ištiesiau jam virš galvos kaip tinklą, atspindintį jį patį. Kalbėjau apie žmogų, kuris buvo į jį panašus ir negalėjo pajudinti kojų nei rankų, kuriam buvo dar blogiau nei jam kameroje.

Viskas vyko gana greitai, anos nakties pokalbį nuo kameros, kurioje vėl atsidūrė galingų rankų vaikinas, skyrė vos keletas mėnesių, bet viskas taip pagyvino ir išjaudrino manišką paralyžiuotojo vaizdinį, kad turėjo įvykti susitikimas tikrovėje. Dabar, būdavo, pamatęs ką nors kalbantį su juo prie vežimėlio, netraukiu aplinkkeliais, eidamas pro šalį aiškiai jį palabinu; vieną kartą apstulbau ir nudžiugau, išgirdęs paralyžiuotojo balsą, atsakantį į palabinimą. Tai buvo lyg šnabždantis dvelksmas, tarsi balsas sklistų giliai iš vidaus, suteikdamas pasisveikinimui spalvos ir erdvės, jis vis skambėjo man ausyse, vėl norėjau jį išgirsti. Laimė lėmė, kad kitą dieną pamatyčiau ten sėdintį profesorių Gompercą. Jau iš tolo pažinau jį iš ilgos barzdos ir stoto, aukšto ir tiesaus net sėdint. Nežinojau, ar jis mane pažins; kai, būdavo, per paskaitas kreipiuosi į jį, visada būnu tarp daugybės studentų, ir tik vienintelį kartą kažko prireikus trumpam susiradau jį vienas.

Tačiau man besiartinant jis bemat atkreipė dėmesį ir žiūrėjo taip nustebęs, kad sustojau nesivaržydamas ir ištiesiau jam ranką. Jis tik linktelėjo, rankos nepadavė, o aš susigėdęs savo netakto nuraudau. Kaipgi galėjau ištiesti ranką paralyžiuotojo akivaizdoje! Tačiau profesorius užkalbino mane įprastine lėta ir draugiška maniera, paprašė priminti vardą, kurį buvo pamiršęs, ir vos jį išgirdęs supažindino su Tomu Mareku. „Mano jaunasis bičiulis dažnai mato jus einančius pro šalį, – pasakė, – jis žino, kad ir jūs esate studentas, neklystamai jaučia žmones. Kodėl neaplankote jo? Juk gyvenate čia pat netoliese.“

Visa tai Marekas pasakė jam, kol artinausi, buvau kritęs jam į akį ne mažiau kaip jis man, ir jis sužinojo, kur gyvenu. Profesorius Gompercas paaiškino, kad Marekas studijuoja filosofiją kaip

pagrindinį dalyką, o jis kartą per savaitę atvykstąs dviem valandoms. Jis labai patenkintas Mareku, mielai atvyktų dažniau, deja, neišeina dėl laiko stokos, kelias gana tolimas, jam tada prireikia visos popietės, bet Marekas tikrai *nusipelnė,* kad jis atvyktų dusyk per savaitę. Tai skambėjo ne pataikūniškai, žinoma, buvo pasakyta padrąsinant, bet taip tiesmukai ir aiškiai, kaip galėtum tikėtis iš kinikų filosofo. O paralyžiuotasis energingu šnabždesiu paaiškino: „Dar nieko negaliu. Bet galėsiu daugiau."

Nuo šiol viskas vyko greitai. Buvo gegužės pradžia, paralyžiuotasis dažnai, būdavo, guli saulėkaitoje priešais namą, mama atneša man iš vidaus kėdę, kad pernelyg greitai neišeičiau. Tad pasilieku ilgam, jau patį pirmąjį kartą užsibuvau daugiau nei valandą. Kai panorau atsisveikinti, Tomas pasakė: „Manote, kad jau pavargau. Aš niekada nepavargstu, jei galiu rimtai pasikalbėti. Su jumis mielai kalbuosi. Pabūkite dar!" Išsigandau jo rankų, kurių paskubom praeidamas niekada nepastebėjau. Sutrauktų išsiklaipiusių pirštų jis neįstengė valingai pajudinti, dabar jie buvo įsipainioję į sodo tvoros pinučius, taip apsiviję ir įsikibę į vielas, kad negalėjo jų paleisti. Mama išėjusi atsargiai išlaisvino iš vielų vieną pirštą po kito, tai buvo nelengva, paskui pastūmėjo vežimėlį su Tomu tolėliau nuo tvoros, kad pirštai ten vėl nepatektų. Sykiu įkritusiomis akimis įdėmiai pažvelgė į mane, anksti susenusi moteris be žodžių, vien žvilgsniu išsakė norą, kad žiūrėčiau, jog vežimėlis nenuriedėtų prie tvoros.

Tomas visada kiek judėdavo ir šis judėjimas persiduodavo vežimėliui. Mama subėrė jam į burną vaistus, o kai ji nuėjo, jis pasakė geriąs juos kelis kartus per dieną, be šių vaistų nieko negalėtų ramiai daryti, nei skaityti, nei kalbėti, jį apimtų traukuliai, bet šie vaistai geri, juos vartojąs jau daugybę metų. Veikia kelias valandas. Apskritai nežinia, kas čia per liga. Kažkokia visai nežinoma. Jis dažnai ilgėliau gulėdavęs neurologinėje klinikoje, jį

tyręs pats profesorius Papenheimas, nes tai toks įdomus atvejis. Tačiau ir jam niekas nepaaiškėjo, tai unikali liga, net neturinti pavadinimo. Šitai jis pakartojo keletą kartų, jam buvo svarbu, kad niekas kitas neserga ta pačia liga. Neturėdama pavadinimo, ji ir jam buvo paslaptis, kurios nereikia gėdytis. „Jie niekada neišsiaiškins, – pasakė jis, – šį šimtmetį tikrai ne, gal kada vėliau, bet tada man bus vis vien."

Jau vaikystėje jam buvo sunku stovėti, bet galūnės buvo nesutrauktos, lygiai tokios, kaip kitų. Apie šeštuosius metus rankos ir kojos pradėjo krỳpti ir raukšlėtis, ir nuo tol padėtis tik blogėjo. Jis niekada nepasakė, kada prasidėjo traukuliai, gal jau ir nebežinojo, tarp mudviejų buvo nebylus susitarimas, kad niekada nieko neklausiu mamos. Visa, ką apie jį sužinojau, išgirdau iš jo paties lūpų, ir tai buvo reikšmingiau, nei išgirsti iš ko nors kito; mat šnabždesio dvelksmas, sklindantis iš labai giliai, turėjo jėgos, teikiančios jo žodžiams savitą pavidalą. Tai buvo žodžiai *in statu nascendi**, iš burnos jie, būdavo, pasklinda kaip šiltas garas, o ne byra lyg gatavi akmenukai kaip mums, visiems kitiems.

Jau pirmąjį kartą jis prakalbo apie būsimą filosofinį veikalą, bet neužsiminė apie jo objektą. Dabar pirmiausia ketinąs baigti studijas ir gauti daktaro laipsnį, tai esą būtina, kad jo kūrinys vėliau būtų vertinamas rimtai. Jis norįs, kad tas veikalas būtų skaitomas ne iš gailesčio ir jis pats vertinamas pagal nuopelnus, kaip bet kuris kitas. Šalia jo ant pagalvės gulėjo Kuno Fišerio „Filosofijos istorija". Jis buvo pasiryžęs perskaityti kiekvieną šio dešimties tomų veikalo puslapį ir dabar skaitė labai storą tomą apie Leibnicą, buvo pasiekęs daugmaž jo vidurį. Panoro parodyti man korektūros klaidą, kuri atrodė jam labai juokinga. Staiga iššovė liežuvis, jis žaibiškai pervertė juo atgal dešimt puslapių, štai,

* Atsiradimo metu (lot.).

štai ji, suradęs tą vietą staiga pasuko galvą ir paragino mane patį tuo įsitikinti. Iš tikrųjų nebežinojau, ar reikėtų imti tomą į rankas, lyg ir nederėjo pakelti jo nuo pagalvės, nedrąsu buvo lapų, visi perskaitytieji buvo permirkę jo seilėmis. Man tebedvejojant jis pasakė: „Ramiai imkite į rankas. Jis iš profesoriaus Gomperco bibliotekos. Jo filosofijos biblioteka didžiausia Vienoje." Buvau apie ją girdėjęs ir man padarė didžiulį įspūdį, kad Mareko studijoms profesorius Gompercas atveža tomus iš šios bibliotekos.

„Jam nesvarbu, kad knygos užsibūna pas mane taip ilgai. Namie tebeguli Spinozos tomas. Jis sako, garbė knygoms, kad jos taip nuodugniai skaitomos." Tai pasakęs Tomas žaibiškai iškišo liežuvį ir nusijuokė. Jautė, kaip mane jaudina viskas, kas siejasi su jo skaitymo būdu, ir švytėjo iš laimės galėdamas pasiūlyti tokią keistenybę. Norėjo ir pasimėgauti tuo, kol dar neapsipratau. Vėliau papasakojo, kad dažnai sulaukia apsilankymų, bet žmonės ateina kartą kitą, pamano išsėmę viską, kas jame ypatinga, ir daugiau nesirodo. Tai jį skaudino, juk kiek galėtų pasakyti jiems apie tai, ko jie apskritai nenutuokia. Bet nestebino, nes jis buvo žmonių žinovas. Turėjo neabejotiną priemonę žmogaus charakteriui pažinti, būtent stebėjo kiekvieno eiseną.

Kai gulėdamas priešais namą saulėkaitoje, būdavo, jau nebenori skaityti ir užsimerkia, niekada nemiega. Tada juokiasi iš žmonių, kurie stengiasi eiti tyliai, kad jo nepažadintų. Juk kaip tik tai yra viena iš priemonių jų charakteriui tirti – eisenos pokytis artėjant, o paskui vėl pokytis, kai jie nutolsta ir mano, jog jis jų jau nebegirdi. O jis išgirsta juos daug anksčiau, nei jie mano, ir tebegirdi daug vėliau. Visada jo galvoje aidi kokie nors žingsniai, kai kurių žmonių dėl eisenos jis nekenčia, su kai kuriais nori susidraugauti, nes jų eisena patinka. Tačiau pavydi visiems. Labiausiai trokšta kada nors laisvai vaikščioti ir puoselėja mintį, kurią patiki man droviai, kaip įpratęs: kad didžiu filosofiniu vei-

kalu galėtų to *nusipelnyti*. „Kai veikalas bus baigtas, atsistosiu ir galėsiu eiti. Ne anksčiau. Dar labai ilgai užtruks."

Iš einančiųjų jis tikėjosi labai daug, jų žingsnių klausėsi kaip stebuklo. Kiekvienas naujas praeivis turėjo būti vertas savo laimės ir išsiskirti žodžiais, kuriuos sakytų tik jis vienas ir niekas kitas. Tomas niekaip negalėjo pamiršti, su kokiomis banaliomis frazėmis prie jo artinasi įsimylėjėliai manydami, kad jis miega. Kaskart, būdavo, vis iš naujo baisiai nusivilia išgirdęs jų „nesąmones", įsidėmi jas ir su didžiausia panieka pakartoja kvailiausius žodžius. „Šitam reikėtų uždrausti vaikščioti, – priduria, – toks žmogus apskritai *nevertas* eiti." Vis dėlto galbūt laimė, kad žmonės, kurie artinasi prie jo kaip įsimylėjėliai, nekalba Spinozos sakiniais. Nors jis tikisi, kad bus užkalbintas, bet labai išrankiai atsirenka, kuriuos teikiasi išklausyti. Jam reikia daug pastangų apsimesti kurčiu – tai jo specifinis būdas įveikti save, ir jis didžiuojasi, kai atsisakymą bendrauti pavyksta *parodyti* trečiam asmeniui. Vos pasišalina tas, kurio jis, atrodė, negirdi, jo bruožai pagyvėja, jis taip prajunka, kad vežimėlis ima linguoti, paskui sako: „Tas dabar mano, kad aš kurčias. Ką jis čia įsivaizduoja! Toks apskritai nevertas stovėti! Dar gailisi manęs, nes laiko kurčiu. Tai man gaila *jo*. Šitoks kvailys!"

Jis buvo jautrus viskam, bet ypač stovėjimui ir ėjimui tų, kurie nesuvokia, kaip tai pravartu. Puikiai suprato, kokios paveikios didelės tamsios jo akys, ir pasitelkė jas vietoj kai kurių jam neįmanomų judesių galūnėmis. Vidury sakinio jis, būdavo, užsimerkia ir nutyla taip dramatiškai, kad šiek tiek išsigąsti, net jei jau seniai pripratai prie šio žaidimo. Tačiau niekada nepraleidi akimirkos, kai jis labai lėtai pakelia vokus ir su didinga ramybe atveria akis. Tada primena vienos rytietiškos ikonos Kristų. Per šį ilgą akių atvėrimo vyksmą, tiesiog ritualinį spektaklį, jis labai rimtas parodo save.

Žodžio „Dievas“ iš jo lūpų niekada negirdėjau. Jis turėjo seserį ir brolį, buvo visai mažas, kai kartą mama paragino juos garsiai *melstis*, kad jis pasveiktų. Tai sukėlė neviltį ir pyktį. Iš pradžių jiems pradėjus melstis jis, būdavo, verkia, paskui ima visaip trukdyti, garsiai rėkia, keikia juos, keikia Dievą, siautėja taip, kad išsigandusi mama galiausiai atsisako maldų. Jis nežinojo tokio dalyko kaip atsidavimas. Pasakodamas šiuos prisiminimus, ankstyvus protrūkius prieš Dievą pateisino taip: „Kas tai per Dievas, kurio pirma reikia paprašyti! Juk jis tai žino! Pats turi ką nors padaryti!“ Paskui pridūrė: „Bet nieko nedaro“, ir šis paskutinis sakinys liudijo, kad jo lūkestis dar nėra miręs.

Kai antrą kartą užėjau pas jį, priešais namą jo nebuvo. Įėjau į vidų, mama manęs laukė ir nusivedė į svetainę. Jis gulėjo vežimėlyje, prie pat šeimos stalo, virš sofos ant galinės sienos kabėjo Džordžonės paveikslas „Trys filosofai“. Neseniai Meno istorijos muziejuje vėl buvau matęs originalą, tai buvo, mano supratimu, gera kopija. Jis bemat prakalbo apie ją, netrukus supratau, kad priėmė mane namuose, kad galėtų pakalbėti apie šeimą. Čia buvo paprasčiau, viską galėjo parodyti, lauke būtų skambėję ne taip įtikinamai. Jo tėvas dailininkas, tai jis nutapęs Džordžonės kopiją, tai esąs jo vienišas šedevras, geriausia, ką kada nors nutapęs. Visa kita esą neverta dėmesio. Aš, be abejo, jau esu matęs tėvą, kartais jis išneša menininko karčius pasivaikščioti, tada einąs labai tiesus, gražus vyras, drąsiai nukreipiantis žvilgsnį tai šen, tai ten. Tačiau anapus to nieko nesą, namie jis tik sėdinėjąs, visiškai nieko neuždirbąs, kas pora metų dar pasitaiko koks užsakymas padaryti kopiją, bet nė viena jau nebūna tokia gera kaip „Trys filosofai“, o šie atsiradę jau labai seniai.

Jo mama paliko mudu, visada palikdavo jį vieną su lankytojais, tad jis galėjo papasakoti ir apie ją. Ji iš provincijos, mažo Žemutinės Austrijos miestelio pienininkė, po tą miestelį vaikšti-

nėjęs jaunas menininkas, pasipūtęs, akį traukiantis vyras plevėsuojančiais karčiais ir plačiakrašte skrybėle, merginos nulydėdavusios jį žvilgsniais. Ji įsimylėjusi, tapusi jo žmona, manėsi esanti dievaižin kaip pagerbta, bet anapus karčių nebuvę nieko, ji užkibusi ant pasipūtėliško vaikštinėjimo, tai buvęs visas jo menas.

Mama turėjo išmaitinti šeimą, tėvas bemaž nieko neuždirbo. Atsirado trys vaikai, sesuo, brolis ir jis, kurį mama labiausiai mylėjo ir kuris nuo šešerių metų darėsi vis bejėgiškesnis, ilgainiui jam vienam reikėjo daugiau darbo nei visam namų ūkiui. Mamai buvę labai šunku, ji būtų išjudinusi dangų ir pragarą, kad surastų jį išgydysiantį gydytoją. Ji stūmė jo vežimėlį į kiekvieną kliniką, nesileido išvaroma, ateidavo vis iš naujo, galvoje jai sukosi vienintelė mintis. Tačiau paskui viskas pasikeitę, jau aštuonerius metus jis, Tomas, šeimos duonpelnys. Brolis einąs į darbą, jis tarnautojas ir užsidirba pats, sesuo ištekėjusi vien tam, kad išeitų iš namų, jis tuo labai nepatenkintas, ji nuostabiai graži moteris, traukianti kiekvieno akį, jos eisena tarsi deivės – iš jos būtų išėjusi aukščiausio lygio šokėja ir aktorė. Vaikystėje jiedu buvę labai artimi. Sesuo prižiūrėjusi jį, kai mama išeidavo į darbą, jiedu neturėję jokių paslapčių, ji jam skaičiusi, o jis žadinęs ir nepaliaujamai kurstęs jos garbėtrošką. O kad būtų likusi namie, bet ji neištvėrė. Jaunuolius, kurie žavėjosi ja ir ateidavo į svečius, jis laikęs jos nevertais, žeminęs jos akivaizdoje, ji irgi jautusi, kad dvasiniu požiūriu nė vienas negalėtų varžytis su juo. Tačiau paskui atėjęs „piešimo specialistas“, vidurinės mokyklos mokytojas, kurį jis mažiausiai vertinęs, „nuobodus, bet atkaklus vaikinas“, šis nepasidavęs ir kaip tik už jo ji ištekėjusi. O anuomet jau jis pats gaudavęs stipendiją, iš kurios pragyvenanti visa šeima. Taip iš tikrųjų ir buvo, jis išlaikė savo studijomis šeimą.

Tomas pasakė tai pašaipiai ir išdidžiai, jo pašaipa buvo skirta seseriai, kuri mieliau leidosi, kad ją išlaikytų sutuoktinis, o ne jis,

jei būtų likusi namie, ji irgi būtų išgyvenusi iš jo stipendijos. Ne visai supratau, apie kokią „stipendiją" jis kalba, mielai būčiau paklausęs, bet pamaniau, kad būtų netaktiška, ir užgniaužiau klausimą. Tačiau ir neprireikė klausti, jis pats tęsė, paaiškino viską išsamiai ir nuodugniai. Pas jį atvykstantys profesoriai, vos įsitikinę jo gabumais ir ėmę pranašauti filosofo ateitį, papasakojo apie jo atvejį senai turtingai damai, užsiimančiai mecenatyste. Tačiau labdara jos nedomino, ji dairėsi ypatingų, unikalių atvejų. Jos parama turėjo praversti visai žmonijai, o ne paskiram nuskriaustajam. Profesorius Gompercas, bet ne jis vienas, ir kiti profesoriai, paaiškino jai, kad Tomas, jei tik būtų rūpestingai ir nuodugniai lavinamas, pasiektų tokių mąstymo rezultatų, kokių neįstengtų niekas kitas. Tai, kas šiomis aplinkybėmis atrodo esą trūkumas, iš tikrųjų būsią pranašumas, tereikia kantrybės ir deramos pensijos. Mama jam esanti būtina, jei daro viską, ką reikia, ji užimta su juo ištisą dieną, o kad galėtų studijuoti susikaupęs, jis turėtų žinoti, kad tėvas taip pat nevargsta. Tiesa, kad šis žmogus, galima sakyti, žlugęs, bet jis paliksiąs Tomą ramybėje, jei nesijausiąs pernelyg bejėgis. Juk jis nesąs blogas žmogus, tik apgailėtinas, kaip visi tie, kurie labiau pasitiki savo kojomis, o ne galvomis, ir pasipūtę vaikštinėja, užuot paskaitę sudėtingą knygą.

Dama atėjo vienintelį kartą: tėvas laukė jos, sėdėdamas ant sofos po savo Džordžone. Ji ilgai žiūrėjo į paveikslą ir pagyrė jį, tėvas turėjo įžūlumo neprasitarti, kad tai tėra kopija. Ji pasakė, paveikslas esąs toks gražus, kad mielai jį įsigytų, – „įsigytų", ne „nusipirktų", štai tokia subtili asmenybė, – o tėvas šiurkščiai atrėžė: „Šis paveikslas neparduodamas. Tai mano geriausias kūrinys, su juo nesiskirsiu." Labai išsigandusi ji atsiprašė. Nenorėjusi jo užgauti, žinoma, geriausią kūrinį jis turįs pasilikti jau vien tam, kad šis įkvėptų tolesniems darbams. Tomas, gulėjęs vežimėlyje tame pačiame kambaryje, kartais vos valdėsi nesušukęs:

„Gal norėtumėte pamatyti kitus paveikslus?!“ arba „Argi niekada nebuvote Meno istorijos muziejuje?“ Susidūręs su tėvo įžūlybėmis (taip jas vadino), jis nesitverdavo savo kailyje. Vis dėlto laikė liežuvį už dantų. Dama iš tikrųjų net nedrįso į jį pažvelgti, bet tikrai matė šalia ant pagalvės gulinčią sunkią filosofijos knygą, ir jis mielai būtų parodęs, kaip sugeba skaityti. Ketino perskaityti jai garsiai visą puslapį, kad ji būtų visiškai tikra, jog nėra apgaudinėjama. Tačiau dama buvo pernelyg subtili, galbūt baiminosi ir jo liežuvio – kai kurie žmonės bijo matydami, kaip jis skaito versdamas puslapius liežuviu, – ji tik labai draugiškai pažiūrėjo į jį ir paklausė tėvo, ar būtų įmanoma šiaip taip verstis su 400 šilingų per mėnesį, jei tai per mažai, jis galįs ramiai pasakyti. Papurtęs galvą tėvas pasakė: ne, ne, užtektinai, tik klausimas, kaip ilgai. Tokios studijos gali ilgai trukti.

„Tol, kol jos tęsis. Tebūnie tai mano rūpestis, – pasakė dama. – Jei jums tinka, dabar susitarkime dvylikai metų. Jūsų sūnus neturi jaustis spaudžiamas. Galbūt jis pajus norą pradėti savo knygą. Iš jo daug tikimasi, iš visų pusių girdžiu, kokia gera jo galva. Jei toliau norės dirbti prie knygos, galėsime vis pratęsti ketveriems penkeriems metams.“

Užuot klupsčiomis padėkojęs damai, taip tikinčiai jo sūnumi, tėvas tik paglostė barzdą ir pasakė: „Manau, kad sūnaus vardu galiu pareikšti sutinkąs!“ Dama padėkojo jam taip nuoširdžiai, tarsi jis būtų išgelbėjęs jai gyvybę, ir niekada nieko neveikiančiam tėvui pasakė: „Turite daug darbo. Ilgiau jūsų netrukdysiu.“ Paskui draugiškai linktelėjo Tomui. Eidama link durų, turėjo praeiti pro pat vežimėlį, todėl dar pridūrė: „Jūs mane labai džiuginate. Tik bijau, kad nesuprasiu jūsų knygos. Mano galva nelabai tikusi filosofijai.“ Ir išėjo. Nuo to laiko visada tiksliai pirmąją mėnesio dieną ateina 400 šilingų. Jau aštuonerius metus ji siunčianti pinigus ir nė kartelio nepamiršusi.

Turbūt dar niekada nebuvau girdėjęs tokios gražios istorijos. Vienintelis Tomo įsipareigojimas buvo toliau skaityti. Tačiau jis vis tiek būtų daręs tai, kas jam labiausiai patinka. Galbūt buvo minčių, kad jis apsigins daktaro disertaciją, jeigu tai kaip nors įmanoma. Tačiau dama apie tai neužsiminė nė žodeliu. Veikiausiai žinojo, kad yra keblumų. Kur, pavyzdžiui, prireikus jis laikytų egzaminus? Ar mama nugabentų jį vežimėliu į universitetą, o gal pas jį važinėjantys profesoriai (jų buvo keletas) pasistengtų, kad šiuo ypatingu atveju jį būtų galima egzaminuoti namie? Juk jis apskritai studijavo namie arba lauke Ercbišofo gatvėje, jeigu švietė saulė.

Tomas paminėjo antrąjį specialiai atvažiuojantį mokytoją: šis skaitė jam nacionalinės ekonomikos paskaitas, tai buvo Darbo rūmų sekretorius Benediktas Kautskis, garsiojo Karlo Kautskio sūnus. Tomą linksmino tai, kad abu svarbiausi jo mokytojai, patys jau nusipelnę, buvo dar įžymesnių tėvų sūnūs. Heinricho Gomperco tėvas Teodoras Gompercas, klasikinių kalbų žinovas, parašė daugiatomį veikalą apie graikų mąstytojus, net išverstą į anglų kalbą; senojoje Austrijoje jis buvo Aukštųjų rūmų narys, laikomas reikšmingu liberalų partijos oratoriumi. „Čia atstovaujamos visos partijos, – pasakė Tomas, – aš pasilieku teisę savarankiškai mąstyti ir nepriklausyti jokiai.“

Tėvui pakako pasirodyti priešais savąjį Džordžonės kūrinį, kad visiškai pasitrauktų į antrą planą, tokia ir buvo tikroji padėtis šeimoje. Atėjęs į namus, retkarčiais, būdavo, jį matau, bet jis mėgsta pasivaikščiojimus, išsaugojęs jaunystės meilės gamtai likučius. Tačiau juk negali vaikštinėti visą laiką, nežinau, kur eina kitais atvejais. Kavinėse niekada jo nematau, tad spėju, kad vis dėlto eina dirbti, nors sūnus, vis sumalantis jį į miltus, tvirtina kitaip. Namie visada nutinka taip, kad pamatau jį sėdintį ant sofos priešais „Tris filosofus“, pripratau matyti jo galvą ketvirtą

greta anų trijų, šalia jų jis atrodo neblogai. Prastu oru, kai reikia eiti į vidų, o tėvas namie, pro keturias galvas svetainėje eini tolyn į tėvų miegamąjį. Ten mama įstumia Tomą su vežimėliu, esi su juo vienas ir gali kalbėti visiškai netrukdomas, tarsi namie nieko nebūtų.

Mama taip jo paiso, kad jos žvilgsnio apskritai nepastebiu arba pastebiu labai retai. Jis visada nukreiptas į jį ir daiktus, kuriuos ji jam atneša, – ar lašintų vaistus į burną, ar kąsnis po kąsnio jį maitintų. Jo apetitas geras, ji gamina tik jam, kitiems kas nors nubyra tarp kitko. Tačiau jis niekada negiria valgio, juk filosofui dera niekinti tokį įprastą dalyką kaip valgis. Jis įprato parodyti panieką kiek gąsdinančia išraiška, kurią susieji su savimi, nors žinai, kad skirta ne tau. Antakių, šnervių ir lūpų kampučių derinys primena vieną rytietišką kaukę, kurios jis tikrai nėra matęs. Kartą Tomas prisipažino išmokęs parodyti panieką mimika, o kai pusiau juokais papasakojau, kokį įspūdį man padarė vienas Leibnico laiško sakinys: „Je ne méprise presque rien“*, jis supyko ir sušnypštė ant šalia gulinčio Leibnico tomo: „Čia Leibnicas pamelavo!“ Jam nepatiko, kai matei jo „penėjimą“, taip jis vadino. Jei vis dėlto, būdavo, taip nutinka, paniekos išraišką veide jam pavyksta išlaikyti visą laiką, kol valgo. Paskui jis dar atsisako paskutinių dviejų ar trijų kąsnių, liekančių lėkštėje, ir gana šiurkščiai sako mamai: „Patrauk! Nenoriu matyti!“

Ji niekada jam neprieštarauja. Niekada neįkalbinėja. Be žodžių vykdo kiekvieną jo nurodymą, kartais tokį trumpą ir valdingą, kad nuskamba kaip įsakymas. Atrodo, kad vykdydama šiuos nurodymus ji apskritai nežiūri savo įdubusiomis akimis, kad aklomis viską padarytų taip pat gerai, bet iš tikrųjų pastebi menkiausią jo jausmą, taip pat ir kaip kiti elgiasi jo akivaizdoje.

* Aš neniekinu bemaž nieko (pranc.).

Kai kurie žmonės jai patinka, nes jų poveikis jam geras, kitų ji nekenčia, nes jie jį slegia. Ji atkreipia dėmesį į jo būklę lankytojui išėjus, pastebėjusi, kad savijauta pagerėjo, laiko tave pageidaujamu ir privilegijuotu. Labiausiai nekenčia žmonių, kalbančių jam apie keliones ir sportą. Kai kuriuos jo būsena itin skatina tokioms kalboms, slegiami jo reginio jie pliauškia apie savo gyvenimo įvykius, labiausiai nutolusius nuo šios būsenos. Tariasi suteikiantys jam „pramogą", jei apskritai mėgina kaip nors pateisinti savo žiaurumą. Šitaip jie duodantys tai, ko jam labiausiai stinga. Jis klausosi jų sunkiai alsuodamas, dažnai trumpai nusijuokia, o tai juos dar labiau padrąsina.

Vienas studentas, „labdaringai" lankantis jį kas savaitę, kartą labai dramatiškai papasakojo laimėjęs barjerinį bėgimą. Nepraleido nė menkiausio mažmožio, Tomas nepamiršo nė vieno pasakodamas man po kelerių metų. Kai matadoras išėjo, jį apėmusi tokia neviltis, kad nebenorėjo daugiau gyventi. Termometras, kuriuo mama neseniai matavo temperatūrą, tebegulėjo ant pagalvės, jis sugebėjo jį prisitraukti liežuviu, apžiojęs kuo smulkiausiai sukramtė ir prarijo šukeles kartu su gyvsidabriu. Tačiau nieko neatsitiko, bemat atsidūrė ligoninėje, stulbinamos konsistencijos jo viduriai iškrėtė pokštą, jis net nepajuto skausmo ir liko gyvas.

Tai buvo pirmasis bandymas nusižudyti. Ilgainiui jis pamėgino dar dusyk. Negalėjo nieko griebtis rankomis ir kojomis, todėl kiekvienam bandymui reikėjo nepaprasto greičio ir ryžto. Antrą kartą jis sukramtė stiklinę ir nurijo šukes. Trečią kartą suvalgė visą laikraštį. Iš pykčio apsiašarojęs užbaigė pasakojimą tuo, kad abu kartus jam visiškai nieko nenutiko. „Esu vienintelis žmogus pasaulyje, negalintis nusižudyti." Kai kuriais savo „ypatumais" jis didžiavosi, šituo – ne. Ar man neatrodo, kad tokiomis aplinkybėmis ne taip dažnai ir mėginęs?

Kluptelėjimai

Su Tomu, būdavo, nesidrovėdamas kalbu apie masę, jis klausosi manęs kitaip nei kiti žmonės. Po Fredlio Valdingerio jis antrasis, su kuriuo ilgai apie tai kalbu. Jo požiūris nėra ironiškas kaip Fredlio, kurio sąmonę plačiai išlavino budizmas. Kalbėdamas su juo apie masę – ypač pirmaisiais metais, – pats sau atrodžiau šiek tiek barbaras, nuolat kartojantis tą patį, o jis priešpriešino mano patirčiai sudėtingas, tiksliai apibrėžtas sąvokas, darančias man įspūdį. Tačiau ypač reikšmingas buvo Budos išeities taškas, būtent ligos, senatvės ir mirties fenomenai, – viskas, kas susiję su mirtimi, jau anuomet man buvo svarbiau už masę.

Visai kitokio pobūdžio reakciją patirdavau, pasakęs ką nors apie masę Tomui, ir ši reakcija iš pradžių mane stebino. Būseną, man tapusią mįslių mįsle, būtent paskiro žmogaus išnykimą masėje, jis pamėgino susieti su savimi ir suabejojo, ar apskritai kada nors galėtų virsti mase. Kadaise paprašęs, kad mama paimtų į Gegužės 1-osios demonstraciją, ji nustūmusi jį su vežimėliu visą ilgą kelią į miestą – nenoriai, bet jis nenusileidęs. Tačiau panorėję prisijungti prie demonstracijos buvo įgrūsti į vežimėliais atriedančių invalidų grupę. Jis protestavęs, kiek įmanydamas šaukė norįs žygiuoti kartu su kitais, bet nesėkmingai. Tai neįmanoma, juk jis apskritai negalįs žygiuoti, tik sulaikytų koloną, ne, visi neįgalieji traukia kartu, taip jie išlaikysią bendrą tempą ir geriau atrodysią, juk jis ne vienintelis, esą daugybė kitų, juk visi čia karo invalidai, visi iki vieno.

Tačiau jis – ne karo invalidas, o studentas, studijuoja filosofiją, šaukęs jis piktai. Jis turįs žygiuoti po akademinio legiono, kovingų

studentų socialistų, po jų visada žygiuoją jo pažiūrų studentai, jis norįs būti tarp savų studentų, antraip demonstracija jo visiškai nedominanti. Tačiau organizatoriai nenusileido, jie turį žiūrėti tvarkos, žodžiu, be gailesčio įbruko jo vežimėlį tarp karo invalidų, kai kurie iš jų žingsniavo patys, kiti, kaip ir jis, buvo stumiami.

Per visą demonstraciją jis jautėsi išprievartautas. Važiavo pačiame krašte, ypač gerai matomas žiūrovams, laimė, jie nesuprato, ką jis mėgina pasakyti savo šnabždančiu balsu: „Aš ne prie jų! Nesu karo luošys!" Mažiausiai jis norėjo būti karo luošys. *Jis* nedalyvavo kare. Nieko nenužudė. Visu rimtumu tvirtino, kad nebūtų ėjęs į karą. Visi kiti ėjo, iš baimės, ir už tai buvo nubausti sunkiais sužalojimais. Daugybė ėjo net iš entuziazmo. Tačiau šis jiems greitai išgaravęs. Dabar jie visi traukė drauge po didžiuliu užrašu „Karui – ne!" Žinoma, ne, *jie* jau niekada nepatrauks į karą, juk net nepajėgtų, bent tai nebuvo melas, bet visi kiti, einantys savo kojomis, ir vėl nubėgtų kaip avys, pamiršę gražius Gegužės 1-osios šūkius. Apie tą demonstraciją jis kalbėjo kupinas didžiausios neapykantos. Juk ten viskas buvo kaip kariuomenėje. Visi luošiai drauge, sava kompanija. Jis buvo už tai, kad kiekvienas žygiuotų ten, kur nori, nieko bloga skirstyti pagal rajonus ar pagal gamyklas, bet skirstymas pagal luošumą buvo gėdingas ir jis daugiau niekada nebėjo.

Paklausiau, ar negalėtų įsivaizduoti kokios kitos situacijos, kai mielai ištirptų masėje. Juk ir tą kartą jį traukė demonstracija, antraip nebūtų vertęs mamos ten eiti. Juk ji nenorom nusileido, galbūt pagalvojo, kas iš to gali išeiti. Juk yra ir kitokių progų, kai nereikia judėti pirmyn, pavyzdžiui, susirinkimai salėje. Ar jie jam nebūtų mieli? Juk tikrai jau yra kur nors buvęs. Vien tai, kaip jis kalba apie karą, liudija, kad yra girdėjęs prieš karą nukreiptų kalbų, būtent patyręs jaudulio būseną, kai esi drauge tarp daugybės kitų žmonių.

Jis nutaisė skeptišką miną. Jeigu jis mane gerai suprantąs, šis išgyvenimas susijęs su *lygybės* jausmu, o kaip tik šis jam visiškai nepažįstamas. Ar aš girdėjęs apie luošių sąjungos leidžiamą luošių laikraštį? Ne? Jis paprašys mamos, kad paruoštų man vieną šio luošių laikraščio egzempliorių, kai ateisiu kitą kartą. Tie luošiai – jis taip dažnai vartojo šį žodį stengdamasis aiškiai parodyti, kad savęs nepriskiria prie jų, – tie luošiai irgi renkasi į susirinkimus, apie juos paskelbia jų laikraštis. Vieną kartą jis leidosi ten nugabenamas, norėjo pažiūrėti, kaip ten yra. Tačiau jokių vežimėlių ten nebuvo, visi sėdėjo eilėmis ant kėdžių, o kažkoks vienarankis žmogus priekyje ant pakylos palaikė tvarką. Mama pastatė jo vežimėlį nuošalyje, gana toli priekyje, kad ir jo replikos būtų girdimos, nes jis buvo tvirtai pasiryžęs nieko jiems neatleisti.

Tokio susirinkimo lygio aš apskritai neįstengčiau įsivaizduoti. Tie žmonės manėsi esą tarsi kokia profsąjunga ir elgėsi atitinkamai. Visą laiką kalbėjo tik apie kokias nors teises, kurias būtina išsikovoti, – tiesiog neapsikentei skundų, kaip jiems blogai einasi. O tetrūko vienam plaštakos, kitam akies. Buvo vienas medine koja, kitam kretėjo galva, visi buvo bjaurūs, jis nužvelgė eiles dairydamasis protingo veido, nebuvo nė vieno, su kuriuo panorėtum užmegzti filosofinį pokalbį. Būtų galėjęs lažintis, kad nė vienas iš tų keturių penkių šimtų žmonių salėje niekada negirdėjęs Leibnico vardo. Girdėjai tik reikalavimus pakelti pensiją, taip, tai buvęs pensininkų susirinkimas. Kai tik, būdavo, pasigirsta toks reikalavimas, jis paleidžia kokią repliką. Juk jie jau užtektinai turį, jiems pernelyg gerai sekasi, ko jie iš tikrųjų nori? Kokia begėdystė visiems ateiti į susirinkimą savomis kojomis ir šitaip skųstis! Šiaip ar taip, jis kiek įmanydamas trukdęs susirinkimui, jo replikos buvusios garsesnės, nei man atrodo, jis nežinąs, ar jos visos buvo suprantamos, bet kai kurias tie žmonės tikrai suprato, nes piktinosi ir galiausiai įtūžo.

Tokia toji jų kalbos laisvė, taip jie jos paisė! Vienarankis pirmininkas prašė jo netrukdyti, kiti irgi norį pasisakyti. Tačiau jis tiesiog nenorėjęs klausytis nesąmonių ir trukdęs vis labiau, kol vienarankis paprašė jį palikti salę!

„Kaipgi turėčiau ją palikti? – atšovęs jis, – ar pasakysite man, kaip turėčiau ją palikti?" Vienarankis drįso begėdiškai išrėžti: „Radote kelią į salę, rasite ir iš jos!" Tuo norėjo pasakyti, kad mama turinti išstumti jį iš salės, deja, ji taip ir padariusi, nes išsigandusi. Jis būtų mielai pasilikęs ir pažiūrėjęs, ką jie būtų darę. Gal tie savomis kojomis vaikščiojantys žmonės būtų nepasigėdiję užpulti ir primušti jį, beginklį. Kaip aš manąs, ar jie būtų taip pasielgę? Jau vien dėl to vertėję palaukti ir pasižiūrėti. Jis visiškai nejautęs baimės. Būtų spjovęs jiems į veidą ir sušukęs: „Padugnės!" Tačiau mamos neįkalbėsi. Ji visada drebanti dėl jo, brangiojo vaikelio. Iš tikrųjų elgiasi su juo kaip su vystomu kūdikiu, o jis negalįs be jos išsiversti ir pasipriešinti. Juk apskritai ji daranti tai, ko nori jis.

O dabar aš turįs jam pasakyti, ar tai buvo „masės išgyvenimas"? Jis apskritai nesijautė jiems *lygus*. Visi jie manę, kad jam kur kas blogiau nei jiems, ir tai žmonės, skaitantys tik savo luošių laikraštį ir nieko daugiau. Taigi jiems kur kas blogiau nei jam, todėl jie tik per plauką jo nepuolė. Dabar apie tai pagalvojęs turi pasakyti, kad jie jam *pavydėjo*, galbūt buvo matyti, kad jis rengiasi filosofijos daktaratui.

Tomas negalėjo pasakyti apie masę nieko daugiau. Pradėjau suvokti, kaip netaktiškai pasielgiau, užvedęs šią kalbą. Kaip galėjau jo akivaizdoje kalbėti apie *tankumą* ir *lygybę* masėje? Kokia lygybė ten būtų įmanoma jam? Ir kaip prie jo, visada gulinčio vežimėlyje, prisispaustų kiti? Savo neatšaukiamą skausmingą kitoniškumą perkeisti į ką nors išdidaus jam buvo gyvybinis klausimas. Juk dėl to jis išmoko skaityti su liežuviu, dėl to ėmėsi sun-

kių, tik nedaugeliui išrinktųjų įkandamų knygų, ir nors labai pabrėžė studijuojąs, tai tebuvo laikinas užsiėmimas, iš tikrųjų jis norėjo būti pripažintas *filosofas* ir rašyti veikalus, kupinus tokios jėgos ir savitumo, kad kada nors ir apie jį – kaip apie Spinozą, Leibnicą ir Kantą – būtų rašomos storos knygos. Tik šią seką jis pripažino, tik prie jų priklausė pats, ir nors toli gražu dar tiek nepasiekė, tik labiausiai kitų pažemintas ir sugėdintas akimirką suabejodavo, kad kada nors iš tikrųjų bus priimtas į šią seką.

Dar niekada nebuvau patyręs tokios didžiulės garbėtroškos, ji man patiko, nors ir nenumaniau, kuo grindžiama. Mat visa, ką Tomas iki šiol diktavo mamai – pavienės mintys, taip pat autobiografijos pradmenys, – anaiptol nebūtų patraukę mano dėmesio, jei būčiau nežinojęs autoriaus gyvenimo aplinkybių. Jis dar neturėjo savo stiliaus, padiktuotųjų fragmentų kalba buvo bespalvė ir negyva, tai, ką jis kalbėjo per ilgas mudviejų pokalbių valandas, buvo daug įdomiau ir ypač krito į akis, kad per tokį pokalbį stiprėjo ir *darėsi* įdomu. Jis bemat pastebėjo, kad ne itin vertinu tuos fragmentus, pasakė, kad visa tai dar nesiskaito, padiktuota prieš keletą metų, kai dar net nebuvo pramokęs mąstyti, antra vertus, gailu ir sentimentalu, – jis turėjo omenyje autobiografiją. Juk jis negalįs diktuoti mamai savo tikrųjų griežtų minčių, jos ją susargdintų. Tam reikia lygiaverčio draugo, panašaus į mane, ir apskritai dar ne laikas. Man labai patiko, kaip jis įsivaizduoja garbę ir nemirtingumą, kad tikėjau juo. *Nusprendžiau* tikėti ir numaldžiau dvejones, nors jos niekada visiškai nenutilo.

Jis kalbėjo man apie viską, buvo toks atviras, kaip iki šiol nė vienas žmogus. Daugybė dalykų, tokių savaime suprantamų, kad niekada nebūčiau apie juos susimąstęs, mano sąmonę pasiekė tik per jį. Ne itin domėjausi fiziniais dalykais, mano kūnas man nereiškė nieko, jis buvo čia, tarnavo man, aš jį pripažinau. Mokyklos laikais pamokos, per kurias kūnas, galima sakyti,

darosi savarankiškas, pavyzdžiui, gimnastika, man buvo neapsakomai nuobodžios. Kam bėgti, jeigu niekur neskubi, kam šokti į aukštį, jei tai nėra gyvybės klausimas, kam *lygintis* su kitais, jei kiekvieno sąlygos kitokios, – ar būtum toks pat stiprus, ar lygiai toks silpnas kaip kitas. Per gimnastiką, būdavo, niekada nesužinai ko nors nauja, visą laiką kartoji tą patį, visą laiką būni toje pačioje ribotoje erdvėje su pjuvenų ir prakaito kvapu, – kas kita keliauti pėsčiomis, tada pamatai naujų vietų, naujų kraštovaizdžių, tada niekas nesikartoja.

O dabar paaiškėjo, kad kaip tik ši nuobodžiausia veikla labiausiai domina Tomą. Jis, būdavo, vis iš naujo klausia, kokios nuotaikos šoki į aukštį, nepaniekina ir šuolių į tolį, taip pat šuolio per ožį ir šimto metrų bėgimo. Mėginu nupasakoti šias procedūras taip, kad patenkinčiau jį ir sykiu nepriverčiau pernelyg apgailestauti, jog negali jų atlikti. Tačiau mano pasakojimai jo niekada netenkina. Jis visada nutyla, ilgai neprataria nė žodžio, paskui, dažniausiai kitą kartą, pateikia klausimų, iš kurių aišku, kad norėtų sužinoti daug tiksliau. Kartais prikiša man, kad pasakoju kiek abstrakčiai. Man nederanti tokia puikybė, aš atrodąs kaip sotus apsirijėlis, kalbantis alkanam apie valgį ir mėginantis įrodyti, kad valgyti apskritai neverta. Taip jis priverčia mane daugiau dėmesio skirti kūniškiems dalykams. Pagaunu save staiga pradedantį galvoti apie ėjimą, kai einu, ir ypač apie kritimą, kai krintu. Visada jaučiu, kad svarbu ir naudinga pasakoti jam apie *nesėkmes*, ir nors jis niekada neprisipažįsta, matau, koks laimingas, kai susigėdęs pasakoju jam apie tai, kaip juokingai ir vėl elgiausi.

Mokykloje išties buvau prastas gimnastas ir kalbant apie praeitį nereikėjo nieko išgalvoti: pakako prisiminti atvejus, kuriuos šiaip mielai būčiau pamiršęs. O kalbant apie dabartį, pripratau per pasivaikščiojimus dažniau suklupti, pargriūti, nusibalnoti

kelius ir rankas, o paskui apsilankęs pas jį parodyti. Ne iššyk, būdavo, prabylu apie tai, bet slepiu atitinkamą ranką taip, tarsi gėdinčiausi. Jis mėgaujasi šiuo žaidimu, įdėmiai stebi mane ir galiausiai paklausia: „Kas tavo rankai?“ – „Nieko. Nieko.“ – „Parodyk!“ Kiek pasispyriojęs parodau ir patiriu, kaip jį džiugina mano nerangumas. „Ir vėl! Tu ir vėl griuvai!“ Jis prisimena jonėnų filosofą Talį, kuris žvelgė į žvaigždes, užuot žiūrėjęs į žemę priešais, ir įkrito į šulinį. „Nuo šiol vadinsiu tave Taliu! Eik vidun ir nusiplauk kraują! Mama tenai.“ To kraujo tiek ir tėra, bet jam malonu, kad ir mama sužinos apie mano nerangumą, tad einu į vidų, o ten ji primygtinai reikalauja leisti jai nuplauti man kraują.

Kai eidamas pas jį suklumpu ir pargriūnu per keletą žingsnių nuo vežimėlio, džiūgavimui nėra galo. Tai nutinka nedažnai, antraip sukelčiau įtarimų. Šiaip ar taip, išmokau griūti įtikimai, ir Tomas šaipydamasis net patarė man parašyti „Esė apie griuvimo meną“, tokios dar nesą. Jis nenujautė esąs labai arti tiesos, kad sustiprinčiau jo savigarbą, pasidariau tikras griuvimo meistras. Laimė, įdirbis buvo dar prieš mudviem susipažįstant. Trejus metus stebėjome vienas kitą iki pradėjome kalbėtis, ir buvau taip juo susižavėjęs, kad iš tikrųjų nežiūrėjau po kojomis ir kartą suklupęs pargriuvau visai prie pat jo. Tai padarė jam didžiulį įspūdį, jis viską įsidėmėjo ir dabar, kai sąmoningai pratęsiau šią griuvimo tradiciją, priminė tą atvejį su menkiausiomis smulkmenomis.

Manau, kad dėl šių inscenizuojamų kluptelėjimų jis pajuto man didžiulę simpatiją. Žinoma, svarbūs jam buvo ir mūsų pokalbiai, nes čia irgi stengiausi suklupti. Tai nebuvo lengva, nė už ką nenorėjau apsieiti be mūsų pokalbių, bet kad įgyčiau jiems teisę ir jo pasitikėjimą, reikėjo, kad jis pastebėtų, jog ir aš kai ką skaitęs ir žinau. Tačiau retsykiais, ne per dažnai, būdavo, apsimetu

neskaitęs kokios nors svarbios mokslinės knygos, kurią jis buvo atidžiai išstudijavęs, arba net kokio žymaus filosofo. Žaidimas gana rizikingas, tai, ką jis su visomis smulkmenomis gerai žino iš teksto, tariamai žinau tik iš santraukos ir turiu atsisakyti argumentų, kurie diskutuojant tiesiog lipa ant liežuvio. Jei per pokalbį man pavyksta išvengti tam tikros citatos, padrąsėju ir išties begėdiškai padarau šiurkščią klaidą: priskiriu Spinozai Dekarto teiginį, atkakliai tvirtinu esąs teisus, duodu Tomui užtektinai laiko prisitraukti sunkiausią pabūklą, žiūriu tarsi baimingai, o jis vis labiau karščiuojasi, galiausiai, kai atrodo, jog galutinai pralaimėjau, apsimetu tokiu nelaimingu ir susigėdusiu, kad Tomas vėl pasidaro kilniadvasis ir ima mane guosti. Kai šitaip nutinka, žinau, kad triukas pavyko, kad jis pajuto pranašumo jausmą ir mėgaujasi juo ne itin mane niekindamas, nes anksčiau neblogai laikiausi. Ypač laimingas būdavau radęs jėgų atsisveikinti iš karto po tokio jo triumfo, o ir šiandien mažai kas mane džiugina labiau už šių akimirkų prisiminimą.

Tačiau Tomas triuškino mane ne tik filosofijos istorijos srityje, kurią juk iš tikrųjų studijavo. Leido man pajusti, kad patirties jam netrūksta ir kitoje labai svarbioje srityje. Iš pradžių kalbėjo apie tai kiek santūriai, gal kad neišgąsdintų manęs. Antra vertus, galbūt pirma norėjo sužinoti, kiek gali sau leisti, nes laikė mane perdėtai droviu. Visada mačiau jį visiškai bejėgį; kai jis, būdavo, kartais mano akivaizdoje valgo arba geria, matau, kad pats nieko negali prisitraukti prie savęs. Stengiasi, kad nebūčiau netoliese, kai jam prireikia tuštintis; jeigu taip staiga nutinka, be didelių ceremonijų liepia man eiti ir pašaukia mamą tik tada, kai jau šiek tiek nutolstu. Paskui neturiu teisės grįžti, pamatau jį tik kitą dieną. Čia jau *jis* buvo perdėtai drovus, ir tai man patiko. Tačiau kaip nustebau, kai vieną dieną jis man tiesiai šviesiai pasakė, kad vakar buvo atėjusi „mergaitė“. Graži ir kvaila, tik tam reikalui ir

tinkama, po valandos jis ją išsiunčiąs. Jis apsirikęs dėl jos eisenos, mielai iškeistų į kitą. Atrodė, tarsi turėtų visą pulką mergaičių, tereikėtų imti ir naudotis. Netekau žado, jis pajuto mano sutrikimą ir įsikalbėjo.

Anksčiau neturėjęs jokių mergaičių, už šį pasiekimą esąs dėkingas profesoriui Gompercui. Jis labai troškęs pabūti su moterimi, dėl to dažnai jautęsis toks nelaimingas, kad nenorėjęs mokytis. Dienų dienas, būdavo, nepaliečia knygos, iš neturėjimo ką veikti liežuvis susitraukia, jis taip išsityčiojąs iš sesers ir jos gerbėjų, kad ta verkdama išbėga iš namų. Profesorius Gompercas, per visą valandą nieko iš jo neišpešęs, klausinėja, kas gi iš tikrųjų nutiko, ir vieną kartą jis prisipažinęs: jam reikia moters. Moteris turi būti, antraip jis negalėsiąs toliau studijuoti. Profesorius Gompercas kyštelėjo mažylį pirštą į ausį, kaip visada darydavo kebliomis aplinkybėmis, ir pažadėjo pagelbėti.

Jis nuėjo į kavinę gatvelėje šalia Kertnerštrasės, kur lankėsi mergaitės, ir vienas prisėdo prie atskiro stalo. Dar niekada nebuvo lankęsis tokioje vietoje. Užsidėjęs tamsius akinius, kad niekas jo nepažintų, juk, šiaip ar taip, universiteto profesorius ir senyvas ponas. Sėdėjo ten su savo milo pelerina, kurios niekada nenusivelka, juolab tokioje vietoje, aukštas ir tiesus kaip žvakė. Neilgai buvo vienas, prie stalo netrukus prisėdo trys mergaitės, tiesa, ne itin iš jo tikėjosi, mat atrodė veikiau atsitiktinai čia užklydęs. Tačiau jis visai nesididžiavo, bemat jas užkalbino ir savo lėta, tęsiama, primygtine maniera paaiškino reikalą. Jis turįs jauną paralyžiuotą draugą ir ieškąs jam mergaitės. Draugas nėra sukriošęs ir atgrasus, neserga jokia bjauria liga, priešingai, ypač tankių plaukų ir gražiausių akių. Labai jautrus, pats visiškai nieko negali, nepasiima net maisto, subtili ir labai talentinga dvasia, kuriai viską reikia padaryti. Jis ieškąs jaunos, žvalios, sveikos mergaitės, kuri kartą per savaitę nuvyktų į Hakingą, dieną, po pietų.

Užmokesčiu jis pasirūpinsiąs. Jei sutarsią dėl kainos, pinigai visada gulės ant komodos miegamajame. Prieš išeidama mergaitė juos tiesiog pasiimsianti nuo komodos, bet tik tuo atveju, jei viskas gerai klosis, antraip ne, štai tokia sąlyga.

Paaiškėjo, kad kiekviena iš mergaičių mielai ateitų, tiesa, tik pakartotinai patikinus; kad paralyžiuotasis nėra šukriošęs. Jos paklausė, kuo jis vardu, ir vardas, ir pavardė joms buvo kuo nors artimi. Viena draugė iš tos užeigos pati buvo Marek. Jos pasiūlė, kad profesorius Gompercas išrinktų iš jų jam labiausiai patinkančią, visos jos sutinkančios nueiti pas „Tomą“, kurį jau vadino vardu. Taip nutiko, kad visos buvo gražios, žinoma, kiekviena savaip. Profesoriui anaiptol nebuvo lengva pasirinkti; vėliau pasakodamas Tomui jis pavadino šį nuotykį „Pario sprendimu“.

Tačiau mergaitei atėjus pirmą kartą, profesoriaus nebuvo, jis pasakė nenorįs savo žila barzda gadinti porai džiaugsmo. Mergaitė buvo nuoširdi ir rūpestinga, Tomas patyrė tai, ko jau seniai audringai troško. Jis nesitvėrė džiaugsmu ir tokios egzaltuotos būklės pamiršo priminti mergaitei apie užmokestį ant komodos. O ji taip atsidavė savo naujajam uždaviniui, kad nei pažvelgė į tą pusę, nei paklausė, tik savaime pažadėjo ateiti kitą šeštadienį trečią valandą. Ji ir atėjo tiksliai laiku, paskui irgi nepraleido nė vieno šeštadienio, o Tomas priminė jai pinigus už aną kartą. Tąsyk ji juos paėmė, bet paskui būdama su juo niekada neėmė pinigų, o Tomo paraginta sakydavo: „Ne ne! Pas tave aš taip ateinu!“, ir turėjo praeiti visa savaitė, kol ji ryždavosi pasiimti nuo komodos užmokestį, dėl kurio juk galiausiai buvo sutarta.

Tai truko ilgiau nei metus ir kas kartą jis, būdavo, primena jai pinigus. Slapčia trokšta, kad ji juos paliktų, ir trokšta taip stipriai, kad atranda vis naujų būdų apie juos kalbėti. „Kažkas iškratė savo piniginę ant komodos, – sako, – prašau, gal norėtum pasiimti?“ arba „Kodėl žmonės palieka pas mane savo pinigus!

Nepakenčiu! Ar aš elgeta?“ To reikia griebtis vos jai atėjus, nes paskui jau visiškai nieko nepeši. Šeštadienį, kai jis norėtų džiaugtis jos atėjimu, vieną akimirką prisimena tą kvailą dalyką ir turi prasimanyti ką nors nauja. Be to, jį skaudina, kad viskas taip susiję su profesoriumi, tarsi ir po kelių mėnesių jis čia dalyvautų. Kartais blogai nusiteikęs ir norėdamas įgelti mergaitei, jis sako: „Tavo draugas, profesorius, liepė tave pasveikinti“ arba „Ar profesorius neužėjo pas tave į kavinę?“ Ji naivi, paklūsta jam, nes nenori pykdyti. Jis atkaklus, nenusileidžia, ir ji nedrįsta prieiti prie jo nepadariusi to, ką jis jai primena padaryti. Ji pati mielai jam ką nors atneštų, bet kartą pamėginusi mažytę dovanėlę, sulaukė nemalonės. „Dovana štai ten, – pasakė jis niršiai, truktelėjęs galvą komodos kryptimi. – Tik profesorius čia dalija dovanas.“

Jei ji būtų supratusi tikrąjį jo norą, viskas būtų klostęsi puikiai, bet išdidumas nedavė jam ramybės, Tomas kaskart vertė ją daryti tai, ko ji visai nenorėjo, ir pradinis besaikis dėkingumas dabar virto pykčiu. Per savaitę, būdavo, pasitaiko, kad jis staiga pagalvoja apie ją su neapykanta. Jam gulint vežimėlyje saulėkaitoje pro šalį praeina moteris, kurios eisena jam patinka, ir jis su neapykanta galvoja apie būsimą šeštadienio apsilankymą. Tomas papasakojo man, kaip viskas nutrūko, ir neatrodė apgailestaująs. Laikė tai vyrišku, laisvos dvasios vertu veiksmu, ypač dėl to, kad paskui gana ilgai nieko neturėjo. Pasakė jai gana atžariai: „Tu ir vėl kažką pamiršai!“ Palūkėjo, kol neapkenčiami pinigai atsidūrė jos rankinėje, tada pridūrė: „Tau daugiau nereikia ateiti!“ Nesileido į jokius paaiškinimus. Kai tarpduryje ji dar kartą klausiamai atsigręžė, jis sušnypštė: „Aš neturiu laiko. Reikia daugiau studijuoti.“ Ji parašė jam laišką, negrabų ir pilną klaidų, meilės laišką, niekada tokio nemačiau, o, kad būčiau jį įsiminęs.

Jis davė man jį paskaityti ir stebėjo, kai skaičiau. Neatrodė susijaudinęs, jau buvo praėjęs kiek laiko, šiaip ar taip, buvo liepęs

tą laišką išsaugoti; pora žodžių, tiek jam pakako bendraujant su mama, pareikalavo: „Duokš laišką!“ Nepaaiškino, kokio laiško nori, o ji žinojo, ką jis turi omenyje. Perskaitęs supratau, kas atsitiko, buvo akivaizdu, kaip neteisingai su ja pasielgė. Jis liko neperkalbamas, paskutiniai žodžiai apie ją buvo tokie: „Tada ji turėtų grąžinti pinigus Gompercui, visus!“

Per tą laiką jis išmoko padaryti įspūdį moterims ir per mudviejų pokalbius neslėpė esąs patyręs vyras meilės klausimais. Jį, būdavo, aplanko moterys, joms leidžiama sėdėti prie vežimėlio lauke saulėkaitoje, jos pasakoja jam apie savo nelaimingas santuokas ir kaip kenčia nuo žiaurių sutuoktinių. Jis klausosi, o jos jaučiasi suprastos. Kartais jis ką nors pataria, jos pasinaudoja patarimu, paskui atėjusios dėkoja, kad patarimas veiksmingas. Jei moters eisena jam nepatinka, jis nesileidžia į kalbas. Duoda mamai ženklą ir ši nustumia vežimėlį su juo į vidų, taip posėdis nutrūksta arba apskritai nė neprasideda.

Stebuklas, kurio jis laukė, įvyko jau mums susidraugavus. Kartą peršalusį ir karščiuojantį jį aplankė gydytoja, kurios kabinetas buvo Ober Sankt Feite. Ji atvažiavo savo mažu automobiliu, mama bemat nuvedė pas jį į miegamąjį, tad jis apskritai nematė jos einančios. Nuo karštinės kiek apdujęs snūduriavo. Staiga ji stojo priešais jį ir prisistatė kaip gydytoja. Ir tokios būsenos jis neužmiršo iš lėto plačiai atverti akių, kaip buvo įpratęs, ir efektas buvo įprastinis. Gydytoja bemat įsimylėjo ir pakvietė jį, vos pasveikusį, į neilgas išvykas automobiliu. Kai tik, būdavo, ji turi laiko ir oras gražus, atvažiuoja jo pasiimti.

Iš pradžių mamos padedama iškelia jį iš vežimėlio ir kaip ryšulį padeda į automobilį. Paskui paklausia, ką norėtų pamatyti, jis gali rinktis, ko nori. Išvykos, iš pradžių trumpos, vis ilgėja, galiausiai siekia iki Zemeringo. Įkeltas į automobilį prieš tokią išvyką, jis užtraukia savo paties dainą. Patyriau tai kele-

tą kartų, norėjau jį aplankyti ir, nors jau mačiau priešais namą gydytojos automobilį, užuot apsigręžęs, priėjau artyn, tariamai pasisveikinti, o iš tikrųjų išgirsti laimingą mėginančio džiūgauti, nes Marekui atsivėrė pasaulis, balso dvelksmą. Gydytoja elgėsi su juo labai rūpestingai ir kiekvieną laisvą akimirką skyrė šioms išvykoms, ji tapo jo drauge ir buvo ja, kol su juo bendravau.

Kantas užsiliepsnoja

Nuo to laiko, kai persikrausčiau ant kalvos miesto pakraštyje, mano rajonu pasidarė Viena, besidriekianti nuo Vecos buto Ferdinando gatvėje iki Hakingo, taigi Viena savo didžiausiu pločiu. Vėlai naktį grįždamas iš Vecos sėsdavau ne į metro traukinį, greičiausią susisiekimo priemonę, važiuojančią iki galutinės stotelės Hiuteldorfas-Hakingas. Per tirščiau gyvenamus kvartalus netoli nuo metro ėjo dvi lygiagrečios tramvajaus linijos. Naudojausi jomis, atkarpa buvo labai ilga, kur nors pakeliui užsimanęs, būdavo, iššoku ir einu skersai išilgai tamsiomis gatvėmis. Nebuvo tokios gatvelės šiame didžiuliame rajone, gal net ir namo, kurių per šiuos reidus nebūčiau pastebėjęs. Juolab tikrai užsukau į kiekvieną ilgai veikiančią naktinę kavinę.

Sugrįžęs į Vieną dar labiau panūdau šitaip vaikštinėti. Apimtas didžiulės antipatijos *įžymybėms,* nenorėjau nieko apie jas girdėti, mieliausiai būčiau pratrūkęs ant jų visų. Pagyvenęs pačiame didžiųjų vardų katile, pirmą kartą tris mėnesius ir šešias savaites antrą, jaučiau jiems slegiantį pasibjaurėjimą, pats sau atrodžiau tarsi žąsis, įkalinta ir per prievartą penima vardais, – siaubingas dar vaikystės dienų regėjimas. Snapas pražiodintas ir į jį kemšama vardų košė. Visai nesvarbu, kokie vardai ten įmaišyti, jei tik jie visi kartu sudaro košę ir atrodo, kad nuo jos uždusi. Šiam vardų antplūdžiui ir slėgiui priešpriešinau kiekvieną žmogų, kuris neturėjo vardo, kiekvieną bevardį.

Norėjau matyti ir girdėti *kiekvieną,* girdėti ilgai, vis iš naujo, taip pat ir begalinius kiekvieno pasikartojimus. Kuo laisviau,

būdavo, tam atsiduodu, kuo daugiau laiko skiriu, kuo daugiau apie tai sužinau, tuo labiau nustembu, kad yra ši žodžių skurdo, banalybės, piktnaudžiavimo jais įvairovė, ne poetų pagyrūniškumo ir pasipūtimo įvairovė.

Atėjęs į naktinę kavinę, kur patogu klausytis, pasilieku ilgai, iki ją uždarant apie ketvirtą nakties, ir atsiduodu įeinančių, išeinančių, sugrįžtančių personažų kaitai. Smaginuosi užsimerkęs, tarsi pusiau miegočiau, arba nusigręžęs į sieną, kad vien girdėčiau. Išmokau atskirti žmones vien iš klausos. Nematau, kad kas nors iš užeigos išėjo, bet pasigendu balso ir vos jį vėl išgirdęs žinau, kad žmogus sugrįžo. Jei nesibaidai pasikartojimų, visiškai juos priimi ir neniekini, netrukus atpažįsti kalbėjimo ir prieštaravimo ritmą; šių akustinių kaukių judėjimas šen ir ten sudaro scenas, kurios įdomios, būtent iš anksto nenumatomos, kitaip nei šaltas save teigiančių vardų riksmas. Paveikia šios kaukės ar ne, bet jos sugrįžta, galbūt teisingiau būtų sakyti, kad jų egoizmo įtakos sritis tokia siaura, kad klausytojui jos bemat atrodo nenusisekusios, taigi bergždžios ir nekaltos.

Man patinka šie žmonės, taip pat ir tie, kurie verti neapykantos, nes jiems neduota kalbos galia. Žodžiai juos daro juokingus, jie grumiasi su žodžiais. Kalbėdami žiūri į kreivą veidrodį, pasirodo iškraipydami žodžius, virstančius tariamu jų gyvavaizdžiu. Jie išsiduoda, kai atkakliai stengiasi būti suprasti, kaltina vienas kitą taip nevykusiai, kad įžeidimas skamba kaip pagyra, o pagyra – kaip įžeidimas. Berlyne išgyvenęs galią, kurią artimiausioje aplinkoje patyriau klaidinančiu šlovės pavidalu ir nuo kurios maniausi uždusiąs, dabar, suprantama, pasidariau pagaulus bet kokiai bejėgiškumo formai. Jis mane jaudino, jam buvau dėkingas, neįstengiau juo pasisotinti, – anaiptol ne viešai rodomu bejėgiškumu, kurį kiti mielai naudoja savanaudiškiems tikslams, o į kūną ir kraują įaugusiu ir slepiamu paskirų žmonių

bejėgiškumu: tie žmonės, būdavo, lieka atskirti ir nesusieina, bent jau per kalbą, kuri juos skiria, užuot jungusi.

Tomas Marekas mane traukė daug kuo ir ypač dienų dienas puoselėjama pastanga susidoroti su bejėgiškumu. Iš visų žmonių, kuriuos kada nors pažinojau, čia jam sekėsi blogiausiai, bet jis kalbėjo, aš jį supratau ir tai, ką jis sakė, turėjo prasmę, rūpėjo man ne tik dėl to, kad kainavo tiek vargo sudarant žodžius iš šnabždančio dvelksmo. Žavėjausi juo, nes per dvasią jis įgijo pranašumą, pavertusį užuojautos objektą piligrimystės tikslu; anaiptol ne šventuoju tradicine prasme, ne prisirišusiu prie gyvenimo, mylinčiu kiekvieną šio aspektą, o labiausiai tuos, kurie jam neprieinami. Nuo pat mažens jis susidūrė su *nepageidaujama* askeze, ir dabar viskas, kas nutinka nenusakomų pastangų metais, skirta įgyti gebėjimams ir funkcijoms, kurios kitiems savaime suprantamos.

Paklausiau jo, ar ne didesnį įspūdį patirtų klausydamasis skaitymo, o ne pats skaitydamas. Anksčiau taip ir būdavę, atsakė jis, kai buvęs jaunesnis, sesuo jam skaičiusi eilėraščius, apsakymus, teatro pjeses. Taip prasidėjusi jųdviejų draugystė, taip jie pasidarę neperskiriami. Tačiau paskui jam to nepakakę, jis norėjęs susipažinti su sudėtingesniais dalykais, kurių sesuo nesupratusi. Argi ji turėjusi skaityti jam *mechaniškai,* nesuprasdama, ką jos tariamos frazės reiškia? Jo manymu, tai būtų ją žeminę, o ir ji taip manytų; ji *dalijosi* su juo viskuo, ką jam skaitė, tai buvę jiems abiem vienodai svarbu, jis nenorėjęs jos pažeminti, paversti tiesiog skaitančia papūga. Be to, kartais jam prireikdavę pačiam ramiai šį tą apgalvoti ir primiršus tekstą pasiieškoti knygoje ir pasitikrinti. Dėl šių dviejų priežasčių jam būtinai reikėję išmokti skaityti pačiam, ir argi aš turįs jo metodui ką nors prikišti?

Ne, žinoma, atsakiau, kaip tik priešingai, jis išsprendęs problemą taip įtikinamai, kad atrodo tarsi natūraliausias dalykas pasaulyje.

Taip ir buvo, vis dėlto niekada prie to nepripratau ir kai jis man, būdavo, paskaito (sakinį ar ir visą puslapį), visada atrodo, tarsi patirčiau tai pirmą kartą. Jaučiu daugiau nei pagarbą, jaučiu gėdą, kad man visada taip lengva skaityti, ir lūkestį, kas iš to išeis. Kiekvienas sakinys, kurį jis šitaip formuoja šnabždančiu dvelksmu, man skamba kitaip nei visi iki tol girdėti.

1930 m. gegužę, kai pradėjau lankytis pas Tomą, buvau jau daugiau nei pusmetį praleidęs prie savo eskizų. Egzistavo visi aštuoni *Comédie Humaine* per pamišėlius personažai, ir atrodė savaime suprantama, kad kiekvienas taps savo paties romano pagrindu. Jie varėsi greta, nė vienam neteikiau pirmenybės, šokinėjau nuo vieno prie kito, nė vieno neapleidau, bet nė vienas ir nenusvėrė, kiekvienas pasižymėjo ypatinga kalba ir ypatinga mąstysena, atrodė, tarsi būčiau suskilęs į aštuonis žmones, bet nepraradęs galios jiems ar sau. Nesiryžau suteikti jiems vardų, kaip sakyta, apibūdinau juos vyraujančiomis savybėmis ir apsiribojau pirmosiomis šių raidėmis. Kol neturėjo tikrinių vardų, tol jie nepastebėjo vienas kito. Liko laisvi nuo gargažių, elgėsi natūraliai ir nesistengė nugalėti to, ko nemato. Didžiulis atstumas skyrė „mirties priešą“ nuo „švaistūno“ ir juos abu nuo „knygų žmogaus“, bet kelias buvo laisvas, jie patys jo neužstojo. Niekada nejaučiau prievartos, gyvenau apimtas tokio polėkio ir entuziazmo, kokių daugiau niekada nejaučiau, – vienišas aštuonių tolimų ir egzotiškų teritorijų įkūrėjas ir apžiūrėtojas, kasdien keliaujantis iš vienos į kitą, kartais pakeliui apsigalvojantis ir keičiantis buvimo vietą, nė vienoje neįkalintas prieš savo valią, nė vienos nenugalėtas, plėšrus paukštis, savomis vadinantis aštuonias teritorijas vietoj vienos, niekur netupiantis į apdairumo narvelį.

Su Tomu kalbėjomės filosofinėmis arba mokslinėmis temomis. Jis turėjo daug ką pasakyti ir noriai kalbėjo, bet norėjo ir žinoti, kuo aš užsiėmęs. Pasakojau jam apie kultūras ir religijas,

kurias tyrinėjau ieškodamas masinių reiškinių pėdsakų. Šiam darbui ir dabar, literatūrinių eskizų laikais, kasdien skyriau keletą valandų. Apie literatūrinius dalykus jis nesužinojo nieko, tikrai jaučiau, kad mano personažai kai kuo jį įskaudintų, gal apimlus jų judėjimas jam atrodytų beviltiškai nepasiekiamas arba jų apribojimai primintų jo paties apribojimus. Nusprendžiau tai nutylėti ir nebuvo pernelyg sunku, nes galėjome kalbėtis apie veikalą, kurio buvo neįmanoma išsemti, apie Jakobo Burkhardto „Graikų kultūros istoriją", į mano gyvenimą atėjusią tuo pačiu metu, kaip ir Tomas, ir turėjusią lemiamos reikšmės. Su graikais Tomas jau anksčiau buvo susipažinęs, bet susitikimas įvyko ortodoksaliais moksliniais anos epochos keliais. Jis galėjo man paaiškinti, kuo anuometiniai naujesnieji autoriai skiriasi nuo Burkhardto, bet buvo labai supratingas nepalyginti gilesnėms jo pažiūroms. Mudu sutarėme, kad tai *jis* yra didysis praėjusio šimtmečio istorikas, kurio teises dabar reikia pripažinti.

Tik viena mano esybės dalis, būdavo, dalyvauja šiame man svarbiame pokalbyje. Vis dėlto jaučiu, kad ryšys su Tomu, mudviejų buvimas drauge veikia ir kitą, nuo jo slepiamą, dalį.

Jis egzistuoja man labiau nei visi kiti pažįstami žmonės. Ne tik dėl to, kad jo egzistencija neprilygstama, – jis pribloškia mane ir tokiais dalykais, kurių negaliu tikėtis. Kai kuo yra tarsi vienas iš mano išrastų personažų: jei žinai sąlygą, nuo kurios viskas priklauso, visa, kas jam nutinka, yra būtina ir nuoseklu, negali būti kitaip nei yra, jo elgesį manaisi galįs apžvelgti ir suprasti. Jis tapo *Comédie Humaine* branduoliu ir pagrindiniu jos tiesos įrodymu, nors ten ir nepasirodė. Tačiau taip skyrėsi nuo kitų, kad atrodė už visus gyvesnis. Be to, buvo ir nenužudomas, trys labai rimti mėginimai baigti gyvenimą savižudybe nepaliko jokio pėdsako, tai, kas kitą numarintų, jam nepadarė žalos. Dabar jis buvo apsaugotas nuo mėginimo kapituliuoti, žinojo tai ir su tuo sutiko.

Ne itin niūriomis dienomis net, būdavo, tuo didžiuojasi ir visa, ką pasiima iš kitų, taip pat ir iš manęs, jį stiprina.

Jis buvo daugiau nei mano personažai, kurių buvau kupinas, nes toks priklausomas *susikūrė* sau gyvenimą. Net ir tokios būklės buvo pajėgus virsmams, kurių negalėjai numatyti, ir tuo mane stebino labiausiai. Atrodė, kad jį pažįsti, o staiga matai, kad vis dėlto jis neaprėpiamas. Manau, kad jis būtų tapęs tų aštuonių personažų, su kuriais susidūrė manyje, pražūtimi kaip tik dėl to, kad buvo už juos daug stipresnis ir paslaptingesnis. Jis jų nepažinojo, bet jie pažinojo jį ir neturėjo vardų, todėl buvo jo valioje.

Tačiau kaip tik jis, per keletą mėnesių pasidaręs tylia nuolatine grėsme mano sumanymui, pats nieko nenutuokdamas įėjęs į kiekvieną personažą, išvarpęs iš vidaus ir išsekinęs juos, tapo ir išsigelbėjimo dingstimi. Septynetas iš jų pražuvo, vienas liko gyventi. Mano sumanymas buvo nesaikingas, todėl ir patyrė bausmę, bet jį ištikusi katastrofa nebuvo visiška, šis tas – šiandien vadinama „Apakinimu“ – išliko.

Tomas dažnai klausinėjo manęs apie jam neįmanomus išgyvenimus ir kartą pareikalavo tiksliai pavaizduoti Liepos 15-osios įvykius. Išpasakojau jam viską be atodairos, su visomis smulkmenomis, kurių anksčiau niekada nebuvau ištraukęs į dienos šviesą ir pateikęs drauge. Jaučiau, kokia gyva po trejų metų tebėra manyje ši diena. Jis viską jautė kitaip nei aš, jo neapėmė siaubas, greitas judėjimas ir dažnas vietos keitimas paveikė jį skatinančiai. „Ugnis! – vis kartojo. – Ugnis! Ugnis!“ Atrodė bemaž įkaušęs, o kai papasakojau apie vyrą, stovintį nuošaliai, plojantį rankomis virš galvos ir vis gailiai sušunkantį: „Aktai dega! Ištisi aktai!“ – jį supurtė juokas, audringas kvatojimas, jis juokėsi taip, kad vežimėlis ėmė riedėti ir važinėjo kartu su juo pirmyn ir atgal. Juokas tapo varomąja jėga, jis niekaip nesiliovė juoktis, todėl norėdamas jį sulaikyti bėgau iš paskos ir jutau, kaip stipriai nuo juoko trūkčioja vežimėlis.

Šią akimirką pamačiau priešais save „knygos žmogų“, vieną iš aštuonių personažų, staiga atsidūrusį ten, kur stovėjo aktų apraudotojas, prie degančių Teisingumo rūmų ugnies, ir tarsi žaibo smūgis mane pervėrė mintis, kad jis turi sudegti kartu su visomis savo knygomis.

„Brandas*, – murmėjau, – Brandas.“ Kai vežimėlis sustojo ir juokas pagaliau nutilo, Tomas vis kartojo: „Gaisras! Tai bent turėjo būti gaisras!“ Jis nežinojo, kad šis žodis dabar man tapo vardu, kaip tik to knygų žmogaus vardu, nuo šiol jis ir vadinosi taip, pirmasis ir vienintelis vardą gavęs personažas, ir kaip tik šis vardas išgelbėjo jį nuo savaiminio nyksmo, ištikusio kitus septynis.

Personažų pusiausvyra sutriko, Brandas domino mane vis labiau. Dar nežinojau, kaip jis atrodo, nors ir įsiveržė vietoj „aktų žmogaus“, anaiptol neatrodė kaip anas. Jis nestovėjo šiaip šalia, žiūrėjau į jį taip rimtai, kaip ir jis rimtai žiūrėjo į ugnį, tapsiančią jam likimu, ugnį, kurioje laisvai apsisprendęs baigs gyvenimą. Manau, kad būtent šios ugnies lūkestis išdžiovino kitus personažus. Retsykiais, būdavo, dar prisėdu prie jų ir pamėginu rašyti toliau. Tačiau sykį vėl pažadinta ugnis buvo arti, jos akivaizdoje jie pasidarė šiek tiek tušti, popieriniai. Kas čia per padarai, kuriems negresia mirtis, juk akivaizdžiai išplėšiau juos iš mirties, juk jie turėjo gyventi tam, kad susitiktų paviljone, kurį jiems suradau. Ten turėjo užsimegzti jų pokalbis, iš kurio tiek daug tikėjausi, juk net vaizdavausi, kad šis pokalbis pateiks *prasmę*, kitaip nei „normalių“ žmonių, kalbančių tik banalybes ir vis tiek vienas kito nesuprantančių.

Ir šio pokalbio vaizdinys nublanko, kai atsirado tikri pokalbiai, kupini staigmenų, nors ir kaip apdairiai, būdavo, stengiuosi suteikti jiems kryptį. Jie sumanyti saugojant kitą, kurio jaut-

* *Brand* – gaisras (vok.).

rumas man dabar svarbesnis už savo paties, bet tai, ką išgirstu, sudomina mane labiau už viską, ką galiu prasimanyti. Šteinhofo paviljonas, kurį tebeturiu prieš akis, netrukus ištuštėja taip pat, kaip išnyko jame susitikti turėję personažai. Jis atrodo man juokingas, puikuojasi prieš kitus, niekaip negaliu suprasti, kodėl kaip tik jam skyriau tą didžiulę garbę, juk būtų tikęs bet kuris iš tų paviljonų. Tokių panašių, kad gali juos supainioti.

Vis labiau užmečiau personažus, nors jėga jų nepribaigiau – neatsižadėjau, neslėpiau, kiekvieną kada nors palikau vidury sakinio, – o knygų žmogus Brandas mane domino taip, kad dairiausi jo per savo pasivaikščiojimus. Mačiau jį aukštą ir liesą, bet veido neįsivaizdavau. Kol nemačiau veido, šis personažas irgi neatsikratė schematiškumo, kuris paleido elgetomis kitus septynis. Žinojau, kad Hakinge jo nerasiu, Brando namai buvo Vidiniame mieste arba prie pat jo, tad dabar dažnai važinėjau ten, tikėdamasis jį sutikti.

Lūkestis manęs neapgavo. Suradau jį, kaktusų parduotuvėlės savininką, pro tą parduotuvėlę dažnai praeidavau jo nepastebėjęs. Pačioje pasažo, vedančio iš Kolmarkto gatvės į „Café Pucher", pradžioje, kairėje pusėje buvo kaktusų parduotuvėlė. Vienintelėje nelabai plačioje vitrinoje stovėjo daugybė įvairaus dydžio kaktusų, spyglys prie spyglio. Iš už jų į pasažą žvelgė savininkas, aukštas, liesas vyras, smailė anapus visų tų spyglių. Sustojau priešais išdėliotas prekes ir įsispoksojau jam į veidą. Visa galva aukštesnis jis žvelgė virš manęs, bet būtų nepastebėjęs net ir žiūrėdamas tiesiai į mane. Buvo tiek pat paskendęs mintyse, kiek ir liesas, jei ne kaktusų spygliai, nebūtum atkreipęs į jį dėmesio, jį sudarė spygliai.

Taip atradau Brandą ir jis manęs jau nepaleido. Pasisodinau kaktusą savo kūne, jis dabar ryžtingai ir nerūpestingai augo. Jau atėjo ruduo, sėdau prie darbo, kas dieną be pertrūkių variausi

pirmyn. Praėjusių metų nesaikingumas baigėsi, įsivyravo griežti įstatymai. Neleidau sau niekur šokinėti, nepasidaviau jokioms pagundoms. Man buvo svarbu glaudūs sąryšiai, tai, ką pats vadinau nenutrūkstamumu. Nesaikingumo metais mano mokytojas buvo Gogolis, kuriuo labiausiai žavėjausi. Jo mokykla paskatino pramano laisvę, šio malonumo neatsižadėjau ir vėliau, kai pastangos nukrypo kita linkme. Tačiau dabar, susikaupimo metais, kai man rūpėjo aiškumas ir tankis, skaidrumas be jokių apnašų, tarsi gintaro, rėmiausi kitu ne mažiau mane žavėjusiu pavyzdžiu, Stendalio romanu „Raudona ir juoda". Kasdien prieš pradėdamas rašyti, būdavo, perskaitau keletą jo puslapių, – šitaip pakartoju jo paties veiksmą su kitu pavyzdžiu, garsiuoju nauju anų laikų kodeksu.

Keletą mėnesių laikiausi vardo Brandas. Iš pradžių man nekliudė, kad šio personažo savybės prieštarauja jo vardo blykčiojimui, bet kai visos savybės buvo griežtai ir neatšaukiamai nustatytos, vardas pradėjo plėstis personažo sąskaita. Vardas artino pabaigą, kurios pirmalaikio priminimo nenorėjau. Baiminausi, kad ugnis užbėgs už akių ir sunaikins tai, kas dar tik radosi. Perkrikštijau Brandą, pavadinau jį Kantu.

Ištisus metus buvau jo valdžioje. Nuožmumas, su kuriuo šis darbas tęsėsi, tapo man nauja patirtimi. Jaučiau dėsningumą, stipresnį už mane, kažką, kas primena gamtos mokslo reikalaujamą discipliną, kažkaip nuostabiai vis dėlto įėjusią į mane, nors taip ryžtingai nuo jos nusigręžiau. Pirmuosius jos poveikio ženklus liudijo šios knygos griežtumas.

1931 m. rudenį padegęs biblioteką, Kantas sudegė kartu su savo knygomis. Jo pražūtis sukrėtė taip, tarsi būtų ištikusi mane patį. Šiuo kūriniu prasideda mano paties supratimas ir patirtis. Keletą metų rankraštis, pavadintas „Kantas užsiliepsnoja", gulėjo neliečiamas. Bemaž nepakenčiamas buvo šio pavadinimo

skausmas. Priešindamasis jam ryžausi pakeitimui, bet visiškai išsiskirti su ugnimi neįstengiau. Kantas virto Kynu*, pagrindinio personažo vardas išlaikė pasaulio užsiliepsnojimo galimybę, kurios grėsmę jaučiau. Tačiau dar labiau išaugęs skausmas išsiliejo pavadinimu „Apakinimas". Šis išsaugojo niekieno neatpažįstamą prisiminimą apie Samsono apakinimą, kurio ir šiandien nedrįstu atsižadėti.

* *Der Kien* – sakinga (papr. pušies) skala, balana, pliauska.

Komentarai

I dalis

11 p. Legenda apie „peilį į nugarą“ (*Dolchstoßlegende*) – po Pirmojo pasaulinio karo Vokietijos aukščiausiosios karinės vadovybės platinta sąmokslo teorija, anot kurios, vokiečių armija nepatyrė nė vieno pralaimėjimo mūšio lauke, bet sulaukė civilių opozicijos „peilio į nugarą“ pačioje Vokietijoje. Paskui „vidinius“ ir „išorinius“ imperijos priešus antisemitai susiejo su „žydų sąmokslu“.

12 p. „Frankfurter Zeitung“ – laikraštis, leistas Frankfurte prie Maino 1856–1943 m. Anuomet vienas iš nedaugelio demokratinių laikraščių, ypač garsėjęs literatūros skyriumi.

Fritz von Unruh (1885–1970) – vokiečių rašytojas, dailininkas, oratorius, poetas ekspresionistas.

Rudolf Georg Binding (1867–1938) – vokiečių rašytojas, rašęs trumpas istorijas, legendas, autobiografinius apsakymus, kuriais šlovino „vyrišką kareivišką dvasią“ ir pasirengimą aukotis.

Oswald Spengler (1880–1936) – vokiečių istorikas ir filosofas. 1918 m. išleido veikalą „Vakarų saulėlydis“, kuriame plėtojo ciklinės civilizacijų raidos teoriją ir skelbė apie krikščioniškosios Vakarų civilizacijos nuosmukį.

Julius Meier-Graefe (1867–1935) – vokiečių meno istorikas ir rašytojas. Laikomas svarbiu impresionizmo gynėju. 1928 m. išleido knygą „Vincentas van Goghas, piešėjas“.

Lucas Cranachas Vyresnysis (apie 1472–1553) – vienas reikšmingiausių vokiečių Renesanso dailininkų ir grafikų. Jo sūnus Lucas Cranachas (1515–1586) – žymus Renesanso dailininkas ir portretų tapytojas.

...šokdami šimį... – *shimmy* (angl.), 1918 m. Amerikoje iš fokstroto kilęs šokis, apie 1920-uosius atkeliavęs į Europą.

Berlyno mokytojo Georgo Büchmanno (1822–1884) citatų rinkinys „Sparnuoti žodžiai“ (1864) buvo labai populiarus XIX a. Vokietijoje.

Anselm Feuerbach (1829–1880) – vienas reikšmingiausių XIX a. antros pusės vokiečių tapytojų. Nutapė tris visiškai skirtingus Ifigenijos Taurideje paveikslus.

Walther Rathenau (1867–1922) – vokiečių pramonininkas, rašytojas, liberalus politikas. 1922 m. sausį paskirtas Vokietijos užsienio reikalų ministru, po pusmečio dešiniųjų radikalų nužudytas.

Emil Moritz Rathenau (1838–1915) – vokiečių mašinų pramonės inžinierius, įmonininkas, elektros koncerno AEG įkūrėjas. Prieš ir per Pirmąjį pasaulinį karą koncernas buvo antrasis Vokietijos imperijoje pagal ginkluotės gamybą, jis tiekė lėktuvus kariuomenei.

Hugo Stinnes (1870–1924) – vokiečių pramonininkas ir politikas. Po Pirmojo pasaulinio karo sukūrė didžiausią Vokietijoje kalnakasybos, pramonės ir prekybos koncerną. Veimaro respublikos pradžioje buvo laikomas įtakingiausia Vokietijos asmenybe. Jo iniciatyva 1918 m. buvo pasirašytos pirmosios kolektyvinės sutartys su darbininkų profsąjungomis. Pokario infliacijos metais jis labai pasipelnė agresyviai finansuodamas savo įmones.

Vėlerio mokykla – 1870 m. Politechnikos draugijos įkurta gimnazija Frankfurto Dornbušo rajone, pavadinta ilgamečio draugijos prezidento inžinieriaus Augusto Antono Vėlerio (A. A. Wöhler, 1771–1850) vardu.

Zalbau (*Saalbau*) – Saalbau akcinės bendrovės iniciatyva 1861 m. Frankfurte pagal architekto Rudolfo Heinricho Burnitzo projektą pastatyta koncertų salė. Per Antrąjį pasaulinį karą neišliko.

Friedrich Stoltze (1816–1891) – vokiečių poetas ir rašytojas, labiausiai išgarsėjęs eilėraščiais Frankfurto tarme.

Max Liebermann (1847–1935) – žydų kilmės vokiečių dailininkas ir grafikas, vienas ryškiausių vokiečių impresionizmo atstovų.

Georg Grosz (1893–1959) – vokiečių-amerikiečių dailininkas, grafikas ir karikatūrininkas, „Naujojo daiktiškumo“ atstovas. 1916 m. protestuodamas prieš karą pavardę „Groß“ pasikeitė į „Grosz“.

Honoré Daumier (1808–1879) – prancūzų dailininkas, skulptorius, grafikas ir karikatūrininkas. Reikšmingas realizmo atstovas. Pagarsėjo politinėmis ir socialinėmis karikatūromis.

Georg Ludwig Dreyfus (1879–1957) – Frankfurto universiteto profesorius, neurologas. 1933 m. išvyko į Šveicariją.

Carl Ludwig Schleich (1859–1922) – vokiečių chirurgas, rašytojas, poetas ir filosofas. Sukūrė vietinės anestezijos metodą. Jo knyga „Saulėta praeitis. Gydytojo prisiminimai“ tebėra skaitomiausia memuarų knyga vokiečių kalba.

Gerda Müller (1894–1951) – iš Rytprūsių kilusi vokiečių aktorė.

Carl Anton Ebert (1887–1980) – vokiečių aktorius, režisierius, teatro intendantas.

II dalis

Audra ir prievarta (*Sturm und Zwang*) – aliuzija į XVIII a. vokiečių literatūrinį sąjūdį „Audra ir proveržis“ (*Sturm und Drang*).

Adrien Gustave Henri Barbusse (1873–1935) – prancūzų rašytojas, žurnalistas, visuomenės veikėjas. Savanoriu išėjęs į frontą 1914 m., sužeistas ir demobilizuotas, 1916 m. parašė antikarinį romaną „Ugnis“, pelniusį Gonkūrų premiją. Sveikino Rusijos revoliuciją, leido socialistinį žurnalą „Le monde“, 1923 m. įstojo į Prancūzijos komunistų partiją. Jo vardu 1935 m. buvo išleista Staliną šlovinanti šio biografija, kurią iš tikrųjų parašė vokiečių rašytojas ir VDR kultūros funkcionierius Alfredas Kurella (1895–1975).

Romain Rolland (1866–1944) – prancūzų rašytojas, muzikos kritikas, pacifistas. 1915 m. Nobelio premijos laureatas. Simpatizavo Rusijos revoliucijai ir Prancūzijos komunistų partijai. 1937 m. prasidėjus terorui SSRS, rašė Stalinui užtardamas persekiojamus rašytojus, bet atsakymo nesulaukė.

Moša Pijade (1890–1957) – Jugoslavijos Komunistų partijos CK ir politbiuro narys. Kalėjo 1925–1939 m. Artimas Josifo Broz Tito, su kuriuo susipažino kalėjime, bendražygis. 1942 m. lapkričio mėn. Bihače vykusiam antifašistiniam kongresui parašė manifestą: „... Todėl reikia padaryti tiek benamių, kad šie benamiai būtų dauguma valstybėje. Todėl turime padeginėti. Tačiau reikia elgtis atsargiai ir perleisti šį darbą kitiems. Mes įviliosime į kaimus vokiečius, šaudysime į juos, o paskui atsitrauksime. Tačiau vokiečiai mūsų nesuras ir iš keršto sudegins kaimus. Tada be namų likę valstiečiai patys pas mus ateis ir liaudis bus su mumis, taigi būsime padėties šeimininkai. Neturintys namų nei žemės, nei galvijų greitai prisijungs prie mūsų, nes pažadėsime jiems didelį grobį. Sunkiau bus su tais, kurie turi nuosavybės. Šiuos patrauksime prie savęs paskaitomis, teatro spektakliais ir kitokia propaganda. Šitaip pereisime per visas provincijas. Valstietis, turintis namą, žemės ir galvijų, darbininkas, turįs duonos ir gaunantis algą, mums nenaudingi. Turime padaryti juos benamiais, proletarais. Tik nelaimingi tampa komunistais. Todėl turime kurti nelaimę. Mes esame mirtini bet kokios gerovės, tvarkos ir taikos priešai...“

Karl Kraus (1874–1936) – vienas reikšmingiausių XX a. pradžios austrų rašytojų. Publicistas, satyrikas, poetas, dramaturgas, kritikas. 1899–1936 m. leido satyrinį žurnalą „Die Fackel“, kurį dažniausiai pats vienas ir prirašydavo. Patyrė daugybę teismo procesų, kuriuos kėlė asmenys, jo demaskuojami dėl korupcijos. 1915–1922 m. rašė „Paskutines žmonijos dienas“, penkių veiksmų tragediją su prologu ir epilogu, vaizduojančią karo absurdą. 1926, 1927 ir 1928 m. nominuotas Nobelio premijai.

Alice Therese Emma Schalek (1874–1956) – austrų žurnalistė, fotografė, oratorė, keliautoja. Per Pirmąjį pasaulinį karą rašė patriotiškus reportažus iš fronto, apdovanota „Auksiniu civilinių nuopelnų kryžiumi“. Krausas prikišo jai „karo šlovinimą“.

Hugo Laurenz August Hofmann von Hofmannsthal (1874–1929) – austrų rašytojas, dramaturgas, poetas, libretų kūrėjas, vienas svarbiausių *Fin de Siècle* ir Vienos moderno atstovų.

Laukinė medžioklė – daugelyje Europos tautų paplitęs padavimas apie dangumi lekiančius antgamtinius medžiotojus.

Alfred Waldinger (1905–1991).

Otto Weininger (1880–1903) – austrų filosofas, išgarsėjęs savo veikalu „Lytis ir charakteris“, kuriame skelbė ekstremalias teorijas.

Arthur Schopenhauer (1788–1860) – vokiečių filosofas, išgarsėjęs veikalu „Pasaulis kaip valia ir vaizdinys“.

Ernst Waldinger (1896–1970) – austrų poetas ir eseistas. Per Pirmąjį pasaulinį karą sunkiai sužeistas, laikinai negalėjo kalbėti.

Josef Weinheber (1892–1945) – austrų poetas, rašytojas, eseistas, rašęs Vienos dialektu. Po anšliuso tapo vienu svarbiausių Trečiojo reicho veikėjų, nacionalsocialistų paskelbtas „reikšmingiausiu šiuolaikiniu poetu“.

Karl Eugen Neumann (1865–1915) – vienas pirmųjų budizmo raštų vertėjų į Europos kalbą, išvertė didelę Pali kanono dalį.

Geležiniai Vartai – tarpeklis Serbijos ir Rumunijos pasienyje, kuriuo teka Dunojus.

Lompalanka – Bulgarijos miestas, vadinamas ir Lomu, antras svarbiausias uostas po Rusės (buvusio Rusčiuko).

Tiszos – garsi vengrų aristokratų giminė. Kálmánas Tisza (1830–1902) ir jo sūnus Istvánas Tisza (1861–1918) buvo Vengrijos karalystės ministrai pirmininkai.

Heinrich Gomperz (1873–1942) – austrų filosofas, susijęs su vadinamuoju „Vienos rateliu“.

Theodor Gomperz (1832–1912) – Heinricho Gomperzo tėvas, austrų filosofas ir filologas, antikinės filosofijos istorikas.

„Michaelis Kolhasas“ – vokiečių rašytojo Heinricho von Kleisto (1777–1811) apsakymas. Jo veiksmas vyksta XVI a. Vokietijoje Reformacijos laikais. Pagrindinis veikėjas, prekiautojas žirgais Kolhasas, patyręs skriaudą ir nerasdamas teisybės teismuose, sukelia maištą ir nusiaubia kelis miestus.

Pieter Breughel, Vyresnysis (1525/1530–1569) – olandų Renesanso dailininkas.

Hermann Anastas Bahr (1963–1934) – austrų rašytojas, dramaturgas, režisierius, teatro ir literatūros kritikas. Kelių literatūros srovių – nuo natūralizmo, Vienos moderno iki ekspresionizmo – atstovas. Buvo entuziastingas karo šalininkas, įsitikinęs šio nauda.

Arthur Schnitzler (1862–1931) – austrų gydytojas, psichologas, rašytojas, dramaturgas. Vienas reikšmingiausių Vienos moderno atstovų.

Gustav Mahler (1860–1911) – austrų kompozitorius, vienas žymiausių vėlyvojo romantizmo atstovų, taip pat reikšmingas dirigentas, Vienos rūmų operos direktorius, iš esmės reformavęs muzikinį teatrą.

Kalibanas – vienas pagrindinių Williamo Shakespeare'o (1564–1616) pjesės „Audra" personažų, raganos Sikoraksos sūnus.

„Audėjai" – Gerhardo Hauptmano (1862–1945) socialinė drama, vaizduojanti 1844 m. Silezijos audėjų sukilimą.

„Timonas Atėnietis" – Williamo Shakespeare'o pjesė.

Gustave Le Bon (1841–1931) – prancūzų socialinis psichologas. 1895 m. išleidęs pagrindinį veikalą „Masių psichologija" tapo įtakingiausiu to meto sociologu.

Hippolyte Taine (1828–1891) – prancūzų filosofas pozityvistas, istorikas, rašytojas, psichologas. Kultūrinės istorinės menotyros mokyklos kūrėjas. Penkiatomiame istoriniame veikale „Šiuolaikinės Prancūzijos kilmė" kritikavo Didžiąją prancūzų revoliuciją ir jakobinų diktatūrą.

III dalis

Christian Johann Heinrich Heine (1797–1856) – vienas reikšmingiausių XIX a. vokiečių poetų, rašytojų ir žurnalistų. Nuo 1831 m. gyveno Paryžiuje, kaip Augsburgo laikraščio „Allgemeine Zeitung" korespondentas parašė seriją esė apie Prancūziją, 1832 m. pabaigoje išleistą knyga „Prancūziškos aplinkybės" (*Französische Zustände*).

„Tomas Džounsas: rastinuko istorija" – Henry Fieldingo (1707–1754) komiškas romanas, išleistas Londone 1749 m.

„Tuštybės mugė“ – anglų rašytojo, eseisto, poeto, grafiko Williamo Makepeace'o Thackeray (1811–1863) romanas.

Christian Friedrich Hebbel (1813–1863) – vokiečių dramaturgas ir poetas.

Adolf Lieben (1836–1914) – austrų chemikas, vienas iš organinės chemijos pradininkų, naudojęs pirmiausia sintetinius metodus.

Edgar Allan Poe (1809–1849) – amerikiečių poetas, rašytojas, literatūros kritikas. Apsakyme „Išdavikė širdis“ pasakotojas nužudo senį, su kuriuo gyvena po vienu stogu, nes jį siutina jo „bloga akis“ (ragenos drumstis). Galiausiai jis pats pasiduoda policininkams, nes iš po grindlenčių, po kuriomis pakišo sukapotą lavoną, girdi vis garsiau plakančią senio širdį ir mano, kad jie tai irgi girdi.

Georg Christoph Lichtenberg (1742–1799) – vokiečių matematikas, gamtininkas, pirmasis vokiečių eksperimentinės fizikos profesorius Apšvietos laikais. Laikomas vokiečių aforistikos pradininku.

Peter Altenberg (tikr. Rudolf Englender, 1859–1919) – austrų rašytojas impresionistas, vadinamosios kavinių literatūros atstovas.

Jeremias Gotthelf (tikr. Albert Bitzius, 1797–1854) – šveicarų rašytojas, kunigas. Novelė „Juodasis voras“ – žymiausias jo kūrinys.

Gottfried Keller (1819–1890) – vokiečių kalba rašęs šveicarų rašytojas ir politikas. Jo apsakymai laikomi vokiečiakalbės literatūros šedevrais.

Théodore Géricault (1791–1824) – prancūzų tapytojas, grafikas, vienas žymiausių Europos romantizmo atstovų dailėje. „Medūzos plaustas“ (1819) – garsiausias jo paveikslas, susijęs su realiu 1816 m. įvykiu, kai prancūzų fregatai „Medūza“ įklimpus seklumoje prie dabartinės Mauritanijos krantų 147 keleiviai persikėlė ant plausto, ir šis dreifavo jūroje 12 dienų. 15 plausto keleivių, likusių gyvų po kovos už būvį, įskaitant ir kanibalizmo atvejus, išgelbėjo laivas „Argas“.

Matthias Grünewald (apie 1475–1528) – vokiečių Renesanso tapytojas ir grafikas. Jo „Izenhaimo altorius“, eksponuojamas muziejuje Kolmare, laikomas vokiečių tapybos šedevru.

Otto Koloman Wagner (1841–1918) – vienas žymiausių austrų architektų, architektūros teoretikų ir Vienos miesto planuotojų.

E. Canetti romanas „Die Blendung" („Apakinimas") lietuvių kalba išleistas pavadinimu „Apakimas". Šitaip išnyksta daugybė autoriui svarbių aliuzijų (žr., pavyzdžiui, šios knygos skyrių „Samsono apakinimas").

Aristide Maillol (1861–1944) – prancūzų skulptorius, dailininkas ir grafikas. Prancūzijoje buvo laikomas svarbiausiu Auguste'o Rodino antipodu, padarė didžiulę įtaką pirmosios XX a. pusės Europos skulptūrai.

Frigyes Karinthy (1887–1938) – vengrų rašytojas, poetas, vertėjas, vienas populiariausių autorių Vengrijoje XX a. pradžioje. Čia minima jo antroji žmona, vengrų psichiatrė ir psichoanalitikė Aranka Böhm (1893–1944).

Ernst Benkard, „Das ewige Antlitz. Eine Sammlung von Totenmasken", 1926.

...Valterio Skoto našta... – 1811–1824 m. V. Skotas statydinosi įspūdingą Ebotsfordo dvarą, skolindamasis lėšų iš leidyklos ir spaustuvės pagal tam tikrą schemą, kurią sugriovė 1825–1826 m. finansinė krizė Britanijoje. Visą likusį gyvenimą jis be perstojo rašė, kad padengtų 120 000 svarų sterlingų skolą.

...kandi senojo Svifto silpnaprotybė... – Jonathan Swift (1667–1745) – anglų-airių rašytojas satyrikas, publicistas, filosofas ir visuomenės veikėjas. Labiausiai išgarsėjo satyrine fantastine tetralogija „Guliverio kelionės". Patyręs insultą 1742 m. prarado kalbą ir iš dalies protinius sugebėjimus, buvo pripažintas neveiksniu.

Blaise Pascal (1623–1662) – genialus prancūzų matematikas, fizikas, rašytojas, krikščionybės filosofas. Visą gyvenimą jį kamavo ištisas kompleksas ligų – galvos smegenų vėžys, žarnyno tuberkuliozė ir reumatizmas.

„Reichspost" – Austrijos dienraštis (1894–1938), leistas Vienoje, labiausiai orientavęsis į skaitytojus katalikus...

Per apšaudymą Burgenlande... 1927 m. sausio 30 d. Burgenlado Šatendorfe vyko Vokietijos–Austrijos frontininkų susivienijimo susi-

rinkimas ir Vokiečių Austrijos socialdemokratinės darbininkų partijos susirinkimas. Įvyko šių priešiškų organizacijų narių susidūrimai, frontininkai nušovė du ir sužeidė penkis žmones. Juos išteisinus Vienoje kilo neramumai, per kuriuos žuvo 89 demonstrantai ir 5 policininkai.

„Džuangdzi“ (Džuangas Mokytojas) – veikalas, priskiriamas Džuang Džou, vienam pirmųjų daoizmo mokyklos mąstytojų. Laikomas vienu iš dviejų pamatinių daoizmo tekstų (kartu su Laodzi „Daodedzing“).

Sportklub Rapid – 1897 m. įkurtas I Vienos darbininkų futbolo klubas. Šis klubas tebėra iki šiol, jis daugiausia kartų tapo Austrijos čempionu.

Eugen Berthold Friedrich „Bertolt“ Brecht (1898–1956) – įtakingas vokiečių dramaturgas, libretų autorius, poetas. Vadinamojo epinio teatro kūrėjas.

Alfred Döblin (1878–1957) – vokiečių psichiatras ir rašytojas. Žymiausias Vokietijos ekspresionistas ir moderno pradininkas.

Gottfried Benn (1886–1956) – vokiečių gydytojas, poetas ir eseistas.

„Querschnitt“ – kultūrinis žurnalas, ėjęs nuo 1921 iki 1936 metų.

„Die literarische Welt“ – įtakingas savaitraštis, ėjęs nuo 1925 iki 1934 metų. Nuo 1998 m. tradiciją tęsia dienraštis „Die Welt“, turintis šeštadieninį priedą tuo pačiu pavadinimu.

IV dalis

Wieland Herzfelde (1896–1988) – vokiečių publicistas, leidėjas. 1916 m. įkūrė leidyklą „Malik“, kurios specializacija buvo avangardo menas ir komunistinė literatūra.

Sincler Upton Beall Sinclair (1878–1968) – amerikiečių rašytojas, parašęs per 90 įvairių žanrų knygų socialinės kritikos tema.

Isaak Babel (1894–1940) – rusų rašytojas, žurnalistas, dramaturgas, vertėjas. 1920 m. kaip karinis korespondentas pasiųstas į Semiono

Budiono vadovaujamą I raitelių armiją, dalyvavo Lenkijos ir Sovietų Sąjungos kare, kurį aprašė 1926 m. išleistame apsakymų rinkinyje „Raitelių armija". „Odesos apsakymai" – apsakymų rinkinys apie Babelio gimtąjį miestą Odesą, išleistas 1931 m., paskiri jo apsakymai buvo publikuojami žurnaluose 1923–1924 m.

Else Lasker-Schüler (tikr. Elisabeth Lasker-Schüler, 1869–1945) – žymi vokiečių žydų poetė, ryški moderno ir ekspresionizmo atstovė literatūroje.

„Der Sturm" – 1910–1932 m. leistas ekspresionizmo žurnalas, iš pradžių pasirodydavo kas savaitę, paskui – kas dvi, nuo 1915 m. – kas mėnesį.

John Heartfield (tikr. Helmut Herzfeld, 1891–1968) – vokiečių dailininkas, grafikas, fotomontažo menininkas, scenografas. 1916 m. pakeitė pavardę, protestuodamas prieš karo metais Vokietijoje vyravusį nacionalizmą, ypač priešišką anglams.

...keturi našlaičiai, du broliai ir dvi seserys... – Tai Franzo Heldo (tikr. Franz Herzfeld, 1862–1908), vokiečių poeto, dramaturgo, prozininko, medvilnės fabrikanto sūnaus anarchisto, ir tekstilės fabriko darbininkės anarchistės Alice Stolzenberg vaikai. 1895 m. Franzas Heldas buvo nuteistas metams kalėti „už šventvagystę", bet su šeima pabėgo į Šveicariją, kur gimė jauniausias sūnus. 1896 m. ištremti iš Šveicarijos įsikūrė kalnų trobelėje Aigene netoli Zalcburgo. 1899 m. vasarą abu tėvai dingo, palikę vaikus, po keturių dienų juos surado Aigeno burmistras.

„Schlichter" – gurmaniškas restoranas, kurį 1917 m. įsteigė Maxas Schlichteris, vyresnysis dailininko Rudolfo Schlichterio (1890–1955) brolis. Restorane būdavo rengiamos jo parodos.

Galbūt kalbama apie Julianą Borchardtą (1868–1932) – vokiečių žurnalistą ir politiką socialistą kaizerinės imperijos ir Veimaro respublikos laikais.

Jevgenija Gronfein (1897–1957) – pirmoji Isaako Babelio žmona. Susituokė 1919 m., išsiskyrė 1925 m. ir išvyko į Paryžių. 1927–1928 m. I. Babeliui atvykus į Prancūziją ryšys trumpam atsinaujino, 1929 m. gimė dukra Natalija, vėliau amerikiečių literatūrologė, viso I. Babelio raštų rinkinio anglų kalba redaktorė Natali Braun (1929–2005).

André Lhote (1886–1962) – prancūzų tapytojas, skulptorius, meno teoretikas, kritikas.

Nuo 1922 m. Berlyne veikė „Švanekės vyninė“, brangus jau pagarsėjusių menininkų restoranas, kurio savininkas buvo aktorius Viktoras Schwanneke (1880–1931).

Leonhard Frank (1882–1961) – vokiečių rašytojas, vienas reikšmingiausių socialinės kritikos ir pacifizmo atstovų.

Ana Arkus (1902–1937). Pirmasis vyras – Valstybės banko valdybos narys Grigorijus Arkusas, antrasis – Maskvos NKVD divizijos politinio skyriaus viršininkas Bobriščevas. Suimta 1936 m. gruodį, kaltinama „antitarybinio jungtinio Trockio ir Zinovjevo centro“ byloje, nuteista aštuoneriems metams, kalėjo Solovkuose, 1937 m. lapkritį sušaudyta.

„Aschinger“ – 1892 m. įkurta gastronomijos įmonė, vėliau akcinė bendrovė, ypač išgarsėjusi didžiulėmis stovimomis aludėmis. „Alaus dešra“ (*Bierwurst*) ir žirnienė buvo populiariausi jų patiekalai.

Ludwig Hardt (1886–1947) – aktorius, nuo 1910 m. vien skaitovas, išgarsėjęs subtiliai sudarytomis literatūrinėmis programomis.

Matthias Claudius (1740–1815) – vokiečių rašytojas, poetas ir žurnalistas, labiausiai žinomas savo eilėraščiais, artimais liaudies dainoms. Muziką jo eilėraščiui „Mergaitė ir mirtis“ sukūrė keli kompozitoriai, tarp kurių ir Franzas Schubertas.

Johann Nepomuk Eduard Ambrosius Nestroy (1801–1862) – austrų dramaturgas, aktorius ir operos solistas (bosas). Jo literatūrinė kūryba yra senosios Vienos liaudies teatro viršūnė.

Frank Wedekind (tikr. Benjamin Franklin Wedekind, 1864–1918)– vokiečių rašytojas, dramaturgas ir aktorius. Jo visuomenę kritikuojančios teatro pjesės buvo labai populiarios ir dažniausiai statomos.

„Romaniškoji kavinė“ – garsi Berlyno menininkų užeiga Šarlotenburgo rajone. 1943 m. subombarduota.

Naujasis daiktiškumas – literatūros, dailės, architektūros, kino, fotografijos kryptis Veimaro respublikos (1919–1933)laikais, atsiradusi kaip priešprieša ekspresionizmui.

V dalis

Martin Pappenheim (1881–1943) – austrų neurologas ir psichiatras, Vienos universiteto profesorius.

Ernst Kuno Berthold Fischer (1824–1907) – vokiečių filosofas neokantininkas, filosofijos istorikas, parašęs išsamią 11 tomų „Naujesniosios filosofijos istoriją“ (*Geschichte der neueren Philosophie*).

Giorgone (tikr. Giorgio da Castelfranco, 1478–1510 in Venedig) – italų Renesanso dailininkas.

Benedikt Kautsky (1894–1960) – austrų ekonomistas ir finansų specialistas.

Karl Johann Kautsky (1854–1938) – čekų kilmės austrų filosofas ir politikas socialdemokratas.

Jacob Christoph Burckhardt (1818–1897) – šveicarų kultūros istorikas, tyrinėjęs meno istoriją. Labiausiai išgarsėjo veikalu „Renesanso kultūra Italijoje“.

Turinys

I dalis
Infliacija ir bejėgiškumas
Frankfurtas 1921–1924

II dalis
Audra ir prievarta
Viena 1924–1925

III dalis
Klausymo mokykla
Viena 1926–1928

IV dalis
Įžymybių grūstis
Berlynas 1928 m.

V dalis

Ugnies vaisius

Viena 1929–1931

ELIAS CANETTI

Fakelas ausyje

Autobiografinis romanas

Iš vokiečių kalbos vertė *Austėja Merkevičiūtė*
Redagavo *Edita Birulienė*
Viršelio dailininkė *Milena Grigaitienė*
Korektūrą skaitė *Jolanta Morkūnienė*
Maketavo *Linas Vaškevičius*
Projekto vadovė *Ligita Mažeikienė*

Tiražas 1 500 egz.

Leidykla „Sofoklis"
Klaipėdos g. 7A, LT-01117 Vilnius
info@sofoklis.lt

Spausdino spaustuvė
ScandBook
Gamyklos g. 23, LT-96155 Gargždai
www.scandbook.lt

„Fakelas ausyje“ – antroji Elias Canetti autobiografijos knyga. Joje autorius aprašo savo gyvenimą 1921–1931 metais. Tai pasakojimas apie E. Canetti ankstyvąją brandą, gyvenimą Vienoje, mokymąsi ir rašytojo karjeros pradžią.

Sekant unikalios asmenybės augimo keliu, skleidžiasi spalvinga XX a. Vidurio Europos politinio, kultūrinio gyvenimo panorama ir intymiausios autoriaus gyvenimo akimirkos. Aprašydamas susižavėjimą savo pirmuoju didžiu mokytoju, Vienos rašytoju Karlu Krausu, ir aistrą savo žmonai Vecai, Canetti nepastebimai įtraukia į labai įžvalgų Vienos ir Berlyno portretą, kuriame sutiksite Bertoldą Brechtą, Isaaką Babelį, George'ą Groszą ir daugelį kitų. Pradėdamas tiesiog balzakiškai, Canetti pristato skaitytojui muzikos, literatūros, dailės genijų portretus, kurie iki šiol veikia mūsų pasaulio vaizdą.

Elias Canetti (1905–1994) – žydų kilmės bulgarų, ispanų, rašytojas, vienas žymiausių XX a. intelektualų ir eruditų. 1981-aisiais už *„erdvų žvilgsnį, gausybę idėjų ir meninę galią“* buvo apdovanotas Nobelio literatūros premija.

www.sofoklis.lt

9 786094 442254